

การปรับตัวเพื่อคงอยู่ของชุมชนเกษตรแบบสวนนยกร่องในเขตต่อเมือง
: กรณีศึกษาชุมชนคลองลัดมะยม เขตตลิ่งชัน



นายประสงค์ จารุรัตนวงศ์

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการวางผังเมืองมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการวางผังเมือง ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2553

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย



5 0 7 4 1 2 7 7 2 5

ADAPTATION OF ORCHARD COMMUNITIES IN URBAN FRINGE AREA: A CASE STUDY OF
KHLONG LAT MAYOM COMMUNITY, TALINGCHAN DISTRICT

Mr. Prasong Jarurattanapong

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Urban and Regional Planning Program in Urban Planning

Department of Urban and Regional Planning

Faculty of Architecture

Chulalongkorn University

Academic Year 2010

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

การปรับตัวเพื่อคงอยู่ของชุมชนเกษตรแบบสวนหย่อมใน
เขตต่อเมือง: กรณีศึกษาชุมชนคลองลัดมะยม เขตตลิ่งชัน

โดย

นายประสงค์ จารุรัตนพงศ์

สาขาวิชา

การวางผังเมือง

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

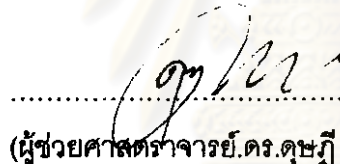
อาจารย์ ดร. นิรมล กุลศรีสมบัติ

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบัณฑิต



..... คณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
(ศาสตราจารย์ ดร. บัณฑิต จุลาสัย)

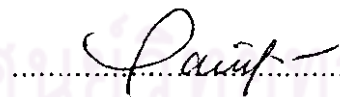
คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์



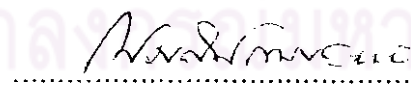
..... ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ดุษฎี ทายตะคุ)



..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(อาจารย์ ดร. นิรมล กุลศรีสมบัติ)



..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พนิด ภูจินดา)



..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(ม.ร.ว. เปรมศิริ เกษมสันต์)

นายประสงค์ จารุรัตนพงศ์ : การปรับตัวเพื่อคงอยู่ของชุมชนเกษตรแบบสวนยกร่องในเขต
 ต่อเมือง: กรณีศึกษาชุมชนคลองลัดมะยม เขตตลิ่งชัน. (ADAPTATION
 OF ORCHARD COMMUNITIES IN URBAN FRINGE AREA: A CASE STUDY OF
 KHLONG LAT MAYOM COMMUNITY, TALINGCHAN) อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์
 หลัก : อ. ดร. นิรมล กุลศรีสมบัติ, 156 หน้า.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงในการทำเกษตรกรรม กระบวนการปรับตัว
 และปัจจัยที่ทำให้เกษตรกรรมที่ยังคงอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงจากการขยายตัวของเมือง อีกทั้งผลผลิตทาง
 การเกษตรให้ผลตอบแทนต่ำเมื่อเปรียบเทียบกับเชิงเศรษฐศาสตร์กับมูลค่าที่ดินที่ต่างกันมาก โดยศึกษาผ่าน
 ชุมชนคลองลัดมะยม เขตตลิ่งชัน ที่ในปัจจุบันยังคงรักษาสภาพชุมชนเกษตรแบบสวนไว้ได้ กรอบแนวคิดและ
 ทฤษฎีที่ใช้ศึกษา ได้แก่ ความสำคัญของพื้นที่เกษตรกรรมในเขตเมือง การจำกัดขอบเขตพื้นที่เมือง วัฒนธรรม
 ชุมชน โดยได้ทำการวิเคราะห์และประเมินจากปัจจัยการผลิตทางการเกษตรที่มีองค์ประกอบสำคัญ 4 ด้าน คือ
 ที่ดิน แรงงาน ตลาด และรายได้ ทั้งก่อนและหลังปี พ.ศ. 2547 ซึ่งมีการพัฒนาระบบถนนหลายสายในเขตตลิ่งชัน

จากการศึกษาพบว่าสภาพทางกายภาพที่เข้าถึงได้ยาก อีกทั้งสภาพพื้นที่ที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาทำ
 ให้ชุมชนคลองลัดมะยมเปลี่ยนแปลงค่อนข้างช้า อีกทั้งกลไกโดยเกษตรกรเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้เกษตรกรรมยังคง
 อยู่ จากรายได้ในภาคเกษตรกรรมที่ไม่แน่นอน และต้นทุนที่สูงขึ้น เกษตรกรมีการปรับตัวเพื่อให้มีรายได้ที่เพิ่มขึ้น
 จากนอกภาคเกษตรกรรม ในแต่ละครัวเรือนประกอบอาชีพที่หลากหลายทำให้มีรายได้จากหลายแห่งไม่พึ่งพาด้าน
 ใดด้านหนึ่งเพียงอย่างเดียว โดยเฉพาะในชุมชนมีการจัดตั้งตลาดน้ำคลองลัดมะยม เพื่อสร้างรายได้จากการ
 ท่องเที่ยว อีกทั้งจากแรงงานนอกภาคเกษตรกรรมที่มีอยู่ทุกครัวเรือนที่ยังอาศัยอยู่ในชุมชน และการมีขนาดแปลง
 ที่ดินสำหรับการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทเกษตรกรรมที่เพียงพอในแต่ละครัวเรือนทำให้เกษตรกรรมยังคงอยู่ใน
 ปัจจุบัน และกรรมสิทธิ์ที่ดินมีผลต่อการคงอยู่ต่อไปในอนาคต โดยเฉพาะเกษตรกรที่มีกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นของตนเอง
 มีการคงอยู่และความต้องการสืบทอดการทำเกษตรกรรมต่อไปที่สูงกว่าการเช่าที่ดิน แต่เกษตรกรส่วนใหญ่เป็น
 เกษตรกรที่เช่าที่ดิน ทำให้เกษตรกรส่วนใหญ่ของพื้นที่ มีระดับการคงอยู่ในระดับต่ำ

ถึงแม้ว่าผลตอบแทนจากเกษตรกรรมอยู่ในระดับต่ำไม่คุ้มค่าทางเศรษฐกิจ แต่พื้นที่เกษตรกรรมในฐานะ
 องค์ประกอบสำคัญที่ให้ประโยชน์กับเมือง ผลจากการวิเคราะห์จึงเสนอแนวทางการอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรมที่
 สอดคล้องกับมูลค่าที่ดินในเขตเมือง ทั้งในระดับชุมชนและภาครัฐ โดยเสนอให้ส่งเสริมการเพิ่มมูลค่าผลผลิตและ
 การทำเกษตรกรรมแบบเข้มข้น มีการรักษาภูมิทัศน์ของพื้นที่เพื่อพัฒนาด้านการท่องเที่ยว ส่งเสริมการรวมกลุ่มใน
 ชุมชนให้ใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างคุ้มค่า และให้ความรู้ในการใช้กฎหมายเกี่ยวกับการเกษตร เพื่อชะลอการ
 เปลี่ยนแปลงให้พื้นที่เกษตรกรรมยังคงอยู่ต่อไป

ภาควิชา.....การวางแผนภาคและเมือง.....ลายมือชื่อ นิสิต.....*นิรมล กุลศรีสมบัติ*
 สาขาวิชา.....การวางผังเมือง.....ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก.....*NS*
 ปีการศึกษา 2553.....

5074127725 : MAJOR URBAN PLANNING

KEYWORDS : ORCHARD / URBAN FRINGE / ADAPTATION

ADAPTATION OF ORCHARD COMMUNITIES IN URBAN FRINGE AREA
: A CASE STUDY OF KHLONG LAT MAYOM COMMUNITY, TALINGCHAN.

THESIS ADVISOR : NIRAMON KULSRISOMBAT, Ph.D., 156 pp.

The objective of this thesis is to study the changes in agriculture, adaptation, and factors that make agriculture still remain, although changes among urbanization which there is urban sprawl along transportation routes, especially in road system. In addition, return on agricultural products is less, while the land value is considerably different by economic comparison.

The sample case of this study was Khlong Lat Mayom Community, Talingchan, where people can maintain the state of agricultural garden community until today. Concepts and theories used in this study are the importance of agricultural area in urban boundaries, urban containment, and cultural community. We analyse and evaluate the four important factors of agricultural productions which are land, labor, market, and revenue before and after the year 2004, the year that development of several road systems occurred at Talingchan district.

From this study, we found that Khlong Lat Mayom Community has physical state which is hardly to access, this regard as an obstacle to develop this area. Therefore, the change of the community is relatively slow. Besides, farmer lifestyle plays a major role as the main mechanism to make agriculture still remain. However, due to unstable income from agriculture and higher value of capital, farmers have to adapt themselves to earn more income from other careers. As a result, each household earn a living by various occupation, so they have many sources of income, not depend on one major career. People in Khlong Lat Mayom Community have established a floating market, so that they can earn from tourism. In other words, there are labors from outside agriculture career in every household living in this community. Another factor supported agriculture sustainment in this community is an enough size of the agriculture land of each household. We found ownership of the land also effect continuance of agriculture career in the future. Farmers who are the owner of the land will demand to inherit their career more than ones that rent the land. Unfortunately, the farmers who rent the land is the majority, so there is a low existing level of famers in this area. Although low return in agriculture career is not economically worthwhile, agriculture land is the key component to benefit the urban life.

Therefore, from the result of this analysis, we would like to propose the guidelines, both in community and government level, to preserve the agriculture area in accordance with the price value of the land in the urban area, by promoting value-added agricultural products and intensive agriculture, maintaining the landscape of the area for tourism development, supporting community integration to use resources effectively, and providing knowledge of the law relating to agriculture in order to decelerate changes and remain agricultural area.

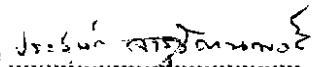

Department Urban and Regional Planning

Field of Study Urban Planning

Academic Year 2010

Student's Signature

Advisor's Signature

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาครั้งนี้สำเร็จขึ้นได้ด้วยความช่วยเหลืออย่างดียิ่งของ อาจารย์ ดร. นิรมล กุลศรีสมบัติ ได้สละเวลาอันมีค่าให้คำแนะนำ ข้อคิดเห็นในการแก้ไข และเกิดประสบการณ์ในการศึกษาอย่างดียิ่ง และขอขอบคุณอาจารย์ทุกท่านในภาควิชาการวางแผนภาค และเมืองที่ได้ให้ความรู้ทั้งในด้านวิชาการ และความรู้อย่างมากมาตลอดระยะเวลาที่ศึกษาอยู่

นอกจากนี้ ขอขอบคุณบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ได้สนับสนุนทุนอุดหนุนการวิจัย ขอขอบคุณหน่วยงานต่างๆ ที่ได้ให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลต่างๆ อย่างดียิ่ง ได้แก่ สำนักงานเกษตรเขตตลิ่งชัน, สำนักงานที่ดินกรุงเทพมหานคร สาขาบางกอกน้อย, กรมโยธาธิการและผังเมือง และกรมแผนที่ทหาร เป็นต้น

ขอขอบคุณชาวชุมชนคลองลัดมะยมทุกท่าน โดยเฉพาะ ลุงชวน, น้าบัว, ป้าสุนทร, ลุงนิต, และครอบครัวเหมือนคต ที่ให้ข้อมูลชุมชน และพาไปดูพื้นที่ด้วยความสะดวก แล้วยังเลี้ยงอาหาร เป็นน้ำใจที่ชาวชุมชนมอบให้อย่างไม่เคยล้า

ขอขอบคุณ ดร.อาทิตย์ ลิมปิยากร ได้ให้คำแนะนำ วิธีการ และข้อมูลในการวิเคราะห์ จนเกิดความชัดเจนในการศึกษา ในด้านกลไกทางกฎหมายได้รับความอนุเคราะห์จาก ผศ.อิทธิพล ศรีเสาวลักษณ์ และ อ.ธิดาพร ศิริภาพร ให้คำปรึกษาและแนะนำอย่างดียิ่ง น้องแดงที่ช่วยคัดเลือกแผนที่ ฟิโนด์ ที่ช่วยหาข้อมูลเกษตรกร พีรชณี, พิณมยุ, พิณน และพีดีนี่ ที่ช่วยขับรถไปส่งในชุมชนและช่วยตรวจสอบรูปเล่ม พี่เกด น้องหนิง น้องแนน น้องกิฟ น้องรพี เพ็ญ แอ๊ด และเพื่อนๆ พี่ๆ น้องในภาควิชาทุกคนที่ให้ความช่วยเหลือ และกำลังที่ใจที่ไม่ขาดหาย

ท้ายที่สุดนี้ ขอขอบคุณสมาชิกในครอบครัวจรรุตนพงศ์ ที่คอยให้กำลังใจในการทำงานด้วยดีตลอดมา ที่สุดคือการดูแลกันในครอบครัว ความสำเร็จครั้งนี้ขอยกให้พ่อแม่ครูบาอาจารย์ และผู้มีส่วนร่วมในการช่วยเหลือทุกท่าน

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 คำถามงานวิจัย.....	2
1.3 สมมติฐาน.....	2
1.4 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	3
1.5 ขอบเขตของการศึกษา.....	3
1.6 นิยามศัพท์.....	6
1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	6
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	7
2.1 ความสำคัญของพื้นที่เกษตรกรรมในเขตเมือง.....	8
2.2 แนวคิดการอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรมในเขตเมือง.....	9
2.2.1 แนวทางการอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรมในเขตต่อเมือง.....	10
2.2.2 กลไกทางกฎหมาย.....	13
2.2.3 กลไกโดยชุมชน.....	20
2.3 แนวคิดปัจจัยการผลิตทางการเกษตร.....	24
2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	26
2.5 สรุปการทบทวนวรรณกรรมเพื่อกำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษา.....	31
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย.....	34
3.1 วิธีดำเนินการวิจัยและการประมวลผลการศึกษา.....	35
3.1.1 การศึกษาพื้นที่ในเบื้องต้นและคัดเลือกชุมชนกรณีศึกษา.....	35
3.1.2 การกำหนดปัญหาวิจัย.....	35
3.1.3 การแบ่งช่วงเวลาที่ใช้ในการวิจัย.....	36

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
3.2 ประชากรเป้าหมายกลุ่มตัวอย่างและการแบ่งช่วงเวลาในการศึกษา.....	36
3.2.1 ประชากรที่ศึกษา.....	36
3.2.2 การสำมะโน.....	37
3.3 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลและการได้มาของข้อมูลในการวิจัย.....	37
3.3.1 การศึกษาเอกสาร รายงาน และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง.....	37
3.3.2 การออกสำรวจพื้นที่.....	37
3.3.3 สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักรายบุคคล.....	37
3.3.4 การสำรวจสอบถาม.....	38
3.3.5 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม.....	38
3.4 วิธีการที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล.....	39
3.4.1 กำหนดเกณฑ์ปัจจัยย่อย.....	39
3.4.2 จัดตารางข้อมูลสรุปขั้นตอน.....	39
3.5 การนำเสนอผลการศึกษา.....	41
บทที่ 4 สภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษา.....	42
4.1 พื้นที่เกษตรกรรมในเขตต่อเมือง.....	43
4.1.1 ลักษณะพื้นที่เกษตรกรรม.....	43
4.1.2 สถานการณ์ในพื้นที่เกษตรกรรม.....	44
4.1.3 ชุมชนเกษตรกรรมในเขตเมือง.....	46
4.2 สถานการณ์พื้นที่เกษตรกรรมในเขตตลิ่งชัน.....	46
4.2.1 ข้อมูลทั่วไปเขตตลิ่งชัน.....	46
4.2.2 การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน.....	52
4.2.3 สรุปสถานการณ์พื้นที่เกษตรกรรมและเลือกพื้นที่ศึกษา.....	59
4.3 ข้อมูลชุมชนคลองลาดมะยม.....	61
4.3.1 ประวัติศาสตร์และวิวัฒนาการในการทำเกษตรกรรม.....	61
4.3.2 ข้อมูลพื้นฐานด้าน ภาวะสุขภาพ เศรษฐกิจ สังคม.....	62
4.3.3 การทำเกษตรกรรมในพื้นที่ศึกษา.....	72

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
4.3.4 การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน: ตลาดน้ำคลองลัดมะยม.....	75
4.4 สรุปลักษณะทั่วไปของพื้นที่ศึกษา.....	77
บทที่ 5 การเปลี่ยนแปลงปัจจัยการผลิตจากการขยายตัวของเมือง.....	78
5.1 รายได้ของเกษตรกร.....	79
5.1.1 รายได้ภาคเกษตรกรรม.....	79
5.1.2 รายได้นอกภาคเกษตรกรรม.....	83
5.2 แรงงาน.....	85
5.2.1 ที่มาของแรงงาน.....	86
5.2.2 ช่วงอายุของแรงงาน.....	87
5.2.3 ทักษะของเกษตรกร.....	87
5.3 ตลาดและการกระจายสินค้า.....	89
5.3.1 การจำหน่ายผลผลิต.....	89
5.3.2 รายได้จากตลาด.....	90
5.4 ขนาดและการถือครองที่ดิน.....	93
5.4.1 ขนาดและกรรมสิทธิ์ที่ดินทำกิน.....	93
5.4.2 ขนาดและกรรมสิทธิ์ที่ดินสำหรับอยู่อาศัย.....	95
5.4.3 ราคาและค่าเช่าที่ดิน.....	98
5.5 สรุปการเปลี่ยนแปลงปัจจัยการผลิต.....	99
บทที่ 6 การปรับตัวเพื่อคงอยู่ของพื้นที่เกษตรแบบสวน.....	101
6.1 ประเภทของเกษตรกรในชุมชนคลองลัดมะยม.....	102
6.1.1 กลุ่มที่ 1 เกษตรกรที่มีกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นของตนเอง.....	102
6.1.2 กลุ่มที่ 2 เกษตรกรที่เช่าที่ดินทำกินแต่มีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง.....	105
6.1.3 กลุ่มที่ 3 เกษตรกรที่เช่าทั้งที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัย.....	106
6.2 การปรับตัวในเชิงปัจจัยการผลิตทางการเกษตร.....	108
6.2.1 การปรับตัวในด้านแรงงาน.....	108
6.2.2 การปรับตัวในด้านการตลาด.....	110
6.2.3 การปรับตัวในด้านกรรมสิทธิ์ที่ดิน.....	112
6.3 การปรับตัวเพื่อคงอยู่ของเกษตรกรแต่ละประเภทในชุมชนคลองลัดมะยม.....	117

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
6.3.1 การปรับตัวเพื่อคงอยู่ของเกษตรกรแต่ละประเภทในชุมชนคลองลัดมะยม..	117
6.3.2 การปรับตัวเพื่อคงอยู่ของเกษตรกรชุมชนคลองลัดมะยมในปัจจุบันและการ คงอยู่ต่อไปในอนาคต.....	120
6.4 ปัจจัยที่มีผลต่อการปรับตัวในเชิงปัจจัยการผลิตทางการเกษตร.....	123
6.5 ปัญหาและข้อจำกัด.....	124
6.6 สรุปการปรับตัวเพื่อคงอยู่ของชุมชนเกษตรกรรวมในเขตเมือง.....	127
บทที่ 7 สรุปผลและข้อเสนอแนะ.....	129
7.1 สรุปผลการศึกษา.....	130
7.1.1 การเปลี่ยนแปลงระบบผลิตของชุมชนคลองลัดมะยมก่อนและหลัง ได้รับผลกระทบจากการขยายตัวของเมือง.....	130
7.1.2 กระบวนการปรับตัวในเชิงปัจจัยการผลิตของชุมชนคลองลัดมะยม....	132
7.1.3 ปัจจัยที่มีผลต่อการปรับตัวเพื่อการคงอยู่ของชุมชนคลองลัดมะยม....	134
7.2 ข้อเสนอแนะ.....	136
7.2.1 ข้อเสนอแนะสำหรับชุมชนและเกษตรกร.....	137
7.2.2 ข้อเสนอแนะภาครัฐ.....	137
รายการอ้างอิง.....	141
ภาคผนวก.....	144
ภาคผนวก ก.....	145
ภาคผนวก ข.....	146
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	156

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 3.1	ปัจจัยในการวิเคราะห์และวิธีการได้มาของข้อมูล..... 40
ตารางที่ 5.1	ที่มาของรายได้เกษตรกรในชุมชนคลองลัดมะยมปี พ.ศ. 2547..... 83
ตารางที่ 5.2	ที่มาของรายได้เกษตรกรในชุมชนคลองลัดมะยมปี พ.ศ. 2553..... 84
ตารางที่ 5.3	เปรียบเทียบระหว่างที่มาของแรงงานกับปัญหาการขาดแคลนแรงงาน พ.ศ. 2553 86
ตารางที่ 5.4	ช่วงอายุของวัยแรงงานในชุมชนคลองลัดมะยม พ.ศ. 2553 87
ตารางที่ 5.5	แสดงระดับความคิดเห็นในด้านต่างๆ ในการทำเกษตรกรรมของเกษตรกร ชุมชนคลองลัดมะยม..... 88
ตารางที่ 5.6	การเปลี่ยนแปลงการจำหน่ายผลผลิตของเกษตรกรในชุมชนคลองลัดมะยม พ.ศ. 2547 – 2553..... 90
ตารางที่ 5.7	กิจกรรมของเกษตรกรที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับตลาดน้ำคลองลัดมะยม..... 91
ตารางที่ 5.8	แสดงพื้นที่ถือครองของเกษตรกรปี พ.ศ. 2547..... 93
ตารางที่ 5.9	แสดงพื้นที่ถือครองของเกษตรกรปี พ.ศ. 2553..... 94
ตารางที่ 5.10	ลักษณะกรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยของเกษตรกรชุมชนคลองลัดมะยม..... 95
ตารางที่ 5.11	ราคาประเมินที่ดินและราคาเช่าของที่ดินในชุมชนคลองลัดมะยม..... 98
ตารางที่ 6.1	ประเภทเกษตรกรในชุมชนคลองลัดมะยมตามลักษณะกรรมสิทธิ์ที่ดิน..... 102
ตารางที่ 6.2	แสดงรายได้ของแรงงานนอกภาคเกษตรกรรม..... 110
ตารางที่ 6.3	ลักษณะของครัวเรือนเกษตรกรที่มีความเกี่ยวข้องกับตลาดน้ำคลองลัดมะยมกับที่มาของรายได้..... 111
ตารางที่ 6.4	ความสัมพันธ์ระหว่างที่มาของรายได้กับลักษณะกรรมสิทธิ์ที่ดิน..... 113
ตารางที่ 6.5	ลักษณะกรรมสิทธิ์ที่ดินกับทัศนคติเกี่ยวกับความมั่นคงในเกษตรกรรม..... 114
ตารางที่ 6.6	ลักษณะกรรมสิทธิ์ที่ดินกับทัศนคติเกี่ยวกับการสืบทอดอาชีพเกษตรกรรมของตนเอง..... 115
ตารางที่ 6.7	ลักษณะกรรมสิทธิ์ที่ดินกับความต้องการสืบทอดเกษตรกรรมของลูกหลาน... 115
ตารางที่ 6.8	ประเภทเกษตรกรในชุมชนคลองลัดมะยมจำแนกตามลักษณะกรรมสิทธิ์ในที่ดิน พ.ศ. 2553..... 119

สารบัญแผนภูมิ

		หน้า
แผนภูมิที่ 2.1	แนวทางในการอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรม.....	30
แผนภูมิที่ 2.2	กรอบแนวความคิดในการวิจัย	33
แผนภูมิที่ 4.1	การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทเกษตรกรรมในเขตต่อเมือง กรุงเทพมหานคร ระหว่างปี พ.ศ. 2543 – 2552.....	45
แผนภูมิที่ 4.2	เปรียบเทียบการใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตตลิ่งชัน ระหว่างปี พ.ศ. 2543 – 2550.....	55
แผนภูมิที่ 4.3	พื้นที่เกษตรรายแขวง เขตตลิ่งชันปี พ.ศ. 2544 – 2552.....	56
แผนภูมิที่ 4.4	จำนวนครัวเรือนเกษตรรายแขวง เขตตลิ่งชันปี พ.ศ. 2544 – 2552.....	57
แผนภูมิที่ 4.5	การเปลี่ยนแปลงราคาที่ดิน รายแขวง เขตตลิ่งชันปี พ.ศ. 2542 – 2550.....	57
แผนภูมิที่ 4.6	จำนวนโครงการที่ขออนุญาตจัดสรรที่ดินรายแขวง เขตตลิ่งชันปี พ.ศ. 2545 – 2553.....	58
แผนภูมิที่ 4.7	จำนวนพื้นที่ที่ขออนุญาตจัดสรรที่ดินรายแขวง เขตตลิ่งชันปี พ.ศ. 2545 – 2553.....	58
แผนภูมิที่ 4.8	ครัวเรือนเกษตรกรรมรายหมู่บ้าน แขวงบางระมาด เขตตลิ่งชัน พ.ศ. 2552...	60
แผนภูมิที่ 4.9	พื้นที่เกษตรกรรมรายหมู่บ้าน แขวงบางระมาด เขตตลิ่งชัน พ.ศ. 2552.....	61
แผนภูมิที่ 5.1	การเปลี่ยนแปลงต้นทุนการผลิตของพืชแต่ละชนิดเปรียบเทียบปี พ.ศ. 2547 – 2553.....	79
แผนภูมิที่ 5.2	การเปลี่ยนแปลงรายได้ของพืชแต่ละชนิดเปรียบเทียบปี พ.ศ. 2547 – 2553	79
แผนภูมิที่ 5.3	ราคาซื้อขายเปรียบเทียบราคาขายของพืชเศรษฐกิจในชุมชนคลองลัดมะยม ระหว่าง พ.ศ. 2547 – 2553.....	80
แผนภูมิที่ 5.4	สถิติราคาน้ำมันขายปลีกในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล พ.ศ. 2547 – 2553.....	82
แผนภูมิที่ 5.5	การเปลี่ยนแปลงราคาขายปลีกปุ๋ยเคมีเฉลี่ยในท้องถิ่น พ.ศ. 2547 – 2553...	82
แผนภูมิที่ 5.6	ที่มาของรายได้เกษตรกรในชุมชนคลองลัดมะยมปี พ.ศ. 2547-2553.....	85
แผนภูมิที่ 6.1	ปัจจัยที่มีผลต่อการคงอยู่ของเกษตรกรในชุมชนคลองลัดมะยม.....	109
แผนภูมิที่ 6.2	ปัญหาและอุปสรรคที่ผมต่อการปรับตัวเพื่อคงอยู่ของเกษตรกรในชุมชน คลองลัดมะยม.....	126
แผนภูมิที่ 7.1	แนวทางการอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรมในชุมชนคลองลัดมะยม.....	140

สารบัญแนบที่

	หน้า
แนบที่ 1.1	ที่ตั้งและอาณาเขตพื้นที่ศึกษา ชุมชนคลองลัดมะยม 5
แนบที่ 4.1	การแบ่งพื้นที่กรุงเทพมหานครเป็น 3 บริเวณ 43
แนบที่ 4.2	จำนวนชุมชนหรือกลุ่มเกษตรกร และร้อยละของพื้นที่เกษตรกรรมที่อยู่ใน การดูแลของชุมชนหรือกลุ่มเกษตรกรในแต่ละเขต..... 47
แนบที่ 4.3	ถนนและคลองในเขตตลิ่งชัน..... 51
แนบที่ 4.4	การใช้ประโยชน์ที่ดินเขตตลิ่งชัน พ.ศ. 2543..... 53
แนบที่ 4.5	การใช้ประโยชน์ที่ดินเขตตลิ่งชัน พ.ศ. 2550..... 54
แนบที่ 4.6	วิวัฒนาการชุมชนคลองลัดมะยม 2455 – 2517..... 64
แนบที่ 4.7	วิวัฒนาการชุมชนคลองลัดมะยม 2545 – 2553..... 65
แนบที่ 4.8	การใช้ประโยชน์ที่ดินและองค์ประกอบชุมชนคลองลัดมะยม พ.ศ. 2553..... 68
แนบที่ 5.1	รูปแปลงที่ดินชุมชนคลองลัดมะยม พ.ศ. 2535..... 96
แนบที่ 5.2	รูปแปลงที่ดินชุมชนคลองลัดมะยม พ.ศ. 2553..... 97
แนบที่ 6.1	ตำแหน่งของครัวเรือนเกษตรกรในแต่ละประเภทในชุมชนคลองลัดมะยม พ.ศ. 2553..... 103

ศูนย์วิทยพัชกร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 2.1	พื้นที่เขตต่างๆ ของพื้นที่เมือง 11
ภาพที่ 2.2	แผนผังกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินของผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร พ.ศ.2549..... 14
ภาพที่ 4.1	เปรียบเทียบการใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณริมถนนราชพฤกษ์ในเขตตลิ่งชัน ระหว่างปี พ.ศ. 2545 - 2553..... 55
ภาพที่ 4.2	ศาลแม่โพสพ และภาพวาดภายในศาลแสดงลักษณะดั้งเดิมของสภาพ ชุมชนที่เป็นทุ่งนา..... 62
ภาพที่ 4.3	ลักษณะที่อยู่อาศัยของครัวเรือนเกษตรกร..... 67
ภาพที่ 4.4	เส้นทางคมนาคมทางน้ำและทางบก 69
ภาพที่ 4.5	ประเภทของยานพาหนะที่ใช้ในการสัญจร 70
ภาพที่ 4.6	การทำสวนดอกไม้และสวนผักในอดีต..... 73
ภาพที่ 4.7	การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในชุมชนคลองลัดมะยมเป็นตึกแถว และหมู่บ้านจัดสรร..... 74
ภาพที่ 4.8	ตลาดน้ำคลองลัดมะยมและกิจกรรมการค้าขาย..... 75
ภาพที่ 4.9	กิจกรรมการเผยแพร่ความรู้ของตลาดน้ำคลองลัดมะยม..... 76
ภาพที่ 5.1	ปุ๋ย สารเคมี น้ำมัน เป็นวัตถุดิบสำคัญที่เกษตรกรจะต้องซื้อและสารสกัด ชีวภาพเป็นความพยายามของเกษตรกรในการลดต้นทุนการผลิต..... 81
ภาพที่ 5.2	กิจกรรมค้าของเกษตรกรในชุมชนคลองลัดมะยม..... 85
ภาพที่ 5.3	แรงงานที่ใช้ในแต่ละครัวเรือนมี 1-2 คน เมื่อมีความจำเป็นจะใช้แรงงานใน เครือญาติ..... 89
ภาพที่ 5.4	การรวมกลุ่มเกษตรกรในชุมชนคลองลัดมะยม..... 91
ภาพที่ 5.5	พื้นที่ตลาดที่พัฒนาโดยเจ้าของที่ดินภายนอกชุมชน..... 92
ภาพที่ 5.6	ที่ดินที่ปล่อยให้รกร้างหรือปรับพื้นที่เพื่อรอการพัฒนา..... 98
ภาพที่ 6.1	พื้นที่ขายสินค้าภายในสวนเจียมตน และพื้นที่ตลาดน้ำบนที่ดินของนาง สนอง เหมือนนาค..... 104
ภาพที่ 6.2	นายชวน ชูจันทร์ ผู้นำชุมชนคลองลัดมะยม และนาบัวที่พัฒนาเป็นสถานที่ ท่องเที่ยว..... 105
ภาพที่ 6.3	การรวบรวมผลผลิตเพื่อเตรียมขายให้พ่อค้าคนกลาง และสวนพืชสวนครัว ของนายเสน่ห์ วาดอุดม เป็นสวนผืนใหญ่กลางชุมชน..... 107

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

“สวนยกร่อง” เป็นเอกลักษณ์ของภูมิปัญญาของกรุงเทพมหานครฝั่งตะวันตก (พรทิพย์ อันทิวโรทัย, 2545:2-7) ซึ่งแสดงออกถึงภูมิปัญญาของชาวสวน ในการทำการเกษตรบนพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำ ประกอบด้วยองค์ประกอบ 3 ประการ คือ คันดินรอบโดยรอบพื้นที่เพื่อจัดการน้ำจากภายนอก ท้องร่องหรือคูน้ำภายในเพื่อการกักเก็บน้ำภายใน และหลังร่องหรือแปลงสำหรับปลูกพืชเครื่องขายของคลองที่เกิดจากการขุดคลองลึกเข้าไปในพื้นที่ ที่ถัดจากแม่น้ำหรือคลองสายหลัก นอกจากนี้จะช่วยเรื่องการคมนาคมและขนถ่ายผลผลิตจากสวนสู่ตลาดภายนอกหรือพื้นที่ข้างเคียงแล้ว ยังช่วยทำให้ระบบการไหลเวียนของน้ำที่มาหล่อเลี้ยงสวนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ จากคุณสมบัติเหล่านี้ทำให้สวนฝั่งตะวันตก กลายเป็นแหล่งผลิตพืชผักและผลไม้ที่มีรสชาติดีและหลากหลายมากที่สุดแห่งหนึ่งของเมือง (สุศาร่า สุจฉายา, 2543:15-28)

ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อระบบการผลิตของสวนยกร่อง ได้แก่ ลักษณะทางภูมิศาสตร์ นอกเหนือจากคุณสมบัติของดินที่อุดมสมบูรณ์ของที่ราบลุ่มแม่น้ำแล้ว การตกตะกอนของอินทรีย์วัตถุในท้องร่องยังเป็นปุ๋ยธรรมชาติที่สามารถขุดลอกขึ้นมาสำหรับการปรับปรุงดิน ในด้านการจัดการน้ำ ระบบสวนยกร่องจะช่วยในการกักเก็บน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้งและชะลอน้ำในฤดูน้ำหลาก (สุรจิต ชีรวททย์, 2550:72) ศรีศักร (อ้างถึงใน พรทิพย์ อันทิวโรทัย, 2545:19-20) ได้กล่าวไว้ว่า โครงสร้างสังคมชาวสวนมีลักษณะเฉพาะ จากการที่ตั้งหลักแหล่งอยู่ริมน้ำ มีระบบครอบครัวและเครือญาติที่แน่นแฟ้น มีวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพที่พึ่งพาตนเอง จนมีลักษณะเฉพาะของตนเอง เรียกว่า “วัฒนธรรมชาวสวน” ดังนั้น “ชุมชนชาวสวน” จึงมีลักษณะที่แตกต่างจากชุมชนเกษตรกรรมแบบอื่นๆ

อย่างไรก็ตาม การขยายตัวของกรุงเทพมหานครฝั่งตะวันตกในปัจจุบัน ได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนเกษตรแบบสวนยกร่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตตลิ่งชันซึ่งเป็นเขตต่อเมือง (urban-rural fringe) มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว จากการสำรวจของสำนักผังเมืองกรุงเทพมหานคร ในปี พ.ศ. 2550 พบว่าพื้นที่เกษตรกรรมของเขตตลิ่งชันได้ลดลงจากร้อยละ 62 ในปี พ.ศ. 2532 เหลือเพียงร้อยละ 22 ในปี พ.ศ. 2550 คิดเป็นอัตราการลดลงร้อยละ 40 งานวิจัยหลายชิ้นระบุว่าสาเหตุหลักของการลดจำนวนของพื้นที่เกษตรกรรมนั้น เกิดจากการตัดถนนและการกว้านซื้อที่ดินจากเกษตรกรโดยนายทุนนอกพื้นที่ เพื่อพัฒนาเป็นโครงการที่อยู่อาศัยชานเมืองและพาณิชยกรรม และชี้ให้เห็นถึงปัญหาทางสภาพแวดล้อมและสังคมที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ได้แก่ ความเสื่อมโทรมของระบบเครือข่ายของคลอง มลภาวะทางน้ำ การเสื่อมสภาพของดิน การขาดแคลนแรงงานใน

ภาคเกษตร เป็นต้น (นริสา โภธิเดช, 2534:193) จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นชี้ให้เห็นว่า ความพยายามของภาครัฐยังไม่มีประสิทธิภาพในการคุ้มครองพื้นที่เกษตรกรรม ในด้านการตลาดเมื่อพิจารณาต้นทุนการผลิต ได้แก่ ปุ๋ย น้ำมัน มีราคาแพงขึ้น สวนทางกับราคาขายผลผลิตที่มีราคาต่ำและเพิ่มขึ้นเพียงเล็กน้อยในระยะเวลาที่ผ่านมา ในขณะที่ราคาที่ดินปรับตัวสูงขึ้นหลายเท่าตัว(Limpiyakorn, 2010: 80-83) ในทางเศรษฐศาสตร์คำตอบดังกล่าวจึงไม่อาจทำให้การใช้ประโยชน์ที่ดินเกษตรกรรมยังคงอยู่ต่อไปบนที่ดินที่มีมูลค่าสูง ที่เหมาะสมกับการนำไปพัฒนาเป็นการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทอื่นที่มีคำตอบแทนที่สูงกว่าได้ ซึ่งปัญหาเหล่านี้ได้ส่งผลกระทบต่อระบบการผลิตของชุมชนเกษตรดั้งเดิมในพื้นที่ จากสภาพแวดล้อมและบริบททางสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไป เกษตรกรในเขตกรุงเทพฯ ต้องปรับตัวเพื่อดำรงอาชีพของตน และที่ดินทำกินไว้ โดยการพัฒนาวิธีการหรือกระบวนการจัดการในการผลิต (สิริพร สมบูรณ์บุรณะ, 2541: 81)

ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของเขตตลิ่งชัน พบว่ายังมีชุมชนเกษตรแบบสวนยกร่องหลายแห่งยังคงอยู่ และดำเนินกิจกรรมทางการเกษตรต่อไปได้ หากแต่ยังไม่มีการศึกษาว่า **“ชุมชนเกษตรแบบสวนยกร่องที่หลงเหลืออยู่นี้ ได้มีการปรับตัวในการเพิ่มรายได้ในครัวเรือนเพื่อการคงอยู่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงนี้ได้อย่างไร”** ซึ่งเป็นที่มาของงานวิจัยชิ้นนี้ โดยผู้วิจัยได้เลือก **“ชุมชนคลองลัดมะยม”** เป็นกรณีศึกษา เนื่องจากมีพื้นที่เกษตรกรรมที่คงเหลืออยู่เป็นจำนวนมาก และมีกระบวนการปรับตัวในเชิงปัจจัยการผลิตที่น่าสนใจ ทั้งในด้านรายได้ ตลาด แรงงาน ที่ดิน และการรวมกลุ่มทางสังคม ได้แก่ การรวมกลุ่มของเกษตรกรจัดตั้งตลาดน้ำคลองลัดมะยม เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อเสริมรายได้และกระจายสินค้า อีกทั้งมีการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับความสำคัญในการอนุรักษ์พื้นที่เกษตรในเขตเมือง โรงเรียนชาวสวนและสวนเจียมตน ที่ได้รับการสนับสนุนการทำงานทั้งจากภาครัฐ และองค์กรเอกชน ในแต่ละวันมีผู้มาจับจ่ายซื้อของในตลาด และศึกษาในพื้นที่เป็นจำนวนมาก

1.2 คำถามงานวิจัย

ชุมชนเกษตรแบบสวนยกร่องที่ยังคงอยู่ในพื้นที่ต่อเมืองในบริเวณเขตตลิ่งชัน มีการปรับตัวในเชิงปัจจัยการผลิตเพื่อการคงอยู่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงจากการขยายตัวของเมืองได้อย่างไร

1.3 สมมติฐาน

- 1) เกษตรกรมีการปรับตัวในเชิงปัจจัยการผลิตทางการเกษตร โดยเฉพาะจากการปรับตัวในด้านรายได้และต้นทุนทำให้เกษตรกรรมยังคงอยู่
- 2) การมีรายได้จากนอกภาคเกษตรกรรมทำให้ชุมชนเกษตรยังคงอยู่

1.4 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) ศึกษาปัจจัยการผลิตของชุมชนคลองลาดมะยมก่อนได้รับผลกระทบจากการขยายตัวของเมือง
- 2) ศึกษาปัจจัยการผลิตของชุมชนคลองลาดมะยมในปัจจุบัน
- 3) อธิบายกระบวนการปรับตัวในเชิงปัจจัยการผลิตของชุมชนคลองลาดมะยม
- 4) ระบุปัจจัยที่มีผลต่อการปรับตัวเพื่อการคงอยู่ของชุมชนคลองลาดมะยม

1.5 ขอบเขตของการศึกษา

1.5.1 ขอบเขตด้านพื้นที่ศึกษา

พื้นที่เกษตรแบบสวนในชุมชนคลองลาดมะยม แขวงบางระมาด เขตตลิ่งชัน กรุงเทพฯ

1.5.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษานี้เป็นการอธิบายปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวในเชิงระบบการผลิตทางการเกษตรของชุมชนเกษตรแบบสวนยกร่อง ที่มุ่งเน้นการศึกษา เงื่อนไข ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงและการอยู่รอดของชุมชน อันเนื่องมาจากกระแสของการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยที่เข้ามาถึงพื้นที่ ซึ่งเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะภายหลังจากการพัฒนาระบบถนนสายต่างๆ เช่น ถนนวงแหวนกาญจนาภิเษก ถนนสวนผัก ถนนชัยพฤกษ์และถนนราชพฤกษ์ ซึ่งเป็นถนนที่เพิ่งได้เปิดใช้ในปี พ.ศ. 2547 อีกทั้งระบุปัจจัยที่มีผลต่อการปรับตัวเพื่อการคงอยู่ของชุมชนเกษตรแบบสวนยกร่องในเขตต่อเมือง

การศึกษากการปรับตัวและคงอยู่ของชุมชนเกษตรแบบสวนยกร่องในเขตต่อเมือง เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ และเชิงปริมาณ โดยใช้สถิติเบื้องต้นมาจัดกลุ่มข้อมูลเพื่อทำการวิเคราะห์ โดยจะทำการศึกษาข้อมูลจากเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง จากข้อมูลปฐมภูมิ จากการออกภาคสนาม ประกอบกับการใช้ข้อมูลทุติยภูมิ บทความ วารสาร งานวิจัย ภาคนิพนธ์และวิทยานิพนธ์ เพื่อนำเสนอผลการศึกษาในรูปแบบของการวิเคราะห์เชิงอธิบายถึงความสัมพันธ์และผลของลักษณะการปรับตัวและคงอยู่ของชุมชนเกษตรแบบสวนยกร่องในเขตต่อเมือง โดยมีขั้นตอนการศึกษาดังนี้

- 1) ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวเพื่อการคงอยู่ของชุมชนเกษตร ได้แก่ แนวคิดการอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรมในเขตเมือง แนวคิดปัจจัยการผลิต และจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อสรุปเป็นกรอบแนวความคิดในการศึกษา

- 2) รวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ สถิติและบันทึกต่างๆ ที่ได้มีการเก็บรวบรวมไว้ ส่วนใหญ่เป็นข้อมูลตัวเลขแผนนโยบาย และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ภาพถ่ายดาวเทียม ภาพถ่ายทางอากาศ โดยมีประเด็นสำคัญได้แก่

- แนวทางการจัดการพื้นที่เกษตรกรรมตามวิธีการทางผังเมือง
- ผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2549
- ข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ศึกษาทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม
- ข้อมูลสถานการณ์การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทเกษตรกรรม การใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตดลิ่งชั้น
 - รูปแบบและลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดิน การจัดสรร และการก่อสร้างในพื้นที่
 - บทบาทหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการพื้นที่เกษตรกรรมในพื้นที่ศึกษา
 - ทะเบียนเกษตรกรปี พ.ศ. 2552

3) เก็บข้อมูลภาคสนาม โดยใช้วิธีการต่างๆ ดังนี้

- การสังเกต ลักษณะทางภูมิศาสตร์ สภาพปัญหา จากพื้นที่จริง
- การสัมภาษณ์ และสำรวจแบบสอบถาม โดยมีคำถามที่เกี่ยวกับข้อมูลลักษณะของชุมชน ได้แก่ ข้อมูลพื้นฐานทั่วไป ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับตัวแปรต่างๆ ที่จะทำให้เกิดการปรับตัวเพื่อคงอยู่ และความคิดเห็นเกี่ยวกับการทำการเกษตร

4) วิเคราะห์

- วิเคราะห์ข้อมูลจากเกษตรกรและข้อมูลสถิติโดยใช้การวิเคราะห์สถิติบรรยายอธิบาย ข้อมูลที่เก็บรวบรวมมาวิเคราะห์แล้วจะนำเสนอด้วยตารางหรือแผนภูมิ โดยแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณและการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ข้อมูลในเชิงปริมาณ ได้แก่ ข้อมูลการเปลี่ยนแปลงปัจจัยการผลิตทางการเกษตร โดยการวิเคราะห์โดยการหาค่าเฉลี่ย และข้อมูลในเชิงคุณภาพ อธิบายลักษณะการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวเพื่อคงอยู่ของเกษตรกรโดยอธิบายลักษณะของตัวแปรด้วยสถิติ ได้แก่ ร้อยละ และอัตราสัดส่วน แล้วสรุปข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเป็นการบรรยายลักษณะของข้อมูลของเกษตรกร

- วิเคราะห์ข้อมูลเชิงพื้นที่ จากแผนที่และภาพถ่ายทางอากาศ โดยระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ (GIS) เพื่อแสดงข้อมูลการเปลี่ยนแปลงพื้นที่เกษตรกรรมที่ได้รับผลกระทบจากการขยายตัวของเมือง คำนวณพื้นที่การใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ศึกษา และจัดทำแผนที่เพื่อแสดงผลการวิเคราะห์ข้อมูล

5) สรุปผลการศึกษาและเสนอแนะ

เป็นการสรุปผลการศึกษาในขั้นสุดท้าย โดยการนำเสนอข้อมูลในรูปแบบของวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) และเชิงปริมาณ (Quantitative Analysis) เพื่อระบุสภาพปัญหาและเสนอแนะแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสมกับสภาพของชุมชนเกษตรกรรมในเขตต่อเมือง ประกอบกับใช้ตารางแสดงข้อมูลสถิติ แผนภูมิและแผนที่ช่วยสนับสนุนผลการวิจัย



แผนที่ 1.1 ที่ตั้งและอาณาเขตพื้นที่ศึกษา ชุมชนคลองลัดมะยม

(ที่มา : กรมโยธาธิการและผังเมือง และจากการสำรวจโดยผู้วิจัย, 2553)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1.6 นิยามศัพท์

ชุมชน หมายถึง กลุ่มของครัวเรือนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่รวมกัน ในที่นี้เป็นชุมชนเกษตรที่ประกอบด้วยที่อยู่อาศัยตั้งบ้านเรือนอยู่ในละแวกเดียวกัน และที่ประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจคือพื้นที่เกษตร (อาภรณ์ จันทร์สมวงศ์, 2541:12)

สวนยกร่อง หมายถึง ลักษณะของพื้นที่สำหรับทำการเกษตร ที่ประกอบด้วยองค์ประกอบ ได้แก่ คันดินโดยรอบพื้นที่เพื่อจัดการน้ำจากภายนอกและเป็นถนนสำหรับสัญจร ท้องร่องหรือคูน้ำภายในเพื่อการกักเก็บน้ำภายใน และหลังร่องหรือออร่องเป็นโคกดินที่พูนขึ้นเป็นแปลงสำหรับปลูกพืช พื้นที่เกษตรกรรมที่มีองค์ประกอบดังกล่าวจะเรียกว่าขนด เป็นลักษณะการจัดการน้ำและดินของพื้นที่เกษตรกรรมในบริเวณที่ราบลุ่มปากแม่น้ำ (สมใจ นิมเล็ก, 2545:4; สุจิต ชีรเวทย์, 2550:72)

ปัจจัยการผลิตทางการเกษตร หมายถึง สิ่งจำเป็นขั้นพื้นฐานที่นำมาใช้ในกระบวนการผลิตผลผลิตทางการเกษตร ในที่นี้ประกอบด้วย รายได้ แรงงาน ตลาด และที่ดิน (หนึ่งนุช ท่องมนต์วิทย์, 2544: 14-15)

การเปลี่ยนแปลง หมายถึง ความแตกต่างที่เกิดขึ้นระหว่างช่วงเวลาหนึ่งกับอีกช่วงเวลาหนึ่ง ซึ่งความแตกต่างนี้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นกับชุมชนในด้านต่างๆ เช่น การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ เศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม รวมถึงทำให้เกิดผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงลักษณะเฉพาะ หรือความเป็นตัวตนของชุมชนนั้น (Nisbet, 1972:166 อ้างใน วิลาวรรณ ภมรสวรรณ, 2544: 9)

การปรับตัวเพื่อการคงอยู่ หมายถึง ความสามารถในการคงอยู่หรือดำรงอยู่ของความเป็นตัวตนของชุมชน ทั้งในด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม แม้ว่าชุมชนจะได้รับผลกระทบจากปัจจัยต่างๆ จากภายนอกที่เข้ามากระทำ และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ กับชุมชน แต่ในภาพรวมลักษณะเฉพาะ ที่แสดงถึงความเป็นชุมชนนั้นก็ยังคงมีปรากฏให้เห็นอยู่ในชุมชน (วิลาวรรณ ภมรสวรรณ, 2544: 9)

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1) ทราบถึงปัจจัยการผลิตทางการเกษตรของชุมชนคลองลัดมะยมในอดีตและสมัยปัจจุบัน
- 2) เข้าใจปัจจัยของการปรับตัว และการเปลี่ยนแปลงของชุมชนคลองลัดมะยมในพื้นที่เขตต่อเมือง
- 3) สามารถนำผลวิจัยไปประยุกต์ใช้เพื่อการวางแผนนโยบาย และการแก้ไขปัญหาต่างๆ ของชาวสวนในเขตต่อเมือง

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาในส่วนนี้ผู้วิจัยได้แสดงถึงความสำคัญถึงความจำเป็นในการมีพื้นที่เกษตรกรรมในเขตเมือง แล้วรวบรวมแนวคิด และวิธีการที่ใช้ในการอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรมในเขตเมือง อีกทั้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของชุมชนเกษตรกรรม จากการขยายตัวของเมืองในเขตต่อเมือง ปัญหาและผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน เพื่อเชื่อมโยงถึงปัจจัยสนับสนุนต่างๆ ว่ามีปัจจัยที่ทำให้พื้นที่เกษตรเหล่านี้ยังคงอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงนั้น เพื่อนำมาใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์การศึกษาวิธีการปรับตัวของชุมชน ที่มีผลต่อระบบการผลิตในการเกษตร โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.1 ความสำคัญของพื้นที่เกษตรกรรมในเขตเมือง

2.2 แนวคิดการอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรมในเขตเมือง

2.2.1 แนวทางการอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรมในเขตต่อเมือง

2.2.2 กลไกทางกฎหมาย

2.2.3 กลไกโดยชุมชน

2.3 แนวคิดปัจจัยการผลิตทางการเกษตร

2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.5 สรุปการทบทวนวรรณกรรมเพื่อกำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษา

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2.1 ความสำคัญของพื้นที่เกษตรกรรมในเขตเมือง

การมีพื้นที่เกษตรกรรมเป็นองค์ประกอบสำคัญของเมือง ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อเมืองในด้านต่างๆ ดังต่อไปนี้

1) **พื้นที่เหมาะสมในการทำเกษตรกรรม** เนื่องจากการตั้งถิ่นฐานในอดีตมักเริ่มจากพื้นที่เกษตรกรรมชั้นดี มีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง เมื่อการตั้งถิ่นฐานขยายตัวออกไปเป็นเมือง เมืองก็พัฒนาอยู่บนพื้นที่เกษตรกรรมชั้นดีแต่เดิมนั่นเอง พื้นที่ชั้นในของกรุงเทพฯ เช่น ทุ่งพญาไท และ ทุ่งบางกะปิ ก็เคยเป็นท้องนามาก่อน ปัจจุบันพื้นที่รอบๆกรุงเทพฯและปริมณฑลยังคงเป็นพื้นที่เกษตรกรรมชั้นดี จากลักษณะทางกายภาพของที่ดินดังกล่าว จึงเป็นตัวแปรสำคัญที่ชี้วัดประสิทธิภาพของพื้นที่เกษตรกรรมในเขตเมือง การใช้ที่ดินควรถูกแยกประเภทเพื่อความเหมาะสมกับสมรรถนะดิน (ธนิชา นิยมวัน, 2550: 37-47) อีกทั้งเป็นบริเวณที่อยู่ใกล้ศูนย์กลางเมือง ที่มีประชากรอยู่หนาแน่น สามารถขนส่งผลผลิตที่สดใหม่ เข้าสู่เขตเมืองได้อย่างรวดเร็ว

2) **พื้นที่สีเขียวรอบเมือง (Green Belt) หรือพื้นที่เกษตรกรรมอันอุดมสมบูรณ์เสมือนอยู่ข้างอู่** น้ำของคนกรุงเทพฯ และพื้นที่ข้างเคียง (ลือชัย ครุฑน้อย 2541: 2-2) โดยการกำหนดให้เป็นที่อยู่อาศัย ความหนาแน่นน้อยสำหรับแรงงานในภาคเกษตรกรรม หรือเกษตรกรเจ้าของที่ดินเอง การออกแบบให้พื้นที่สีเขียว ทางหลวงหรือถนนใหญ่เป็นแนวป้องกันที่ชัดเจนระหว่างพื้นที่เกษตรกรรมกับการใช้งานประเภทอื่นในผังเมือง นอกจากนี้ยังอาจพิจารณาประเภทของพืชที่นำมาปลูก รวมทั้งวิธีการเพาะปลูก และดูแลรักษา เช่น พืชที่ทนทานต่อศัตรูพืชเพื่อลดใช้ยาปราบศัตรูพืช เพื่อให้อยู่ร่วมกันกับการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทอื่นๆที่อยู่ติดกันได้ การสงวนและรักษาพื้นที่เกษตรกรรม เพื่อเป็นพื้นที่กันชน รวมถึงการเน้นใช้ประโยชน์พื้นที่เมืองอย่างเต็มประสิทธิภาพ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด ด้วยการนำมาจัดการทางผังเมืองต่างๆมาควบคุม และการกำหนดการจำกัดขอบเขตพื้นที่เมืองอยู่ในบริเวณที่คาดการณ์ไว้ สำหรับการเติบโตในอนาคต (ธนิชา นิยมวัน, 2550: 37-47)

3) **พื้นที่สำหรับซับและชะลอน้ำ** ในพื้นที่เกษตรกรรมทางฝั่งตะวันออกเป็นพื้นที่รองรับน้ำหลาก ก่อนระบายน้ำลงสู่อ่าวไทย เป็นทางกั้นน้ำมิให้หลากเข้าสู่เขตเมือง อันเป็นการป้องกันน้ำท่วมกรุงเทพฯทางฝั่งตะวันออก และสภาพพื้นที่ทางฝั่งตะวันตกที่มีคลองเพื่อระบายน้ำกระจายอยู่ในพื้นที่เป็นส่วนใหญ่ และเป็นพื้นที่ลุ่มต่ำเป็นแอ่งกระทะ โดยเฉพาะในพื้นที่เขตตลิ่งชัน ทวีวัฒนา และภาษีเจริญ มีระดับพื้นดินต่ำกว่าในบริเวณอื่น จึงทำให้พื้นที่ดังกล่าวสามารถทำหน้าที่เป็นพื้นที่ซับและชะลอน้ำของทางฝั่งธนบุรี หรือทางฝั่งตะวันตกของกรุงเทพมหานครได้เช่นเดียวกับพื้นที่รับน้ำทางฝั่งตะวันออก (ขวัญชนก อ่ำภา, 2549: 44)

4) **พื้นที่สำหรับการพักผ่อนหย่อนใจ** โดยเฉพาะการท่องเที่ยวเชิงเกษตรกรรม (Agrotourism) เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ให้ความสนใจกับเกษตรกรรมที่มีองค์ประกอบต่างๆ เป็นสิ่ง

ดึงดูดใจ ไม่ว่าจะเป็นด้านกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจ และสังคมของเกษตรกรรมในพื้นที่นั้นๆ โดยที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของผู้มาเยี่ยมชมเยือนได้ ทั้งในแง่ของการพักผ่อนหรือนันทนาการ ที่สำคัญคือต้องเป็นการได้เรียนรู้วิถีเกษตรในแหล่งนั้นๆ ในระดับชุมชนหรือหมู่บ้านสามารถเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรกรรมได้ จะต้องมีกิจกรรมที่เป็นจุดเด่น เช่น หมู่บ้านไม้ดอกไม้ประดับ หมู่บ้านกระดาษสา เป็นต้น และจะมีกิจกรรมอื่นที่น่าสนใจขึ้นมาประกอบด้วย นอกจากนี้จะต้องมีการจัดพื้นที่ให้เป็นศูนย์บริการนักท่องเที่ยว คือ ลานจอดรถ ที่จำหน่ายอาหาร และเครื่องดื่ม สถานที่จำหน่ายพืชผล เป็นต้น นักท่องเที่ยวสามารถร่วมกิจกรรมได้ (อร สีแพรว, 2543: 34-35)

5) **พื้นที่สำหรับสร้างสมดุลทางนิเวศวิทยา** โดยเฉพาะพื้นที่เกษตรกรรมในฝั่งตะวันตกที่มีลักษณะเป็นสวนยกทรง เป็นการจำลองระบบนิเวศธรรมชาติในบริเวณเดียวกันซึ่งได้แก่ป่าไม้ในเขตร้อนที่มีการผสมระหว่างไม้ยืนต้น ไม้พุ่ม และพืชเกษตรกรรมอื่นๆ มีความหลากหลายทางชีวภาพ อีกทั้งมีลักษณะทางธรรมชาติที่แท้จริง ซึ่งเป็นคุณลักษณะของระบบพื้นที่สีเขียวในเมืองที่สมบูรณ์ด้วยระบบนิเวศที่ยั่งยืน(สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2549: 3-2) แม้จะต้องอาศัยการจัดการของมนุษย์ แต่การจัดการนั้นเกิดจากความเข้าใจต่อธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมอย่างลึกซึ้ง มีความสามารถในการควบคุม และรักษาสภาพปะปติและสมดุลได้ใกล้เคียงระบบนิเวศธรรมชาติที่เป็นต้นแบบ ผลผลิตสามารถนำมาบริโภคในครัวเรือน หรือนำมาจำหน่ายเป็นรายได้อีกด้วย (จิราภรณ์ คชเสนี, 2542: 2)

การมีพื้นที่เกษตรกรรมในเขตเมือง นอกจากเป็นแหล่งผลิตอาหารแล้ว ยังเป็นพื้นที่สีเขียวสร้างความสมดุลของระบบนิเวศที่มีความยั่งยืน และยังเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจอีกด้วย ที่สำคัญยังมีส่วนช่วยในการบรรเทาปัญหาอุทกภัยได้ด้วย อย่างไรก็ตามการจะรักษาพื้นที่เกษตรกรรมได้นั้น ต้องอาศัยกลไกในการอนุรักษ์ให้ยังคงอยู่ต่อไป

2.2 แนวคิดการอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรมในเขตต่อเมือง

พื้นที่เกษตรกรรมที่อยู่ใกล้บริเวณเมืองชั้นในที่สุด เป็นพื้นที่ที่อยู่ในบริเวณเขตต่อเมือง จากแนวคิดนี้จึงแสดงถึงความหมาย บริเวณที่กำหนดให้เป็นเขตต่อเมือง และสภาพปัญหาของพื้นที่ โดยใช้การจำกัดขอบเขตพื้นที่เมืองเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหา และเพื่อให้แนวทางดังกล่าวมีผลในทางปฏิบัติ ในการศึกษาคั้งนี้ได้นำเสนอกลไกที่ใช้ในการอนุรักษ์ สองกลไก คือ กลไกทางกฎหมาย กับ กลไกชุมชน ซึ่งมีหัวข้อและรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.2.1 แนวทางการอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรมในเขตต่อเมือง

การศึกษาแนวทางการอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรมในเขตต่อเมือง ได้แบ่งออกเป็นสองหัวข้อ คือ ความหมายและลักษณะของพื้นที่เขตต่อเมือง กับ การจำกัดขอบเขตเมือง ซึ่งเป็นแนวคิดการวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดิน เพื่อนำมาประยุกต์ใช้เป็นกลไกในการอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรมในเขตต่อเมือง โดยมีหัวข้อและรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) ลักษณะพื้นที่และสภาพปัญหาในเขตต่อเมือง

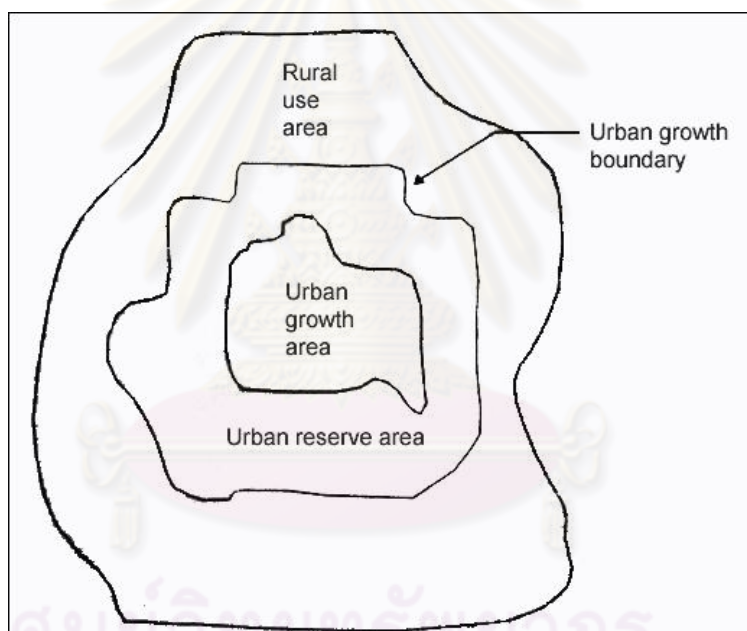
“เขตต่อเมือง” (Urban Fringe) คือ บริเวณที่อยู่ระหว่างพื้นที่ชานเมืองของเมืองหลักกับเขตเมืองชั้นใน ตั้งอยู่ในรัศมีระหว่าง 10-20 กิโลเมตรจากศูนย์กลางเมือง (ลีอชัย คุรุทน้อย, 2541:2-1) แต่เดิมมีการใช้ที่ดินในแบบชนบทในภาคเกษตรกรรมเพียงอย่างเดียว ด้วยผลของการแบ่งเขตการใช้ที่ดิน (Zoning) หรือระเบียบการวางแผนการใช้ที่ดินที่ไม่มีประสิทธิภาพส่งผลให้บริเวณขอบของเขตรอบต่อเมืองจะเป็นพื้นที่ที่ไม่หยุดนิ่ง (Dynamic Area) รองรับการกระจายนวัตกรรมจากตัวเมืองอย่างต่อเนื่อง และมีการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับการเจริญเติบโตของเมือง อาจมาจากการขยายตัวตามเส้นทางคมนาคม ระบบสาธารณูปโภค เช่น ไฟฟ้า น้ำประปา เป็นต้น

การปรับเปลี่ยนในด้านการใช้ที่ดินจากพื้นที่ชนบทและเกษตรกรรม ส่งผลให้มีการใช้ประโยชน์ที่ดินที่มีลักษณะร่วมของแบบชนบทและเมืองผสมกัน ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนระหว่างเมืองและชนบท (Transition Zone) (ชวลิตา ศิริภรณ์, 2548:10) มีลักษณะของการอยู่อาศัย การถือครอง และการใช้ที่ดินเพื่อกิจกรรมนอกภาคเกษตรกรรมมากกว่าเดิม ซึ่งมีผลมาจากการขยายตัวของประชากร กิจกรรมทางการค้าและที่อยู่อาศัยอย่างต่อเนื่อง ทำให้สภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไป เกิดการปรับตัวทางสังคมของเมืองและชนบท เช่น การกระจายตัวของบริการสาธารณูปโภคแบบเมือง มีการเปลี่ยนแปลงจากพื้นที่ชนบทมาเป็นพื้นที่เมือง ซึ่งเรียกว่ากระบวนการเป็นเมือง (Urbanization) (Balk, อ้างโดยสมพงษ์ กุลวโรตตมะ, 2548:17-18)

ผลจากการเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปอย่างขาดระเบียบ ส่งผลให้เกิดเป็นบริเวณที่มีการพัฒนาเมืองอย่างกระจัดกระจาย (Urban Sprawl) ที่มีการพัฒนาเมืองอย่างกระจัดกระจาย (Urban Sprawl) คือ การใช้ที่ดินที่ไม่มีประสิทธิภาพ โดยการพัฒนาเป็นแบบก้าวกระโดด และเกิดขึ้นเป็นหย่อมๆ ขาดความต่อเนื่อง (Leapfrog Development) เมืองขยายออกไปยังพื้นที่เปิดโล่งที่ยังไม่มีการพัฒนา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เกษตรกรรมในเขตต่อเมือง และชานเมือง โดยลักษณะการพัฒนาส่วนใหญ่เป็นการตั้งถิ่นฐานซึ่งมีความหนาแน่นต่ำ การแผ่ขยายของเมืองจะขยายไปตามเส้นทางคมนาคม (Skip development) ซึ่งการขยายตัวของเมืองโดยปราศจากการวางแผนพัฒนา และการควบคุมนี้ ทำให้การเติบโตเป็นไปตามยถากรรม (Haphazard) ไร้ทิศทางและไม่มีการจำกัด (นภาพร บรรพต, 2550:14) เพื่อเป็นการป้องกันการพัฒนาที่ขาดประสิทธิภาพ และอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรม โดยการจำกัดขอบเขตพื้นที่เมืองดังที่จะกล่าวต่อไป

2) การจำกัดขอบเขตพื้นที่เมือง (Urban Containment)

เป็นกลยุทธ์ในการควบคุมแบบพิเศษ สำหรับการพัฒนาในระดับชุมชนหรือภาค มีลักษณะที่แตกต่างจากการวางแผนและผังการควบคุม แต่เหมือนกับการควบคุมทางสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อการควบคุมบริเวณที่กำลังพัฒนา ผลของการจำกัดขอบเขตพื้นที่เมืองที่ประสบความสำเร็จ สามารถที่จะคาดการณ์การพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐาน ให้เพียงพอกับการพัฒนาพื้นที่เมืองในอนาคต เป็นการพัฒนาเมืองโดยรวมศูนย์ความเจริญเพื่อป้องกันปัญหาการเติบโตอย่างไร้ทิศทาง อีกทั้งการสนับสนุนที่เหมาะสมกับพื้นที่นอกเขตเมือง เพื่อป้องกันปัญหาการเติบโตอย่างไม่มีที่สิ้นสุด มีผลต่อการลดลงของการพัฒนาเมืองอย่างกระจัดกระจาย (Urban Sprawl) ที่เป็นปัญหาการใช้ที่ดินในบริเวณเขตต่อเมือง ป้องกันพื้นที่เกษตรกรรม และทรัพยากรสิ่งแวดล้อม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ส่งเสริมให้การพัฒนาเมืองมีรูปแบบเมืองกะทัดรัด (Compact City) ทำให้ได้รับบริการสาธารณะที่ทั่วถึง สงวนไว้ซึ่งพื้นที่เปิดโล่ง พื้นที่เกษตรกรรม และพื้นที่อ่อนไหวต่อสิ่งแวดล้อม ที่ยังไม่พร้อมต่อการพัฒนาให้เป็นพื้นที่เมือง



รูปที่ 2.1 พื้นที่เขตต่างๆ ของพื้นที่เมือง

(ที่มา: Nelson C., 1995: 80)

ในขั้นต้นแผนการการจำกัดขอบเขตพื้นที่เมืองส่วนหนึ่ง คือ การกำหนดขอบเขตพื้นที่เพื่อรองรับการพัฒนาเมือง มีการส่งเสริมการขยายตัวโดยการกระตุ้นการพัฒนา ส่วนรอบนอกขอบเขตการพัฒนา จะมีการควบคุมการพัฒนา โดยการกำหนด การจำกัดขอบเขตพื้นที่เมือง จะมีการคาดการณ์ในการกำหนดขอบเขตสำหรับการรองรับการพัฒนาในอนาคตสำหรับ 10 – 20 ปี (Arthur C. Nelson, 1995:73) วิธีการการจำกัดขอบเขตพื้นที่เมือง สามารถทำให้ความต้องการพื้นที่สำหรับการก่อสร้างลดลงในระยะยาว แต่การที่จะควบคุมความต้องการการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินให้เข้มข้นขึ้น ขึ้นอยู่กับเขตของพื้นที่ต่างๆ ดังนี้

2.1) เขตให้บริการพื้นที่เมือง (Urban Service Areas หรือ UGAs)

คือ ขอบเขตและขีดความสามารถในการให้บริการสาธารณูปโภคและสาธารณูปการขั้นพื้นฐานอย่างมีประสิทธิภาพ โดยอาศัยเขตให้บริการสาธารณูปโภค และสาธารณูปการเป็นเครื่องมือในการชี้้นำการขยายตัวของเมือง ทั้งในเรื่องของขอบเขตและขีดความสามารถในการให้บริการ การขยายตัวของเมืองที่แผ่ออกไปตามชานเมือง ต้องเชื่อมระบบสาธารณูปโภคไปในพื้นที่เมืองที่ไม่ปะติดปะต่อกัน ถือเป็นการพัฒนาที่ควรหลีกเลี่ยง เป็นการลงทุนที่ไม่คุ้มค่า ในขณะที่เดียวกันพัฒนาภายในพื้นที่ที่กระชับและมีขอบเขตที่แน่นอนเป็นสิ่งที่ควรลงทุน เนื้อเมืองซึ่งรวมถึงองค์ประกอบหลักคือการใช้ประโยชน์ที่ดินและความหนาแน่น ควรแปรผันตามขอบเขตและขีดความสามารถในการให้บริการสาธารณูปโภค และสาธารณูปการ เมืองจะมีคุณภาพชีวิตต่ำลง เมื่อการขยายตัวของเมืองไม่สอดคล้องกับการขยายตัวของระบบสาธารณูปโภค และสาธารณูปการ ในทางกลับกันเมืองจะสามารถนำเสนอคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นเมื่อมีการลงทุนทางด้านสาธารณูปโภค และสาธารณูปการในอัตราที่มากกว่าอัตราการขยายตัวของเมือง

2.2) เขตรองรับการขยายตัวของเมือง (Urban Growth Boundaries หรือ UGBs)

คือ ขอบเขตของพื้นที่เมือง ที่สามารถรองรับการขยายตัวของเมืองในช่วงเวลาหนึ่ง โดยทั่วไปไม่ต่ำกว่า 20 ปี เพื่อป้องกันการเก็งกำไร เมื่อครบช่วงเวลาก็จะมีการปรับขอบเขตการขยายตัวของเมืองใหม่เพื่อรองรับความต้องการในการขยายตัวของเนื้อเมืองต่อไป โดยกำหนดเส้นแบ่งเขตที่ชัดเจน ได้แก่ การออกแบบให้พื้นที่สีเขียว ทางหลวงหรือถนนใหญ่เป็นแนวป้องกันที่ชัดเจน ระหว่างเขตการใช้ที่ดินแบบชนบทกับเขตรองรับการขยายตัวของเมือง เนื้อเมืองภายในเขตขยายตัวจะประกอบไปด้วย การใช้ประโยชน์ที่ดินที่หลากหลาย ทั้งในเรื่องของการใช้งาน ความเข้มข้นของกิจกรรม และ ความหนาแน่น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับคุณสมบัติทางกายภาพของพื้นที่ โดยการพัฒนาพื้นที่ในเขตการขยายตัวของเมือง จะไม่พัฒนาเพียงทางตั้งอย่างเดียว แต่จะพัฒนาให้กลมกลืนกับพื้นที่เขตการใช้ที่ดินแบบชนบท ที่อยู่ในเขตข้างเคียง โดยกำหนดการใช้ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยความหนาแน่นน้อยด้วย

2.3) เขตการใช้ที่ดินแบบชนบท (Rural Use Area)

เป็นพื้นที่นอกเขตพัฒนาเมืองออกไป มีลักษณะเป็นพื้นที่ขนาดใหญ่และเปิดโล่งกว้าง มีการใช้ที่ดินสำหรับการทำเกษตรกรรม เนื่องจากมีสภาพดินและน้ำเหมาะสม และยังเป็นที่อยู่อาศัยของพืชและสัตว์ที่หายาก และอ่อนไหวต่อการพัฒนา สามารถแยกที่ดินออกเป็น 2 ประเภท คือ

-**เขตอนุรักษ์สำหรับเกษตรกรรม** เนื่องจากการตั้งถิ่นฐานในอดีตมักเริ่มจากพื้นที่เกษตรกรรมชั้นดี มีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง เมื่อการตั้งถิ่นฐานขยายตัวออกไปเป็นเมือง เมืองก็พัฒนาอยู่บนพื้นที่เกษตรกรรมชั้นดีแต่เดิมนั่นเอง ในปัจจุบันการขยายตัวของเมืองยังรุกรานพื้นที่เกษตร เพราะที่ดินยังมีราคาถูก สามารถสร้างผลกำไรจากอสังหาริมทรัพย์ได้มาก ก่อให้เกิดผลกระทบต่อปริมาณ คุณภาพ และราคาของผลิตผลของภาคเกษตรกรรม

-เขตอนุรักษ์สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ พื้นที่ป่าทางธรรมชาติที่ลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการบริหารจัดการพื้นที่เมืองและพื้นที่เกษตรกรรมที่ไม่มีประสิทธิภาพ จากการที่พื้นที่เกษตรกรรมชั้นดีถูกรุกราน ทำให้ต้องหาพื้นที่เกษตรกรรมเพิ่มขึ้นโดยการบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อจับจองเป็นที่ดินทำกิน ในการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติอย่างยั่งยืน ต้องให้ความสำคัญนอกจากในเชิงปริมาณแล้ว ในเชิงภูมิทัศน์ก็ต้องรักษาเอกลักษณ์ของพื้นที่นั้นไว้ด้วย เช่น ต้องพิจารณาสิ่งปลูกสร้างที่จะต้องสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมเดิม เป็นต้น (ธนิชา นิยมวัน, 2550: 37-47)

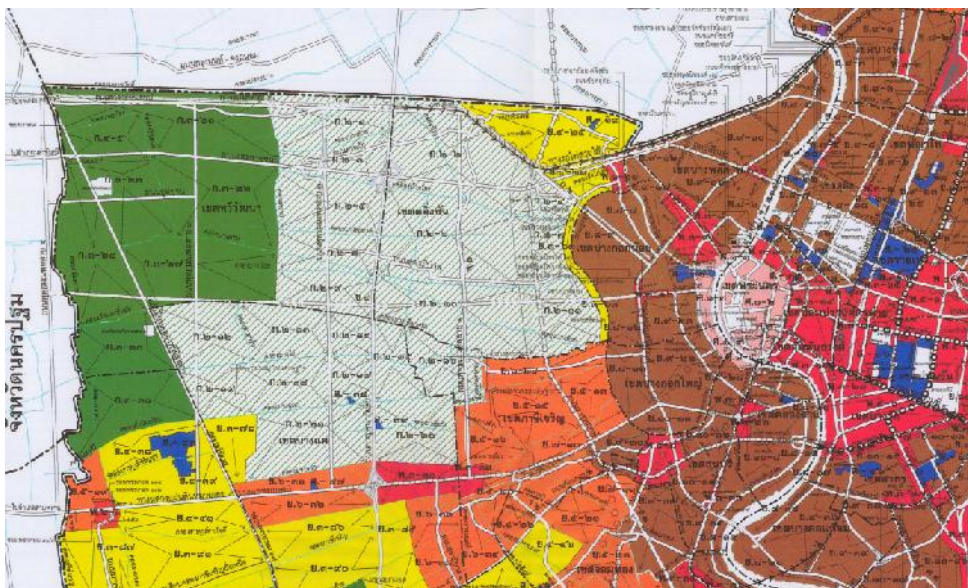
จากแนวคิดการจำกัดขอบเขตพื้นที่เมือง เพื่อให้มีผลในทางปฏิบัติในการป้องกันการขยายตัวของเขตสภาพในเขตต่อเมือง โดยอาศัยกลไกด้านกฎหมาย และกลไกชุมชน มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.2.2 กลไกทางกฎหมาย

ถือเป็นเครื่องมือที่สำคัญประการหนึ่งในการนำแนวคิดการอนุรักษ์มาประยุกต์ใช้ให้เกิดผลในทางปฏิบัติ เนื่องจากเป็นกลไกที่สภาพบังคับ และข้อบัญญัติหลักเกณฑ์ที่เกี่ยวข้องเป็นลายลักษณ์อักษร ทำให้เกิดความชัดเจนในการบังคับใช้ การศึกษาในครั้งนี้ได้ศึกษาขอบเขตของกฎหมายที่เกี่ยวข้องสามฉบับ คือ กฎหมายผังเมือง กฎหมายภาษีทรัพย์สิน และกฎหมายเกี่ยวกับปัจจัยการผลิตโดยมีรายละเอียดดังนี้

1) กฎหมายผังเมือง

ในปี พ.ศ. 2525 กรุงเทพมหานครได้ออกข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร ลงวันที่ 22 กรกฎาคม พ.ศ. 2525 เรื่องกำหนดบริเวณห้ามก่อสร้าง ดัดแปลง ใช้หรือเปลี่ยนแปลงใช้อาคารบางชนิดหรือบางประเภทในท้องที่เขตมีนบุรี แขวงคลองสิบ แขวงคูฝั่งเหนือ เขตหนองจอก และแขวงประเวศ แขวงลำปลาทิว แขวงลาดกระบัง เขตลาดกระบัง ซึ่งอยู่ในพื้นที่ฝั่งตะวันออกของกรุงเทพมหานคร และในท้องที่แขวงฉิมพลี แขวงบางระมาด แขวงบางเข็อกหน้าง แขวงบางพรม เขตตลิ่งชัน แขวงบางไผ่ แขวงบางแคเหนือ และแขวงบางคลองขวาง เขตภาษีเจริญ ซึ่งอยู่ในพื้นที่ฝั่งตะวันตกของกรุงเทพมหานคร โดยมีวัตถุประสงค์หลักคือ เพื่อให้พื้นที่ฝั่งตะวันออกดังกล่าวเป็นพื้นที่สำหรับรองรับน้ำหลาก ก่อนที่จะระบายลงสู่อ่าวไทย และในขณะเดียวกันเพื่อให้ฝั่งตะวันตกตามเขตที่กำหนด เป็นพื้นที่อนุรักษ์ชนบทและเกษตรกรรม และเป็นแนวกันมิให้การขยายตัวของเมืองเกิดขึ้นอย่างไม่มีขอบเขตจำกัด



รูปที่ 2.2 แผนผังกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินของผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร พ.ศ.2549

(ที่มา : ผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร พ.ศ.2549)

ต่อมาสำนักผังเมือง ได้วางผังนครหลวงปรับปรุงครั้งที่ 1 เพื่อให้สามารถรับจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นมากกว่าที่กำหนดในผังนครหลวง 2533 ฉบับเดิมจนกระทั่งเมื่อได้มีการตราพระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ.2518 ซึ่งให้อำนาจในการใช้บังคับผังเมืองรวม สำนักผังเมืองจึงได้วางและจัดทำผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร ซึ่งใช้บังคับโดยกฎกระทรวงฉบับที่ 116 พ.ศ.2535 ผังเมืองรวมดังกล่าวซึ่งประกอบด้วยแผนผังกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินตามที่ได้จำแนกประเภท และแผนผังแสดงโครงการคมนาคมและขนส่ง ครอบคลุมพื้นที่เฉพาะเขตการปกครองของกรุงเทพมหานคร

ต่อมากรุงเทพมหานครได้ดำเนินการวางและจัดทำผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร (ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 2) โดยประกาศไว้ในกฎกระทรวงให้ใช้บังคับผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร พ.ศ.2549 ผังเมืองรวมฉบับดังกล่าวเพิ่มข้อกำหนดเกี่ยวกับอัตราส่วนพื้นที่อาคารรวมต่อพื้นที่ดิน (Floor Area Ratio หรือ FAR) และอัตราส่วนร้อยละของพื้นที่ว่างต่อพื้นที่อาคารรวม (Open Space Ratio หรือOSR) รวมทั้งกำหนดเงื่อนไขให้สามารถเพิ่มอัตราส่วนพื้นที่อาคารรวมต่อพื้นที่ดิน (FAR Bonus) ในกรณีนี้ที่เพิ่มพื้นที่โล่งเพื่อการใช้ประโยชน์สาธารณะ หรือเพิ่มพื้นที่เพื่อการจอดรถยนต์ในบริเวณโดยรอบสถานีระบบขนส่งมวลชน ทั้งนี้หลักเกณฑ์ที่สำคัญของผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2549 มีรายละเอียดดังนี้

1.1) ประเภทของพื้นที่เกษตรกรรมในเขตต่อเมือง

ข้อกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินของพื้นที่เกษตรกรรมในเขตต่อเมือง ผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร พ.ศ.2549 วางหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการจำแนกประเภทการใช้ประโยชน์ที่ดินสำหรับเกษตรกรรม ตามที่ระบุไว้ในแผนผังกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินในเอกสารแนบท้ายกฎกระทรวงไว้ดังนี้

ที่ดินประเภท ก. 1 และ ก. 2 ที่กำหนดไว้เป็นสีเขียวมีกรอบและเส้นทแยงสีเขียว ให้เป็นที่ดินประเภทอนุรักษ์ชนบทและเกษตรกรรม โดยมีวัตถุประสงค์และจำแนกเป็นบริเวณดังต่อไปนี้

- (ก) **ที่ดินประเภท ก. 1** มีวัตถุประสงค์เพื่อการสงวนรักษาสภาพทางธรรมชาติของพื้นที่ชนบทและเกษตรกรรม ในบริเวณที่มีข้อจำกัดด้านการระบายน้ำและมีความเสี่ยงต่อการเกิดอุทกภัย ในบางส่วนของเขตคลองสามวา มีนบุรี และลาดกระบัง
- (ข) **ที่ดินประเภท ก. 2** มีวัตถุประสงค์เพื่อการสงวนรักษาสภาพทางธรรมชาติของพื้นที่ชนบทและเกษตรกรรม ในบางส่วนของเขต ตลิ่งชัน บางแค ภาษีเจริญ และเขตทวีวัฒนา

1.2) ข้อกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่อนุรักษ์เกษตรกรรม

กฎกระทรวงกำหนดลักษณะของมีข้อกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินออกเป็น 2 ส่วน คือ การควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดิน กับการควบคุมความหนาแน่น มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.2.1) การควบคุมกิจกรรมการใช้ประโยชน์ที่ดิน (Activities)

กฎหมายควบคุมการใช้ประโยชน์ประเภทอนุรักษ์ชนบทและเกษตรกรรมที่ดิน โดยกำหนดประเภทของกิจกรรมที่อนุญาต ไม่อนุญาต หรืออนุญาตโดยมีเงื่อนไขแต่ละประเภทการใช้ประโยชน์ที่ดิน ทั้งนี้เพื่อให้การประโยชน์ที่ดินเป็นไปตามที่ผังเมืองกำหนด และเพื่อป้องกันปัญหาความขัดแย้งระหว่างการดำเนินกิจกรรมในพื้นที่ ห้ามจัดสรรที่ดินดังกล่าวเพื่อพาณิชยกรรมและโรงงานอุตสาหกรรมทุกประเภท รวมถึงการอยู่อาศัยหรือพาณิชยกรรมประเภทห้องแถวและประกอบพาณิชยกรรมประเภทอาคารใหญ่ อย่างไรก็ตามกฎหมายกำหนดข้อยกเว้นการใช้ประโยชน์ที่ดิน ได้แก่ โรงงานประเภทอุตสาหกรรมหัตถกรรม สถานที่บรรจุก๊าซ สถานที่ที่ใช้ในการเก็บน้ำมันเชื้อเพลิงเพื่อจำหน่าย การอยู่อาศัยประเภทบ้านเดี่ยว การประกอบพาณิชยกรรมบางประเภท อาคารสำนักงาน ป้ายโฆษณา และตลาดที่ไม่ก่อให้เกิดความรำคาญหรือกระทบต่อสิ่งแวดล้อม โดยกฎหมายกำหนดเงื่อนไขเฉพาะกิจกรรมที่ได้รับการยกเว้นดังกล่าว สามารถใช้ประโยชน์จากที่ดินไม่เกินร้อยละของขนาดที่ดิน ได้แก่ ที่อยู่อาศัยประเภทบ้านเดี่ยว ให้ใช้ประโยชน์ที่ดินไม่เกินร้อยละ 11 ของที่ดิน โดยมีเงื่อนไขซึ่งโดยทั่วไปจะกำหนดด้วยขนาดพื้นที่อาคารและขนาดความกว้างของเขตทางของถนนที่เป็นที่ตั้งของอาคาร และขนาดแปลงต่ำสุดในการจัดสรรที่ดิน

1.2.2) การควบคุมความหนาแน่น (Density)

นอกจากกฎหมายควบคุมกิจกรรมการใช้ประโยชน์ที่ดินแล้ว กฎหมายยังควบคุมความหนาแน่นของประชากร และระดับของกิจกรรมการใช้ประโยชน์ที่ดิน แก้ไขและป้องกันปัญหาที่เกิดจากสภาพความแออัด และเพื่อให้การดำเนินการด้านสาธารณสุขูปโภคและสาธารณูปการ เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพพอเพียงและได้มาตรฐาน ทั้งนี้การควบคุมดังกล่าว ได้แก่

- **อัตราส่วนพื้นที่อาคารรวมต่อพื้นที่ดิน** (Floor Area Ratio หรือ FAR) การควบคุมความหนาแน่นของประชากรและระดับกิจกรรม โดยใช้เกณฑ์การกำหนดอัตราส่วนสูงสุดของพื้นที่รวมของอาคารต่อพื้นที่แปลงที่ดิน มีอัตราส่วนพื้นที่อาคารรวมต่อพื้นที่ดินไม่เกิน 1 : 1

- **อัตราส่วนของพื้นที่ว่างต่อพื้นที่อาคารรวม** (Open Space Ratio หรือ OSR) การควบคุมสภาพความแออัดของอาคาร โดยใช้เกณฑ์การกำหนดอัตราส่วนต่ำสุดของพื้นที่ว่างที่ปราศจากอาคารครอบคลุมต่อพื้นที่รวมของอาคาร การควบคุมดังกล่าวใช้อัตราส่วนสูงสุดของพื้นที่ครอบคลุมอาคาร (Building Coverage Ratio หรือ BCR) มีอัตราส่วนของพื้นที่ว่างต่อพื้นที่อาคารรวมไม่น้อยกว่าร้อยละสี่สิบ

- **ที่ว่างโดยรอบอาคาร** (Set Back) เป็นการป้องกันผลกระทบจากการรบกวน และบดบังแสงและการระบายอากาศของอาคารที่ตั้งอยู่ในพื้นที่โดยรอบ โดยกำหนดให้มีที่ว่างโดยรอบอาคารไม่น้อยกว่า 2 เมตร เว้นแต่การอยู่อาศัยประเภทบ้านเดี่ยว ให้มีที่ว่างด้านหน้าและด้านหลังของอาคารไม่น้อยกว่า 2 เมตร และมีที่ว่างด้านข้างของอาคารไม่น้อยกว่าข้างละ 1 เมตร

- **ความสูงอาคาร** (Height) การป้องกันผลกระทบรบกวน และบดบังแสงสว่างและทัศนียภาพของอาคารที่ตั้งอยู่โดยรอบ โดยกำหนดระยะสูงสุดของความสูงให้มีความสูงไม่เกิน 12 เมตร

- **ขนาดแปลงที่ดิน** (Lot Size) เป็นการป้องกันปัญหาจากสภาพความแออัดของอาคาร โดยการกำหนดขนาดต่ำสุดของแปลงที่ดิน เว้นแต่การจัดสรรที่ดินเพื่อเกษตรกรรมให้ไม่น้อยกว่าแปลงละ 2.5 ไร่ หรือการจัดสรรที่ดินเพื่อการอยู่อาศัยประเภทบ้านเดี่ยวที่มีพื้นที่ดินแปลงย่อยไม่น้อยกว่าแปลงละ 100 ตารางวา

1.3) ผลกระทบของการใช้กฎหมายผังเมืองรวม

จากการสำรวจการใช้ที่ดินประเภทอนุรักษ์ชนบทและเกษตรกรรมตามกฎหมายผังเมืองรวมพบว่า มีลักษณะของกิจกรรมการใช้ประโยชน์ที่ดินหลายรูปแบบ ได้แก่ การใช้ที่ดินเพื่ออยู่อาศัยในลักษณะของบ้านเดี่ยวกระจายตัวทั้งในพื้นที่นาในพื้นที่ฝั่งตะวันออก และพื้นที่สวนในฝั่งตะวันตก ทั้งนี้จากข้อมูลสำรวจในพื้นที่เขตภาษีเจริญ พบว่าพื้นที่ส่วนใหญ่ของที่ดินมีสิ่งปลูกสร้างแล้ว โดยเป็นสิ่งปลูกสร้างลักษณะบ้านเดี่ยวมีการใช้ประโยชน์อาคารเพื่อเป็นที่อยู่อาศัย นอกจากนี้ขนาดของแปลงที่ดินแต่ละแปลงมักมีขนาดต่ำกว่า 100 ตารางวา ซึ่งเป็นขนาดที่น้อยกว่าขนาดของแปลงที่ดินซึ่งกฎหมายกำหนดไว้สำหรับการจัดสรรที่ดินเพื่ออยู่อาศัย

เมื่อพิจารณาการควบคุมความหนาแน่นของสิ่งปลูกสร้างในพื้นที่พบว่า มีสิ่งปลูกสร้างที่ปลูกสร้างไม่ได้มาตรฐานตามที่ผังเมืองรวมกำหนด ดังนี้ ระยะถอยร่นอาคารด้านหน้ามีระยะที่น้อยกว่าระยะ 2 เมตรตามที่กำหนดไว้ในผังเมืองรวม คิดเป็นจำนวนร้อยละ 46.19 ของสิ่งปลูกสร้างทั้งหมด ทั้งด้านซ้ายและด้านขวามีระยะที่น้อยกว่าระยะ 1 เมตรตามที่กำหนดไว้ในผังเมืองรวม คิดเป็นจำนวนร้อยละ 40.85 ของสิ่งปลูกสร้างทั้งหมด นอกจากนี้จากการสำรวจยังพบค่าความหนาแน่นของการใช้ประโยชน์ที่ดิน มี

ค่าอัตราส่วนพื้นที่อาคารรวมต่อพื้นที่ดิน (FAR) สูงสุดถึง 1:2.58 ซึ่งมากกว่าอัตราส่วน 1:1 ที่กำหนดไว้ในผังเมืองรวม (คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2553:66)

2) กฎหมายภาษีทรัพย์สิน

กฎหมายภาษีทรัพย์สิน เป็นกลไกด้านกฎหมายอีกประการหนึ่ง นอกจากกฎหมายผังเมือง เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรม ในการศึกษาได้แสดงให้เห็นถึงหลักการและวัตถุประสงค์ของกฎหมาย อีกทั้งประโยชน์ของการบังคับใช้กฎหมายภาษีทรัพย์สินและผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการบังคับใช้กฎหมายดังกล่าว โดยมีขอบเขตของการศึกษาอยู่ภายใต้กรอบหลักเกณฑ์ตามพระราชบัญญัติภาษีโรงเรือนและสิ่งปลูกสร้าง พ.ศ.2475

2.1) หลักการและวัตถุประสงค์ของกฎหมาย

ภาษีทรัพย์สินเป็นเครื่องมือทางการคลังของรัฐที่จะนำมาใช้โดยมีวัตถุประสงค์หลายประการ ซึ่งรัฐสามารถเลือกกำหนดวัตถุประสงค์ใดวัตถุประสงค์หนึ่งหรืออาจจะกำหนดวัตถุประสงค์หลายประการได้ การกำหนดวัตถุประสงค์ที่เหมาะสมขึ้นอยู่กับนโยบายของรัฐบาล วัตถุประสงค์ของภาษีทรัพย์สินมีดังต่อไปนี้ (Namsiripongpun, 1983: 18-35 อ้างใน ปกิต แพร่ชินวงศ์, 2552: 42)

- 1) การเพิ่มรายได้ให้การคลัง
- 2) การเพิ่มผลิตผลในภาคเกษตรกรรม
- 3) การลดการลงทุนที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ในธุรกิจพัฒนาอสังหาริมทรัพย์
- 4) การปฏิรูปที่ดิน
- 5) การกระตุ้นการพัฒนาที่ดิน
- 6) การสนับสนุนความเจริญเติบโตของภาคนอกเกษตรกรรม

2.2) ประโยชน์ของภาษีทรัพย์สิน

การบังคับใช้กฎหมายภาษีทรัพย์สิน ย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ต่อเมืองหรือท้องถิ่นที่ประกาศใช้ดังต่อไปนี้ (ปกิต แพร่ชินวงศ์, 2552: 43)

- 1) ทำให้การแจกแจงกรรมสิทธิ์ระหว่างบุคคลเป็นไปอย่างยุติธรรม บรรเทาความเหลื่อมล้ำในด้านทรัพย์สินให้เป็นไปในทางที่เหมาะสมต่อการพัฒนาประเทศ
- 2) เป็นเครื่องมือสำหรับป้องกันการกักตุนทรัพย์สินไว้เพื่อเป็นการเก็งกำไร เช่น เมื่อรัฐบาลจัดเก็บภาษีทรัพย์สินจะทำให้ไม่มีใครกล้าซื้อที่ดินไว้ในครอบครองเป็นจำนวนมาก โดยเก็บเอาไว้เฉยๆ เพราะจะต้องเสียภาษีแพง ทำให้ผู้มีเงินนำเงินไปลงทุนอื่นที่ก่อให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และส่วนรวมมากกว่าการซื้อที่ดิน เป็นต้น
- 3) เป็นเครื่องมือเพื่อระดมทรัพยากรที่ว่างอยู่มาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวม เนื่องจากต้องการทางเพิ่มผลิตผลเพื่อจะนำรายได้มาเสียภาษี

4) เป็นการปรับฐานะของบุคคลในสังคมให้ใกล้เคียงกัน โดยลดช่องว่างระหว่างคนมั่งมีกับคนยากจน ก่อให้เกิดความเป็นธรรมในสังคมมากขึ้น ถ้าจัดเก็บภาษีทรัพย์สินโดยใช้อัตราก้าวหน้า (Progressive Rate) คือ ทรัพย์สินที่มีมูลค่าสูงจะเสียภาษีในอัตราที่สูงตามไปด้วย ก็จะทำให้คนมั่งมีแบกภาระภาษีมากกว่าคนยากจน และเมื่อรัฐนำเงินที่เก็บภาษีทรัพย์สินได้นั้นไปพัฒนาท้องถิ่น จะช่วยให้ผู้ที่ยากจนได้รับประโยชน์จากการพัฒนานั้นด้วย

5) การจัดเก็บภาษีทรัพย์สินอาจถือได้ว่าเป็นการติดตามการจัดเก็บภาษีที่รัฐเก็บได้ไม่ทั่วถึง ในกรณีที่รัฐไม่สามารถเก็บภาษีจากรายได้ และจากการใช้จ่ายเพื่อการบริโภคอย่างได้ผลแล้ว รัฐบาลก็จำเป็นต้องมาเก็บที่ทรัพย์สิน ทั้งนี้ รายได้ที่ทุกคนหลบเลี่ยงภาษีประเภทต่างๆ ได้นั้น ผลสุดท้ายจะนำมาสะสมไว้ในรูปของทรัพย์สิน

6) เป็นเครื่องมือในการกระตุ้นให้มีการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า และเป็นประโยชน์

กฎหมายภาษีทรัพย์สินเป็นอีกกลไกหนึ่งด้านมาตรการกฎหมายนอกเหนือจากกฎหมายผังเมืองที่ช่วยส่งเสริมการควบคุม และการใช้ประโยชน์ที่ดินให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งเป็นมาตรการกฎหมายที่สอดคล้องกับแนวคิดการจำกัดขอบเขตพื้นที่เมือง ในเขตพื้นที่ซึ่งกำหนดให้เป็นเขตรองรับการขยายตัวของเมือง ควรกำหนดหลักเกณฑ์เก็บภาษีในอัตราที่ช่วยกระตุ้นให้มีการพัฒนาให้เหมาะสมกับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานโดยรัฐ ในขณะที่เดียวกันควรเพิ่มภาษีทรัพย์สินกับที่ดินว่างเปล่า หรืออาคารที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ เพื่อป้องกันการไม่พัฒนาหรือเก็งกำไรที่ดิน และกำหนดอัตราภาษีที่ต่ำสำหรับเขตพื้นที่เกษตรกรรมเพื่อส่งเสริมการทำเกษตร (ธนิชา นิยมวัน, 2550: 39; อภิวัฒน์ รัตนวราหะ, 2550: 22)

2.3) ผลจากการบังคับใช้พระราชบัญญัติภาษีโรงเรือนและที่ดิน พ.ศ. 2475

ภาษีทรัพย์สินที่ปัจจุบันมีผลบังคับใช้อยู่ คือการจัดเก็บภาษีโรงเรือนและที่ดิน ตามพระราชบัญญัติภาษีโรงเรือนและที่ดิน พ.ศ. 2475 เป็นรูปแบบหนึ่งของภาษีบำรุงท้องที่ จัดเก็บโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้กำหนดอัตราภาษีสำหรับพื้นที่เกษตรกรรม ที่จะเสียภาษีเพียงครึ่งหนึ่งของอัตราการเก็บภาษีบำรุงท้องที่ปกติ และในอัตราที่น้อยกว่าการปล่อยให้ที่ดินรกร้าง ซึ่งย่อมเป็นแรงจูงใจที่ดีสำหรับเกษตรกรที่เป็นเจ้าของที่ดิน ให้ใช้ประโยชน์จากพื้นที่เกษตรกรรมดังกล่าว อย่างไรก็ตามในกรณีที่เจ้าของที่ดินเป็นนักธุรกิจสะสมที่ดิน (Landlord) ซึ่งอาศัยอยู่นอกพื้นที่ การจัดเก็บภาษีดังกล่าวอาจเอื้อประโยชน์ให้แก่ธุรกิจดังกล่าว ปล่อยให้ที่ดินให้เช่าเพื่อหลีกเลี่ยงการเสียภาษีบำรุงท้องที่ และยังมีรายได้จากการให้เช่าที่ดินดังกล่าวอีกด้วย (รังสรรค์ นันทกาวงค์, 143: 2531)

จากการศึกษาพบว่าการสะสมที่ดิน การปล่อยให้ที่ดินทิ้งร้างเพื่อเก็งกำไรของนักธุรกิจสะสมที่ดิน ส่งผลกระทบให้เกษตรกรไม่สามารถเข้าถึงที่ดินทำให้เกิดเป็นปัญหาเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ที่ดิน กฎหมายดังกล่าวยังมีข้อบกพร่องหลายประการที่ส่งผลการจัดเก็บเงิน และเป็นกลไกในการควบคุมการใช้ที่ดินขาดประสิทธิภาพข้อบกพร่องดังกล่าว ได้แก่

ก) การประเมินอัตราภาษี ปัจจุบันการประเมินภาษีที่ดินประเมินจากฐานราคาปานกลางที่ดินในปี พ.ศ. 2524 เป็นราคาที่มูลค่าต่ำกว่าราคาตลาดที่แท้จริงในปัจจุบัน ทำให้องค์กรปกครองส่วน

ท้องถิ่นประสบปัญหาจากการจัดเก็บรายได้ภาษีในอัตราที่ต่ำ ในขณะที่เจ้าของที่ดินซึ่งเป็นนักธุรกิจจัดสรรที่ดินและครอบครองกลับได้รับประโยชน์จากการจัดเก็บภาษีดังกล่าวมากกว่าเกษตรกร (สุณีย์ อาคเนย์เดโช, 2545: 195)

ข) โครงสร้างอัตราภาษี อัตราภาษีตามกฎหมายดังกล่าวมีลักษณะเป็นอัตราภาษีถดถอยและมีอัตราภาษีต่ำ เกิดแรงจูงใจที่จะใช้ประโยชน์บนที่ดินดังกล่าวไม่มากพอ เจ้าของที่ดินจึงมักจะปล่อยให้ที่ดินว่างเปล่ามากกว่าที่จะปลูกสร้างโรงเรือน จึงทำให้มีการซื้อที่ดินเพื่อเก็งกำไรแทนการพัฒนาที่ดินอย่างจริงจัง (สุณีย์ อาคเนย์เดโช, 2545: 196-199)

จากปัญหาดังกล่าว นอกจากจะทำให้การจัดเก็บภาษีไม่มีประสิทธิภาพแล้ว ยังส่งผลการวางแผนการพัฒนาที่ดิน การควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดิน และการสะสมที่ดิน ซึ่งไม่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของกฎหมาย มีผลต่อการลดจำนวนของพื้นที่เกษตรกรรม ซึ่งข้อบกพร่องจากพระราชบัญญัติภาษีโรงเรือนและสิ่งปลูกสร้าง กระทรวงการได้คลังผลักดันร่างพระราชบัญญัติภาษีที่ดินและสิ่งปลูกสร้าง พ.ศ.... ที่จะนำมาใช้แทนกฎหมายภาษีโรงเรือนและที่ดินที่ใช้มานาน ให้การจัดเก็บภาษีที่ดินมีประสิทธิภาพมากขึ้น(อิทธิพล ศรีเสาวลักษณ์, 2554:7)

3) กฎหมายเกี่ยวกับปัจจัยการผลิต

เป็นกฎหมายที่ออกใช้มาเพื่อส่งเสริม ค้ำครองดูแล และควบคุมเกี่ยวกับปัจจัยการผลิตทางการเกษตร โดยมีขอบเขตของการศึกษาอยู่ภายใต้กรอบหลักเกณฑ์ตามพระราชบัญญัติการเช่าที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2524 บัญญัติขึ้นเพื่อค้ำครองเกษตรกรในการเช่าที่ดินเพื่อเกษตรกรรมโดยการกำหนดอัตราค่าเช่าขั้นสูง มีกรรมการระดับท้องถิ่นทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทอันเกิดจากการเช่าและวินิจฉัยอุทธรณ์ กฎหมายกำหนดให้ระยะเวลาการเช่าที่ดินทำกินไม่ว่าจะมีหลักฐานเป็นหนังสือหรือไม่ก็ตามมีกำหนดคราวละไม่น้อยกว่า 6 ปีถ้าไม่มีกำหนดเวลาหรือกำหนดเวลาเช่าต่ำกว่า 6 ปี ให้ถือว่ามีการเช่า 6 ปี ทำให้เกษตรกรผู้เช่ามีความมั่นคงในการเช่าที่ดิน แต่กฎหมายดังกล่าวยังขาดการรับรู้ในการนำไปใช้เพื่อรักษาสิทธิของตน (อิทธิพล ศรีเสาวลักษณ์, 2554:10-12)

4) สรุปผลจากการอนุรักษ์โดยกลไกทางกฎหมาย

การกำหนดพื้นที่อนุรักษ์ชนบทและเกษตรกรรมในฝั่งตะวันตกที่อยู่ใกล้เขตต่อเมือง เพื่อเป็นบริเวณที่ทำเกษตรกรรมและเป็นพื้นที่ช่วยในการระบายน้ำของฝั่งธนบุรี ตามกฎหมายผังเมืองรวม ในทางปฏิบัติพบว่าเขตพื้นที่ดังกล่าว กลับกลายเป็นที่อยู่อาศัยชั้นดี นอกจากนี้การเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วของกรุงเทพฯ ทำให้เกิดการตั้งถิ่นฐาน และประกอบกิจการเนื่องจากในพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ซึ่งมีสภาพแวดล้อมที่ดีและอยู่ใกล้เขตเมืองชั้นใน มีการคมนาคมที่สะดวกทำให้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินไปเป็นที่อยู่อาศัย ประเภทบ้านจัดสรรมากขึ้น มีประชากรอพยพเข้ามาโดยเฉพาะตามเส้นทางคมนาคมสำคัญ และเกษตรกรส่วนใหญ่ยังเป็นผู้เช่าที่ดินทำกิน ไม่มีกรรมสิทธิ์เป็นของตนเองจากการสะสมที่ดินของนายทุนนอกพื้นที่ (ขวัญชนก อ่ำภา, 2549: 46)

จากการกำหนดอัตราส่วนพื้นที่อาคารรวมต่อพื้นที่ดินที่ต่ำ (Limpiyakorn, 2010: 74) การอนุญาตให้มีการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทอื่นในผังเมืองรวม(ลือชัย คุรุทน้อย, 2541: 11) นอกจากนี้มาตรฐานการภาษีจากการประเมินและโครงสร้างอัตราภาษีที่ใช้มานานยังไม่มีมีการปรับปรุงให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน อีกทั้งกฎหมายที่คุ้มครองการเช่าที่ดินเกษตรกรยังขาดการรับรู้ในการนำไปใช้เพื่อรักษาสิทธิของตน และยังเกิดปัญหาเกี่ยวกับการดำเนินการ และสิทธิในที่ดินที่ลักลั่นระหว่างกฎหมายจัดที่หลายฉบับ (อิทธิพล ศรีเสาวลักษณ์, 2554:5) ดังนั้นในปัจจุบันกลไกกฎหมายเพียงอย่างเดียวจึงไม่สามารถอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรมไว้ได้ ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว พบว่าเกษตรกรบางส่วนมีความพยายามที่จะรักษาการทำอาชีพของตนไว้ จนทำให้เกิดเป็นกลไกการอนุรักษ์โดยชุมชนเอง ดังที่จะกล่าวต่อไป

2.2.3 กลไกโดยชุมชน

กลไกการบริหารจัดการโดยเกษตรกร พบว่าเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยในการอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรม นอกจากกลไกทางกฎหมาย ซึ่งเป็นการปรับตัวโดยเกษตรกร ที่มีแนวคิด ประเภทของชุมชนเกษตรกรรม และปัจจัยที่ส่งเสริมที่ทำให้ชุมชนเกษตรกรรมในเขตเมืองยังคงอยู่ ดังต่อไปนี้

1) แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน

เป็นแนวคิดที่พิจารณาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เพื่อให้เห็นชีวิตของชุมชน เพื่อให้เห็นถึงวิถีชีวิตของคนในชุมชน ทำให้เห็นถึงแบบแผนของชุมชน แนวความคิดนี้ได้พัฒนามานับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2525 เพื่อแสวงหาทางเลือกให้กับอนาคตของคนในชุมชน ด้วยแนวคิดนี้ทำให้เกิดการแพร่หลายในการทำงานร่วมกับหมู่บ้านชนบทเป็นกระแสหลักในปัจจุบันของการค้นคว้าและทำงานเรื่องเศรษฐกิจ

ฉัตรทิพย์ได้กล่าวว่า (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ, 2541:246-248) การที่ชุมชนหรือหมู่บ้านอยู่มาได้เป็นเวลาช้านาน เพราะมีความผสมกลมกลืนกันภายในชุมชน ทั้งในขณะปัจจุบันระหว่างสมาชิกด้วยกัน และหากนับย้อนขึ้นไปสมาชิกก็มีบรรพบุรุษร่วมกันด้วย การพัฒนาชุมชนจึงต้องเริ่มจากฐานวัฒนธรรมชุมชนเข้มแข็ง การรวมกลุ่มของชาวบ้านเพื่อทำกิจกรรมจะสำเร็จไม่ยาก โดยมุ่งให้ชาวบ้านร่วมกันค้นหาทางออกด้วยตนเอง อีกทั้งการกำหนดปัญหาที่เฉพาะเจาะจงของแต่ละพื้นที่ที่ต้องการจัดการ และเป้าหมายในอนาคตที่กระทำโดยเกษตรกรท้องถิ่น การดำเนินการตามแผนเฉพาะกิจจะต้องดำเนินการผ่านความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอก หลังจากที่แผนมีการใช้งาน ผลลัพธ์จะตรวจสอบเพื่อประเมินประสิทธิผลของแผน (Limpiyakorn, 2010:174)

ประเวศได้กล่าวว่า (ประเวศ วะสี, 2531 อ้างถึงใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ, 2541:249-250) การรวมตัวในรูปแบบชุมชน ยังสร้างความเข้มแข็งให้สมาชิกและตนเอง ความสัมพันธ์ภายในกลุ่มและระหว่างกลุ่มเป็นแบบเท่าเทียมกัน เมื่อลดอำนาจและหน้าที่ของรัฐลง แล้วนำเอาอำนาจและหน้าที่นั้นกลับคืนมาที่องค์กรเหล่านี้ ซึ่งเมื่อหน้าที่เหล่านี้กลับเป็นขององค์กรย่อยแล้วก็อาจไม่ต้องใช้อำนาจก็ได้ และควรคู่ไปกับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมด้วย

แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน ได้ปรากฏอยู่ในแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ได้รับกระบวนการการพัฒนาประเทศมาให้น้ำหนักที่การพัฒนาคน ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 พ.ศ. 2540 – 2544 มีระบุชัดเจนว่า “การพัฒนาในอนาคตจะเน้นที่การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนที่มั่นคงเป็นตัวนำ และเป็นรากฐานในการยกระดับคุณภาพชีวิตในอนาคต” (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ, 2541:240-245)

2) การปรับตัวเพื่อคงอยู่ของชุมชนเกษตรกรรมในเขตเมือง

จากการที่สังคมไทยในอดีตเป็นสังคมเกษตรกรรม จนเมื่อมีการปรับทิศทางเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรม และได้เกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจขึ้น จึงเริ่มมีการเสนอแนะให้กลับไปสู่การปรับทิศทางการพัฒนาประเทศ เข้าสู่เศรษฐกิจภาคเกษตร วิธีการที่จะฟื้นฟูภาคเกษตรกรรมได้ คือ แนวความคิดวัฒนธรรมชุมชน เพื่อให้การพัฒนาระบบเศรษฐกิจที่เริ่มต้นจากระดับครอบครัว และชุมชนให้เข้มแข็ง ณะระดับท้องถิ่น แล้วขยายขอบเขตเป็นระดับชาติต่อไป แต่ในขณะเดียวกันชุมชนเกษตรกรรมต้องเผชิญกับปัญหาการไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง การรูด้าจากการขยายตัวของเมือง และรายได้ภาคเกษตรกรรมที่ไม่มั่นคง ดังนั้นการที่เกษตรกรยังสามารถรักษาวิถีการผลิตทางการเกษตรไว้ได้ ต้องมาจากลักษณะทางเศรษฐศาสตร์ คือ ผลประโยชน์ตอบแทนจากเกษตรกรรมเป็นสำคัญ ถ้าผลตอบแทนจากกิจกรรมมีเพียงพอ กิจกรรมอื่นก็ไม่สามารถเข้ามาแทนที่เพราะเกษตรกรจะไม่เปลี่ยนกิจกรรมหรือย้ายออกไป (พิทักษ์ วิทยชเรนนันท์, 2548: 52) จากการศึกษาได้มีการเสนอแนวทางเพื่อชุมชนเกษตรกรรมในเขตเมืองยังคงอยู่ได้ดังต่อไปนี้

การทำเกษตรกรรมหนาแน่น (Intensive Agricultural) เป็นการทำการเกษตรที่สอดคล้องกับสภาพที่ดินในเขตเมือง กล่าวคือเป็นที่ดินขนาดเล็ก และไม่สามารถขยายพื้นที่เพาะปลูกออกไปในแนวราบได้ การเพิ่มผลผลิตจะทำได้โดยการเพาะปลูกแบบเข้มข้น ซึ่งเป็นการนำเทคนิคแผนใหม่มาใช้ ทำให้มีรายได้ที่สูงขึ้นจากที่ดินที่มีอยู่อย่างจำกัด (สมพงษ์ กุลวโรตมะ, 2546: 165)

ณรงค์ (ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, 2541 อ้างใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ, 2541:254-255) ได้เสนอแนวคิด “สองวิถีการผลิต” คือ ทั้งผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือนและผลิตเพื่อขาย ให้ครัวเรือนเกษตรกรยังคงรักษาการผลิตทางการเกษตรอยู่ในขณะเดียวกันก็ให้ครอบครัวทั้งหลายร่วมกันในการทำธุรกิจ เรียกว่า “ธุรกิจชุมชน” โดย 1) ดูแลความชำนาญของชาวบ้าน 2) หาตลาดรองรับ และ 3) กระจายผลตอบแทนอย่างเสมอภาค การทำธุรกิจชุมชนอาจต้องอาศัยการเข้าร่วมขององค์กรภายนอก กับชุมชนด้วยคือภาครัฐ ภาคธุรกิจ และนักวิชาการ โดยทุกฝ่ายต่างได้ประโยชน์ด้วยกันทั้งนั้น มีเป้าหมายมิใช่เพียงให้ชาวบ้านอยู่รอดได้หรือมีผลกำไรเท่านั้น หากแต่มุ่งหวังให้ชาวบ้านดำรงไว้ซึ่งจิตสำนึกทางชุมชนด้วย ธุรกิจชุมชนเพื่อเป็นทางเลือก ได้แก่ การเพิ่มมูลค่าผลผลิตด้วยการแปรรูปผลผลิต งานบริการ การจัดการท่องเที่ยว เป็นต้น แนวคิดนี้จะเป็นจริงได้ชุมชนต้องมีการรวมพลังกันก่อนมากพอ คือรวมเป็นกลุ่มหรือเป็นเครือข่ายหรือเป็นสหกรณ์ ก่อนที่จะต่อตรงกับนายทุนหรือรัฐ ตามสถานการณ์และสภาพปัญหาของแต่ละท้องถิ่น

จากแนวความคิดสองวิธีการผลิตที่เน้นการบริหารทรัพยากรของตนเอง ให้เกิดประโยชน์เพื่อสร้างรายได้จากหลายทาง สอดคล้องกับแนวคิดการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (Cultural reproduction) เป็นกระบวนการปรับตัวอีกลักษณะหนึ่งเพื่อความอยู่รอดของครัวเรือนและชุมชน โดยการสืบทอดประเพณีที่สูญหายไป นำกลับมาเรียนรู้และผลิตซ้ำหรือผลิตใหม่มาใช้กับคนและสังคมในปัจจุบัน โดยใช้เป็นกลยุทธ์ในการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชน เพื่อใช้ในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ สังคม และสภาพแวดล้อมของชุมชน ทำให้เกิดมีงานทำ มีรายได้เพิ่มมากขึ้น เศรษฐกิจของชุมชนขยายตัว มีผลทำให้ชุมชนยังคงอยู่ได้อย่างมีชีวิตและสร้างคุณค่าให้คนในชุมชน (วิลาวรรณ ภมรสวรรณ, 347: 2548)

เนื่องจากกลุ่มเกษตรกรที่มีได้เป็นนิติบุคคลไม่สามารถดำเนินธุรกิจการค้าได้ เนื่องจากไม่มีกฎหมายรองรับ เพื่อส่งเสริมให้ธุรกิจชุมชนมีความเข้มแข็งในการบริหารและการต่อรอง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์จึงพยายามสนับสนุนให้มีกฎหมายรองรับกลุ่มเกษตรกรให้เป็นนิติบุคคล รัฐบาลจึงได้ประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 140-141 เมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม 2515 แก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2511 ให้มีบัญญัติว่าด้วยการจัดตั้งกลุ่มเกษตรกร โดยมีการจดทะเบียนเป็นนิติบุคคล และสามารถดำเนินธุรกิจต่างๆ ได้ (อนันท์ คาโรดม, 2516 อ้างถึงใน วิชัย นีระพันธ์, 2536: 28)

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้เล็งเห็นถึงศักยภาพของระบบเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งจำนวนหนึ่งอยู่ในระดับที่ยังไม่พร้อมที่จะเข้ามาแข่งขันทางการค้า ให้ได้รับการส่งเสริมความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น การสร้างรายได้ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การพัฒนาความสามารถในการจัดการ และพัฒนารูปแบบของวิสาหกิจชุมชน เพื่อให้ระบบเศรษฐกิจชุมชนมีความเข้มแข็ง สามารถพัฒนาไปสู่การเป็นผู้ประกอบการของหน่วยธุรกิจที่สูงขึ้น จึงได้จัดทำพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน สภาผู้แทนราษฎรให้ความเห็นชอบร่างพระราชบัญญัติ ให้นำเสนอสภาผู้แทนราษฎร ในวันพุธที่ 12 พฤศจิกายน 2546

3) ประเภทขององค์กรเกษตรชุมชน

จากการศึกษาชุมชนเกษตรกรรมในพื้นที่กรุงเทพฯ โดยลิมปิยากร (Limpiyakorn, 2010) สามารถแบ่งประเภทของชุมชน ตามที่ตั้งและลักษณะการดำเนินงาน ออกเป็นสองประเภท คือ

3.1) **องค์กรเกษตรในชนบท** เป็นองค์กรที่ตั้งอยู่ห่างจากใจกลางเมือง มีการตั้งถิ่นฐานและวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของชุมชน และส่วนใหญ่เป็นชุมชนที่มีการจดทะเบียนอย่างเป็นทางการ ยังคงมีความรู้สึกร่วมกันที่เข้มแข็งของชุมชน และความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรเป็นเพื่อนบ้านหรือคนในครอบครัว

ประเภทขององค์กรชุมชนประเภทนี้สามารถพบเห็นได้ในบริเวณชานเมือง ที่อยู่ห่างไกลจากบริเวณเมืองชั้นใน ได้แก่ เขตบางขุนเทียน ทวีวัฒนา คลองสามวา มีนบุรี ลาดกระบัง และหนองจอก เป็นบริเวณที่ได้รับผลกระทบจากการขยายตัวของเมืองน้อยกว่าบริเวณอื่น ชุมชนในเขตชุมชนเก่าเหล่านี้ได้ดำรงอยู่ที่นั่นเป็นระยะเวลาอันยาวนานและยังคงมีความรู้สึกของชุมชน มีความผูกพันกันมายาวนานและได้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันเป็นเพื่อนบ้าน หรือคนในครอบครัว

3.2) **องค์กรเกษตรในเขตชานเมือง** เป็นองค์กรที่ตั้งอยู่ใกล้กับย่านใจกลางเมือง ไม่ได้อยู่ในรูปแบบของชุมชน แต่จะกำหนดตามขอบเขตการปกครอง เช่น หมู่หรือแขวง (ตำบล) หรือจะขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ส่วนตัวระหว่างสมาชิกในองค์กร จึงทำให้ขาดความรู้สึกของความเป็นชุมชน และความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรในท้องถิ่นเป็นมีลักษณะเป็นเพื่อนร่วมงาน

ประเภทชุมชนลักษณะนี้สามารถพบได้ในพื้นที่ที่อยู่ใกล้รอยต่อจากเมืองชั้นในที่ได้รับความคิดดันสูงการขยายตัวของเมือง ชุมชนดั้งเดิมในพื้นที่ถูกทำลายโดยการย้ายถิ่นของสมาชิกในชุมชนดั้งเดิมและการย้ายเข้าไปของคนที่มาใหม่ องค์กรเกษตรชุมชนนี้สามารถพบได้ โดยการอ้างอิงกลุ่มตามขอบเขตการปกครองแบบหมู่ หรือแขวงซึ่งเกิดขึ้นโดยเกิดจากการแทรกแซงของหน่วยงานภาครัฐ หรือความสัมพันธ์ส่วนตัว เช่น มิตรภาพมักจะเกิดขึ้นโดยเกษตรกรในท้องถิ่น ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในองค์กรเป็นแบบเพื่อนร่วมงาน และไม่แข็งแรงแมื่อเปรียบเทียบกับชุมชนในชนบท (Limpiyakorn, 2010:101)

4) ปัจจัยในการดำเนินงานขององค์กร

กลไกที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดความสำเร็จขององค์กรเกษตรชุมชนในเขตเมือง แบ่งได้เป็น 2 ประการ คือ

4.1) **ปัจจัยภายใน** เป็นการบริหารจัดการภายใน เพื่อเกษตรกรในชุมชนให้ความสนใจเพื่อให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรม มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

-**กฎระเบียบและข้อบังคับขององค์กร** กฎระเบียบที่นำมาใช้เพื่อส่งเสริมให้เกษตรกรในท้องถิ่น เกิดแรงจูงใจที่จะเข้าร่วมกับองค์กร

-**ความไว้วางใจในผู้นำ** สามารถสร้างเสริมให้เกษตรกรในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการทำงานร่วมกัน โดยชี้ให้เห็นถึงประโยชน์ที่จะได้รับจากการทำงานร่วมกัน และเพื่อสร้างความเชื่อมั่น สามารถกระตุ้นให้เกษตรกรในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการทำงานร่วมกัน

-**การสื่อสารและเผยแพร่ข้อมูล** เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการเสริมสร้างสมรรถนะเกษตรกร เนื่องจากระบบเกษตรกรรมแบบยั่งยืนและนวัตกรรมอื่นๆ ยังเป็นเรื่องยากต่อการเข้าใจและนำไปปฏิบัติ จึงควรมีการเผยแพร่ข้อมูลที่ละเอียดและเป็นระบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องมีพี่เลี้ยงที่มาจากองค์กรที่เกี่ยวข้อง ชี้แนะในการปฏิบัติอย่างใกล้ชิด

-**ตำแหน่งที่ตั้งขององค์กร** ความใกล้ชิดทางกายภาพ เพื่ออำนวยความสะดวกในการเผยแพร่ข้อมูลที่รวดเร็ว ตำแหน่งที่ตั้งขององค์กรที่อยู่ใกล้ชิดชุมชนเกษตรกรรมนั้นๆ ย่อมมีประสิทธิภาพว่าองค์กรที่ตั้งอยู่ในระยะไกล การเผยแพร่ข้อมูลและการช่วยเหลือดูแลอย่างใกล้ชิด จะเป็นเรื่องที่ยากกว่า

-องค์กรควรจะสามารถในการบริหารจัดการสูง ทั้งในด้านการวางแผนธุรกิจ วิทยาศาสตร์ ความคิดที่สร้างสรรค์ และมีความจริงจังในการแก้ปัญหาเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับแกนนำองค์กร และสมาชิกในองค์กรที่จะนำไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมาย

4.2) **ปัจจัยภายนอก** การมีความสัมพันธ์กับหน่วยงานภายนอก สามารถให้หน่วยงานภายนอก เข้ามาช่วยเหลือในการแก้ปัญหาบางอย่างที่อยู่นอกเหนือความสามารถขององค์กรหลัก อีกทั้งยังเป็น แหล่งทุนที่นำมาใช้ในการพัฒนา ในเขตกรุงเทพฯ สังคมเกษตรมีแนวโน้มที่จะเป็นสังคมปิด ไม่ทราบ วิธีการสร้างการเชื่อมต่อกับหน่วยงานภายนอก และผู้ที่พวกเขาควรจะติดต่อเมื่อประสบกับปัญหา ความสัมพันธ์กับองค์กรภายนอกซึ่งเป็นตัวกลาง จึงเป็นสิ่งจำเป็น(Limpiyakorn, 2010)

การอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรมในเขตต่อเมือง ต้องอาศัยกลไกที่พัฒนาโดยเกษตรกรเองด้วย จน พัฒนาเป็นองค์กรชุมชนเพื่อแก้ปัญหาร่วมกัน โดยองค์กรในพื้นที่เขตต่อเมือง เป็นองค์กรที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ เกษตรกรรมที่ใกล้เมืองมากที่สุด จึงมีขอบเขตของพื้นที่การรับผิดชอบขององค์กรตามขอบเขตการ ปกครองในระดับหมู่บ้านหรือแขวง การดำเนินการภายในองค์กรจึงอาจมีอุปสรรคจากการที่สมาชิกในกลุ่มมีความผูกพันกันในระดับเพื่อนร่วมงาน การจะประสบความสำเร็จได้ต้องอาศัยปัจจัยทั้งจากตัวองค์กรเอง และการประสานงานจากภายนอก

2.3 แนวคิดปัจจัยการผลิตทางการเกษตร

ปัจจัยการผลิตทางการเกษตร หมายถึง สิ่งที่มีความจำเป็นที่เกษตรกรต้องนำมาใช้ในการผลิต หรือนำมาเป็นส่วนประกอบในการผลิตสินค้าเกษตรกรรม เพื่อให้เกิดเป็นสินค้าที่มีมูลค่าเพิ่มสูงขึ้น ตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคมีปัจจัยดังนี้ (ณรงค์ ศรีสวัสดิ, 2515 อ้างใน หนึ่งนุช ท่องมนต์วิทย์, 2544: 14-15)

1) **ทุน** คือ เงิน เครื่องมือ และอุปกรณ์ต่างๆ เป็นปัจจัยที่มีผลต่อการคงอยู่ของเกษตรกรที่ จำเป็นต้องใช้เพื่อแลกเปลี่ยนปัจจัยในการดำรงชีวิตและเป็นทุนในการประกอบอาชีพในยุคปัจจุบัน โดยมี องค์ย่อยคือสภาพะทุนของเกษตรกร เช่น การใช้ทุนและแหล่งเงินทุน หรือแหล่งเครดิตต่างๆ เป็นต้น รวมถึงที่มาของรายได้ 2 ทาง คือ รายได้จากกิจการเกษตร และรายได้นอกกิจการเกษตร และเมื่อนำรายได้ ทางการเกษตรกับรายจ่ายนอกการเกษตรมาหักออกแล้ว เป็นได้สุทธิของเกษตรกร ถ้ามีจำนวนที่มากพอ เกษตรกรก็สามารถเลี้ยงชีพได้

2) **แรงงาน** สภาพะของแรงงานในไร่นา เช่น การใช้แรงงานเกษตรกร แรงงานที่สามารถใช้ให้ เป็นประโยชน์ต่อการผลิต เป็นบุคคลที่อยู่ในช่วงอายุ 15 – 60 ปี และการแลกเปลี่ยนแรงงานในไร่นา เป็น ต้น

3) **ตลาด** คือ การนำผลิตภัณฑ์จากผู้ผลิตไปสู่ผู้บริโภคซึ่งจะต้องผ่านขั้นตอนต่างๆ เช่น การรวม ผลผลิตจากแหล่งผลิต การแปรรูปผลผลิตและจำหน่ายผลผลิต ที่ในอดีตเกษตรกรมีการแลกเปลี่ยนกันใน

พื้นที่ที่เป็นวิถีชีวิตเดิม ต่อมาเมื่อมีระบบการผลิตเพื่อการขายทำให้เกษตรกรต้องนำผลผลิตไปขายยังตลาดนอกพื้นที่

4) **ที่ดิน** การเปลี่ยนแปลงกายภาพที่เกิดขึ้นกับที่ดิน มีผลต่อลักษณะการใช้ที่ดิน แต่อย่างไรก็ตาม ปัจจัยที่เกื้อหนุนทำให้พื้นที่บางส่วนยังคงอยู่ซึ่งระบบการผลิตแบบเกษตร โดยมีตัวแปรย่อยคือสภาวะต่างๆ ของที่ดินเกษตรกรรม เช่น การถือครอง การเป็นเจ้าของ หรือผู้เช่าที่ดิน การใช้ที่ดิน และการบำรุงรักษาที่ดิน

พิจักษ์ (พิจักษ์ วิทยุธีระนันท์, 2548) ได้ศึกษาลักษณะการคงอยู่ของพื้นที่เกษตรกรรมประเภทต่างๆ ได้แบ่งประเด็นการศึกษาเพื่อชีวิตการคงอยู่ โดยประเด็นที่สอดคล้องกับปัจจัยการผลิต มีประเด็นดังต่อไปนี้

1) **การคงอยู่ในด้านทุนและรายได้** แนวโน้มราคาผลผลิตเพิ่มสูงขึ้น การมีรายได้เสริม โดยเฉพาะครัวเรือนที่อยู่ใกล้เมืองย่อมมีโอกาสที่จะมีรายได้เสริมหรือทดแทนจากอาชีพอื่นช่วยให้มีการคงอยู่ที่ดี จากค่าครองชีพในเขตเมืองที่สูงขึ้น ในขณะเดียวกันต้นทุนการผลิตทางการเกษตรก็สูงขึ้นด้วย ส่งผลต่อรายได้ในภาคเกษตรกรรมเพียงอย่างเดียวไม่อาจเป็นหลักประกันที่ดีของครอบครัวได้ การทำงานนอกภาคเกษตรควบคู่ไปด้วย จึงเป็นทางเลือกหนึ่งในการตอบสนองของความปลอดภัยเปลี่ยนแปลงดังกล่าว โดยการแสวงหารายได้จากหลายทางในขณะที่ยังทำเกษตรกรรมอยู่ เช่น รับจ้าง หรือค้าขายไปพร้อมกับการทำงาน หรือลูกหลานเกษตรกรที่เป็นแรงงานส่วนเกินไปประกอบอาชีพอื่น การมีรายได้จากนอกภาคเกษตรจึงเป็นทางเลือกหนึ่งในการตอบสนองของความปลอดภัยเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ทำให้เกษตรกรยังคงมีที่มั่นอยู่ในชุมชนเมือง (อาภรณ์ จันทร์สมวงศ์, 2541: 243-248) แต่ถ้าหากมีเกษตรกรหรือลูกหลานเปลี่ยนอาชีพไปทำงานแบบงานในเมืองย่อมถือว่าเสี่ยงต่อการทอดทิ้งที่ดินเกษตรกรรม มีโอกาสขายที่ดินหรือปรับเปลี่ยนการใช้ที่ดินเป็นเมืองได้มาก

2) **การคงอยู่ในด้านแรงงาน** ช่วงอายุเกษตรกรที่อยู่ในวัยแรงงานที่อยู่ในช่วง 15-50 ปี มีระดับวุฒิการศึกษาที่สูง และมีการรวมกลุ่มทางสังคมหรือมีหมู่ญาติพี่น้องเป็นกลุ่มก้อนอยู่ในชุมชน มีความรู้สึกรักในถิ่นฐาน มีผลยับยั้งการตัดสินใจขายที่ดินหรือย้ายออกไป ช่วยให้มีการคงอยู่ที่ดี

3) **การคงอยู่ในด้านตลาด** การที่เกษตรกรมีอำนาจต่อรอง หรือมีอิสระจากระบบตลาดสามารถพึ่งพาตนเองได้ ถือว่ามีการคงอยู่มั่นคงกว่าประเภทที่ต้องขายผลผลิตทั้งหมดเมื่อถึงเวลาเก็บเกี่ยว ไม่สามารถต่อรองหรือรอขายช่วงที่ราคาดีได้ อีกทั้งระดับของตลาดที่สามารถกระจายผลผลิตได้กว้างขวาง หรือมีความสามารถในการส่งออก ช่วยให้มีการคงอยู่ที่ดี

4) **การคงอยู่ในด้านที่ดิน** มีการขยายพื้นที่เพาะปลูก กรรมสิทธิ์ในที่ดินโดยเฉพาะถ้าหากเป็นที่ดินของตนเอง เพราะเจ้าของที่ดินสามารถจัดการต่างๆ อยู่ในความควบคุมของตนเองและมีความผูกพันในพื้นที่ ทำให้มีการคงอยู่ที่ดีกว่า แต่หากเป็นการเช่ามักจะไม่แน่นอนอาจถูกเรียกคืนที่ดินโดยมิได้เตรียมตัวพร้อม หรือมีการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อนันทนาการ การท่องเที่ยว ช่วยให้มีการคงอยู่ที่ดี (พิจักษ์ วิทยุธีระนันท์, 2548: 216-222)

การใช้ปัจจัยการผลิตในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของตัวแปรในแต่ละช่วงเวลา ในระยะเวลาที่ผ่านมา ปัจจัยการผลิตในแต่ปัจจัยยังคงอยู่หรือหายไป หรือมีสิ่งใดมาทดแทน เพื่อให้ทราบถึงการปรับตัวในเชิงระบบการผลิตของชุมชนชาวสวน โดยมีเงื่อนไขปัจจัยสำคัญอะไร ที่เอื้ออำนวยต่อการเปลี่ยนแปลงหรือการดำรงอยู่ของระบบการผลิต เมื่อมีการวิเคราะห์ด้วยตัวแปรที่มีผลต่อการคงอยู่ของพื้นที่เกษตรแล้ว จึงวิเคราะห์ผลจากการปรับตัวในด้านการผลิตของพื้นที่เกษตรที่ยังคงเหลืออยู่ในแต่ละด้าน เพื่อนำมาอธิบายกระบวนการปรับตัวเพื่อคงอยู่ต่อไป

2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งามพิศ สัตย์สงวน (2545) ได้ศึกษาการคงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมข้าว ทำการศึกษาโดยการอธิบายลักษณะทั่วไปของวัฒนธรรมข้าว แล้วคัดเลือกพื้นที่สำหรับนำมาวิเคราะห์ในเชิงลึก โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกพื้นที่ศึกษาจากจำนวนพื้นที่เพาะปลูก และปริมาณผลผลิตที่มาก จนได้พื้นที่ศึกษาอยู่ในหมู่ 6 ตำบลบ้านนา อำเภอภาชี จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยศึกษาออกเป็นสองช่วงเวลาทั้งในอดีตและปัจจุบัน เพื่อให้เห็นความเปลี่ยนแปลงและสาเหตุที่ทำให้วัฒนธรรมข้าวยังคงอยู่ โดยมีเกณฑ์การศึกษาที่ชี้วัดจากปัจจัยในการผลิต คือ

- 1) **ดิน** ประกอบด้วย ความอุดมสมบูรณ์ของดิน ลักษณะการถือครองที่ดิน การสูญเสียที่ดินทำกิน และขนาดพื้นที่
- 2) **แรงงาน** ประกอบด้วย ที่มาและอายุของแรงงาน อัตราค่าจ้างแรงงาน
- 3) **ทุนที่ใช้ในการผลิต** ประกอบด้วย ต้นทุนในการผลิต และแหล่งเงินทุน

ผลการศึกษาพบว่าปัจจัยที่ทำให้วัฒนธรรมข้าวยังคงอยู่ คือ

- 1) **ครอบครัวและเครือญาติ** จากการที่ลูกหลานเข้าไปทำงานในเมืองทำให้มีรายได้มาจุนเจือครอบครัว โดยเฉพาะพ่อแม่ ที่ยังยึดอาชีพทำนาอยู่ มาใช้เป็นทุนในการทำนา
- 2) **การผลิตข้าวเป็นการค้า** จากในอดีตที่ผลิตเพื่อการยังชีพมาเป็นเพื่อการค้า เพื่อแลกเปลี่ยนเป็นเงินที่เป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตในปัจจุบัน
- 3) **การชลประทาน** การมีระบบชลประทานสามารถทำนาได้ปีละ 2 ครั้ง คือนาปีกับนาปรัง และไม่ต้องพึ่งพาระบบน้ำธรรมชาติที่ไม่สามารถควบคุมได้
- 4) **การรับนวัตกรรม** เพื่อปรับตัวให้เข้ากับเทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น การใช้เครื่องจักรในการทำ การเกษตร การใช้ปุ๋ยเคมี การปรับปรุงพันธุ์พืช และยาปราบศัตรูพืช เพื่อป้องกันผลผลิตและแก้ปัญหาแรงงาน

5) **การมีแหล่งเงินกู้** ชาวนายังจำเป็นต้องพึ่งพาแหล่งเงินกู้เพื่อนำมาใช้เป็นทุนในการเพาะปลูกและการดำรงชีพ

ส่วนปัจจัยที่ทำให้วัฒนธรรมข้าวเปลี่ยนแปลงไป คือ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่มีการวางแผนเพื่อส่งเสริมการทำเกษตรการค้า มากกว่าการยังชีพ และการคมนาคมที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินไปสู่นอกภาคเกษตรกรรม เป็นบ้านจัดสรร หรือโรงงาน

พิทักษ์ ธิญะธีระนันท์ (2548) ศึกษาสภาพการเปลี่ยนแปลงและคงอยู่ของเกษตรกรรมประเภทต่างๆ ในเขตโดยรอบกรุงเทพมหานคร โดยอาศัยแนวคิดทำเลที่ตั้งการเกษตรและเมือง การคงอยู่ของชุมชน และการเข้าแทนที่ของเกษตรต่างชนิด ได้ประเมินระดับการคงอยู่ของพื้นที่เกษตรกรรมในแต่ละประเภท ที่เป็นเกษตรกรรมหลัก ที่อยู่ในบริเวณเขตต่อเมือง และเขตชานเมืองทั้งในบริเวณฝั่งตะวันตกและฝั่งตะวันออกของกรุงเทพมหานคร เพื่อเปรียบเทียบระดับการคงอยู่ในช่วงเวลาเดียวกัน โดยใช้เกณฑ์ในการวิเคราะห์การคงอยู่เป็นปัจจัย 3 กลุ่ม คือ

- 1) การลงทุนและผลตอบแทน ประกอบด้วย รายได้จากการเกษตร ราคาและปริมาณผลผลิต
- 2) ลักษณะของที่ดิน ประกอบด้วย ขนาดแปลงที่ดิน ขนาดที่ดินเกษตรต่อหัว การขยายพื้นที่เพาะปลูก และประเภทการถือครองที่ดิน
- 3) ตลาด ประกอบด้วย ลักษณะการจำหน่ายผลผลิต และระดับของแหล่งตลาด
- 4) แรงงาน ประกอบด้วย ลักษณะของเกษตรกร ได้แก่ อายุ ระดับการศึกษา และการรวมกลุ่ม ผลการศึกษาพบว่า พื้นที่เกษตรเดิมในฝั่งตะวันตกถูกปิดล้อมและมีปัญหาการตัดถนนสายหลักผ่ากลาง ทำให้กลายเป็นหมู่บ้านจัดสรร เกษตรกรรมหลักในเขตต่อเมืองฝั่งตะวันตก ได้แก่ สวนมะกรูด สวนเตย สวนส้ม สวนกล้วยไม้ และนาผักกระเฉด ฝั่งตะวันออกคือการทำนาข้าว

จากการวิเคราะห์โดยใช้เกณฑ์การวิเคราะห์การคงอยู่ดังกล่าว พบว่าเกษตรกรรมในพื้นที่เขตต่อเมืองฝั่งตะวันตกแทบทุกประเภท มีระดับการคงอยู่ในระดับสูง ถึงปานกลาง ปัจจัยสำคัญที่กำหนดระดับการคงอยู่ของพื้นที่เกษตรกรรมในแต่ละประเภท คือ การมีรายได้และผลตอบแทนสูง ในด้านลักษณะเกษตรกร พบว่าเกษตรกรในพื้นที่นี้มีลักษณะการรวมกลุ่มแบบชุมชน อายุ และวุฒิการศึกษา ที่สามารถถ่ายทอดความรู้และช่วยเหลือกันได้ และในด้านสิ่งแวดล้อม พบว่าพื้นที่เกษตรกรรมยังสามารถอยู่ร่วมกับชุมชน สภาพแวดล้อมและพื้นที่โดยรอบได้ อีกทั้งสภาพแวดล้อมในพื้นที่เกษตรกรรมเองยังสามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้ เกษตรกรรมในเขตต่อเมืองที่มีระดับการคงอยู่ในระดับสูงเรียงตามลำดับ คือ สวนกล้วยไม้ สวนผัก สวนเตย สวนมะกรูด สวนส้ม นาผักกระเฉด และนาข้าว ซึ่งเกษตรกรรมที่มีระดับการคงอยู่สูงส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่เขตต่อเมืองฝั่งตะวันตก

วิลาวัณย์ ภมรสวรรณ (2548) ศึกษาปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงเพื่อการอยู่รอดของชุมชนริมน้ำดังเดิมในพื้นที่อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม โดยศึกษาสภาพทั่วไปของอำเภออัมพวา แล้วคัดเลือกชุมชนที่เป็นตัวแทนสภาพพื้นที่ที่แตกต่างกันสามแบบเพื่อศึกษาในเชิงลึก โดยมีเกณฑ์ในการ

คัดเลือกชุมชนที่พิจารณาจากความเหมาะสมในด้านพื้นที่ การเปลี่ยนแปลงและสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ กับความพร้อมทางด้านข้อมูล เพื่อนำมาอธิบายความเปลี่ยนแปลงและคงอยู่ของชุมชน โดยเปรียบเทียบในแต่ละช่วงเวลาเพื่อให้ทราบสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงหรือการปรับตัวของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันว่าเป็นอย่างไร มีองค์ประกอบสำคัญของชุมชนอะไรที่มีการปรับเปลี่ยน หรือเปลี่ยนแปลงไป (Transformation) อะไรที่สูญหายไป (Disappearance) และอะไรที่ยังคงดำรงอยู่ (Existence) โดยมีปัจจัยใดที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของชุมชนท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงไปเป็นชุมชนที่ทันสมัย และเปรียบเทียบในแต่ละชุมชนในช่วงเวลาเดียวกันว่า มีระดับการคงอยู่แตกต่างกันอย่างไร โดยมีตัวแปรที่ใช้ในการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงและคงอยู่ คือ

- 1) ด้านกายภาพและนิเวศวิทยา มีตัวแปรหลักที่ใช้ในการพิจารณา ประกอบด้วยสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติและนิเวศวิทยา การตั้งถิ่นฐานของชุมชน บ้านเรือนที่อยู่อาศัย พื้นที่ทางการเกษตร และระบบเครือข่ายการสัญจร
- 2) ด้านเศรษฐกิจ มีตัวแปรหลักที่ใช้ในการพิจารณา ประกอบด้วย ระบบการผลิต การแลกเปลี่ยน และการบริโภค
- 3) ด้านสังคม-วัฒนธรรม มีตัวแปรหลักที่ใช้ในการพิจารณา ประกอบด้วย วิถีชีวิตและความเป็นอยู่ สภาพสังคมและความสัมพันธ์ของคนในชุมชน วัฒนธรรมและชนบประเพณีท้องถิ่น

ผลจากการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่ทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลง มี 2 ประการ คือ การพัฒนาระบบถนนที่มีผลต่อการลดบทบาทการคมนาคมทางน้ำ และการสร้างเขื่อนบริเวณต้นน้ำ ทำให้ระบบนิเวศวิทยาในระบบลุ่มน้ำเกิดการเปลี่ยนแปลง ผลจากการเปลี่ยนแปลงทำให้ผู้คนต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอด โดยพยายามรักษาสมดุลทางเศรษฐกิจของครัวเรือนเอาไว้ หากเป็นชุมชนริมน้ำในเขตเมือง การปรับตัวเป็นการเคลื่อนย้ายบ้านเรือนและร้านค้าริมน้ำมาปลูกสร้างใหม่บริเวณริมถนนภายในชุมชน เพื่อประกอบอาชีพเดิมต่อไป ส่วนชุมชนริมน้ำในเขตชนบท เป็นการแบ่งสมาชิกในครัวเรือนออกไปทำงานนอกภาคเกษตร เกษตรกรส่วนใหญ่สนับสนุนให้ลูกหลานไปประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรกรรมในเมืองมากขึ้น เพื่อนำรายได้มาจุนเจือครอบครัวเป็นค่าใช้จ่ายประจำวันและเป็นต้นทุนในการเกษตร เพราะการทำเกษตรกรรมมีรายได้ต่ำ ถ้าไม่ได้รับเงินช่วยเหลือดังกล่าว การทำเกษตรกรรมคงจะลำบากกว่านี้ และการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตใหม่ ผลจากการปรับตัวนอกจากทำให้ครัวเรือนอยู่รอด ยังมีผลต่อการรักษาสถานภาพของความเป็นชุมชนริมน้ำให้ดำรงอยู่สืบมาถึงปัจจุบัน

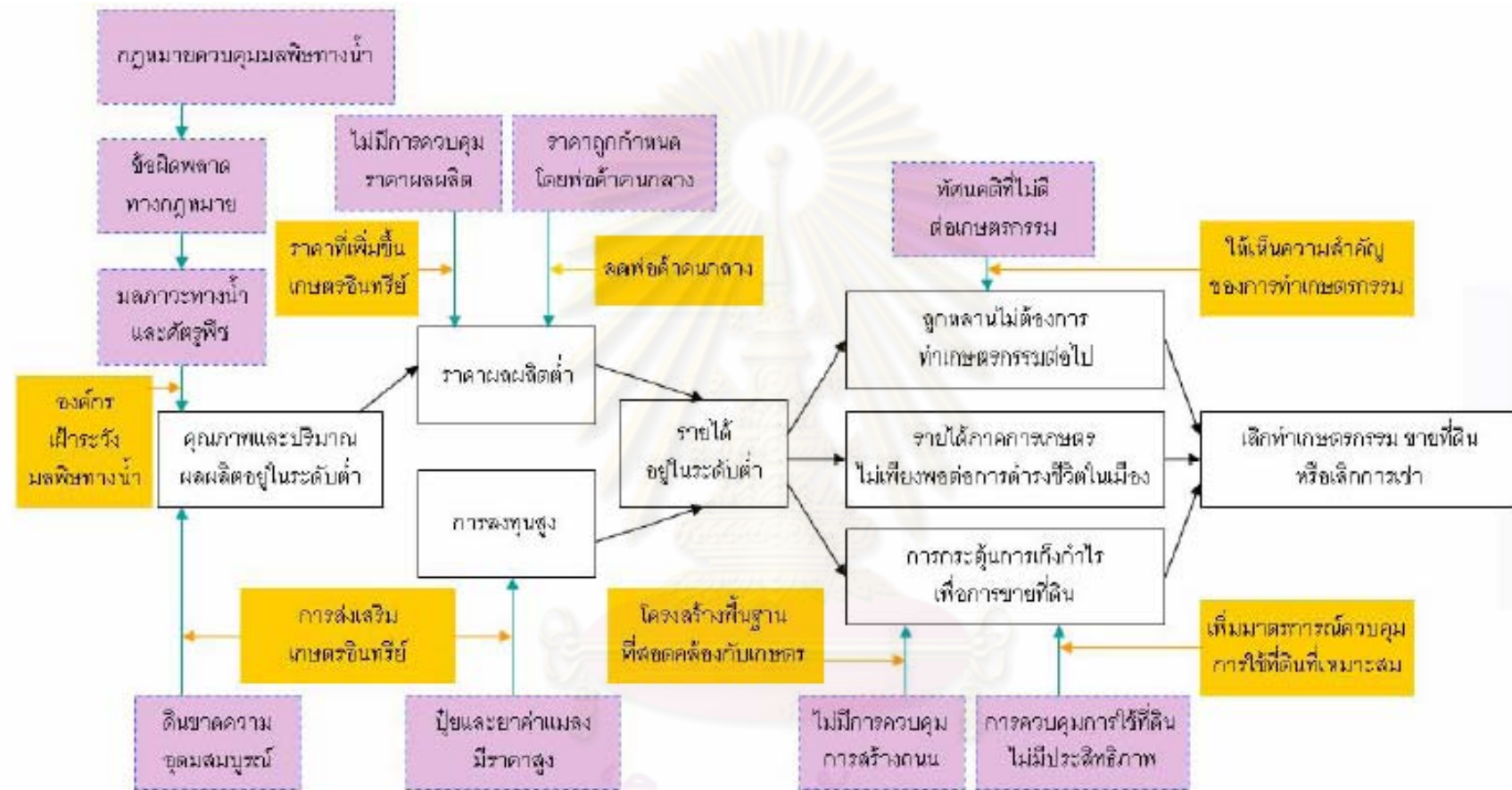
ลิมปิยากร (Limpiyakorn, 2010) ได้ศึกษาความร่วมมือทางการเกษตรที่มีผลต่อการอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรมในเขตเมือง โดยทำการศึกษาภาพรวมของเกษตรกรรมในพื้นที่สีเขียวของกรุงเทพฯ ซึ่งกำลังถูกลดพื้นที่ไปจากการขยายตัวของเมือง โดยที่กลไกจากภาครัฐไม่สามารถควบคุมการเปลี่ยนแปลงนี้ได้ ที่น่าสนใจคือพื้นที่ที่ยังทำเกษตรกรรมอยู่ในหลายๆ ส่วน ที่มีพื้นที่ติดต่อกันผืนใหญ่ ยังมีเกษตรกรอยู่รวมตัวกันเป็นชุมชน มีการรวมกลุ่มเพื่อสร้างความร่วมมือจากการรวมกลุ่ม การรวมกลุ่มจึงเป็นกลไกหนึ่งในการอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรม การศึกษานี้ใช้กลุ่มเกษตรกร 4 กลุ่มตัวอย่าง จากฝั่งตะวันออกที่เป็น

กลุ่มทำนา 2 กลุ่ม จากฝั่งตะวันตกที่เป็นการทำสวน 2 กลุ่มมาประเมินเปรียบเทียบระดับประสิทธิภาพของกลไกในการดำเนินงาน เพื่อนำเสนอกลไกและการสนับสนุนจากภาคส่วนต่างๆ ที่มีประสิทธิภาพในการอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรมต่อไป โดยมีเกณฑ์ในการประเมินกลไกและผลการดำเนินงานของแต่ละกลุ่มคือ

- 1) ด้านเศรษฐกิจ ประกอบด้วย ความพอใจในรายได้ ภาวะหนี้สิน
- 2) ด้านทรัพยากรมนุษย์ ประกอบด้วย การเสริมสร้างความรู้ในการทำการเกษตร ความมั่นคงในการประกอบอาชีพ ความต้องการในสืบทอดอาชีพให้ลูกหลาน
- 3) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วย ทรัพยากรดิน น้ำ และปริมาณการใช้สารเคมี

ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มเกษตรกรแต่ละกลุ่มมีระดับประสิทธิภาพจากการดำเนินงานที่แตกต่างกัน โดยพบว่าประสิทธิภาพของกลุ่มเกษตรกรขึ้นอยู่กับความซับซ้อนของกลไกในการดำเนินงาน กลุ่มเกษตรกรใดที่มีการจัดการองค์กรให้มีความซับซ้อนมากขึ้น เช่น มีกฎระเบียบ มีวิธีการจัดการเงินและองค์ความรู้ เป็นของตนเอง จะเป็นองค์กรที่มีประสิทธิภาพมาก อีกทั้งได้รับการสนับสนุนและเอาใจใส่จากหน่วยงานราชการการในท้องถิ่น องค์กรภายนอก และองค์กรเอกชน ก็มีผลต่อประสิทธิภาพของกลุ่มเกษตรกรเช่นกัน จากแผนภูมิที่ 2.1 การศึกษานี้จึงนำเสนอรูปแบบการจัดการองค์กรที่มีประสิทธิภาพและวิธีการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐกับเอกชนที่เหมาะสม ที่จะทำให้องค์กรชุมชนเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยทำให้ชุมชนเกษตรกรรมยังคงอยู่ต่อไป

กล่าวโดยสรุป พบว่าในแต่ละงานวิจัยจะมีการอธิบายสถานการณ์ทั่วไปในระดับภูมิภาคหรือจังหวัดก่อน แล้วศึกษาถึงลักษณะการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวของเกษตรกรเพื่ออธิบายในเชิงลึก โดยวิเคราะห์ในระดับชุมชน โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกชุมชนที่จะมาเป็นพื้นที่ในการศึกษา ได้แก่ จำนวนพื้นที่ ปริมาณผลผลิต สภาพการเปลี่ยนแปลง และความพร้อมของข้อมูล มีเกณฑ์ในการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงและคงอยู่ โดยพบว่าในแต่ละงานวิจัยมีเกณฑ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์ที่มีส่วนร่วมกัน คือ ลักษณะปัจจัยการผลิตทางการเกษตร 4 ด้าน ได้แก่ ทุน แรงงาน ตลาด และที่ดิน โดยเปรียบเทียบกันทั้งในแต่ละช่วงเวลา และระหว่างชุมชน ผลจากการวิเคราะห์มีการนำมาประเมินว่า จากอดีตเปรียบเทียบกับปัจจุบันนั้นมีความเปลี่ยนแปลงอีกทั้งมีการปรับตัวอย่างไร โดยพบว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกษตรกรมีระดับการคงอยู่ที่สูง คือปัจจัยในด้านรายได้และผลตอบแทน แล้วยังมีการประเมินผลการทำงานของชุมชนว่ามีประสิทธิภาพในการดำเนินงาน โดยพบว่าประสิทธิภาพของแต่ละองค์กรขึ้นอยู่กับระดับกฎเกณฑ์ในการดำเนินการที่กลุ่มกำหนดขึ้นและการช่วยเหลือจากองค์กรอื่น ผลจากการศึกษาเพื่อนำเสนอแนวทางแก้ไขและพัฒนาต่อไป



แผนภูมิที่ 2.1 แนวทางในการอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรมในเขตเมือง

(ที่มา : Limpiyakom 2010 : 177)

2.5 สรุปการทบทวนวรรณกรรมเพื่อกำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษา

พื้นที่เขตต่อเมืองเป็นบริเวณที่อยู่ระหว่างเมืองกับเขตชานเมือง มีการกำหนดให้เป็นพื้นที่อนุรักษ์ชนบทและเกษตรกรรมเพื่อเป็นพื้นที่รับน้ำสำหรับป้องกันน้ำท่วม และเพื่อความสมดุลในระบบนิเวศวิทยาของเมือง จึงเป็นองค์ประกอบสำคัญของเมืองที่ต้องสงวนรักษาไว้ ซึ่งมีแนวความคิดในการอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรม โดยการจำกัดพื้นที่เมืองในขอบเขตที่กำหนดไว้ ไม่ให้ล่วงล้ำเข้าไปในบริเวณที่กำหนดให้เป็นพื้นที่เกษตรกรรม ที่ผ่านมากลไกที่มีความชัดเจน คือ กลไกทางกฎหมายโดยภาครัฐได้บังคับไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ดังกล่าว จากการศึกษากฎหมายผังเมืองรวม กับกฎหมายภาษีโรงเรือนและสิ่งปลูกสร้าง ซึ่งเป็นกฎหมายที่เป็นกลไกในการอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรม พบว่ากฎหมายยังมีข้อบกพร่อง พื้นที่เกษตรกรรมในเขตต่อเมืองกำลังลดลงจากการขยายตัวของเมืองอย่างต่อเนื่อง ก่อให้เกิดปัญหาการพัฒนาเมืองที่ไม่มีประสิทธิภาพ ที่จะมีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของประชากรในอนาคต

จากกลไกมาตรการกฎหมายที่ยังมีข้อบกพร่อง ยังมีกลไกโดยชุมชนถึงแม้ว่าจะเป็นกลไกที่ไม่เป็นทางการ แต่เป็นกลไกที่เห็นผลได้จากการที่พื้นที่เกษตรกรรมในเขตเมืองที่ยังคงอยู่ หลายแห่งดำเนินการอนุรักษ์ในรูปแบบชุมชน รูปแบบที่น่าสนใจเพื่อทำให้ชุมชนยังคงอยู่ คือ การรวมกลุ่มเกษตรกรเพื่อดำเนินธุรกิจชุมชน ทำให้ชุมชนมีรายได้จากหลายทางนอกจากการเกษตรเพียงอย่างเดียว ในปัจจุบันมีกฎหมายที่รับรองกลุ่มเกษตรกรเหล่านี้ให้ถูกต้องในรูปของวิสาหกิจชุมชน จากการดำเนินการโดยชุมชนเพื่อให้ชุมชนของตนยังคงอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง จึงเป็นที่มาในการศึกษาที่ว่าชุมชนเกษตรในเขตเมืองคงอยู่ได้อย่างไรในท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง

จากแนวความคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งประกอบไปด้วยชุดของแนวความคิดเกี่ยวกับการปรับตัวเพื่อคงอยู่ การใช้ที่ดินให้เกิดประสิทธิภาพในพื้นที่เขตต่อเมือง มาตรการทางผังเมือง และการจัดการองค์กรชุมชนเกษตรกรรมที่มีประสิทธิภาพ นำมาสรุปเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยได้คือ

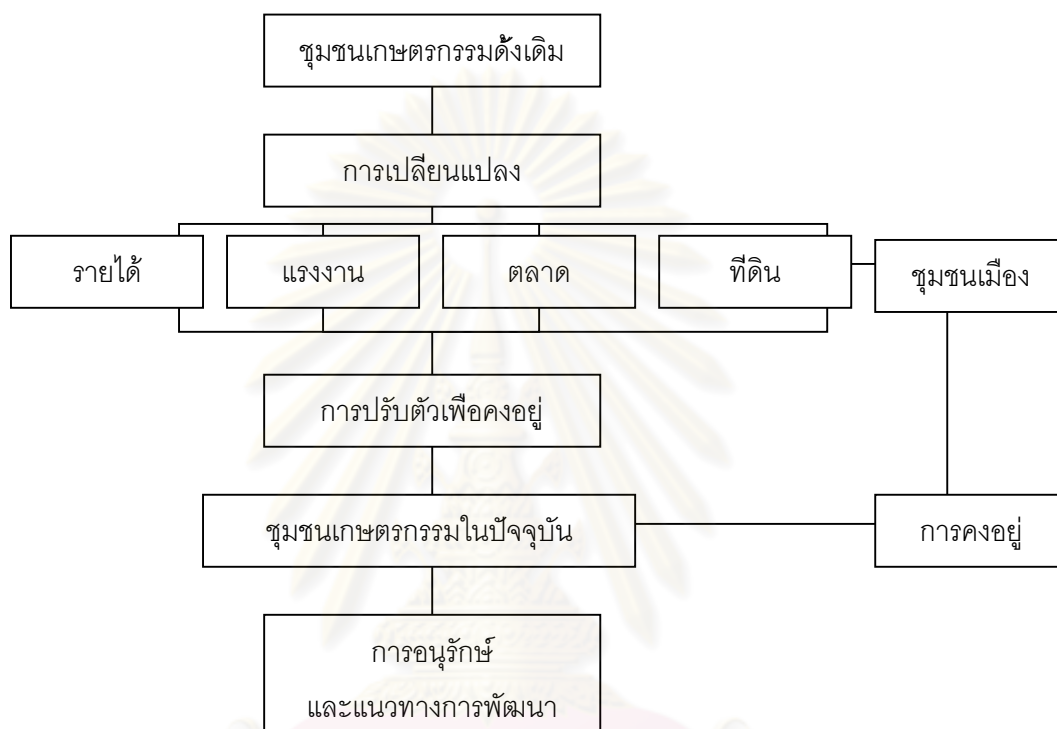
การศึกษาการปรับตัวเพื่อคงอยู่ชุมชนเกษตรแบบสวนในเขตต่อเมือง เป็นการศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวเพื่อคงอยู่ของชุมชนเกษตรกรรมแบบสวนยกร่องที่ยังคงอยู่ในปัจจุบัน พื้นที่เกษตรกรรมลักษณะดังกล่าวเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนเกษตรทางฝั่งตะวันตกของกรุงเทพฯ ในอดีต ที่กำลังได้รับผลกระทบจากการขยายตัวของเมือง โดยการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงในสองช่วงเวลา คือ ก่อนและหลังได้รับผลกระทบจากการขยายตัวของเมือง โดยวิเคราะห์ตัวแปรเป็น 2 ส่วน คือ การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงปัจจัยการผลิตทางการเกษตรจากการขยายตัวของเมือง กับการวิเคราะห์การปรับตัวเพื่อคงอยู่ของพื้นที่เกษตรกรรม ตัวแปรที่ใช้ในการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงเวลาจากลักษณะปัจจัยการผลิตทั้งสี่ด้าน คือ รายได้ แรงงาน ตลาด และที่ดิน จากข้อมูลที่ได้จากข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถาม การสัมภาษณ์ และสัมภาษณ์เกษตรกรเป็นข้อมูลหลัก

ผลจากการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงปัจจัยการผลิตทางการเกษตร นำมาวิเคราะห์การปรับตัวเพื่อคงอยู่ของเกษตรกร โดยการวิเคราะห์ระดับการคงอยู่ตามเกณฑ์การคงอยู่ในเชิงปัจจัยการผลิตทางการเกษตรในแต่ละด้าน ว่ามีแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงที่มีผลต่อการคงอยู่ของเกษตรกรอยู่ในระดับใด และในแต่ละด้านมีความสัมพันธ์กันอย่างไร โดยมีสมมติฐานว่าเกษตรกรที่ยังคงอยู่มีระดับการปรับตัวใน

เชิงปัจจัยการผลิตทางการเกษตร โดยเฉพาะจากการปรับตัวในด้านรายได้ จากการที่มีรายได้เพียงพอที่ทำให้เกษตรกรสามารถดำรงอยู่ในเขตเมืองท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง จากการวิเคราะห์ดังกล่าว ทำให้เห็นถึงสภาพปัญหาจากสถานการณ์ของพื้นที่เกษตรกรรมในปัจจุบัน และการคาดการณ์การคงอยู่ต่อไปในอนาคต และผลจากการวิเคราะห์การปรับตัวเพื่อคงอยู่ของเกษตรกร จึงมีประโยชน์ในการนำไปเป็นแนวทางในการอนุรักษ์ และการช่วยเหลือสนับสนุนที่สอดคล้องกับการปรับตัวของเกษตรกรให้ยังคงรักษาพื้นที่เกษตรกรรม และเป็นแนวทางสำหรับภาครัฐในการกำหนดนโยบายเพื่อการอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรมให้ยังคงอยู่ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของเมืองต่อไป สามารถสรุปเป็นกรอบแนวความคิดในการวิจัยและขั้นตอนกระบวนการวิเคราะห์ผลกระทบของชุมชนออกเป็นแผนภูมิได้ดังนี้ (แผนภูมิที่ 2.2)



ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย



แผนภูมิที่ 2.2 กรอบแนวความคิดในการวิจัย

(ที่มา: จากการวิเคราะห์โดยผู้วิจัย, 2553)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

จากการทบทวนแนวความคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษา ที่ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรม เพื่อนำไปสู่วัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ใน การศึกษาการปรับตัวเพื่อคงอยู่ของพื้นที่เกษตรกรรมในเขตต่อเมือง ที่จะนำไปสู่การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงก่อนและหลังจากการขยายตัวของเมือง และการคงอยู่ของเกษตรกรรม ซึ่งเนื้อหาในบทนี้จะ เป็นการนำเสนอรายละเอียดวิธีดำเนินการวิจัยตลอดจนแหล่งที่มาของข้อมูล เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับ กระบวนการในการเก็บข้อมูล วิเคราะห์และประมวลผลข้อมูลทั้งหมดอย่างเป็นขั้นตอน โดยมีรายละเอียด ตามหัวข้อต่อไปนี้

3.1 วิธีดำเนินการวิจัยและการประมวลผลการศึกษา

- 3.1.1 การศึกษาพื้นที่ในเบื้องต้นและคัดเลือกชุมชนกรณีศึกษา
- 3.1.2 การกำหนดปัญหาในการวิจัย
- 3.1.3 การแบ่งช่วงเวลาที่ใช้ในการวิจัย

3.2 ประชากรเป้าหมายกลุ่มตัวอย่างและการแบ่งช่วงเวลาในการศึกษา

- 3.2.1 ประชากรที่ศึกษา
- 3.2.2 การสุ่มมะโน
- 3.2.3 การแบ่งช่วงเวลาที่ใช้ในการวิจัย

3.3 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลและการได้มาของข้อมูลในการวิจัย

- 3.3.1 การศึกษาเอกสาร รายงาน และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง
- 3.3.2 การออกสำรวจพื้นที่
- 3.3.3 สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักรายบุคคล
- 3.3.4 การสำรวจสอบถาม
- 3.3.5 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม

3.4 วิธีการที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

- 3.4.1 กำหนดเกณฑ์ปัจจัยย่อย
- 3.4.2 จัดตารางข้อมูลสรุปขั้นตอน

3.5 การนำเสนอผลการศึกษา

3.1 วิธีดำเนินการวิจัยและการประมวลผลการศึกษา

3.1.1 การศึกษาพื้นที่ในเบื้องต้นและคัดเลือกชุมชนกรณีศึกษา

ศึกษาทบทวนข้อมูลทุติยภูมิของพื้นที่ศึกษา และรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นของเขตพื้นที่เกษตรกรรมในบริเวณเขตต่อเมืองฝั่งตะวันตก ได้แก่ ประวัติความเป็นมาในการตั้งถิ่นฐาน สภาพทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคมของชุมชน เส้นทางการสัญจรภายในชุมชน และโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ เพื่อนำมากำหนดขอบเขตและกลุ่มตัวอย่างงานวิจัย การเก็บข้อมูลสำหรับการวิจัยในครั้งนี้ จึงต้องใช้ข้อมูลทุติยภูมิและข้อมูลปฐมภูมิ ซึ่งสามารถแบ่งการศึกษาในรายละเอียดได้ดังนี้

1) **คัดเลือกชุมชนเพื่อเป็นพื้นที่ศึกษา** โดยการศึกษาถึงการปรับตัวเพื่อคงอยู่ของชุมชนเกษตรแบบสวน จะศึกษาตั้งแต่ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของชุมชน การเข้าอยู่ของประชากรปัจจุบัน และการคงอยู่ของพื้นที่เกษตรกรรมในปัจจุบัน โดยเลือกเขตตลิ่งชัน เป็นหนึ่งในพื้นที่เขตต่อเมืองฝั่งตะวันตกของกรุงเทพมหานครเป็นพื้นที่ศึกษา ซึ่งมีประวัติศาสตร์อันยาวนานในการทำเกษตรกรรมแบบสวน แล้วเลือกแขวงที่มีพื้นที่เกษตรกรรมคงอยู่สูงที่สุด แล้วเลือกศึกษาเพียง 1 ชุมชน โดยชุมชนนั้นจะต้องมีพื้นที่เกษตรกรรม และครัวเรือนเกษตรกรรมสูงที่สุดของแขวงที่เลือกศึกษา เพื่อคัดเลือกชุมชนเกษตรกรรมที่มีความสมบูรณ์ทั้งในเชิงพื้นที่และลักษณะทางสังคม เพื่อเป็นตัวแทนของชุมชนเกษตรกรรมที่มีการปรับตัวเพื่อคงอยู่ นำมาใช้เป็นกรณีศึกษา ในการอธิบายภาพรวมของชุมชนเกษตรกรรมทั้งหมด ในที่นี้ได้เลือกชุมชนคลองลัดมะยม แขวงบางระมาด เขตตลิ่งชัน เป็นกรณีศึกษา ซึ่งได้แสดงผลการคัดเลือกในบทที่ 4

2) **การค้นคว้าข้อมูลเอกสาร** งานวิจัย แผนที่ ภาพถ่ายเก่า เป็นการศึกษาข้อมูลของพื้นที่และชุมชนเกษตรกรรมในเขตต่อเมืองฝั่งตะวันตก โดยการรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ ที่ได้ทำการรวบรวมข้อมูลจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร สำนักงานเขตตลิ่งชัน สำนักงานเกษตรตลิ่งชัน กรมแผนที่ทหาร เอกสารทางวิชาการ และข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต

3) **การสำรวจพื้นที่เบื้องต้น** เพื่อเก็บข้อมูลสภาพพื้นที่ปัจจุบันของบริเวณชุมชนที่เป็นกรณีศึกษาในเขตตลิ่งชัน ทั้งลักษณะองค์ประกอบทางกายภาพของชุมชน และสภาพสังคมของชุมชนเกษตรกรรม เพื่อให้ทราบถึงลักษณะการอยู่อาศัย และพื้นที่ทำการเกษตรลักษณะทางกายภาพเป็นอย่างไร และกิจกรรมที่เกิดขึ้นในด้านสังคมในปัจจุบัน สรุปเพื่อเป็นพื้นฐานในการดำเนินศึกษาขั้นต่อไป

3.1.2 การกำหนดปัญหาในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาถึงการคงอยู่ของชุมชนทางกายภาพ สังคมและเศรษฐกิจในระดับเขตตลิ่งชัน โดยมีชุมชนคลองลัดมะยมเป็นกรณีศึกษา ภายหลังจากได้รับผลกระทบจากการขยายตัวของเมือง เนื่องจากการก่อสร้างถนนราชพฤกษ์ โดยวิเคราะห์และเปรียบเทียบก่อนและหลังการก่อสร้างถนน

ราชพฤกษ์ ผลจากการศึกษาจะเป็นตัวบ่งชี้ว่าภายหลังจากการเปิดใช้ถนนราชพฤกษ์แล้วนั้น ได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงปัจจัยการผลิต ในระดับครัวเรือนชุมชนแตกต่างจากเดิมก่อนมีการก่อสร้างถนนอย่างไร โดยสำรวจข้อมูลประกอบกับลงภาคสนาม เพื่อนำมาประเมินผลการปรับตัวเพื่อคงอยู่ สำหรับตอบปัญหาในงานวิจัยต่อไป

3.1.3 การแบ่งช่วงเวลาที่ใช้ในการวิจัย

การค้นคว้าข้อมูลทุติยภูมิด้านวิวัฒนาการและช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันของชุมชนคลองลาดมะยม โดยแบ่งเป็น 2 ช่วงเวลา คือ ช่วงระยะเวลาก่อน และหลังปี พ.ศ. 2548 เป็นช่วงเวลาก่อนและหลังได้รับผลกระทบจากการขยายตัวของเมือง ซึ่งเป็นช่วงที่เห็นการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินอีกทั้งมีข้อมูลที่สามารถนำมาใช้สำหรับการวิเคราะห์ที่ชัดเจน ซึ่งทั้งสองช่วงเวลามีปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตตลิ่งชันดังนี้

ช่วงที่ 1 ก่อนได้รับผลกระทบจากการขยายตัวของเมือง เป็นลักษณะการทำเกษตรกรรมก่อนปี พ.ศ. 2547 ซึ่งเป็นช่วงที่ยังมีการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ในบางส่วนโดยเฉพาะในช่วงทิศเหนือ และทิศตะวันตกของพื้นที่ การพัฒนาระบบถนนในเขตตลิ่งชันยังไม่เป็นโครงข่ายทั่วพื้นที่

ช่วงที่ 2 หลังได้รับผลกระทบจากการขยายตัวของเมือง เป็นลักษณะการทำเกษตรกรรมในปัจจุบัน คือตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 จนถึงปี พ.ศ. 2553 ในช่วงเวลาดังกล่าวมีการขยายระบบถนนมาทางทิศตะวันออกและทิศใต้ ได้แก่ การเปิดใช้ถนนราชพฤกษ์ ที่เปิดให้ใช้งานในปี พ.ศ. 2548 อีกทั้งมีการขยายและพัฒนาถนนพุทธมณฑลสาย 1 ที่ถึงแม้จะมีการก่อสร้างมานานแล้ว แต่พบว่าถนนแคบเล็กและคดเคี้ยวไม่สะดวกต่อการใช้งาน จึงมีการขยายผิวจราจร ปรับถนนให้ได้มาตรฐานตัดตรงลดการคดเคี้ยวให้เป็นโครงข่ายสอดคล้องกับถนนพุทธมณฑลสายอื่นๆ แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2553 ถนนทั้งสองจึงเป็นถนนล่าสุดที่สร้างความเปลี่ยนแปลงให้กับพื้นที่เขตตลิ่งชัน

3.2 ประชากรเป้าหมายและกลุ่มตัวอย่างในการศึกษา

3.2.1 ประชากรที่ศึกษา

ผู้วิจัยได้กำหนดประชากรเป้าหมายเป็น ประชากรที่อาศัยอยู่ในชุมชนคลองลาดมะยม แขวงบางระมาด เขตตลิ่งชัน ที่เป็นเกษตรกรทำสวน จากทะเบียนเกษตรกรปี พ.ศ. 2552 พบว่าชุมชนนี้มีเกษตรกรทั้งหมด 36 ครัวเรือน จึงทำการศึกษาครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมดในชุมชน กำหนดให้หน่วยเป็นครัวเรือน

3.2.2 การสัมภาษณ์

ใช้วิธีการสัมภาษณ์ คือการสำรวจศึกษาครัวเรือนทั้งหมด โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากทุกหน่วย ครัวเรือนชุมชนชาวสวนที่ขึ้นทะเบียนเกษตรกร มีจำนวนทั้งหมด 36 ครัวเรือน โดยจะทำการสัมภาษณ์ ตัวแทนครัวเรือนหนึ่งคนต่อหนึ่งครัวเรือน ที่เป็นหัวหน้าครอบครัว

3.3 วิธีการเก็บรวบรวมและการได้มาของข้อมูลในการวิจัย

3.3.1 การศึกษาเอกสาร รายงาน และงานเขียนต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

เป็นการศึกษาหลักฐานจากเอกสาร รายงาน แผนที่ และบันทึกต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา ทั้งในระดับเขต และชุมชน จากหน่วยงานราชการ องค์กรเอกชน ทั้งจากส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น รวมถึงการศึกษาจาก แผนที่ และภาพถ่ายทางอากาศในช่วงเวลาต่างๆ ได้แก่ กรมแผนที่ทหาร สำนักงานเกษตรดลิ่งชั้น สำนักงานที่ดินกรุงเทพมหานครสาขาบางกอกน้อย สำนักงานเขตดลิ่งชั้น เป็นต้น เพื่อเป็นประโยชน์ในการสร้างมโนทัศน์ การลำดับและเชื่อมโยงประวัติศาสตร์ เหตุการณ์ และศึกษาการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ศึกษาให้เข้ากับบริบทของการศึกษา รวมทั้งช่วยในการตั้งประเด็นคำถาม ตั้งข้อสังเกต หรือสร้างความหมายให้กับข้อมูลที่เก็บรวบรวมมา

3.3.2 การออกสำรวจพื้นที่ (Observation)

เป็นวิธีการเก็บข้อมูลในพื้นที่ที่สำคัญและจำเป็นมาก โดยเป็นการสำรวจสภาพแวดล้อมทางกายภาพ สภาพเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนในสภาพปัจจุบัน รวมทั้งศึกษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนที่หลงเหลืออยู่ ที่จะช่วยอธิบายเรื่องราวและเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับผู้คนทั้งในอดีตและปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็น การดำรงชีวิต การทำมาหากิน และการปรับตัวของผู้คนให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของพื้นที่ในช่วงเวลานั้นๆ ซึ่งปรากฏให้เห็นจากหลักฐานที่หลงเหลืออยู่ในพื้นที่ชุมชน เช่น บ้านเรือน ระบบสวน โครงข้าวลำน้า และศาสนสถาน สิ่งเหล่านี้เป็นหลักฐานที่บ่งบอกลักษณะเฉพาะตัวของชุมชน โดยมีเครื่องมือเพื่อช่วยในการบันทึกข้อมูล ได้แก่ แผนที่ ภาพถ่ายทางอากาศ และการบันทึกภาพเหตุการณ์และสถานที่ต่างๆ ในพื้นที่ชุมชน

3.3.3 การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักรายบุคคล (Key information interview)

เป็นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกเฉพาะประเด็น โดยเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวกับพัฒนาการของชุมชนริมน้ำดั้งเดิมในพื้นที่ศึกษา ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่กำหนดลักษณะผู้ให้สัมภาษณ์ตามกรอบแนวคิดที่สร้างขึ้น ได้แก่ ผู้นำเกษตรกรในชุมชน เกษตรกรผู้สูงอายุที่ให้ข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ และตัวแทนเกษตรกรที่มีลักษณะแตกต่างกัน โดยคำนึงถึงความหลากหลายของการให้ข้อมูลตามลักษณะที่

แตกต่างกัน โดยผู้ให้ข้อมูลด้านประวัติศาสตร์จะคัดเลือกผู้อาวุโสที่มีอายุ 70 ปีขึ้นไป และอยู่ในชุมชนมาตั้งแต่เกิด ข้อมูลเกี่ยวกับรายละเอียดในการทำเกษตรกรรมจะเน้นผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 40 ปีขึ้นไป และทำการเกษตรกรรมในชุมชนตั้งแต่เริ่มต้น และข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับตลาดน้ำคลองลัดมะยม จะสัมภาษณ์นายชวน ชูจันทร์ ผู้ก่อตั้งตลาดและเป็นผู้นำเกษตรกรในชุมชน อีกทั้งผู้ที่ให้การสนับสนุนและเป็นเจ้าของที่ดิน เป็นจำนวน 11 ราย

ส่วนประเด็นในการสัมภาษณ์พูดคุยได้ใช้แนวคำถามปลายเปิดเป็นแนวทางในการสัมภาษณ์ในการสัมภาษณ์ได้เลือกลำดับคำถามตามสถานการณ์ และบุคคลที่ให้ข้อมูลหลัก รวมทั้งเปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลหลักได้เสนอประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องนอกเหนือไปจากแนวคำถามที่วางไว้ รวมทั้งแนะนำผู้ให้ข้อมูลหลักต่อไป เพื่อการติดตามข้อมูลในแนวลึก และการสร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง การตีความปรากฏการณ์ที่ทำการศึกษายู่ ซึ่งแนวคำถามหลักในการสัมภาษณ์ ประกอบด้วย

- ประวัติศาสตร์ความเป็นมา พัฒนาการ และสภาพปัจจุบันของชุมชนในด้านต่างๆ ได้แก่ สภาพแวดล้อมทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม
- การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชุมชนในด้านเกี่ยวกับการเกษตร โดยใช้กรอบแนวคิดในการศึกษาที่กำหนดไว้ คือปัจจัยการผลิตทางการเกษตรในแต่ละด้าน ลักษณะของการเปลี่ยนแปลง อัตราของการเปลี่ยนแปลง สาเหตุและปัจจัยที่เอื้อต่อการเปลี่ยนแปลง และไม่เอื้อต่อการเปลี่ยนแปลง ช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลง รวมถึงผลของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตามมา

3.3.4 การสำรวจสอบถาม (Questionnaire survey)

เป็นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกที่เป็นข้อมูลในระดับครัวเรือน โดยใช้แบบสอบถาม เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลทั้งที่เป็นเชิงคุณภาพและปริมาณ โดยทำการสัมภาษณ์ผู้ที่อยู่อาศัยในพื้นที่ชุมชนเฉพาะครัวเรือนที่ทำเกษตรกรรมทุกครัวเรือน โดยมีคำถามหลักเพื่อให้ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงปัจจัยการผลิตทางการเกษตรก่อนและหลังการได้รับผลกระทบจากการขยายตัวของเมือง ทั้งนี้เพื่อนำไปใช้ในการวิเคราะห์ในประเด็นที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงและการคงอยู่ของชุมชนเกษตรกรรม

3.3.5 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation)

เป็นวิธีการเก็บข้อมูลวิธีหนึ่งที่ผู้วิจัยได้เข้าไปสังเกตพฤติกรรมต่างๆ ของชาวบ้านอย่างใกล้ชิด โดยการพบปะพูดคุย และมีส่วนร่วมทำกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนเท่าที่เป็นไปได้ เช่น การประชุมศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีเกษตรกรรมประจำเดือน การประชุมคณะกรรมการตลาดน้ำคลองลัดมะยม งานพัฒนาชุมชน งานเทศกาลประจำปี และงานบุญงานประเพณีต่างๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ดียิ่งขึ้นในประเด็นวิถีชีวิต สังคม และวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยเฉพาะความร่วมมือทางสังคมและการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

3.4 วิธีการที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

รายละเอียดการวิเคราะห์การปรับตัวเพื่อคงอยู่ ที่พิจารณาจากปัจจัยการผลิต 3 ปัจจัย คือ ทุน แรงงาน ตลาด และที่ดิน จากการสำรวจสอบถามทั้งที่เป็นเชิงตัวเลข คือเรื่องของการลงทุน รายได้ ผลตอบแทน และเชิงคุณภาพ อีกทั้งข้อมูลจากสถิติในอดีต ผลการศึกษาดูงานตรวจสอบพื้นที่ และนำข้อมูลเหล่านี้มาวิเคราะห์ตามขั้นตอนต่อไปนี้

3.4.1 กำหนดเกณฑ์ปัจจัยย่อย โดยมีประเด็นข้อตรวจสอบต่างๆ จากที่ได้ทบทวนและศึกษาความรู้จากแหล่งต่างๆ นำมาประมวลจัดประเด็นได้แก่ รายได้ แรงงาน ตลาด และกรรมสิทธิ์ที่ดิน โดยมีรายละเอียดปัจจัยย่อย และวิธีการได้มาซึ่งข้อมูล ดังตารางที่ 3.1

3.4.2 จัดตารางข้อมูลสรุปขั้นตอน

โดยการดึงข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ออกมาเป็นข้อมูลตัวเลขหรือช่วงชั้นคุณภาพโดยสรุปเฉลี่ย เพื่อจัดบรรจุลงในตารางตามเกณฑ์ปัจจัยย่อยข้างบนนี้ ตารางที่ได้นี้สามารถใช้ในการวิเคราะห์วิจารณ์ และการเปรียบเทียบในเบื้องต้นสำหรับการวิเคราะห์ การให้ค่าคะแนน ใช้วิธีการในแนวคิดของลิเคิร์ต (Likert) เนื่องจากมาตรฐานทัศนคติตามวิธีของลิเคิร์ต ใช้ข้อความเกี่ยวกับเรื่องหนึ่งสอบถามความคิดเห็นของบุคคลที่มีต่อเรื่องนั้น การตอบสนองข้อความนั้นอาจมีทั้งเห็นด้วย (Favorable) หรือไม่เห็นด้วย (Unfavorable) หรือแสดงความไม่แน่ใจ (Uncertain) วิธีการสร้างแบบวัดเจตคติแบบลิเคิร์ต คือเขียนข้อความเกี่ยวกับคุณค่า คุณลักษณะของเรื่องที่จะสอบถามให้ครอบคลุมลักษณะที่สำคัญ โดยมีข้อความที่แสดงคุณค่าหรือลักษณะของเรื่องนั้น ทั้งทางด้านบวกและด้านลบ ซึ่งจะแจกแจงตามผลการศึกษา ตั้งแต่บทที่ 5 ที่มีการจัดข้อมูลลงในตารางวิเคราะห์เบื้องต้น การวิเคราะห์การคงอยู่โดยรวม จะช่วยให้สามารถวางนโยบายสำหรับเกษตรกรรวม เพื่อให้เห็นภาพของแต่ละปัจจัยว่ามีผลเพียงใด จะช่วยให้สามารถวางแผนเกี่ยวกับปัจจัยเหล่านั้น เป็นการเฉพาะได้ต่อไป

ตารางที่ 3.1 ปัจจัยในการวิเคราะห์และวิธีการได้มาของข้อมูล

ประเด็นการวิเคราะห์	ตัวแปรหลัก	ตัวแปรย่อย เนื้อหา และข้อมูลที่ใช้	วิธีได้มาของข้อมูล*				
			1	2	3	4	5
รายได้	รายได้	ราคารับซื้อ-ราคาขายผลผลิต				√	
	ภาคเกษตร	ราคาต้นทุนการผลิต ได้แก่ ปุ๋ย น้ำมัน	√			√	
	นอกภาคเกษตร	ที่มาของรายได้นอกภาคเกษตรกรรม	√		√	√	
แรงงาน	ลักษณะของแรงงาน	ช่วงอายุ เพศ และลักษณะงานเกษตรกรรม	√		√	√	√
		ที่มาของแรงงาน				√	
	ทัศนคติ	ความรู้สึกมั่นคงในการประกอบอาชีพ				√	
		การสืบต่อการทำเกษตรกรรมของเกษตรกร และลูกหลาน				√	
ตลาด	การจำหน่ายผลผลิต	ระดับของตลาด ระดับชุมชน หรือย่าน			√	√	
		รูปแบบการจำหน่ายผลผลิต				√	
	กิจกรรมที่เกี่ยวข้อง	กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับตลาด			√	√	√
		ลักษณะรายได้ที่ได้จากตลาด			√	√	
กรรมสิทธิ์ที่ดิน	ลักษณะทางกายภาพ	ความอุดมสมบูรณ์ของดิน และน้ำ	√	√		√	
		ระบบชลประทาน	√			√	
	กรรมสิทธิ์ที่ดิน	ลักษณะการถือครอง				√	
	ลักษณะแปลงที่ดิน	ขนาดแปลงที่ดิน	√			√	
		การเข้าถึงที่ดิน	√	√		√	
		การใช้ประโยชน์ที่ดิน	√	√		√	
	มูลค่าที่ดิน	ราคาประเมินและราคาเช่าที่ดิน	√			√	

(ที่มา: จากการวิเคราะห์โดยผู้วิจัย, 2553)

หมายเหตุ * วิธีได้มาของข้อมูล ประกอบด้วย

- 1 = การศึกษาเอกสาร รายงาน และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง
- 2 = การออกสำรวจพื้นที่
- 3 = การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักรายบุคคล
- 4 = การสำรวจสอบถาม
- 5 = การสังเกตแบบมีส่วนร่วม

3.5 การนำเสนอผลการศึกษา

ผู้วิจัยนำเสนอผลงานในเชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) ที่แสดงให้เห็นถึงผลกระทบจากการขยายตัวของเมือง ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในพื้นที่เขตต่อเมือง แล้วแสดงให้เห็นถึงพื้นที่เกษตรกรรมที่ยังคงอยู่ โดยแสดงให้เห็นสภาพทั่วไปของชุมชนคลองลัดมะยม ในด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคมในช่วงเวลาทั้งก่อนและหลังการขยายตัวของเมือง ต่อมาจึงวิเคราะห์ถึงการปรับตัวเพื่อคงอยู่ของชุมชนในปัจจุบันในด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม และเสนอแนะแนวทางที่เหมาะสมกับสภาพของชุมชนคลองลัดมะยมโดยใช้ตารางแสดงข้อมูลสถิติ แผนภูมิ และแผนที่ มาช่วยสนับสนุนผลการวิจัย เพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพของพื้นที่ศึกษาให้มากขึ้น



ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 4

สภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษา

การศึกษาในบทนี้ ได้แสดงสถานการณ์พื้นที่เกษตรกรรมในเขตต่อเมือง กรุงเทพมหานคร จำนวนชุมชนเกษตรกรรมในแต่ละเขต เพื่อให้ทราบถึงสถานการณ์พื้นที่เกษตรกรรมในระดับเมือง แล้วศึกษาข้อมูลทั่วไปของเขตตลิ่งชัน ซึ่งเป็นตัวอย่างเขตต่อเมืองฝั่งตะวันตกประกอบด้วย ความเป็นมา พัฒนาการและความเปลี่ยนแปลง ซึ่งข้อมูลดังกล่าวนี้เป็นข้อมูลทุติยภูมิที่ได้จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในอดีตและปัจจุบัน โดยมีการเลือกชุมชนกรณีศึกษา เพื่อเป็นการอธิบายสถานการณ์พื้นที่เกษตรกรรมในเชิงลึก โดยชุมชนที่เข้าเกณฑ์ คือ ชุมชนคลองลัดมะยม ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

4.1 พื้นที่เกษตรกรรมในเขตต่อเมือง

4.1.1 ลักษณะพื้นที่เกษตรกรรม

4.1.2 สถานการณ์ในพื้นที่เกษตรกรรม

4.1.3 ชุมชนเกษตรกรรมในเขตเมือง

4.2 สถานการณ์พื้นที่เกษตรกรรมในเขตตลิ่งชัน

4.2.1 ข้อมูลทั่วไปเขตตลิ่งชัน

4.2.2 การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน

4.2.3 สรุปสถานการณ์พื้นที่เกษตรกรรมและเลือกพื้นที่ศึกษา

4.3 ข้อมูลชุมชนคลองลัดมะยม

4.3.1 ประวัติศาสตร์และวิวัฒนาการในการทำเกษตรกรรม

4.3.2 ข้อมูลพื้นฐานด้าน กายภาพ เศรษฐกิจ สังคม

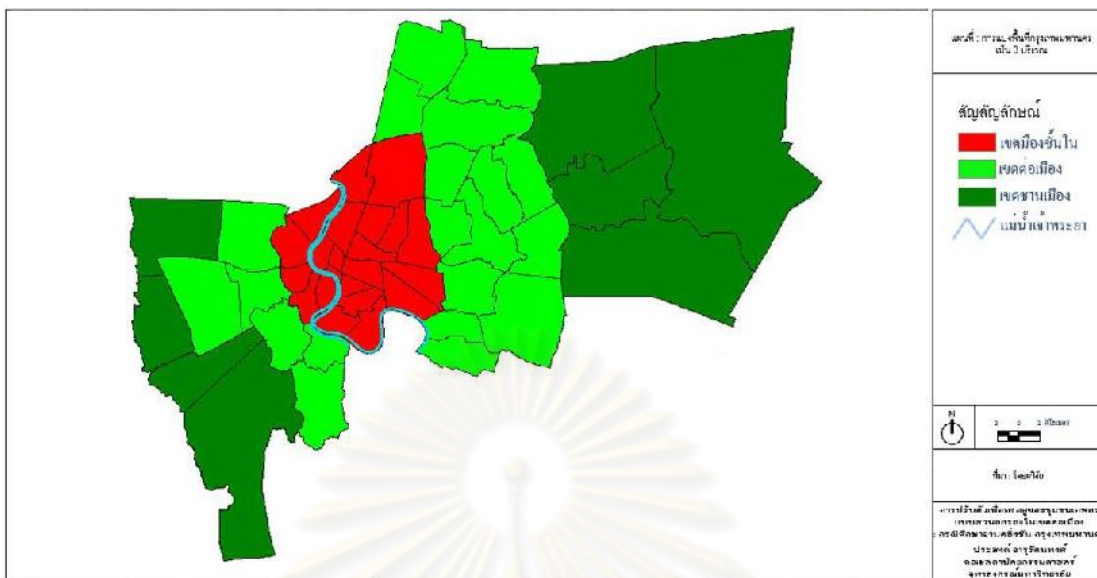
4.3.3 การทำเกษตรกรรมในพื้นที่ศึกษา

4.3.4 การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน: ตลาดน้ำคลองลัดมะยม

4.4 สรุปลักษณะทั่วไปของพื้นที่ศึกษา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4.1 พื้นที่เกษตรกรรมในเขตต่อเมือง



แผนที่ 4.1 การแบ่งพื้นที่กรุงเทพมหานครเป็น 3 บริเวณ
(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2553)

4.1.1 ลักษณะพื้นที่เกษตรกรรม

บริเวณพื้นที่เขตต่อเมืองของกรุงเทพมหานคร ตั้งอยู่ในรัศมีระหว่าง 10 – 20 กิโลเมตรจากศูนย์กลางเมือง จากการไหลของแม่น้ำเจ้าพระยาจากทิศเหนือลงสู่ทิศใต้ ทำให้แบ่งพื้นที่กรุงเทพมหานครรวมทั้งบริเวณเขตต่อเมืองออกเป็นสองฝั่ง คือ เขตต่อเมืองฝั่งตะวันออกกับเขตต่อเมืองฝั่งตะวันตก ในแต่ละฝั่งมีลักษณะเฉพาะและการแบ่งเขต ดังนี้

เขตต่อเมืองฝั่งตะวันออก ลักษณะพื้นที่บริเวณฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาเคยเป็นทะเลตม ที่ลุ่มต่ำ มีลักษณะที่เป็นทุ่งและป่าละเมาะที่มีลักษณะเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำ จึงมีลักษณะภูมินามส่วนใหญ่ว่า “ทุ่ง” เหมาะแก่การทำนา ได้แก่ ทุ่งแสนแสบ ทุ่งสามเสน เป็นต้น มีการขยายการเพาะปลูกโดยการขุดคลองแสนแสบบุกเบิกนำร่องไป การทำสวนและปลูกไม้ยืนต้นในบริเวณพื้นที่นี้ยังมีน้อยเนื่องจากพื้นที่ไม่เหมาะสม เขตที่อยู่ในบริเวณเขตต่อเมืองฝั่งตะวันออก ได้แก่ เขตสายไหม เขตบางเขน เขตคันนายาว เขตสะพานสูง เขตประเวศ เขตลาดพร้าว เขตบึงกุ่ม เขตวังทองหลาง เขตบางกะปิ เขตสวนหลวง เขตดอนเมือง เขตหลักสี่ และเขตจตุจักร

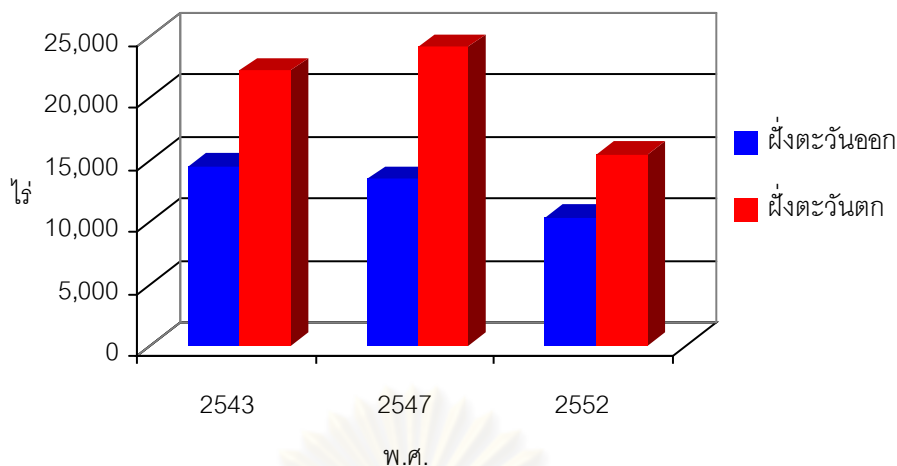
เขตต่อเมืองฝั่งตะวันตก ลักษณะพื้นที่บริเวณฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา มีลักษณะที่เป็นที่ดอนกว่าฝั่งตะวันออกที่เป็นที่ลุ่มต่ำมากกว่า เป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์อันเกิดจากการทับถมของตะกอนมาเป็นระยะเวลายาวนาน จึงพบการตั้งถิ่นฐานมาแต่โบราณ ที่เป็นลักษณะของชุมชนเกษตรกรรมแบบสวนยกร่อง โดยเฉพาะสวนผลไม้ จากลักษณะเส้นทางน้ำที่หล่อเลี้ยงสวนบริเวณนี้ จึงเรียกลักษณะภูมินามของพื้นที่บริเวณนี้ว่า “บาง” นำหน้า ได้แก่ บางระมาด บางเขินบาง บางยี่ขัน บางมด เป็นต้น เขตที่อยู่

ในบริเวณเขตต่อเมืองฝั่งตะวันตก ได้แก่ เขตบางแค เขตตลิ่งชัน เขตภาษีเจริญ เขตจอมทอง เขตราชบุรีบูรณะ และเขตทุ่งครุ

การทำสวนยกร่องเป็นการพัฒนารูปแบบการทำเกษตรกรรม ในบริเวณที่ราบลุ่มปากแม่น้ำ เป็นพื้นที่ที่มีดินอุดมสมบูรณ์จากการทับถมของตะกอน อีกทั้งได้รับการควบคุมมลพิษ ปลูก แมลงโดยธรรมชาติ ไม่ต้องใช้สารเคมีใดๆ จากระบบนิเวศเกษตรที่ไม่เริ่มต้นเป็นพืชพรรณหลัก จะเกิดการสะสมอินทรีย์วัตถุจากใบไม้ร่วง เป็นการเสริมสร้างอินทรีย์วัตถุให้กับดินสำหรับเป็นแหล่งสำรองธาตุอาหาร แล้วช่วยเพิ่มความสามารภในการดูดซับธาตุอาหารด้วย นอกจากนี้การขุดร่องสวน ลำประโดง แพรก ลำราง ซอยเป็นเครือข่ายลำน้ำ จนเกิดเป็นภูมินามนำหน้าว่า “บาง” ในพื้นที่เกษตรกรรมแบบสวน เป็นการจัดการระบบชลประทานสำหรับการเพาะปลูกอย่างเหมาะสม สอดคล้องกับสภาพธรรมชาติ เพื่อแก้ปัญหาหน้าท่วมในฤดูฝน เวล่าน้ำทะเลขึ้นก็ไม่ให้ไหลเข้า เวล่าน้ำลงก็สามารถกักเก็บน้ำไว้ได้ ในระดับเมือง ด้วยสถานที่ตั้งใกล้ปากแม่น้ำ นอกจากรับมือกับน้ำท่วมในฤดูน้ำหลากแล้ว ยังต้องรับมือกับอิทธิพลน้ำทะเลขึ้นลงด้วย จึงต้องมีคูคลองมากมายไว้รองรับเป็นพื้นที่แผ่หน้าในเวลาน้ำขึ้น ไม่อย่างนั้นจะประสบปัญหาน้ำท่วมทันที (สุรจิต ชีรเวทย์, 2540:44-45) ดังนั้น สภาพการเป็นสวนยกร่อง เป็นการจัดการทรัพยากรแบบองค์รวมของชาวสวน ที่ให้ความสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรดินและน้ำเป็นระบบนิเวศ สามารถปรับใช้สภาพแวดล้อมตามธรรมชาติของดิน น้ำ บริเวณพื้นที่ราบลุ่มได้อย่างสอดคล้อง เกิดเป็นระบบการผลิตที่สนองประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต (อาภรณ์ จันทน์สมวงศ์, 2541:211) บริเวณฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยารวมทั้งพื้นที่เขตต่อเมืองฝั่งตะวันตก เป็นบริเวณที่มีการทำสวนยกร่องเป็นการทำเกษตรกรรมที่สอดคล้องกับสภาพพื้นที่และให้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจที่สูง

4.1.2 สถานการณ์พื้นที่เกษตรกรรม

อย่างไรก็ตามพบว่าพื้นที่ทั้งในฝั่งตะวันออกและตะวันตก จากแผนภูมิที่ 5.1 พบว่ามีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน จากพื้นที่เกษตรกรรมไปเป็นเมืองอย่างรวดเร็ว สาเหตุมาจากกระบวนการกลายเป็นเมืองที่สำคัญประกอบด้วย ที่ดินราคาถูกลง มีการลงทุนด้านที่อยู่อาศัยเพิ่มมากขึ้น การพัฒนามาคมนาคมขนส่ง การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร การขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรม และการย้ายสถานที่ราชการออกนอกเมือง พื้นที่เกษตรกรรมจึงได้รับผลกระทบจากการพัฒนาเมือง ทั้งจากการขยายตัวของพื้นที่เมือง และการขยายระบบโครงข่ายคมนาคมขนส่ง ตลอดจนโครงการพัฒนาพื้นที่ขนาดใหญ่ทั้งของภาครัฐและเอกชน เป็นสาเหตุสำคัญของการสูญเสียพื้นที่เกษตรกรรมที่สมบูรณ์ โดยเฉพาะเพื่อการอยู่อาศัยที่ขยายตัวเข้าไปในพื้นที่เกษตรกรรม



แผนภูมิที่ 4.1 การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทเกษตรกรรม
ในเขตต่อเมืองกรุงเทพมหานคร ระหว่างปี พ.ศ. 2543 – 2552
(ที่มา: สำนักงานเกษตรกรุงเทพมหานคร, 2553)

ในพื้นที่เขตต่อเมืองการอยู่อาศัยจะหนาแน่นมากในบริเวณที่ติดต่อกับเขตเมืองชั้นใน ส่วนบริเวณที่ห่างออกไปจากศูนย์กลางเมือง การใช้ประโยชน์ที่ดินจะเบาบางลง ส่วนมากที่พักอาศัยในเขตต่อเมืองจะเป็นบ้านจัดสรรที่กระจายตัวไปตามเส้นทางคมนาคมขนส่งทางถนน ทางรถไฟ และคลอง โดยเฉพาะตามแนวถนนที่ออกจากเขตเมืองชั้นใน ช่วยในการเข้าถึงที่อยู่อาศัย (ลือชัย ครุทน้อย, 2541: 3-6) ในทางกลับกันพื้นที่ที่ขาดการเชื่อมโยงของเส้นทางคมนาคมจะเป็นที่ว่าง (ยาวลักษณะ ไชคถาวร , 2543:30-31)

ถึงแม้ว่าจะมีกลไกทางกฎหมาย ได้แก่ มาตรการทางกฎหมายผังเมือง เป็นข้อบังคับที่ช่วยในการอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรมในเขตต่อเมือง แต่กลับพบว่าพื้นที่เกษตรกรรมยังลดลงอย่างต่อเนื่อง เพราะตัวกฎหมายยังมีข้อบกพร่องโดยเฉพาะบริเวณย่านการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทเกษตรกรรมในเขตต่อเมืองฝั่งตะวันตก ที่มีการกำหนดเป็นพื้นที่อนุรักษ์ชนบทและเกษตรกรรมในผังเมืองรวม ได้แก่ มีการผ่อนปรนให้มีการใช้ประโยชน์ที่ดินสำหรับการอยู่อาศัย ข้อกำหนดความหนาแน่นของสิ่งก่อสร้างที่กำหนดไว้ยังเปิดโอกาสให้มีสิ่งก่อสร้างเกิดขึ้น ภายหลังการบังคับใช้กฎหมายก็ยังมีมีการก่อสร้างที่เกินกว่าข้อกำหนดที่บัญญัติไว้ (คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2553:บทที่5,หน้า66) และมาตรการทางกฎหมายภาษีที่ดินและสิ่งปลูกสร้าง ที่มีเจตนารมณ์หนึ่งของกฎหมายเพื่อป้องกันการกักตุนที่ดิน และใช้ประโยชน์ที่ดินให้เกิดประโยชน์สูงสุด แต่ยังคงพบว่ามีเจ้าของที่ดินรายใหญ่ทำให้เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่มีกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นของตนเอง อีกทั้งมีการปล่อยที่ดินให้รกร้าง ไม่ให้เกษตรกรเข้าทำเกษตรต่อ (รังสรรค์ นันทกาวงศ์, 2531 ;พิจักษ์ วิทยุธีระนันท์, 2548) ย่อมแสดงให้เห็นว่ามาตรการทางกฎหมายในการสงวนคุ้มครองที่ดินเพื่อเกษตรกรรมในย่านการใช้ประโยชน์ที่ดินดังกล่าวยังมีข้อบกพร่องอยู่ (กิจจา สมะวรรณนะ, 2536: 135) จึงเป็นอุปสรรคที่เกษตรกรต้องเผชิญในปัจจุบัน

4.1.3 ชุมชนเกษตรกรรมในเขตเมือง

ท่ามกลางความขาดประสิทธิภาพของกลไกภาครัฐในการควบคุมการใช้ที่ดิน ทำให้พื้นที่เกษตรมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง ยังมีการทำงานร่วมกันของคนในท้องถิ่นในรูปแบบของชุมชนเกษตรกรรม มีจุดมุ่งหมายที่จะให้เกษตรกรช่วยเหลือตนเองได้มากขึ้น ในกิจกรรมบางอย่างเกินความสามารถของเกษตรกรที่จะทำได้ด้วยตนเองเพียงคนเดียว จึงต้องอาศัยการรวมกลุ่มเพื่อสนับสนุนการแลกเปลี่ยนความคิด โดยให้เกษตรกรตัดสินใจร่วมกันเพื่อเกิดประโยชน์มากกว่าความคิดเพียงคนเดียว เป็นกลไกสำคัญในการอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรมในกรุงเทพฯ จากการสำรวจโดยลิมปิยากร (Limpiyakorn, 2010) จากแผนที่ที่ 4.2 พบว่า 24 เขตจาก 50 เขตในกรุงเทพฯ มีกลุ่มเกษตรกรที่ดำเนินการอยู่ประมาณ 166 กลุ่ม อยู่ในลักษณะของชุมชนหรือกลุ่ม ในแต่ละกลุ่มมีสมาชิกอยู่ระหว่าง 20-100 คน พื้นที่เกษตรกรรมที่อยู่ภายใต้การดูแลของกลุ่มเกษตรกรรมมีประมาณร้อยละ 61 ของพื้นที่เกษตรกรรมในกรุงเทพฯ ทั้งหมด และมีครัวเรือนเกษตรกรที่เป็นสมาชิกอยู่ในกลุ่มเกษตรกรรมเป็นร้อยละ 62 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด

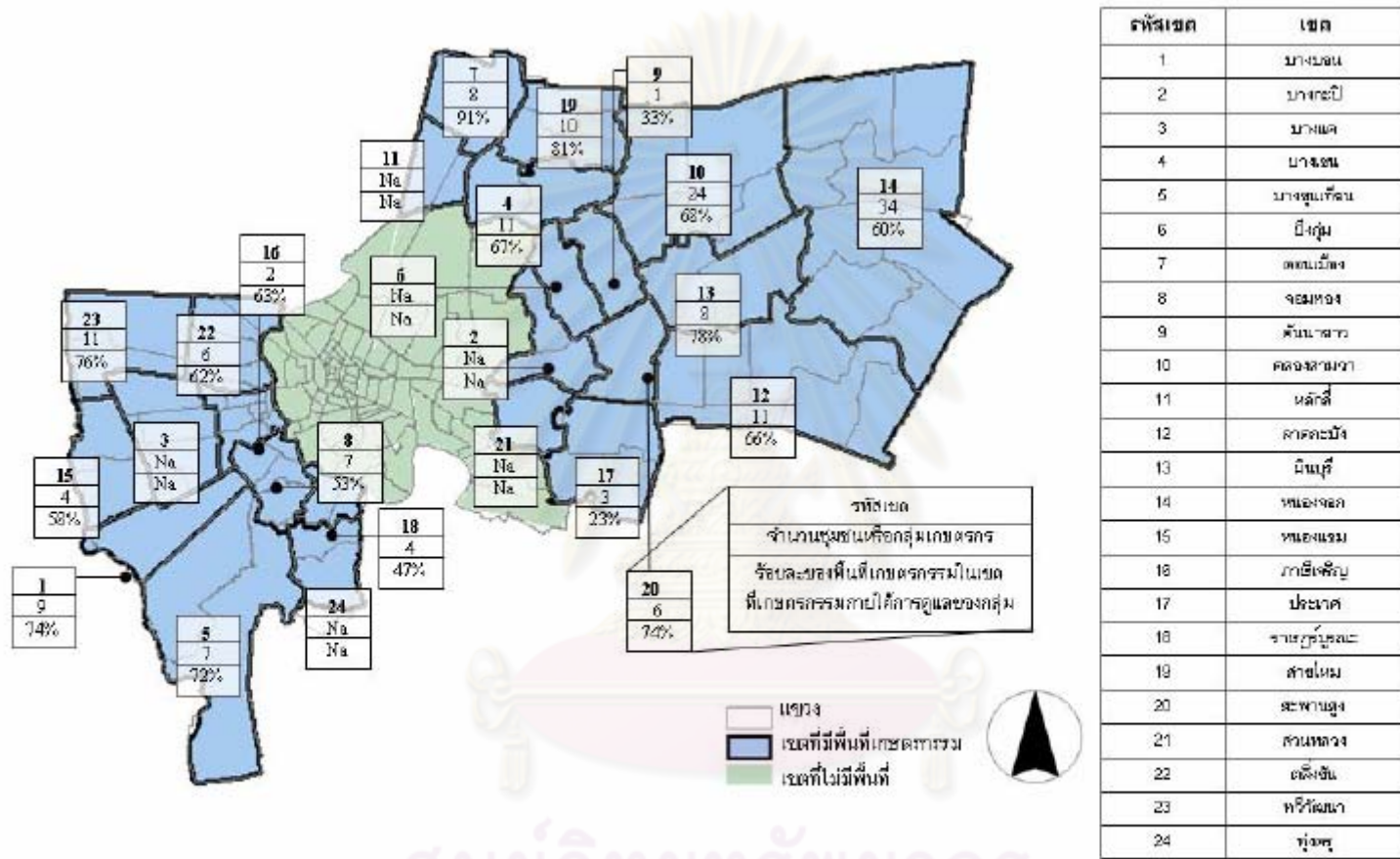
ในการศึกษาได้เลือกเขตตลิ่งชัน ซึ่งเป็นเขตที่อยู่ในพื้นที่เขตต่อเมือง เป็นเขตที่ได้รับผลกระทบจากการขยายตัวของเมือง ที่ยังมีพื้นที่เกษตรกรรมหลงเหลืออยู่ พื้นที่เกษตรกรรมดังกล่าวยังเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่เกษตรกรรมทางฝั่งตะวันตกของกรุงเทพฯ คือ สวนยกร่อง อีกทั้งเกษตรกรยังมีการรวมกลุ่มเป็นชุมชนเกษตรกรรม ซึ่งรายละเอียดจะแสดงต่อไป

4.2 สถานการณ์พื้นที่เกษตรกรรมในเขตตลิ่งชัน

จากสถานการณ์ของพื้นที่เกษตรกรรมในเขตต่อเมือง เพื่อให้เข้าใจสภาพพื้นที่มากยิ่งขึ้น โดยศึกษาจากสภาพพื้นที่เกษตรกรรมเขตตลิ่งชัน ในประเด็นได้แก่ ข้อมูลทั่วไปของเขตตลิ่งชัน การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในช่วงก่อนและหลังการเปิดใช้ถนนราชพฤกษ์ในปี พ.ศ. 2548 เมื่อทราบสถานการณ์ทั่วไปของพื้นที่แล้ว จึงเลือกชุมชนเกษตรกรรมยังคงอยู่เพื่อศึกษาในเชิงลึกต่อไป โดยมีหัวข้อดังต่อไปนี้

4.2.1 ข้อมูลทั่วไปเขตตลิ่งชัน

การศึกษาข้อมูลทั่วไปของเขตตลิ่งชัน เพื่อให้เข้าใจถึงสภาพที่ตั้ง ขอบเขตและลักษณะการปกครอง เพื่อให้ทราบถึงลักษณะการปกครองในปัจจุบัน อีกทั้งเส้นทางคมนาคมสำคัญของเขต ที่แบ่งเป็นสองประเภท คือ การคมนาคมทางน้ำ กับ การคมนาคมทางบก คือ ระบบถนน เพื่อให้เห็นระดับความสำคัญของการคมนาคมทั้งสองประเภท เพื่อเชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในหัวข้อถัดไป โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้



แผนที่ 4.2 จำนวนชุมชนหรือกลุ่มเกษตรกร และร้อยละของพื้นที่เกษตรกรรมที่อยูในการดูแลของชุมชนหรือกลุ่มเกษตรกรในแต่ละเขต

(ที่มา : ปรับปรุงจาก Limpiyakorn, 2010)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1) ที่ตั้งและการแบ่งเขตการปกครอง

เขตตลิ่งชันจัดเป็นเขตชั้นนอกของกรุงเทพมหานคร หรืออยู่ทางตอนบนสุดของฝั่งธนบุรีมีพื้นที่ 20,531.25 ไร่ หรือ 29,479 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ 2.09 ของพื้นที่กรุงเทพมหานคร โดยมีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี
ทิศใต้	ติดต่อกับ	เขตภาษีเจริญ
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	เขตบางกอกน้อย และเขตบางพลัด
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	เขตทวีวัฒนา

เขตตลิ่งชันเป็นเขตหนึ่งในเขตต่อเมือง ซึ่งได้ถูกแบ่งเขตการปกครองเมื่อวันที่ 6 มีนาคม 2541 โดยตัดพื้นที่ออก 2 แขวง คือ แขวงทวีวัฒนา และแขวงศาลาธรรมสพน์ ไปขึ้นกับเขตทวีวัฒนา ฉะนั้น เขตตลิ่งชันจึงเหลือเพียง 6 แขวง คือ แขวงคลองชักพระ แขวงตลิ่งชัน แขวงฉิมพลี แขวงบางพรหม แขวงบางระมาด และแขวงบางเขื่อนขันธ์ ในอดีตแต่ละแขวงแบ่งออกเป็นหมู่บ้าน โดยมีกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้ปกครองท้องที่ ในปัจจุบันภายหลังจากกรุงเทพมหานครได้ออกประกาศกรุงเทพมหานคร เรื่อง ยกเลิกตำแหน่งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน แพทย์ประจำตำบล และสารวัตรกำนันในเขตกรุงเทพมหานคร ตั้งแต่วันที่ 27 กันยายน 2547 ตำแหน่งเหล่านี้จึงถูกยุบเลิกไป มีสมาชิกสภาเขตและคณะกรรมการชุมชนทำหน้าที่ปกครองแทน

2) การคมนาคมขนส่ง

การคมนาคมติดต่อภายในเขตตลิ่งชันส่วนใหญ่จะใช้ถนนและลำคลอง โดยมีวิวัฒนาการเดินทางในการใช้เส้นทางน้ำมาก่อน เนื่องจากเขตนี้มีคลองล้อมรอบเขตถึง 3 ด้าน ได้แก่ ด้านเหนือ – ใต้ – ตะวันออก โดยมีคลองมหาสวัสดิ์ – คลองบางเขื่อนขันธ์ – คลองชักพระ เป็นเส้นแบ่งเขตตามลำดับ และภายในพื้นที่เขตเองก็มีโครงข่ายลำคลองกระจายทั่วพื้นที่ คลองดังกล่าวมีทั้งที่ขุดขึ้น และคลองธรรมชาติ ซึ่งสามารถใช้ประโยชน์ในการขนส่งทั้งภายใน และภายนอกเขตได้เป็นอย่างดี ส่วนทางบกนั้นประกอบด้วยทางรถไฟและถนน ซึ่งทางรถไฟจะเป็นลักษณะของการขนส่งผ่านเมือง จากกรุงเทพมหานครไปสู่ภาคใต้ สำหรับทางถนนในระยะเริ่มแรก จะมีลักษณะตัดผ่านชุมชนดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ริมคลอง ดังนั้นจึงมีลักษณะคดเคี้ยวไม่เป็นเส้นตรง และถนนบางสายจะประกอบด้วยทางแยก 2 ทาง โดยที่ยังใช้ชื่อเดียวกัน ภายหลังจากมีการตัดถนนเพื่อแก้ปัญหาการจราจร และสร้างโครงข่ายให้สมบูรณ์ ลักษณะถนนจึงเป็นเส้นตรงพาดผ่านพื้นที่จากเหนือจดใต้ และจากตะวันออกจดตะวันตก จากแผนที่ 4.3 โครงข่ายแต่ละประเภทมีดังนี้

2.1) ระบบคลอง คลองเป็นเส้นเลือดหล่อเลี้ยงเกษตรกรรมของเขตตลิ่งชันในอดีตคลองคือเส้นทางคมนาคมหลักของชุมชนในเขต เพราะเป็นเส้นทางสำคัญซึ่งถนนยังมีไม่มากนัก แม้ในปัจจุบันคลองหลายสายยังใช้เป็นเส้นทางคมนาคม และขนส่งสินค้าเกษตรกรรม เขตตลิ่งชันประกอบด้วยคลองต่างๆ ประมาณ 55 คลอง เป็นคลองที่อยู่ในความรับผิดชอบของกรมชลประทาน คือ คลองมหาสวัสดิ์

นอกจากนั้นอยู่ในความรับผิดชอบของกรุงเทพมหานคร แต่เดิมเกือบทุกคลองใช้เพื่อการเกษตร อุปโภค บริโภค ตลอดจนการคมนาคมขนส่งของประชาชนในแขวงต่างๆ ในอดีตการตั้งถิ่นฐานและการพักอาศัย จึงกระจายตัวตามแนวคลอง เมื่อมีระบบถนน ความสำคัญของคลองจึงลดลงไป คลองในเขตตลิ่งชัน จำแนกประเภท ได้ดังนี้

ก) **คลองสายหลัก** เป็นคลองสายสำคัญในเขต มีขนาดใหญ่และระยะทางยาวเป็นประโยชน์ ต่อหลายชุมชน ชื่อคลองหลักแต่ละสายเป็นชื่อที่มีมาแต่โบราณ ที่มีความสำคัญต่อการกำหนดชื่อแต่ละ แขวงในเขตตลิ่งชัน เพราะแต่ละแขวงล้วนตั้งชื่อมาจากชื่อลำคลองสายหลัก ที่เป็นเส้นแบ่งแต่ละแขวง ภายในเขตตลิ่งชันแทบทั้งสิ้น ในปัจจุบันคลองสายหลักใช้เป็นคลองส่งน้ำเพื่อการเกษตร ใช้เป็นเส้นทาง คมนาคม และใช้เป็นเส้นทางระบายน้ำ มีความกว้างโดยเฉลี่ย 36 เมตร และความยาวรวมทั้งหมด 83,180 เมตร ในเขตตลิ่งชันมีคลองสายหลักรวม 8 สาย แบ่งตามแนวทิศทางของคลองออกเป็นสองกลุ่ม คือ กลุ่มแรก เป็นคลองที่วางตัวตามแนวทิศเหนือไปยังทิศใต้ มีสองสาย คือ คลองชักพระ กับคลอง บางกอกน้อย เป็นเส้นแบ่งระหว่างเขตตลิ่งชัน กับเขตบางกอกน้อย เป็นคลองที่ส่งน้ำไปยังคลองหลักอื่นๆ

กลุ่มที่สอง เป็นคลองที่วางตัวตามแนวตะวันออกไปตะวันตก ในแต่ละคลองต้นคลองอยู่ที่คลอง ชักพระทั้งหมด ส่วนใหญ่ยังเป็นเส้นแบ่งแต่ละแขวงในเขตตลิ่งชันมี 6 สาย ได้แก่ คลองมหาสวัสดิ์ คลอง บางเขื่อนกั้น คลองบางน้อย คลองบางพรหม คลองบางระมาด และคลองควาย ในอดีตการใช้ประโยชน์ ที่ดินประเภทที่พักอาศัย จะกระจุกตัวหนาแน่นบริเวณริมคลองสายหลัก

ข) **คลองซอย** เป็นคลองสายสั้นๆ ที่ให้ประโยชน์ต่อชุมชนใดชุมชนหนึ่ง มีประโยชน์ใช้สอยเพียง ด้านเดียวเท่านั้น เช่น ใช้ในการสัญจร หรือ เป็นคลองส่งน้ำทางการเกษตร หรือ ระบายน้ำ มีความกว้าง โดยเฉลี่ย 5 เมตร และความยาวรวมทั้งหมดประมาณ 28,020 เมตร ในเขตนี้มีคลองซอยประมาณ 26 สาย อาทิ คลองแยกคลองวัดไก่อเตี้ย คลองแยกคลองบางพรหม คลองลัดมะยม คลองใหม่ คลองซุด ลำประโดงต่างๆ เป็นต้น นอกจากนี้ คลองซอยยัง สร้างเครือข่ายคมนาคมทางน้ำ โดยเฉพาะกลุ่มคลองที่ ตัดตามแนวทิศเหนือไปยังทิศใต้ เชื่อมต่อระหว่างคลองสายหลัก เป็นกลุ่มคลองลัดลำน้ำ อยู่ทางทิศ ตะวันตกของเขตตลิ่งชัน ได้แก่ คลองลัดกัลยา คลองลัดมะยม คลองลัดศาลเจ้า และคลองลัดตาเหนือยว กลุ่มคลองซอยเหล่านี้ จะมีการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทที่พักอาศัยเบาบางกว่าบริเวณคลองสายหลัก

2.2) ระบบถนน สามารถแบ่งตามขนาดกักระดับความสำคัญถนนเป็นสองประเภท คือ

ก) **ถนนสายหลัก** เป็นถนนที่เชื่อมต่อกับพื้นที่เขตหรือจังหวัดข้างเคียง ถนนทุกสายเป็นถนน คอนกรีตเสริมเหล็ก มีช่องทางเดินรถตั้งแต่ 3 ช่องทางขึ้นไป ถนนเหล่านี้เป็นถนนที่ถูกพัฒนาในช่วงสิบ กว่าปีมานี้ เพื่อเชื่อมต่อโครงข่ายการคมนาคมในระดับภูมิภาค สามารถจำแนกตามทิศทางการตัดถนน ออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรก เป็นถนนที่ตัดวางตัวตามแนวทิศเหนือไปทิศใต้ มีถนนสองสายที่วางตัว ขนานกันตามแนวทิศตะวันออกกับทิศตะวันตกของเขตตลิ่งชัน ทางทิศตะวันตก คือ ถนนกาญจนาภิเษก ซึ่งเป็นแนวแบ่งเขตระหว่างเขตทวีวัฒนา กับเขตตลิ่งชัน ทางทิศตะวันออก คือ ถนนราชพฤกษ์ กลุ่มที่สอง

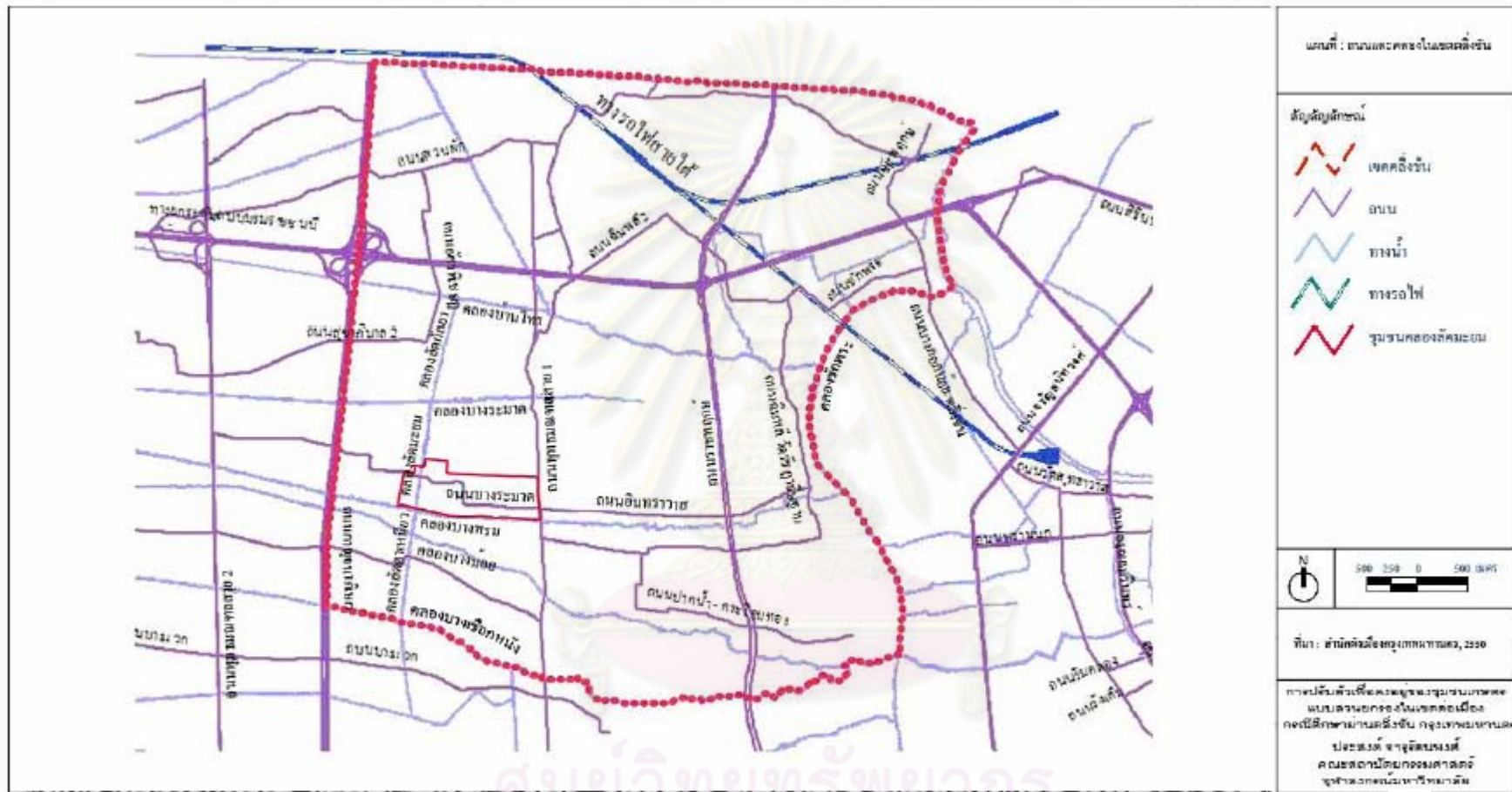
เป็นถนนที่วางตัวตามแนวทิศตะวันออกไปทิศตะวันตก มีหนึ่งสาย คือ ถนนบรมราชชนนี อยู่ทางทิศเหนือ เขตตลิ่งชัน

ข) ถนนสายรอง เป็นถนนที่เชื่อมติดต่อกายในเขต ส่วนใหญ่มีช่องทางเดินรถ 2 ช่องทาง เป็นถนนสายสั้นๆ ถนนในยุคเริ่มต้น แทบทั้งหมดวางตัวตามแนวตะวันออกไปตะวันตกขนานกับแนวคลองสายหลักภายในเขต และตัดคดเคี้ยวตามแนวเขตที่ดิน จึงเป็นถนนที่เน้นการคมนาคมภายในแขวง เช่น ถนนวัดแก้ว – พุทธมณฑลสาย 1 ในแขวงบางพรหม ถนนอินทราวาสกับถนนบางระมาดในแขวงบางระมาด ถนนฉิมพลีกับถนนสวนผักในแขวงฉิมพลีกับแขวงตลิ่งชัน เป็นต้น

อีกกลุ่มหนึ่งเป็นถนนที่วางตัวตามแนวทิศเหนือไปทิศใต้ ตัดเชื่อมต่อกถนนในกลุ่มแรกข้ามคลองสายหลักที่เป็นเส้นแบ่งแขวงให้เกิดเป็นระบบโครงข่ายการคมนาคมภายในเขต ถนนในกลุ่มนี้ได้แก่ ถนนซีกพระทางทิศตะวันออกของเขตตลิ่งชัน กับถนนพุทธมณฑลสาย 1 ทางทิศตะวันตกของเขตตลิ่งชัน ในอดีตถนนสายรองเหล่านี้จะเชื่อมต่อกถนนในเขตบางกอกน้อย ได้แก่ ถนนบางขุนนนท์ ถนนจรัญสนิทวงศ์ ซึ่งถนนสายรองเหล่านี้ส่วนใหญ่จะเป็นถนนปลายตัน การเดินทางเข้าสู่เขตตลิ่งชันจึงต้องเข้าทางเขตบางกอกน้อย ต่อมาเมื่อมีการตัดถนนสายหลักเชื่อมต่อกับถนนสายรองในยุคหลัง ทำให้โครงข่ายระบบถนนภายในเขตตลิ่งชันมีความสมบูรณ์ขึ้น สามารถเดินทางภายในเขตได้อย่างสะดวกสบายมากกว่าในอดีต

จากการพัฒนาระบบถนนต่อเนื่องกันมา ทำให้การเข้าถึงในพื้นที่ที่สะดวกรวดเร็วมากกว่าในอดีต ทำให้เครือข่ายลำคลองภายในเขตลดความสำคัญลง บทบาทของคลองในปัจจุบันคือเป็นเส้นทางขนส่งน้ำมาใช้ในการเกษตร และยังมีบทบาทใหม่ คือ เป็นเส้นทางท่องเที่ยว แต่จากการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะการพัฒนาที่ดินที่อิงตามแนวถนนที่บางช่วงพาดผ่านหรือซ้อนทับตามแนวคลอง ทำให้มีการถมและบุกรุกแนวคลองเดิม อีกทั้งขาดการควบคุมการปล่อยน้ำเสียทำให้คุณภาพน้ำแย่งลง เส้นทางน้ำบางช่วงอุดตันไม่สามารถระบายน้ำได้อีกต่อไป มีผลต่อพื้นที่เกษตรกรรมที่ต้องนำน้ำไปใช้ หรือกลายเป็นพื้นที่ที่ขาดแคลนแหล่งน้ำธรรมชาติ เกษตรกรในหลายพื้นที่ประสบปัญหาดังกล่าวจนไม่สามารถทำเกษตรกรรมต่อไปได้ ในทางกลับกันถ้าพื้นที่เกษตรกรรมใดมีถนนตัดผ่าน ทำให้มูลค่าที่ดินสูงขึ้นเป็นแรงกดดันในการขายที่ดินออกไป มีผลต่อการลดจำนวนลงของพื้นที่เกษตรกรรม

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย



แผนที่ 4.3 ถนนและคลองในเขตดิ่งชัน
(ที่มา: สำนักผังเมืองกรุงเทพมหานคร, 2553)

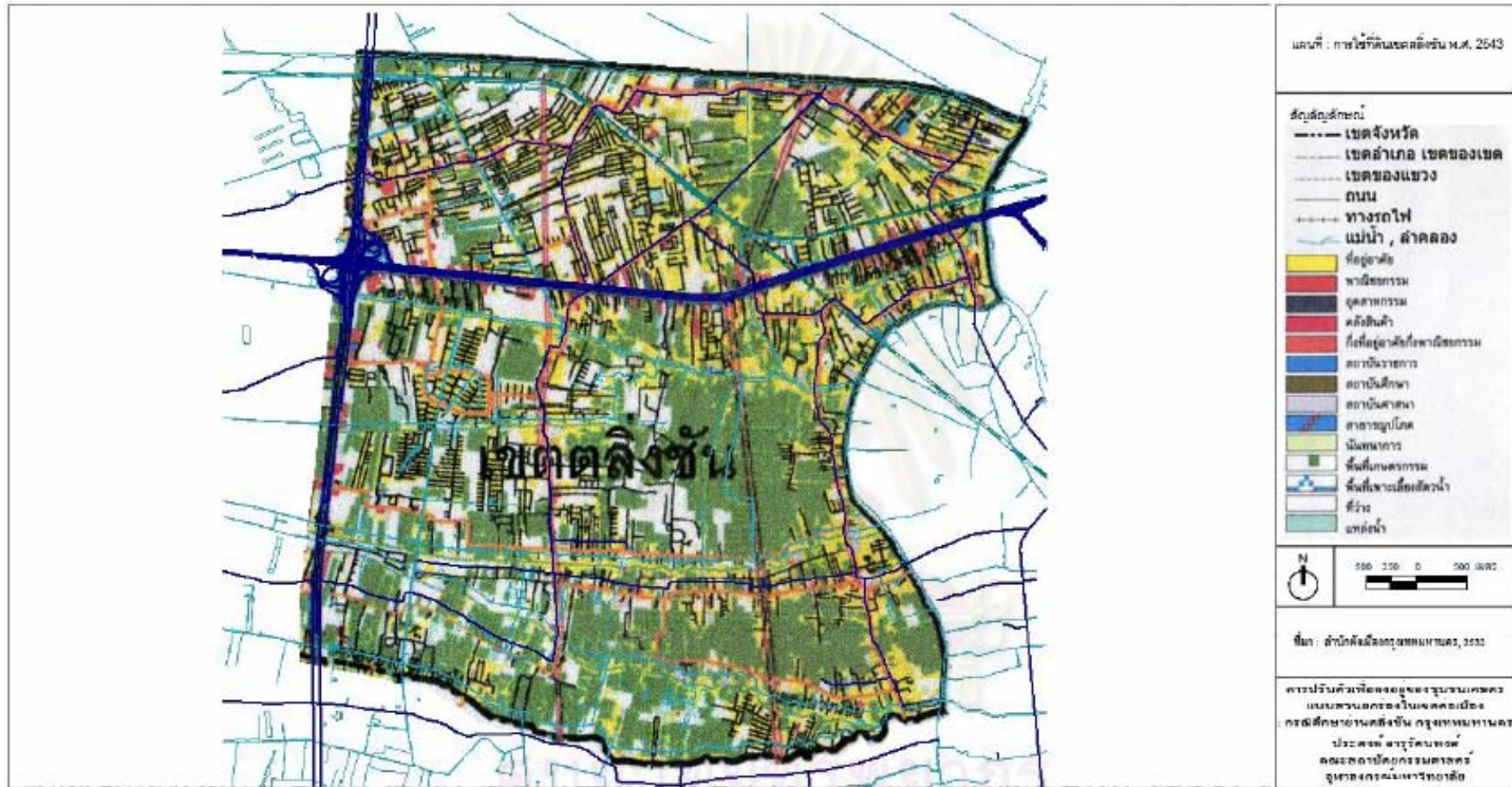
4.2.2 การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน

โดยวิเคราะห์เปรียบเทียบกับแผนที่การใช้ประโยชน์ที่ดินในปี พ.ศ. 2543 – พ.ศ. 2550 จำนวนพื้นที่และครัวเรือนเกษตรกรรม ราคาประเมินที่ดิน และการจัดสรรที่ดิน โดยเปรียบเทียบช่วงก่อนและหลังการเปิดใช้ถนนราชพฤกษ์ เพื่อให้เห็นถึงสถานการณ์และปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในเขตตลิ่งชัน ดังนี้

1) การใช้ประโยชน์ที่ดินเขตตลิ่งชัน พ.ศ. 2543

ในอดีตการใช้ประโยชน์ที่ดินส่วนใหญ่ในเขตตลิ่งชันเป็นพื้นที่เกษตรกรรม เมื่อนำข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดินในปี พ.ศ. 2543 แผนที่ 4.5 เป็นช่วงก่อนการเปิดใช้ถนนราชพฤกษ์ พบว่าการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทเกษตรกรรมที่เหลืออยู่ส่วนใหญ่เกาะกลุ่มอยู่ในบริเวณทิศตะวันตกเฉียงใต้ เป็นบริเวณที่ยังไม่มีถนนสายหลักพาดผ่าน และมีลำคลองอยู่เป็นกรอบล้อมรอบอยู่สามด้าน ได้แก่ ทางทิศเหนือของบริเวณมีคลองบางระมาด ทิศใต้มีคลองบางเชือกหนัง และทิศตะวันออกมีคลองชักพระ ในบริเวณดังกล่าวประกอบด้วยพื้นที่ในแขวงบางพรหม บางระมาด และบางเชือกหนัง นอกจากนี้จากการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทอื่นๆ โดยเฉพาะที่อยู่อาศัยที่กระจายตัวเข้ามายังพื้นที่เกษตรกรรมเดิม ทำให้พื้นที่เกษตรกรรมถูกตัดออกเป็นที่ดินผืนเล็กๆ อยู่ในส่วนต่างๆ ของเขตตลิ่งชัน มีสัดส่วนการใช้ที่ดินเป็นร้อยละ 29.70 ของพื้นที่ทั้งหมด

ส่วนบริเวณที่มีการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทที่พักอาศัย ตั้งกระจายตัวอยู่ตามเส้นทางคมนาคมขนส่งทางถนน ทางรถไฟ และคลอง มีความหนาแน่นในบริเวณริมถนนสายหลัก โดยเฉพาะบริเวณทางตอนเหนือของเขต ในบริเวณที่ถนนบรมราชชนนีพาดผ่าน อีกทั้งบริเวณดังกล่าวมีการพัฒนาระบบถนนสายเก่ามายาวนาน ได้แก่ ถนนทุ่งมังกร ถนนชัยพฤกษ์ และถนนสวนผัก อีกทั้งมีทางรถไฟสายใต้ผ่านบริเวณนี้จึงเป็นบริเวณแรกที่มีการอยู่อาศัยหนาแน่น รองลงมาคือ บริเวณระหว่างถนนกาญจนาภิเษกกับถนนพุทธมณฑลสาย 1 ทำให้บริเวณแขวงตลิ่งชัน กับแขวงฉิมพลี และแขวงคลองชักพระมีสภาพการใช้ที่ดินส่วนใหญ่เป็นที่อยู่อาศัยไปแล้ว การกระจายตัวของที่อยู่อาศัยนอกจากจะเกาะกลุ่มในบริเวณริมถนนสายหลักแล้ว ยังกระจายตัวไปในพื้นที่เกษตรกรรมเดิม มีสัดส่วนการใช้ที่ดินเป็นร้อยละ 29.96 ของพื้นที่ทั้งหมด ส่วนการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทอื่นๆ กระจายตัวอยู่ทั่วไปในพื้นที่ โดยเฉพาะการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทพาณิชยกรรมจะกระจายตัวอยู่ตามริมถนนสายหลัก



แผนที่ 4.4 การใช้ประโยชน์ที่ดินเขตตลิ่งชัน พ.ศ. 2543

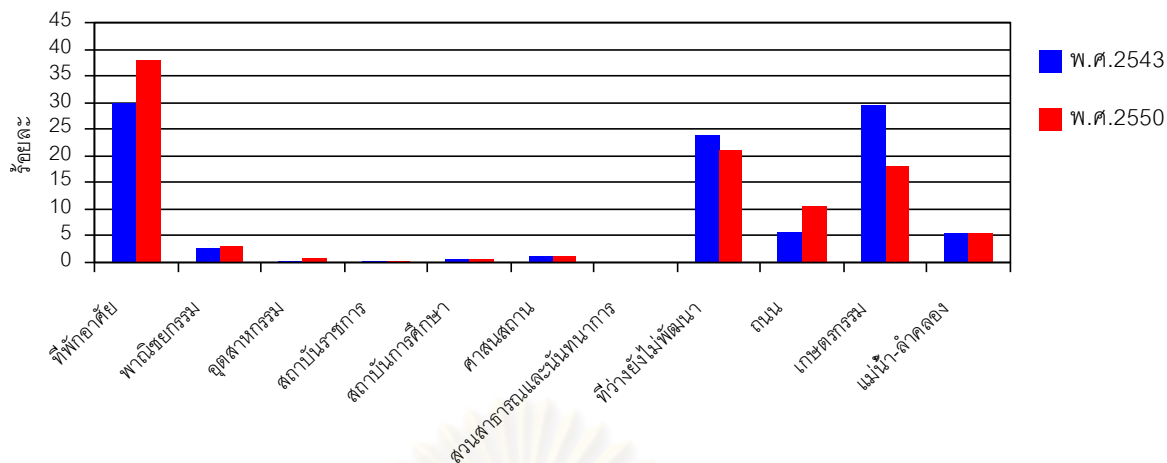
(ที่มา : สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร, 2543)



แผนที่ 4.5 การใช้ประโยชน์ที่ดินเขตดลิ่งชั้น พ.ศ. 2550

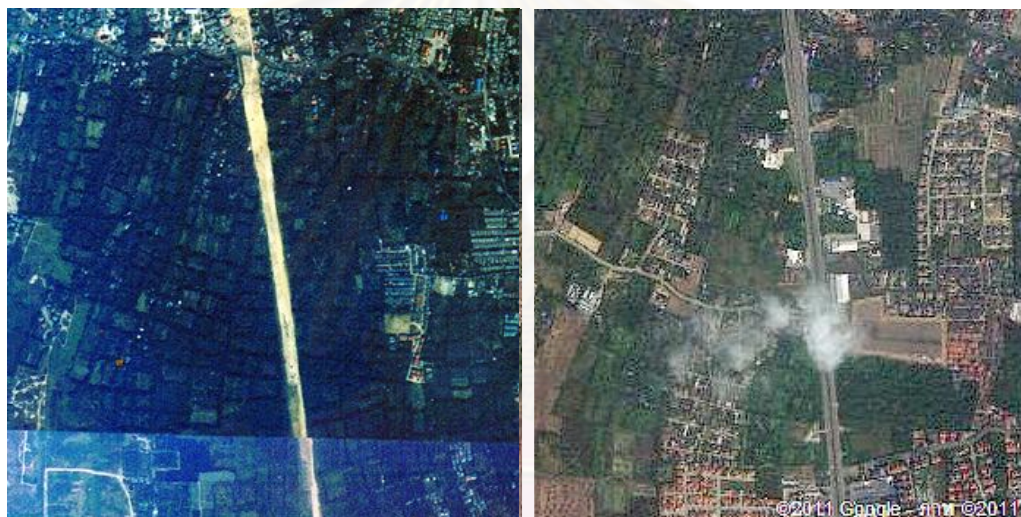
(ที่มา : สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร, 2550)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย



แผนภูมิที่ 4.2 เปรียบเทียบการใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตตลิ่งชัน ระหว่างปี พ.ศ. 2543 - 2550

(ที่มา : สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร, 2550)



ภาพที่ 4.1 เปรียบเทียบการใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณริมถนนราชพฤกษ์ในเขตตลิ่งชัน

ระหว่างปี พ.ศ. 2545 - 2553

(ที่มา : กรมแผนที่ทหาร และ <http://maps.google.com>)

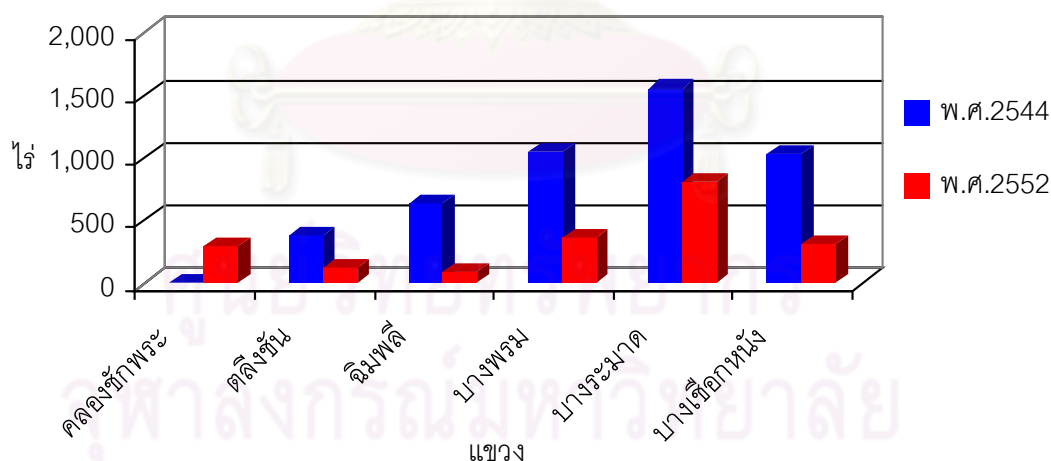
2) การใช้ประโยชน์ที่ดินเขตตลิ่งชัน พ.ศ. 2550

การเปลี่ยนแปลงในพื้นที่เกิดขึ้นอีกครั้งภายหลังการก่อสร้างถนนราชพฤกษ์ ช่วงถนนเพชรเกษม – ถนนนครอินทร์ ที่ก่อสร้างแล้วเสร็จและเปิดใช้งานในปี พ.ศ. 2548 จากวิเคราะห์การใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตตลิ่งชันในปี พ.ศ. 2550 แผนที่ 4.6 ถนนราชพฤกษ์พาดผ่านทางฝั่งตะวันออกของเขตตลิ่งชัน ที่เป็นพื้นที่เกษตรกรรมผืนใหญ่ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยกระจายตัวไปในบริเวณพื้นที่เกษตรกรรมในบริเวณดังกล่าว พบว่าการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทที่พักอาศัยเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 38.14 ของพื้นที่ทั้งหมด รองลงมาคือเป็นพื้นที่ว่างรอการพัฒนา ร้อยละ 21.16 ของพื้นที่ทั้งหมด

ส่วนพื้นที่การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทเกษตรกรรมถูกตัดออกเป็นพื้นที่เล็กๆ จากการพัฒนาระบบถนน และมีการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยกระจายตัวเข้ามา ทำให้พื้นที่เกษตรกรรมแทรกตัวอยู่ในบริเวณที่โอบล้อมด้วยพื้นที่ที่พักอาศัย และส่วนใหญ่จะอยู่ห่างจากถนน การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทเกษตรกรรมลดลงมีพื้นที่ร้อยละ 18.05 ของพื้นที่ทั้งหมด

(3) พื้นที่และจำนวนครัวเรือนเกษตรกรรม

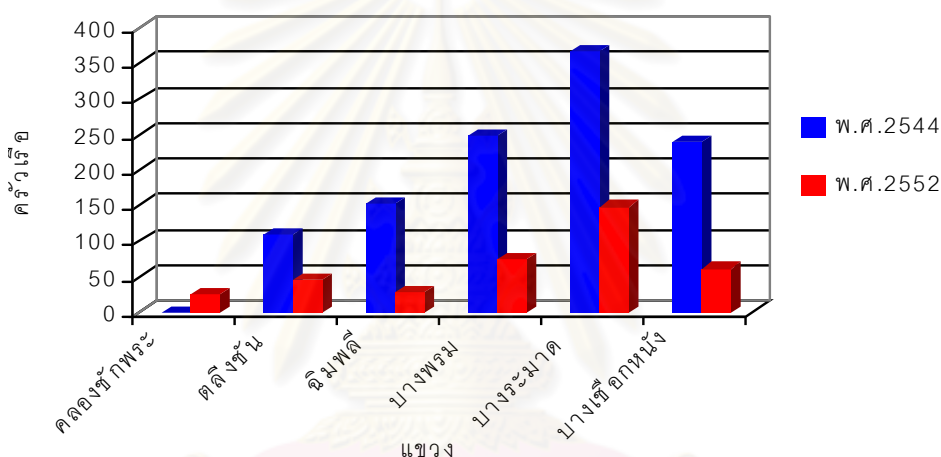
เมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่เกษตรกรรมในแต่ละแขวง ระหว่างปี พ.ศ. 2544 - 2552 โดยสำนักงานเกษตรเขตตลิ่งชัน จากแผนภูมิที่ 4.3 พบว่าในแต่ละแขวงมีพื้นที่เกษตรกรรมลดลงทุกแขวง มีเฉพาะแขวงคลองชักพระ ที่ก่อนหน้านี้ไม่มีพื้นที่เกษตรกรรม แต่ในปี พ.ศ. 2552 มีพื้นที่เกษตรกรรมเพิ่มขึ้นเพียงแขวงเดียว โดยพบว่าพื้นที่เกษตรกรรมในเขตตลิ่งชันมีพื้นที่ลดลงร้อยละ 56.85 ของพื้นที่เกษตรกรรมในปี พ.ศ. 2534 ในระดับแขวง แขวงที่มีสัดส่วนพื้นที่เกษตรกรรมลดลงตามลำดับ คือ แขวงฉิมพลี มีพื้นที่เกษตรกรรมลดลงร้อยละ 84.66 ของพื้นที่เกษตรกรรมปี พ.ศ. 2534 แขวงบางเขื่อนขันธ์ มีพื้นที่เกษตรกรรมลดลงร้อยละ 68.97 ของพื้นที่เกษตรกรรมปี พ.ศ. 2534 และแขวงตลิ่งชัน มีพื้นที่เกษตรกรรมลดลงร้อยละ 66.93 ของพื้นที่เกษตรกรรมในปี พ.ศ. 2534 โดยที่แขวงบางระมาดยังเป็นแขวงที่มีพื้นที่เกษตรกรรมเหลืออยู่สูงที่สุด และมีสัดส่วนการลดลงของพื้นที่เกษตรกรรมน้อยที่สุด มีพื้นที่เกษตรกรรมลดลงร้อยละ 48.11 ของพื้นที่เกษตรกรรมในปี พ.ศ. 2534



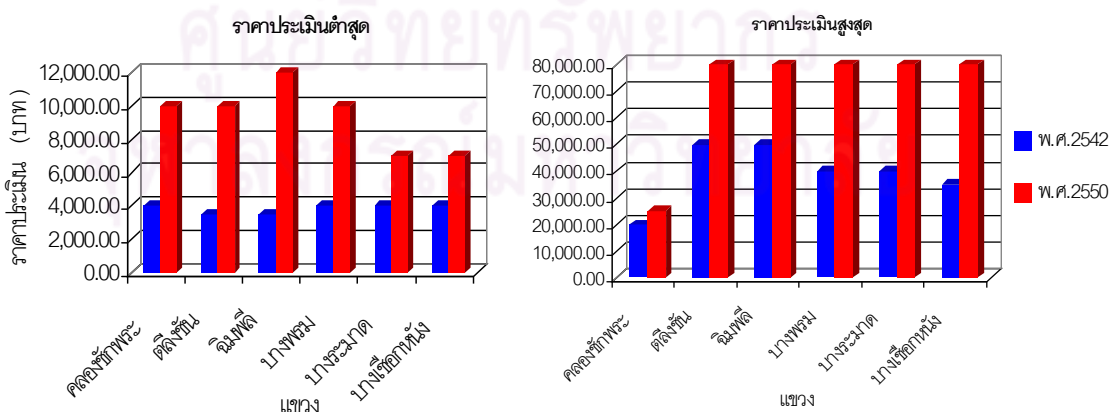
แผนภูมิที่ 4.3 พื้นที่เกษตรรายแขวง เขตตลิ่งชันปี พ.ศ. 2544 – 2552

(ที่มา: สำนักงานเกษตรเขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร, 2552)

เมื่อเปรียบเทียบจำนวนครุฑเรือนเกษตรกรรายตำบล ระหว่างปี พ.ศ. 2544 – 2552 โดยสำนักงานเกษตรเขตตลิ่งชัน จากแผนภูมิที่ 4.4 พบว่าในแต่ละแขวงมีจำนวนครุฑเรือนเกษตรกรรมลดลงทุกแขวง มีเฉพาะแขวงคลองชักพระ ที่ก่อนหน้านี้ไม่มีครุฑเรือนเกษตรกรรม แต่ในปี พ.ศ. 2552 มีครุฑเรือนเกษตรกรรมเพิ่มขึ้นเพียงแขวงเดียว โดยพบว่า เขตตลิ่งชันมีครุฑเรือนเกษตรกรรมลดลงร้อยละ 65.86 ของครุฑเรือนเกษตรในปี พ.ศ. 2534 ในระดับแขวง แขวงที่มีสัดส่วนครุฑเรือนเกษตรกรรมลดลงเรียงตามลำดับ คือ แขวงฉิมพลีลดลงร้อยละ 81.70 ของครุฑเรือนเกษตรในปี พ.ศ. 2534 แขวงบางเข็อกหนึ่งลดลงร้อยละ 74.48 ของครุฑเรือนเกษตรในปี พ.ศ. 2534 แขวงบางพรหมลดลงร้อยละ 70.45 ของครุฑเรือนเกษตรในปี พ.ศ. 2534 โดยที่แขวงบางระมาด ยังเป็นแขวงที่มีครุฑเรือนเกษตรสูงที่สุด และมีสัดส่วนการลดลงของครุฑเรือนเกษตรกรรมลดลงร้อยละ 59.56 ของครุฑเรือนเกษตรในปี พ.ศ. 2534 ซึ่งมีอัตราการลดลงมากกว่าแขวงตลิ่งชันเพียงแขวงเดียวเท่านั้น



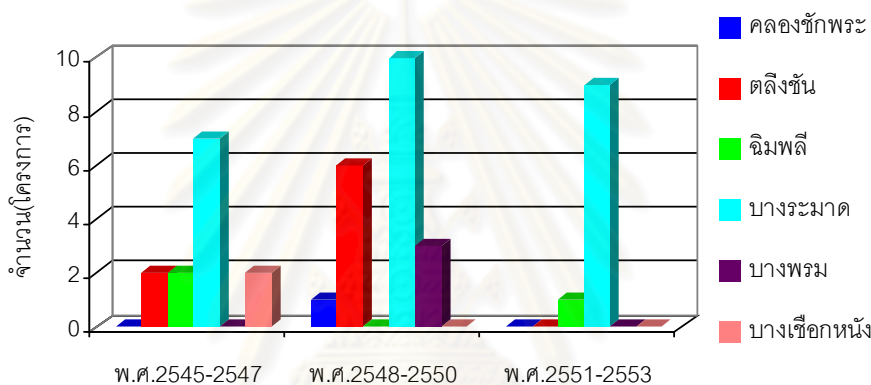
แผนภูมิที่ 4.4 จำนวนครุฑเรือนเกษตรกรรายแขวง เขตตลิ่งชันปี พ.ศ. 2544 – 2552
 ที่มา: สำนักงานเกษตรเขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร, 2552



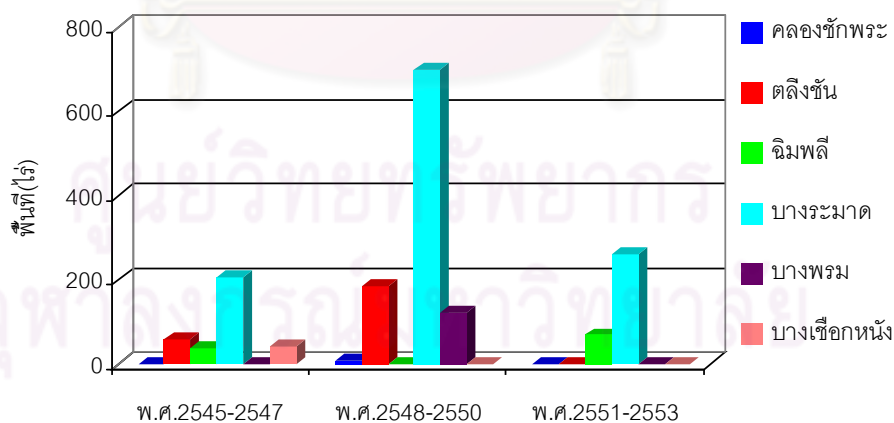
แผนภูมิที่ 4.5 การเปลี่ยนแปลงราคาที่ดิน รายแขวง เขตตลิ่งชันปี พ.ศ. 2542 – 2550
 ที่มา: สำนักงานที่ดินกรุงเทพมหานคร สาขาบางกอกน้อย, 2550

(4) ราคาประเมินที่ดิน

การพัฒนาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ส่งผลต่อราคาที่ดินที่เพิ่มสูงขึ้น โดยเฉพาะที่อยู่บริเวณริมถนนสายหลัก โดยเฉพาะที่ดินบริเวณริมถนนราชพฤกษ์ ก่อนการก่อสร้างถนนราชพฤกษ์เป็นบริเวณที่ไม่มีถนนสายหลักพาดผ่าน อีกทั้งมีถนนสายรองกับถนนซอยที่เบาบาง จึงมีเกณฑ์ราคาประเมินในระดับของเขตตลิ่งชัน จากการประเมินราคาสินทรัพย์ที่ดิน โดยสำนักงานที่ดินกรุงเทพมหานคร สาขาบางกอกน้อย จากตารางที่ 4.5 พ.ศ. 2542 มีราคาประเมินอยู่ที่ 4,000 – 10,000 บาทต่อตารางวา ขึ้นอยู่กับระยะทางจากถนน แต่ภายหลังการตัดถนนราชพฤกษ์ จากการประเมินราคาสินทรัพย์ที่ดิน โดยสำนักงานที่ดินกรุงเทพมหานคร สาขาบางกอกน้อย พ.ศ. 2550 พื้นที่ดังกล่าวมีราคาประเมินเพิ่มขึ้นเป็น 20,000 – 50,000 บาทต่อตารางวา ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินเพื่อให้เหมาะสมกับมูลค่าที่ดิน โดยเฉพาะพื้นที่เกษตรกรรม เจ้าของที่ดินเดิมมีการขายที่ดินไปใช้ประโยชน์ที่ดินนอกภาคเกษตรกรรม



แผนภูมิที่ 4.6 จำนวนโครงการที่ขออนุญาตจัดสรรที่ดินรายแขวง เขตตลิ่งชันปี พ.ศ. 2545 – 2553



แผนภูมิที่ 4.7 จำนวนพื้นที่ที่ขออนุญาตจัดสรรที่ดินรายแขวง เขตตลิ่งชันปี พ.ศ. 2545 – 2553

(ที่มา: สำนักส่งเสริมธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ กรมที่ดิน, 2553)

5) การจัดสรรที่ดินโดยภาคเอกชน

ในเขตตลิ่งชัน พื้นที่บางส่วนของสำนักโยธาธิการและผังเมือง กรุงเทพมหานคร ได้กำหนดผังเมืองรวมกรุงเทพมหานครให้เป็นพื้นที่อนุรักษ์ชนบทและเกษตรกรรม ซึ่งมีข้อกำหนดเพื่อชะลอการพัฒนาพื้นที่อยู่หลายประการ ซึ่งมีข้อกำหนดที่สำคัญคือ ในการจัดสรรที่ดินเพื่อการอยู่อาศัยใน ที่ดินแปลงย่อย ต้องมีไม่น้อยกว่า 100 ตารางวาขึ้นไป และมีที่ว่างไม่น้อยกว่าร้อยละสี่สิบของที่ดินแปลงย่อยแต่ละแปลง และเป็นที่อยู่อาศัยประเภทบ้านเดี่ยวเท่านั้น จึงทำให้มีการจัดการพัฒนา ไม่ให้รวดเร็วเกินไป และยังคงมีสภาพแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ เหมาะแก่การอยู่อาศัย จึงมีโครงการหมู่บ้านจัดสรรเกิดขึ้นในบริเวณนี้ อย่างมากมาย และกลายเป็นที่อยู่อาศัยชั้นดีของกรุงเทพมหานครด้วย

จากสถิติโครงการจัดสรรที่ดินโดยกรมที่ดิน มีหมู่บ้านจัดสรรเพิ่มขึ้นตามลำดับจากแผนภูมิที่ 4.6 – 4.7 พบว่า ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 มีการขออนุญาตจัดสรรที่ดินเพิ่มขึ้นมาโดยตลอด โดยพื้นที่ที่มีการขออนุญาตจัดสรรที่ดินสูงที่สุด อยู่ในแขวงบางระมาด เนื่องจากเป็นทำเลของที่อยู่อาศัยมานาน ประกอบกับสภาพแวดล้อมที่ยังเป็นธรรมชาติ และยังมีการพัฒนาโครงข่ายการคมนาคมที่สมบูรณ์ สามารถเดินทางเข้าสู่ย่านใจกลางเมืองได้ในระยะทางใกล้ นอกจากการก่อสร้างบ้านจัดสรรแล้วในระยะหลังยังมีการจัดสรรที่ดินเปล่า จึงพบว่าพื้นที่ว่างมากมายในเขตตลิ่งชัน ทั้งนี้เพื่อรอการเก็งกำไรจากการจัดสรรที่ดินของหมู่บ้านจัดสรร อีกต่อหนึ่งนั่นเอง

4.2.3 สรุปสถานการณ์พื้นที่เกษตรกรรมและเลือกพื้นที่ศึกษา

โดยการสรุปสถานการณ์ของพื้นที่เกษตรกรรมในเขตตลิ่งชัน แล้วทำการคัดเลือกพื้นที่ศึกษาตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ คือ เลือกแขวงที่มีพื้นที่เกษตรกรรมคงเหลืออยู่สูงที่สุด แล้วเลือกชุมชนที่มีพื้นที่กับจำนวนครัวเรือนเกษตรกรรมสูงที่สุด มาเป็นกรณีศึกษา โดยมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

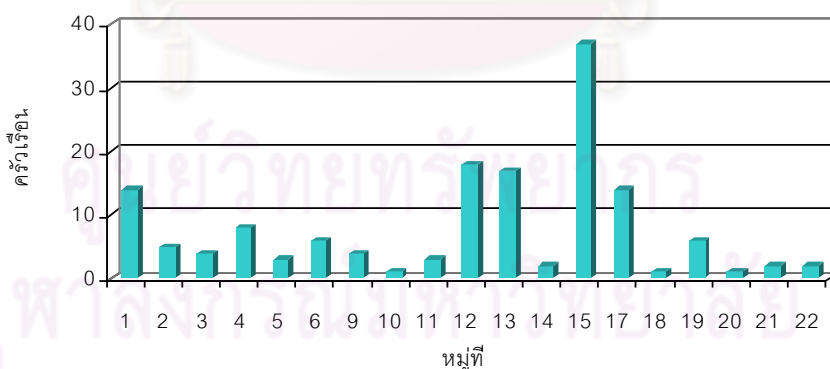
1) สรุปการเปลี่ยนแปลงพื้นที่เกษตรกรรมในเขตตลิ่งชัน

จากการศึกษาการเปลี่ยนแปลงพื้นที่เกษตรกรรม ทั้งก่อนและหลังการเปิดใช้ถนนราชพฤกษ์ พบว่าการเปลี่ยนแปลงในช่วงแรก ได้สร้างการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในบริเวณทางตอนเหนือของเขตตลิ่งชัน ในพื้นที่แขวงคลองชักพระ แขวงตลิ่งชัน และแขวงจิมพลี ในบริเวณแขวงดังกล่าว เป็นพื้นที่ที่ถนนบรมราชชนนีตัดผ่าน และบางส่วนของทิศตะวันตกของเขตตลิ่งชันที่ติดกับถนนกาญจนาภิเษก ในทางกลับกันพื้นที่ฝั่งตะวันออกเฉียงใต้ของเขตตลิ่งชัน เป็นพื้นที่ในบริเวณแขวงบางพรหม บางระมาด และแขวงบางเขื่อนกั้น ยังเป็นพื้นที่เกษตรกรรมผืนใหญ่ที่มีการเปลี่ยนแปลงน้อยในช่วงนี้ เพราะเป็นบริเวณที่ยังไม่มีถนนสายหลักตัดผ่าน อีกทั้งมีคลองสายหลัก ได้แก่ คลองบางระมาด คลองบางพรหม และคลองบางเขื่อนกั้น ขนาบอยู่ทั้งด้านบนและด้านล่างของพื้นที่ เป็นแนวกีดขวางทางกายภาพที่ช่วยเป็นอุปสรรคป้องกันการขยายตัวของชุมชน จากแนวถนนมิให้รุกเข้ามาในพื้นที่เกษตรกรรมได้โดยง่าย ภายในพื้นที่ยังเต็มไปด้วยเส้นสายของคลองและลำรางสานโยงใยไปทั่ว ซึ่งนับเป็นอุปสรรคในอีกชั้นหนึ่ง

ต่อมาพื้นที่ในบริเวณนี้ได้แก่ แขวงบางพรหม แขวงบางระมาด และแขวงบางเข็อกหนั่ง ได้รับผลกระทบในช่วงที่สอง ภายหลังจากการเปิดใช้ถนนราชพฤกษ์ ทำให้โครงข่ายการคมนาคมในเขตตลิ่งชันมีความสมบูรณ์ ทั้งถนนที่เชื่อมต่อภายในพื้นที่ กับถนนสายหลักที่เชื่อมต่อเป็นโครงข่ายการคมนาคมระดับภูมิภาค ล้อมรอบเขตตลิ่งชัน ถนนนี้พาดผ่านกลางพื้นที่ ที่เป็นพื้นที่เกษตรกรรมผืนสุดท้ายของเขตตลิ่งชัน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินนอกภาคเกษตรกรรม ราคาที่ดินทั้งเขตตลิ่งชันปรับตัวสูงขึ้น โดยเฉพาะพื้นที่ริมถนนปรับตัวขึ้นหลายเท่าตัว จากที่ก่อนหน้านี้ไม่มีถนนตัดผ่านมีราคาที่ดินต่ำ และมีการพัฒนาเป็นที่อยู่อาศัยประเภทบ้านจัดสรร กระจายตัวอยู่ทั่วไปในพื้นที่ โดยเฉพาะบริเวณริมถนน

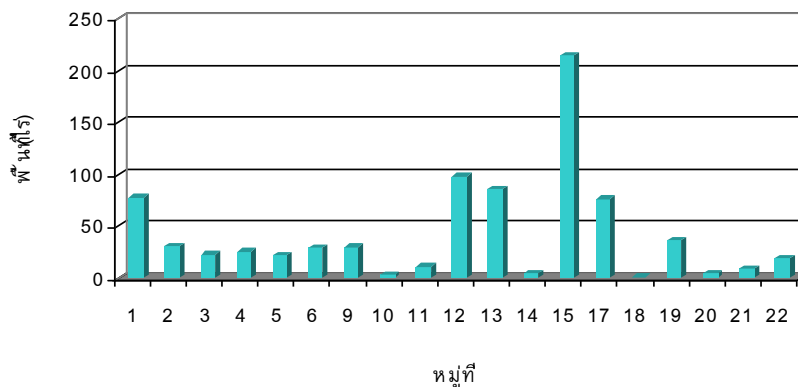
2) ชุมชนเกษตรกรรมในเขตตลิ่งชัน

ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทั้งสองช่วงนั้น กลับพบว่าแขวงบางระมาด ยังคงเป็นแขวงที่มีพื้นที่และครัวเรือนเกษตรกรรมสูงมาโดยตลอด เพื่อนำมาวิเคราะห์การคงอยู่ของชุมชนเกษตรแบบสวนจึงเลือกชุมชนในแขวงบางระมาดเพื่อใช้เป็นพื้นที่ศึกษา เมื่อวิเคราะห์จากจำนวนครัวเรือนเกษตรรายหมู่บ้านของแขวงบางระมาด ที่สำรวจโดยสำนักงานเกษตรเขตตลิ่งชันในปี พ.ศ. 2552 จากแผนภูมิที่ 4.8 – 4.9 พบว่าหมู่บ้านที่มีจำนวนเกษตรกรรมและพื้นที่ทำเกษตรกรรมสูงเรียงตามลำดับ คือ หมู่ที่ 15 มีครัวเรือนและพื้นที่เกษตรกรรมสูงที่สุดของแขวงบางระมาด และยังมีกิจกรรมที่ส่งเสริมการทำเกษตรกรรม คือ ศูนย์เผยแพร่เทคโนโลยีเกษตรกรรมแขวงบางระมาด และมีการจัดตั้งตลาดน้ำคลองลัดมะยมเป็นการจัดการท่องเที่ยวภายในชุมชนด้วย ดังนั้นจึงเลือก หมู่ที่ 15 ชุมชนคลองลัดมะยมเป็นพื้นที่ศึกษาการคงอยู่ต่อไป



แผนภูมิที่ 4.8 ครัวเรือนเกษตรกรรมรายหมู่บ้าน แขวงบางระมาด เขตตลิ่งชัน พ.ศ. 2552

(ที่มา: สำนักงานเกษตรเขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร, 2552)



แผนภูมิที่ 4.9 พื้นที่เกษตรกรรมรายหมู่บ้าน แขวงบางระมาด เขตตลิ่งชัน พ.ศ. 2552

ที่มา: สำนักงานเกษตรเขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร, 2552

4.3 ข้อมูลชุมชนคลองลัดมะยม

ชุมชนคลองลัดมะยมหมู่ที่ 15 เป็นบริเวณที่มีพื้นที่เกษตรกรรมและจำนวนเกษตรกรรมสูงสุดในเขตตลิ่งชัน สอดคล้องกับเกณฑ์การคัดเลือกพื้นที่สำหรับศึกษาการคงอยู่ของเกษตรกรรมเพื่อทำการศึกษาในเชิงลึกต่อไป โดยมีประเด็นในการศึกษาดังต่อไปนี้

4.3.1 ประวัติศาสตร์และวิวัฒนาการในการทำเกษตรกรรม

ประวัติศาสตร์ของชุมชนในระยะเริ่มต้นไม่มีการบันทึกไว้แน่ชัด จากการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุในชุมชนกล่าวตรงกันว่า มีการอยู่อาศัยและตั้งถิ่นฐานติดต่อกันมามากกว่าร้อยปี ตั้งแต่ในยุครบพรพบุรุษแล้ว แต่เป็นบริเวณที่มีการอยู่อาศัยที่มั่นคงแน่นอนจึงไม่มีวัดเก่าแก่ประจำชุมชน วัดที่ใกล้เคียงและชุมชนเดินทางไปทำบุญเป็นประจำ คือ วัดโพธิ์บางระมาด ที่มีหลักฐานการสร้างวัดไม่ต่ำกว่าสมัยอยุธยาตอนปลาย ที่ต่อมาในระแวกใกล้เคียงได้ก่อสร้างวัดศิริวัฒนาในปี พ.ศ. 2520 (บุญช่วย ปานพรม, สัมภาษณ์, 17 เมษายน 2553) โดยชุมชนตั้งถิ่นฐานอ้างอิงตามคลองลัดมะยม เป็น "คลองขวาง" หรือ "คลองลัด" ระหว่างคลองเก่าแก่ คือ คลองบางพรม กับ คลองบางระมาด จากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบในย่านนี้มีความเก่าแก่ถึงสมัยอยุธยาตอนปลาย เป็นที่ตั้งของย่านชุมชนเก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งของกรุงเทพฯ (ศรัณย์ ทองปาน และ วิชญดา ทองแดง, 2549: 43-45)

จากการที่รัฐบาลได้ขุดคลองเพื่อเป็นเส้นทางคมนาคม และขยายพื้นที่เพาะปลูก โดยเฉพาะการปลูกข้าวเพื่อการค้าภายหลังที่ทำสนธิสัญญาบาวริงในปี พ.ศ. 2398 ที่ให้มีการค้าข้าวโดยเสรี (เสาวภา พรศิริพงษ์, 2551: 83) มีการขุดคลองขึ้นหลายสาย ได้แก่ คลองมหาสวัสดิ์ขุดขึ้นในปี พ.ศ. 2400 ในสมัยรัชกาลที่ 4 กับคลองทวีวัฒนาที่ขุดขึ้นในปี พ.ศ. 2451 ในสมัยรัชกาลที่ 5 ในพื้นที่บริเวณด้านตะวันตกของเขตตลิ่งชัน กับพื้นที่เขตทวีวัฒนาในปัจจุบัน เพื่อเชื่อมต่อคลองมหาสวัสดิ์ กับคลองภาษีเจริญเข้าด้วยกัน ทำให้คมนาคมสะดวกรวดเร็ว มีผลต่อการริเริ่มพัฒนาที่ดินรกร้างว่างเปล่าให้เป็นทีนา ชุมชนคลองลัดมะยมอยู่ใกล้เคียงพื้นที่ดังกล่าว จึงน่าจะได้รับอิทธิพลจากการพัฒนาดังกล่าวเช่นเดียวกัน

จากแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2455 (แผนที่ 4.6) แสดงบริเวณพื้นที่เขตตลิ่งชัน ที่พื้นที่ฝั่งตะวันตก เป็นพื้นที่ทำนา ชุมชนคลองลัดมะยมเป็นพื้นที่ที่อยู่ทางปลายคลองบางระมาด คลองบริเวณนี้จะแห้งขอด ในฤดูแล้ง จึงเป็นพื้นที่ที่ไม่เหมาะสมกับการทำสวนที่ต้องการน้ำตลอดทั้งปี เป็นพื้นที่ที่เหมาะสมในการทำนามากกว่า เป็นส่วนหนึ่งของผืนนาฝั่งตะวันตกในอดีตของเขตตลิ่งชัน จนถึงเขตทวีวัฒนาในปัจจุบัน ดังมีหลักฐาน คือ โรงสีเก่าบริเวณริมคลองบางเชือกหนังใกล้วัดพิบูล ศาลแม่โพสพริมคลองบางระมาด และความทรงจำของชาวบ้านที่มีอายุ 50 – 60 ปีขึ้นไปที่เคยทำนา ตรงกันข้ามกับพื้นที่ฝั่งตะวันออกที่อยู่ปากคลอง รับน้ำจากคลองชักพระที่รับน้ำโดยตรงจากแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งมีน้ำตลอดปี พื้นที่ทำสวนจึงหนาแน่นในบริเวณฝั่งตะวันออกของเขตตลิ่งชัน (บางกอกฟอรัม, 2552: 66)



ภาพที่ 4.2 ศาลแม่โพสพ และภาพวาดภายในศาลแสดงลักษณะดั้งเดิมของสภาพชุมชนที่เป็นทุ่งนา (ที่มา: ผู้วิจัย, 2553)

4.3.2 ข้อมูลพื้นฐานด้าน กายภาพ เศรษฐกิจ สังคม

1) ลักษณะทางกายภาพ

พื้นที่ชุมชนคลองลัดมะยมมีที่ตั้งอยู่ในแขวงบางระมาด เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร เป็นชุมชนที่ตั้งบริเวณ 2 ฝั่งคลองลัดมะยม เป็นคลองที่วางตัวตามแนวทิศเหนือไปทิศใต้ เป็นคลองลัดลำน้ำเชื่อมระหว่างคลองทางทิศเหนือ คือคลองบางระมาด กับทิศใต้ คือคลองบางพรหม น่าจะเป็นคลองขุดเพื่อเชื่อมการคมนาคมของผู้ที่สัญจรระหว่างคลองทั้งสอง และนำน้ำเข้าไปยังพื้นที่เกษตรกรรมระหว่างคลองทั้งสองด้วย อาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ จรด หมู่ 14 โดยมีคลองบางลิมเป็นเส้นแบ่งอาณาเขต

ทิศใต้ จรด แขวงบางพรหม โดยมีคลองบางพรหมเป็นเส้นแบ่งอาณาเขต

ทิศตะวันออก จรด หมู่ 19 เป็นที่ตั้งของหมู่บ้านนิศาชล

ทิศตะวันตก จรด หมู่ 16 โดยมีถนนพุทธมณฑลสาย 1 เป็นเส้นแบ่งอาณาเขต

จากลักษณะสภาพพื้นที่ จะเห็นได้ว่ามีลักษณะเป็นชุมชนริมน้ำ มีคลองล้อมรอบอยู่ทั้งสามด้าน เป็นเส้นแบ่งอาณาเขตกับหมู่บ้านโดยรอบ ภายในพื้นที่เองยังมีลำประโดงขุดต่อจากคลองเข้าไปยังพื้นที่

เกษตรกรรม และในแต่ละแปลงเกษตรกรรมยังมีการขุดร่องสวนเพื่อเป็นที่เก็บกักน้ำ เป็นโครงข่ายทางน้ำทั่วไปในพื้นที่ ลักษณะเอกลักษณ์ของพื้นที่จึงเป็นพื้นที่เกษตรกรรมแบบสวนยกร่อง จากการที่มีคลองล้อมรอบชุมชนเป็นสิ่งกีดขวางการเชื่อมต่อกับพื้นที่โดยรอบ อีกทั้งโครงข่ายลำประโดงและร่องสวนยังเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา ที่ก่อนจะก่อสร้างหรือใช้ประโยชน์ที่ดินเป็นอย่างอื่นต้องปรับสภาพพื้นที่ซึ่งเสียค่าใช้จ่ายเป็นจำนวนมาก สภาพพื้นที่จึงยังเป็นพื้นที่เกษตรกรรมที่ยังเปลี่ยนแปลงไม่มากนัก เมื่อมีการตัดถนนบางระมาดตามแนวยาวของชุมชน จึงเกิดการใช้ที่ดินนอกภาคเกษตรกรรม โดยเริ่มต้นจากพื้นที่ริมถนนก่อน แล้วจึงมีขอย่อยขยายไปจากถนนใหญ่ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นที่อยู่อาศัย

2) เส้นทางคมนาคม

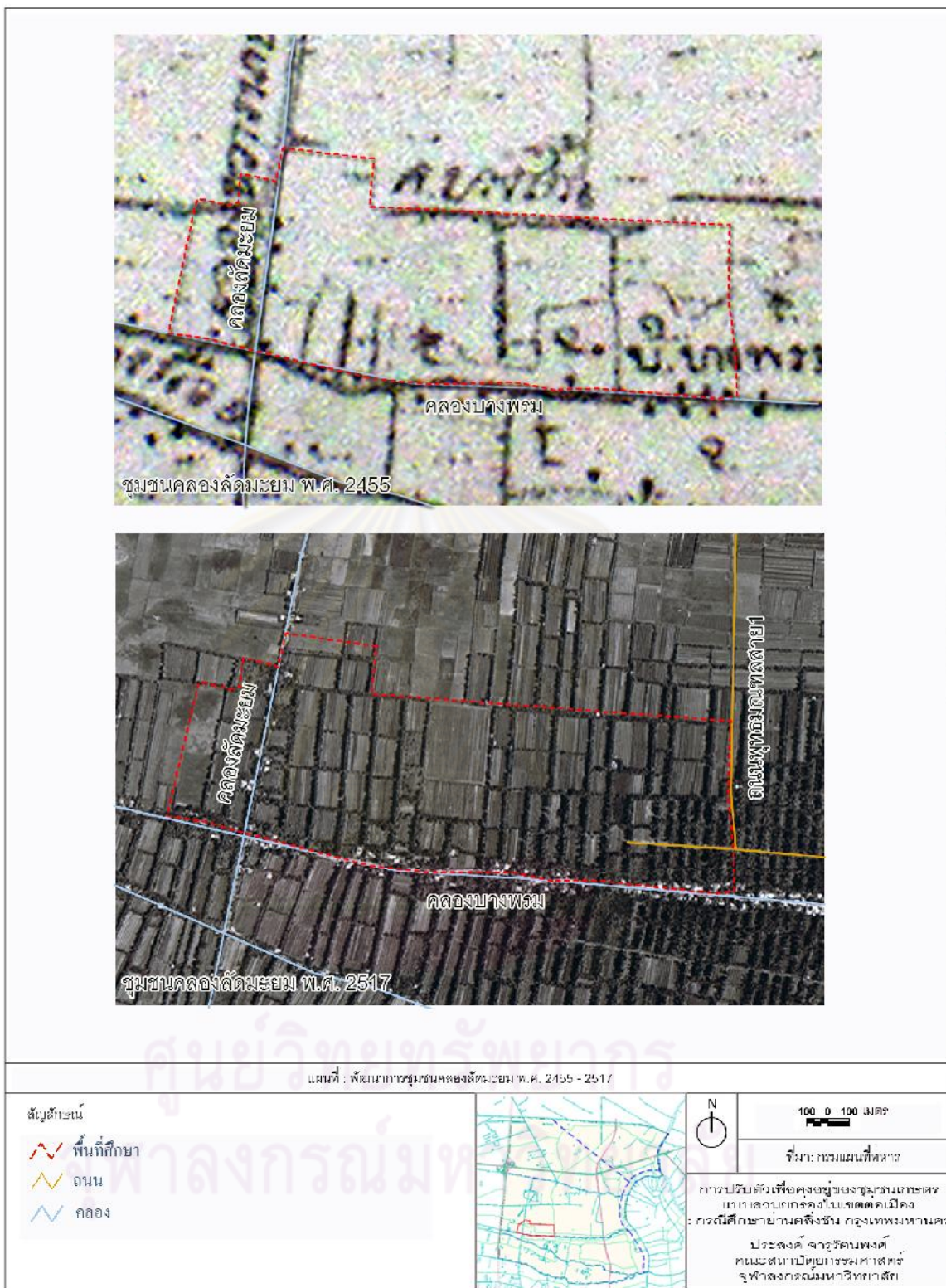
- เส้นทางสัญจรทางบก

การเดินทางเข้าถึงพื้นที่บริเวณชุมชนคลองลัดมะยม มีเส้นทางสัญจรทางบกสายหลัก คือ ถนนบางระมาด เป็นทางหลวงแผ่นดินทอดตัวตามแนวตะวันออกไปตะวันตกของพื้นที่ เริ่มต้นทางฝั่งตะวันออกของพื้นที่ตรงสี่แยกอินทราวาสตรงถนนพุทธมณฑลสาย 1 ถนนจะทอดตัวตามแนวยาวของพื้นที่ขนานไปกับแนวคลองบางพรหมแล้วมีสะพานข้ามคลองลัดมะยม และสิ้นสุดที่บริเวณถนนกาญจนาภิเษก ในอดีตเป็นถนนลูกรังและสามารถเข้าออกได้จากถนนพุทธมณฑลสาย 1 ซึ่งเมื่อก่อนมีขนาดเล็กและแคบแคบ กับถนนอินทราวาสที่เป็นถนนที่ใช้สัญจรภายในเขตเท่านั้น ทำให้ชุมชนยากต่อการเข้าถึงทางถนนเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา ถนนบางระมาดเพิ่งได้รับการพัฒนาเป็นถนนคอนกรีตเสริมเหล็กความกว้าง 8 เมตรรวมไหล่ทาง และต่อเชื่อมกับถนนกาญจนาภิเษกเมื่อไม่กี่ปีมานี้ ยังมีถนนซอยแยกเข้าไปตามบ้าน ที่ดินส่วนบุคคล และบ้านจัดสรร

นอกจากถนนที่รถยนต์สัญจรได้แล้ว ยังมีทางเดินคอนกรีตอยู่บริเวณริมคลองลัดมะยม ในบริเวณดังกล่าวไม่สามารถเข้าถึงได้ทางถนน ทำให้บริเวณนี้เป็นทางเดินสำหรับเกษตรกรในพื้นที่ และสองข้างทางยังเป็นพื้นที่เกษตรกรรมและที่อยู่อาศัยของเกษตรกรหนาแน่น และมีทางเดินเท้า เป็นทางดินแยกออกไปตามพื้นที่เกษตรกรรม อยู่ในบริเวณที่เป็นคันรอบสวน ถึงแม้ทางเดินลักษณะนี้จะเป็นเส้นทางส่วนบุคคลแต่ชาวสวนถือว่าเป็นเส้นทางที่ใช้ร่วมกันในชุมชน

- เส้นทางสัญจรทางน้ำ

ในการเข้าถึงพื้นที่โดยการสัญจรทางน้ำในปัจจุบันคงเหลืออยู่น้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับในอดีต แต่ก็ยังคงมีให้เห็นได้บ้าง ส่วนใหญ่สัญจรเข้ามาด้วยเรือหางยาวที่เข้ามาท่องเที่ยวในพื้นที่จะหนาแน่นในวันเสาร์-อาทิตย์ รองลงมาจะเป็นการเดินทางของคนในชุมชน คลองสายหลักในพื้นที่คือคลองลัดมะยมที่วางตัวตามแนวเหนือใต้ของชุมชน ทางทิศเหนือสามารถเข้ามาได้จากคลองบางระมาดทางทิศใต้สามารถเข้ามาได้จากคลองบางพรหม และยังเป็นคลองที่ขนานทางทิศใต้ของชุมชน ในการจอดเรือ สามารถจอดได้ตามบันไดทำนน้ำหน้าบ้านที่อยู่ริมน้ำทั้งสองฝั่งคลอง และบริเวณตลาดน้ำคลองลัดมะยมที่เป็นจุดจอดเรือท่องเที่ยวของชุมชนนี้



แผนที่ 4.6 วิวัฒนาการชุมชนคลองวัดมะยม 2455 – 2517

(ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร อ้างถึงใน ศรีถนีย์ ทองปาน, 2549: 44;
กรมแผนที่ทหาร, 2517)



แผนที่ 4.7 วิวัฒนาการชุมชนคลองลัดมะยม 2545 – 2553

(ที่มา : กรมแผนที่ทหาร, 2545; <http://maps.google.com>, 2553: ออนไลน์)

ภายในพื้นที่ศึกษานอกจากคลองสายหลักแล้ว ยังมีลำรางและลำประโดงมากมาย เป็นเส้นทางที่สัญจรกันภายในพื้นที่ โดยเฉพาะชาวบ้านที่อยู่ลึกเข้าไปในในพื้นที่ที่ไม่มีถนนตัดผ่าน แต่ในปัจจุบันลำประโดงหลายแห่งกำลังถูกถมเนื่องจากการก่อสร้างที่อยู่อาศัย หลายแห่งอุดตัน ไม่สามารถสัญจรได้อีกต่อไป

ยานพาหนะที่ใช้ในการคมนาคมทางบก หรือทางถนนมีหลายประเภท ส่วนใหญ่ประชาชนในพื้นที่จะใช้รถยนต์ส่วนบุคคล หรือรถจักรยานยนต์ และมีบางส่วนที่ใช้บริการรถโดยสารสาธารณะ คือ รถสองแถวสายสถานีรถไฟบางกอกน้อย – สนามชาวป่าไม้ มีต้นสายที่สถานีรถไฟบางกอกน้อย แล้วเข้ามาในพื้นที่ทางถนนพุทธมณฑลสาย 1 แล้ววิ่งผ่านถนนบางระมาดทั้งสาย จนไปสุดเส้นทางที่สนามชาวป่าไม้ได้ตรงถนนกาญจนาภิเษก นอกจากนี้ยังมีควรถจักรยานยนต์รับจ้างคอยให้บริการประชาชนทั่วไปด้วย มีควรถ้อยู่ที่ถนนพุทธมณฑลสาย 1 กับที่สนามชาวป่าไม้ ส่วนพาหนะที่ใช้ในการคมนาคมทางน้ำ ได้แก่ เรือขนาดเล็กชนิดต่างๆ ซึ่งมีทั้งที่ใช้แรงคนพายและใช้เครื่องยนต์

3) การตั้งถิ่นฐานและที่อยู่อาศัย

จากการเปลี่ยนแปลงระบบเกษตรกรรมจากการทำนา มาเป็นการทำสวน การอยู่อาศัยสำหรับชาวสวน การทำสวนมีความจำเป็นจะต้องดูแลการผลิตอย่างใกล้ชิด การอยู่อาศัยจึงจำเป็นที่จะต้องอยู่ในบริเวณพื้นที่ทำกิน แตกต่างจากการทำนาที่ไม่จำเป็นต้องดูแลอย่างใกล้ชิดตลอดเวลา สามารถอยู่อาศัยรวมกลุ่มกันได้ สำหรับชุมชนคลองลัดมะยมเริ่มมีการขยายตัวของชุมชนจากแนวลำคลองบางพรหมลึกเข้าไปในบริเวณคลองสาขา โดยเริ่มต้นจากบริเวณริมคลองลัดมะยมก่อน เมื่อมีการแบ่งแปลงที่ดินที่เล็กลง พร้อมกับการขุดลำประโดงเข้าไปเพื่อใช้เป็นทางสัญจรการขยายตัวของชุมชนจึงลึกเข้าไปในแผ่นดินมากขึ้น โดยอยู่ในบริเวณสวนของตนเอง เพื่อสะดวกในการดูแลสวนและการสัญจร

เรือนพักอาศัยยังมีลักษณะเป็นเรือนแบบพื้นดินอยู่ วัสดุก่อสร้างเป็นวัสดุต่างๆ องค์กรประกอบที่สำคัญของสิ่งก่อสร้าง ได้แก่ เรือนพักอาศัยที่มีขนาดใหญ่ที่สุดจะแตกต่างกันไปตามฐานะ มีได้ทุนสูงเรือนเก็บเรือ และศาลาท่าน้ำ

ส่วนการตั้งถิ่นฐานของครัวเรือนนอกภาคเกษตรกรรม มีทั้งที่ปลูกสร้างบนที่ดินส่วนตัว กับอยู่ในบริเวณบ้านจัดสรร การตั้งถิ่นฐานเพิงมีในภายหลังจากการพัฒนาระบบถนนโดยรอบพื้นที่ โดยเฉพาะได้รับอิทธิพลจากถนนราชพฤกษ์ กับถนนพุทธมณฑลสาย 1 ซึ่งเป็นถนนล่าสุดของพื้นที่ ทำให้มีการอพยพของคนนอกชุมชนที่ไม่ใช่เกษตรกรเข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่ ส่วนใหญ่จะตั้งถิ่นฐานอ้างอิงตามแนวถนนบางระมาด หรือตามซอยที่แยกไปจากถนน พื้นที่เหล่านี้ในอดีตก็คือพื้นที่เกษตรกรรมเดิมของชุมชนในปัจจุบันได้แทรกตัวอยู่ในส่วนต่างๆ ของชุมชน



ภาพที่ 4.3 ลักษณะที่อยู่อาศัยของครัวเรือนเกษตรกร

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2553)

วัสดุส่วนใหญ่ที่ใช้เป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก มีลักษณะเป็นบ้านเดี่ยว ความสูงโดยเฉลี่ยเป็นบ้านสองชั้น มีบางส่วนบริเวณริมถนนบางระมาต เป็นอาคารพาณิชย์มีขนาดความสูงเกิน 3 ชั้น และมีแนวโน้มว่าจะขยายตัวไปอีกหลายๆ ส่วนของถนน

4) ระบบบริการขั้นพื้นฐาน

- สาธารณูปโภค

การให้บริการในส่วนของน้ำประปา ไฟฟ้า การสื่อสารและคมนาคม ภายในพื้นที่ศึกษา พบว่าครัวเรือนในบริเวณพื้นที่ศึกษาได้รับบริการอย่างทั่วถึง โดยอยู่ในความรับผิดชอบของรัฐวิสาหกิจใน ส่วนกลาง ได้แก่ การประปานครหลวง การไฟฟ้านครหลวง เป็นต้น

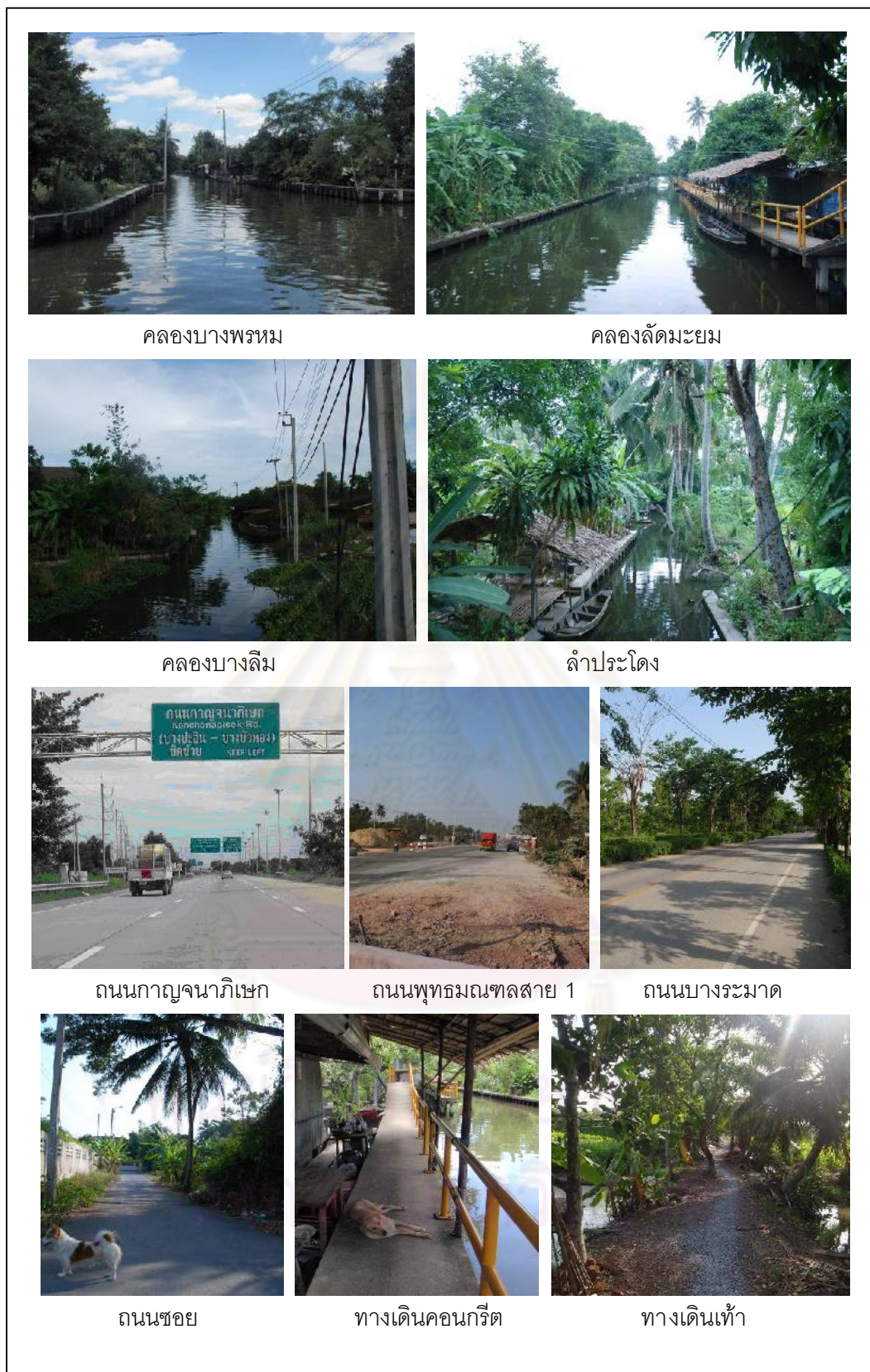
ในด้านการกำจัดขยะมูลฝอยในพื้นที่ศึกษา อยู่ในความรับผิดชอบของสำนักงานเขตตลิ่งชันได้ จัดให้มีการจัดเก็บและทำลายขยะโดยรวม จึงไม่มีปัญหาเรื่องขยะตกค้างหรือที่ทิ้งขยะ แต่อาจมีปัญหาเกี่ยวกับการทิ้งขยะ และของเสียดังกล่าวบ้างเล็กน้อย ส่วนการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยในชุมชน ทางสำนักงานเขตได้มีการเตรียมความพร้อมด้านนี้โดยการจัดอบรมให้ความรู้กับประชาชนเพื่อ รู้จักวิธีการเบื้องต้นในการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย สำหรับความปลอดภัยอยู่ในความดูแลของ สถานีตำรวจนครบาลตลิ่งชัน



แผนที่ 4.8 การใช้ประโยชน์ที่ดินและองค์ประกอบชุมชนชนคลองลัดมะยม พ.ศ. 2553

(ที่มา : จากการวิเคราะห์โดยผู้วิจัย, 2553)

ศูนย์วิจัยและพัฒนา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย



ภาพที่ 4.4 เส้นทางคมนาคมทางน้ำและทางบก

(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2553)



เรือพาย



เรือยนต์



รถสองแถว



รถจักรยานยนต์รับจ้าง



รถยนต์ส่วนบุคคล



รถจักรยานยนต์ส่วนบุคคล

ภาพที่ 4.5 ประเภทของยานพาหนะที่ใช้ในการสัญจร

(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2553)

- สาธารณูปการ

การบริการด้านการศึกษา พบว่าในพื้นที่ศึกษา ตำบลบางระมาด เขตตลิ่งชัน มีสถานศึกษา ตั้งอยู่ใกล้เคียงกับพื้นที่สังกัดสำนักงานการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) 1 แห่ง ได้แก่ โรงเรียนโพธิสารพิทยาคม โรงเรียนในสังกัดกรุงเทพมหานคร 3 แห่ง ได้แก่ โรงเรียนวัดโพธิ์, โรงเรียนวัดอินทราวาส และโรงเรียนวัดมะกอก ส่วนสถานพยาบาลมีสถานีนอนามัยวัดโพธิ์

5) ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม

ชาวชุมชนคลองลัดมะยมส่วนใหญ่มีเชื้อสายไทย นับถือศาสนาพุทธ วัฒนธรรมประเพณีส่วนใหญ่เป็นไปแบบทางศาสนาพุทธ ชาวชุมชนคลองลัดมะยมจะทำบุญที่วัดโพธิ์บางระมาด ความศรัทธาของผู้คนชาวสวน สะท้อนมาที่อุโบสถหลังใหม่ที่ใหญ่โตมาก ว่ากันว่าเกษตรกรที่ร่ำรวยจากการขายที่ดินได้นำเงินมาบริจาคเพื่อสร้างอุโบสถหลังใหม่นี้ พื้นที่วัดยังเป็นที่ตั้งของสถานศึกษาที่สำคัญสองแห่ง คือ โรงเรียนวัดโพธิ์สอนในระดับประถมศึกษา กับโรงเรียนโพธิสารพิทยาคม เปิดสอนในระดับมัธยมศึกษา ชาวบ้านส่วนใหญ่จะมาร่วมกันทำบุญในวันสำคัญทางศาสนา และวันสงกรานต์ ที่วัดโพธิ์บางระมาดนี้

สำหรับวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร ในอดีตที่ชุมชนในพื้นที่ยังทำนากันอยู่ ภายหลังฤดูเก็บเกี่ยวในช่วงเดือนสองตามจันทรคติจะมีงานรื่นเริง โดยเฉพาะจะเป็นงานประจำปีของศาลเจ้าแม่โพสพ ศาลไม้เก่าแก่ที่ตั้งอยู่ริมคลองบางพรหม เป็นการเฉลิมฉลองที่ยิ่งใหญ่ของย่านนี้ในอดีต แต่ภายหลังเมื่อพื้นที่นาหมดไปอีกทั้งได้ย้ายองค์เจ้าแม่โพสพมาตั้งที่ศาลใหม่ในวัดศิริวัฒนา งานประจำปีนี้ก็ยังคงอยู่แต่ลดขนาดลง และเปลี่ยนเวลามาอยู่ในช่วงเดือนแปด

6) ลักษณะการเมือง – การปกครอง

ชุมชนคลองลัดมะยม อยู่ในพื้นที่หมู่ 15 แขวงบางระมาด เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร อยู่ในความดูแลของสำนักงานเขตตลิ่งชัน ตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2528 กำหนดให้กรุงเทพมหานครเป็นทบวงการเมือง มีฐานะเป็นราชการบริหารส่วนท้องถิ่นนครหลวง

ในอดีตเคยมีผู้ใหญ่บ้านปกครองเว้นแต่กรณีที่ต้องที่ใดที่มีความเจริญ ในปัจจุบันภายหลังจากกรุงเทพมหานครได้ออกประกาศกรุงเทพมหานคร เรื่อง ยกเลิกตำแหน่งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน แพทย์ประจำตำบล และสารวัตรกำนันในเขตกรุงเทพมหานคร ลงวันที่ 27 กันยายน 2547 ผู้ใหญ่บ้านจึงหมดไป

7) สรุปสภาพทั่วไปของชุมชนคลองลัดมะยม

แต่จากการพัฒนาระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการในชุมชน อีกทั้งอิทธิพลจากการพัฒนาโดยรอบพื้นที่ จากลักษณะดังกล่าว ในอดีตลักษณะชุมชนเป็นชุมชนแบบชนบท มีลักษณะทางเศรษฐกิจที่พึ่งพาการเกษตรเป็นสำคัญ อีกทั้งลักษณะทางกายภาพที่มีคลองและเครือข่ายลำน้ำในพื้นที่สภาพพื้นที่ยังร่องสวนจึงเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา อีกทั้งการเข้าถึงทางถนนยังมีความยากลำบาก จึงเป็นการชะลอการพัฒนาสามารถรักษาพื้นที่นี้ให้เป็นพื้นที่เกษตรกรรมที่ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก แต่จากการพัฒนาทำให้ในปัจจุบันมีสภาพความเป็นสังคมเมืองมากขึ้น ดังเห็นได้จากระบบบริการจากภาครัฐที่เพียงพอ การคมนาคมที่สะดวกสบายรวดเร็วกว่าแต่ก่อน และลักษณะการเมืองการปกครองได้รวมเป็นเนื้อเดียวกับกรุงเทพมหานคร ที่เป็นเมืองหลวงและเป็นเขตปกครองพิเศษ ส่งผลต่อการ

เปลี่ยนแปลงลักษณะทางเศรษฐกิจที่ต้องพึ่งพานอกภาคเกษตรกรรมมากขึ้น แตกต่างจากชุมชนเกษตรกรรมอื่นที่อยู่นอกพื้นที่กรุงเทพฯ ออกไป เกษตรกรที่ยังต้องทำเกษตรกรรมต่อไป ต้องปรับตัวเพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว

4.3.3 การทำเกษตรกรรมในพื้นที่ศึกษา

1) วิวัฒนาการการทำเกษตรกรรม

การเปลี่ยนแปลงภายหลังจากการสร้างเขื่อนบริเวณต้นแม่น้ำ ได้แก่ เขื่อนเจ้าพระยาในปี พ.ศ. 2500 และเขื่อนภูมิพล ในปี พ.ศ. 2506 ทำให้เกิดการพัฒนาระบบชลประทานภายในพื้นที่ ทำให้พื้นที่ทางฝั่งตะวันตกเริ่มมีน้ำสำหรับการเกษตรตลอดทั้งปี อีกทั้งพื้นที่ถือครองของเกษตรกรมีขนาดเล็กลงเนื่องจากการแบ่งที่ดินให้ลูกหลานมีขนาดที่ดินที่ไม่เหมาะสมกับการทำนาที่ให้ผลคุ้มค่าอีกต่อไป จึงได้มีการเปลี่ยนแปลงจากการทำนามาเป็นการทำสวนผลไม้ ซึ่งมีรายได้ดีและมั่นคงกว่าการทำนา บริเวณพื้นที่เขตตลิ่งชันฝั่งตะวันตกจึงค่อยๆ เลิกทำนาปรับเปลี่ยนมาทำสวนแทน กลายเป็นย่านสวนผลไม้เกือบทั่วทั้งเขตตลิ่งชัน รวมถึงชุมชนคลองลัดมะยมด้วย (หลักสูตรโรงเรียนชาวสวน, 2552: 66) พื้นที่นาหมดไปจากพื้นที่เมื่อปี พ.ศ. 2517 (สัมภาษณ์นายชวน ชูจันทร์, 2553) จากที่เคยทำนาเป็นอาชีพหลัก ชาวบ้านจึงเริ่มปรับตัวโดยการมากร่องสวน เริ่มต้นปลูกพืชผักสวนครัว เป็นไม้ล้มลุก สลับกับการปลูกไม้ผลยืนต้น มีการปลูกพืชที่หลากหลาย พืชที่จำเป็นต้องใช้สารเคมี เช่น ผักจีน ได้แก่ ผักบุ้ง คะน้า ผักกวางตุ้ง ผักกาดขาว เป็นต้น ไม้ดอก ได้แก่ ดอกเย็บบิร่า กุหลาบ เบญจมาศ เป็นต้น

ถึงแม้จะมีน้ำใช้ตลอดทั้งปี แต่ในช่วงฤดูฝนก็ยังประสบปัญหาอุทกภัยอยู่ อุทกภัยครั้งใหญ่หลายๆ ครั้ง ในปี พ.ศ. 2518, พ.ศ. 2526 และ พ.ศ. 2538 พืชไม้ผลได้รับความเสียหายเช่นน้ำย่นต้นตาย เกษตรกรต้องปรับตัวโดยการปลูกพืชล้มลุกเพื่อเก็บผลผลิตได้เร็ว ถ้าเกิดอุทกภัยก็จะได้รับความเสียหายน้อยลง พืชล้มลุกที่ปลูกคือ พืชผักไทยประเภทเครื่องแกง ได้แก่ ข่า ตะไคร้ มะกรูด จนได้ชื่อว่าเป็น “สวนต้มยำ” จนเป็นพืชเศรษฐกิจหลักของพื้นที่จนถึงปัจจุบัน รวมทั้งพืชผักจำพวกผักจีน โดยลดการปลูกไม้ผลยืนต้นลงไป

จากปัญหาน้ำท่วมเป็นประจำทุกปี รัฐได้พยายามหาวิธีป้องกันน้ำท่วมแต่ไม่สามารถแก้ไขได้ โดยเด็ดขาด เพียงแต่บรรเทาลงได้บ้างเท่านั้น ในปัจจุบันกรุงเทพมหานคร ได้ร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมชลประทาน ในการควบคุมการปล่อยน้ำจากเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ และได้จัดสร้างประตูระบายน้ำขนาดใหญ่และขนาดเล็ก สร้างเขื่อนถาวร เขื่อนชั่วคราวตามปากคลองต่างๆ กันไว้โดยรอบ ทำให้พื้นที่นี้อยู่ภายใต้ระบบชลประทาน

ภายหลังจากการก่อสร้างสถานีสูบน้ำคลองชักพระ ในบริเวณปากคลองชักพระ แล้วเสร็จและเริ่มใช้งานในปี พ.ศ. 2540 มีระบบประตูเปิดปิดน้ำ โดยปกติจะเปิดอยู่ตลอดเวลาเพื่อการสัญจรและระบายน้ำ แต่จะปิดประตูเมื่อน้ำขึ้นสูง เนื่องจากน้ำฝนทางด้านเหนือและน้ำทะเลหนุนในช่วงหน้าฝน จึงช่วยบรรเทาน้ำท่วมแถบนี้ไปได้มาก กับป้องกันน้ำเค็มในช่วงฤดูแล้งไม่ให้พื้นที่เกษตรกรรมได้รับความเสียหาย ทำให้ระดับน้ำทั้งปีของคลองที่รับน้ำจากคลองชักพระรวมถึงคลองลัดมะยม มีระดับที่ไม่

แตกต่างกันมาก มีน้ำใช้เพียงพอสำหรับการเกษตรได้ทั้งปี ผิดกับในสมัยก่อนที่ฤดูแล้งบริเวณตอนปลายลำน้ำจะมีน้ำน้อยมาก มีน้ำใช้ไม่เพียงพอ แต่ในปัจจุบันเกษตรกรสามารถทำเกษตรกรรมได้ตลอดทั้งปี และลดความเสี่ยงต่อการเกิดอุทกภัยลง



ภาพที่ 4.6 การทำสวนดอกไม้และสวนผักในอดีต

(ที่มา: ปราโมทย์ ทิพย์สุวรรณ, 2516: 18-21)

2) การทำเกษตรกรรมในช่วงได้รับผลกระทบจากการขยายตัวของเมือง

การพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐานที่เน้นกรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลาง เพื่อเปลี่ยนแปลงประเทศเข้าสู่ยุคทุนนิยมอุตสาหกรรม มีการตัดและพัฒนาถนนสายสำคัญๆ หลายสาย เพื่อเชื่อมต่อภูมิภาครอบนอก ในฝั่งธนบุรีมีการตัดถนนเพื่อนำการพัฒนา ทำให้เกิดการเปลี่ยนรูปแบบการดำรงชีวิตของคน จากที่เคยพึ่งพาคล่องสายสำคัญที่ใช้เป็นทั้งเส้นทางในการสัญจร และเพื่อการเกษตรกรรมมาใช้ถนนที่สะดวกสบายกว่า ทั้งจากลักษณะของถนนที่ตัดผ่านพื้นที่ชุมชนไปกับเส้นทางคล่องสายสำคัญที่ใช้เป็นหลักในการขนส่งสัญจรดั้งเดิม ผู้คนจึงเริ่มเปลี่ยนไปใช้ถนน และเกิดเป็นชุมชนขึ้นตามแนวถนนที่เกิดขึ้นทั้งที่ใหม่ ในขณะที่เดียวกันบริเวณพื้นที่ตอนในของฝั่งธนบุรี ก็ได้เกิดระบบโครงข่ายถนนเพื่อเชื่อมต่อกับโครงข่ายที่ออกไปสู่ภูมิภาค และเป็นการเปิดพื้นที่เพื่อรองรับการขยายตัวของเมือง ผลจากการพัฒนานี้ได้ส่งผลต่อวิถีชีวิตดั้งเดิมของคนในพื้นที่

สำหรับในเขตตลิ่งชันจากเดิมการคมนาคมติดต่อต้องอาศัยเส้นทางคล่องและแม่น้ำเจ้าพระยา ต่อมาเมื่อมีการสร้างสะพานพระปิ่นเกล้า การคมนาคมทางบกจึงเริ่มขึ้น โดยอาศัยถนนในเขตบางกอกน้อย เดินทางต่อไปยังสะพานพระปิ่นเกล้า และจึงข้ามไปยังฝั่งพระนคร จุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงภายหลังจากการตัดถนนได้แก่ ถนนกาญจนาภิเษก ถนนบรมราชชนนี และล่าสุด ถนนราชพฤกษ์ได้สร้างแล้วเสร็จในปี 2548 และยังมีโครงข่ายถนนพุทธมณฑลสาย 1 จาก 2 เป็น 4 เส้นทาง การเดินทางจากการพัฒนาระบบถนนดังกล่าวมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพื้นที่เกษตรกรรมในเขตตลิ่งชัน

ผลจากการตัดถนนทำให้พื้นที่ในเขตตลิ่งชันมีการพัฒนาเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ถนนหลายสายตัดผ่านพื้นที่เกษตรกรรม และยังมีกรรมดินลงคูคลองสายเล็กๆ ผลจากการขยายตัวของเมืองเข้าสู่พื้นที่เกษตร ทำให้ระบบการระบายน้ำไม่ดี เกิดน้ำเน่าเสียชาวสวนปลูกพืชผลไม่ได้ ก็พากันละทิ้งไม่ทำสวนกัน

บางรายก็ขายสวนมาสร้างเป็นหมู่บ้านจัดสรร ตึกแถว เส้นทางคมนาคมทางน้ำซึ่งเป็นเส้นทางสายหลักก็ไม่ค่อยมีใครใช้ เพราะเน่าเสีย และคลองชอยถูกปิด อีกทั้งรายได้จากการทำเกษตรกรรมที่ไม่แน่นอน เป็นแรงบีบบังคับทำให้เกษตรกรต้องขายที่ดินเพื่อไปประกอบอาชีพอื่น ท่ามกลางแรงกดดันดังกล่าวเกษตรกรในชุมชนคลองลาดมะยมได้พยายามรักษาพื้นที่เกษตรกรรมของตนเองไว้ โดยการปรับตัวเพื่อให้คงอยู่ได้ ท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลง จนในปัจจุบันจากการสำรวจเพื่อขึ้นทะเบียนเกษตรกรในปี พ.ศ. 2552 ปรากฏว่าชุมชนคลองลาดมะยมเป็นชุมชนที่จำนวนเกษตรกร และพื้นที่เกษตรกรรมเหลืออยู่มากที่สุดในเขตตลิ่งชัน จากสภาพพื้นที่ที่เปลี่ยนแปลงไปน้อยกว่าชุมชนเกษตรกรรมอื่น



ภาพที่ 4.7 การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในชุมชนคลองลาดมะยม เป็นตึกแถวและหมู่บ้านจัดสรร (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2553)

3) ลักษณะเกษตรกรรมในปัจจุบัน

ภายหลังได้รับผลกระทบจากการขยายตัวของเมือง ระบบการผลิตทางการเกษตรก็ยังไม่แตกต่างจากเดิมมากนัก แต่มีลักษณะการปลูกพืชเป็นเชิงเดี่ยวมากขึ้น ความหลากหลายของชนิดพืชที่ปลูกมีน้อยลง เนื่องจากพืชหลายชนิดที่เคยปลูก ไม่สามารถทนต่อสภาวะแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงได้ พืชเหล่านี้ไม่สามารถให้ผลผลิตได้เช่นเดิม ได้แก่ ไม้ดอก ผักบางชนิด เกษตรกรต้องเลือกปลูกพืชที่มีความทนทานกว่า พืชเศรษฐกิจในช่วงนี้คือผักไทย ได้แก่ ข่า ตะไคร้ ใบมะกรูด พืชเหล่านี้มีความทนทานต่อศัตรูพืช สามารถปลูกได้ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมที่มีระดับต่ำลง ทั้งคุณภาพดิน และน้ำ ทำให้ลดปริมาณการใช้สารเคมีลง

ถึงแม้ว่าระบบการผลิตจะไม่มีเปลี่ยนแปลงมากนักจากช่วงที่ผ่านมา แต่พบว่าปัจจัยการผลิตในแต่ละด้านมีการเปลี่ยนแปลงไป เพื่อให้เข้ากับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงจากการขยายตัวของเมืองภายหลังจากการเปิดใช้ถนนราชพฤกษ์ อีกทั้งมีการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชน การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีผลต่อการคงอยู่ของเกษตรกรรม ซึ่งแสดงรายละเอียดในบทถัดไป

4.3.4 การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน: ตลาดน้ำคลองลัดมะยม

ตลาดน้ำไม่ใช่สิ่งใหม่ของเขตตลิ่งชัน ในยุคที่ยังสัญจรทางน้ำเป็นหลัก จะมีการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้ากัน ในบริเวณที่นัดพบกันที่ต่อมาได้กลายเป็นตลาดน้ำมีอยู่หลายแห่งตามคลองหลัก ภายหลังการพัฒนาระบบถนนหลายแห่ง เกิดตลาดบกในหลายพื้นที่ ทำให้ตลาดน้ำซบเซาลงไปในช่วงหลังปี พ.ศ. 2500 ต่อมาในปี พ.ศ. 2530 ได้มีความพยายามฟื้นฟูตลาดน้ำขึ้นมาอีกครั้งในบริเวณหน้าสำนักงานเขตตลิ่งชัน โดยมี ผู้อำนวยการเขตตลิ่งชัน เป็นแกนนำ พ่อค้า ประชาชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน มาช่วยกันจัดสร้างตลาดน้ำขึ้นมา ในปี พ.ศ. 2541 ได้มีการจัดตั้งประชาคมตลาดน้ำตลิ่งชัน เพื่อบริหารจัดการตลาดน้ำ ในปีนั้นการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้จัดโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยว ในช่วงอะเมซซิงไทยแลนด์ นอกจากนี้จะเป็นแหล่งซื้อขายสินค้าแล้ว ยังเกิดการพัฒนากิจการท่องเที่ยวทางน้ำ โดยมีการนำเที่ยวทางเรือเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสถึงธรรมชาติแบบสวน เป็นจุดเริ่มต้นของการท่องเที่ยวทางน้ำ ก่อนที่จะขยายไปยังพื้นที่ในส่วนอื่นๆ ของเขตตลิ่งชันที่เริ่มพัฒนากิจการท่องเที่ยวทางน้ำต่อมา ได้แก่ ตลาดน้ำคลองลัดมะยม ตลาดน้ำวัดสะพาน



ภาพที่ 4.8 ตลาดน้ำคลองลัดมะยมและกิจการการค้าขาย

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2553)

สำหรับชุมชนคลองลัดมะยมมีจุดเริ่มต้นมาจาก นายชวน ชูจันทร์เป็นลูกหลานของเกษตรกรในชุมชนมาตั้งแต่เกิด ภายหลังจากจบการศึกษา ได้ไปประกอบอาชีพเป็นพนักงานรัฐวิสาหกิจในจังหวัดลำปาง ในปี พ.ศ. 2538 ได้ลาออกจากงาน แล้วมาทำเกษตรกรรมที่ชุมชนคลองลัดมะยม ได้พบว่าการทำเกษตรกรรมกำลังได้รับผลกระทบจากการขยายตัวของเมือง เริ่มมีเกษตรกรเลิกเพาะปลูกไปทำอาชีพอื่น สภาพแวดล้อมชุมชนเปลี่ยนไปจากเดิม คลองไม่สะอาด จึงพยายามรณรงค์ให้ชุมชนตระหนักในปัญหา โดยมีจุดเริ่มต้นจากการขอความร่วมมือจากชาวบ้านริมคลองลัดมะยม ให้ชุมชนรักษาความสะอาดของคลอง เก็บขยะ ปลูกต้นไม้ สองฝั่งคลองลัดมะยมเมื่อวันที่ 7 สิงหาคม พ.ศ. 2547 ต่อมาจึงชักชวนญาติ พี่ น้อง ก่อตั้งตลาดน้ำคลองลัดมะยม เปิดขายผลผลิตทางการเกษตรในวันหยุดประจำสัปดาห์เป็นครั้งแรกในวันที่ 20 พฤศจิกายน พ.ศ. 2547 โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่ออนุรักษ์น้ำ คู คลองให้พื้น

คืนชีพขึ้นอีกครั้ง เป็นแหล่งจำหน่ายสินค้าของชาวสวนในชุมชน และบริเวณใกล้เคียง และให้ชุมชนได้มีกิจกรรมร่วมกัน

ในระยะเริ่มต้นสร้างเป็นเพิงไม้เล็กๆ บริเวณตลาดฝั่งใต้ในปัจจุบัน พ่อค้าแม่ค้าก็มีเพียงเกษตรกรในชุมชน เมื่อดำเนินการไปได้ 2 ปีตลาดเริ่มซบเซา สิ่งก่อสร้างก็เริ่มผุพัง จนเกือบเลิกทำตลาดน้ำต่อไป จนกระทั่ง รศ.สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์ อาจารย์คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้เสนอทิศทางการตลาดน้ำคลองลัดมะยมควรเดินต่อไป และให้คำแนะนำปรับปรุงภูมิทัศน์ ทำให้ชุมชนมองเห็นทิศทางการวางแผนพัฒนาได้เร็วขึ้น ในปี พ.ศ. 2549 จึงเริ่มขยายตลาด ในส่วนกิจกรรมตลาดน้ำได้รับการช่วยเหลือจากฝ่ายพัฒนาชุมชน ฝ่ายรักษาความสะอาด สำนักงานเขตตลิ่งชัน (นายชวน ชูจันทร์, สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2553)

ตลาดน้ำคลองลัดมะยมยังมีกิจกรรมที่ได้รับความช่วยเหลือจากองค์กรต่างๆ ได้แก่ กองทุนหมู่บ้าน ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร แขวงบางระมาดโดยกรมส่งเสริมการเกษตร ศูนย์เรียนรู้การพัฒนาที่ดิน โดยกรมที่ดิน สถานีวิทยุกระจายเสียงของผู้ถูกคุมประพฤติศาลจังหวัดตลิ่งชัน โครงการตลาดน้ำปลอดเหล้าและบุหรี่ โดยกองทุนสร้างเสริมสุขภาพ การจัดทำหลักสูตรโรงเรียนชาวสวนเพื่อการเรียนรู้วิถีชุมชนท้องถิ่น โดยความร่วมมือระหว่างแกนนำตลาดน้ำคลองลัดมะยม บางกอกฟอรัม และโรงเรียนในเขตตลิ่งชัน โดยมีสวนเจียมตน เป็นส่วนหนึ่งของตลาดน้ำ เป็นพื้นที่เกษตรกรรมตัวอย่างที่มีสวนยกทรง ศาลา และห้องสมุด เป็นห้องเรียนธรรมชาติของนักเรียน นิสิต นักศึกษาหลายสถาบัน



ภาพที่ 4.9 กิจกรรมการเผยแพร่ความรู้ของตลาดน้ำคลองลัดมะยม

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2553)

ในปัจจุบันตลาดน้ำคลองลัดมะยม เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของเขตตลิ่งชัน มีสื่อมวลชนให้ความสนใจนำไปประชาสัมพันธ์จนเป็นที่รู้จักโดยทั่วไป โดยเฉพาะในวันหยุด มีนักท่องเที่ยวเข้ามาเป็นจำนวนมาก พ่อค้าแม่ค้านอกจากจะเป็นเกษตรกรในชุมชนแล้ว ยังเปิดโอกาสให้คนนอกชุมชนเข้ามาเช่าพื้นที่มาวางขายสินค้าด้วย จนกลายเป็นผู้ค้าส่วนใหญ่ของตลาด กรมส่งเสริมการเกษตรยังได้กำหนดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร เพื่อรองรับจำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้น คณะกรรมการตลาดน้ำได้ขยายตลาดขึ้นมาอีก ในบริเวณต้นคลองลัดมะยม ในปี พ.ศ. 2552 และมีโครงการจะขยายพื้นที่ตลาดไปตลอดแนวคลอง เพื่อความคล่องตัวในการบริหาร และดำเนินธุรกิจจึงได้จดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชน

ท่องเที่ยวเชิงเกษตรตลาดน้ำคลองลัดมะยม นอกจากนี้ยังมีนายทุนจากนอกพื้นที่ที่มีที่ดินอยู่ในชุมชนอยู่แล้ว เข้ามาพัฒนาที่ดินของตนเองเป็นตลาดน้ำด้วย

4.4 สรุปลักษณะทั่วไปของพื้นที่ศึกษา

สถานการณ์ทั่วไปของพื้นที่เกษตรกรรมในเขตต่อเมืองกำลังลดลงอย่างต่อเนื่อง ถึงแม้จะมีมาตรการทางผังเมืองเป็นกลไกในการควบคุมการขยายตัวของเมือง แต่ยังคงพบว่าการขยายตัวของเมืองเข้าไปในพื้นที่เกษตรกรรมอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในบริเวณที่มีถนนตัดผ่าน พื้นที่ริมถนนจะมีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินก่อน เมื่อทำการศึกษาในบริเวณที่ยังมีพื้นที่เกษตรกรรมเหลืออยู่พบว่าบริเวณเหล่านี้มีการจัดตั้งองค์กรชุมชนเพื่ออนุรักษ์การเกษตรกรรม กระจายตั้งทั้งในบริเวณเขตต่อเมืองและบริเวณชานเมือง องค์กรเหล่านี้เป็นกลไกสำคัญในการรักษาพื้นที่เกษตรกรรมไว้ในเขตเมือง

เขตตลิ่งชันเป็นเขตหนึ่งในเขตต่อเมืองฝั่งตะวันตกของกรุงเทพมหานคร ที่กำลังประสบปัญหาการลดลงของพื้นที่เกษตรกรรมเช่นเดียวกัน ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงนั้นเขตตลิ่งชันมีชุมชนเกษตรกรรมอยู่หลายแห่ง และมีการรวมกลุ่มเป็นองค์กรชุมชนเพื่อรักษาพื้นที่เกษตรกรรมไว้ ชุมชนที่มีความน่าสนใจ คือ พื้นที่หมู่ 15 ชุมชนคลองลัดมะยม ถึงแม้ว่าสภาพในปัจจุบันชุมชนมีลักษณะเป็นชุมชนเมือง จากการที่มีสาธารณูปโภคและสาธารณูปการให้บริการอย่างครบถ้วน และระบบการปกครองเช่นเดียวกับพื้นที่เมืองชั้นใน แต่ในขณะเดียวกันยังมีพื้นที่เกษตรกรรมอยู่ในพื้นที่ ที่จำเป็นจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์การใช้พื้นที่ในปัจจุบัน

ชุมชนคลองลัดมะยมเป็นสังคมเกษตรกรรมเรื่อยมาภายหลังจากการเปลี่ยนการทำนาเป็นการทำสวนยกทรง ชุมชนคลองลัดมะยมมีวิวัฒนาการในการปรับตัวเพื่อให้ยังคงอยู่ท่ามกลางอุปสรรคจากธรรมชาติและการเปลี่ยนแปลงสภาพสิ่งแวดล้อม ในระยะแรกจากปัญหาอุทกภัยเกษตรกรรมได้เปลี่ยนแปลงชนิดพืช จากไม่ยืนต้นมาเป็นพืชล้มลุก เพื่อลดความเสี่ยงเมื่อเกิดอุทกภัย จนเป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญของชุมชนเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน จนกระทั่งมีการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมจากการขยายตัวของเมือง ทำให้ชุมชนมีลักษณะเป็นสังคมเมืองมากขึ้น มีบริการขั้นพื้นฐานครบถ้วนมีความสะดวกในการอยู่อาศัย ทำให้เกิดการอพยพเข้ามาในพื้นที่จากคนนอกชุมชนเพื่อเข้ามาอยู่อาศัย สภาพการใช้ประโยชน์ที่ดินที่แตกต่างก่อให้เกิดปัญหาต่อการทำเกษตรกรรม และการเพิ่มขึ้นของมูลค่าที่ดินที่เป็นแรงกดดันในการพัฒนาที่ดินในรูปแบบอื่น ส่งผลต่อการลดลงของพื้นที่เกษตรกรรม เกษตรกรรมที่ยังคงอยู่จำเป็นต้องปรับตัวเพื่อให้ยังคงอยู่ท่ามกลางสภาพแวดล้อมดังกล่าว นอกจากนั้นลักษณะทางกายภาพและการเข้าถึงทางถนนของพื้นที่ที่ยังเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา ช่วยชะลอให้การเปลี่ยนแปลงในพื้นที่เป็นไปอย่างช้าๆ แล้ว จากการศึกษาพบว่าเกษตรกรในชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงปัจจัยการผลิตทางการเกษตรเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบันโดยมีรายละเอียดในบทต่อไป

บทที่ 5

การเปลี่ยนแปลงปัจจัยการผลิตจากการขยายตัวของเมือง

การศึกษาในบทนี้ได้แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงปัจจัยการผลิตทางการเกษตร ทั้งก่อนและหลังได้รับผลกระทบจากการขยายตัวของเมือง ภายหลังจากการสร้างถนนราชพฤกษ์ที่เปิดใช้งานในปี พ.ศ. 2548 โดยพบว่าปัจจัยการผลิตทางการเกษตร ของเกษตรกรในชุมชนคลองลาดมะยมเปลี่ยนแปลงไป โดยมีลักษณะการเปลี่ยนแปลงตามหัวข้อต่อไปนี้

5.1 รายได้ของเกษตรกร

5.1.1 รายได้ภาคเกษตรกรรม

5.1.2 รายได้นอกภาคเกษตรกรรม

5.2 แรงงาน

5.2.1 ที่มาของแรงงาน

5.2.2 ช่วงอายุของแรงงาน

5.2.3 ทักษะของเกษตรกร

5.3 การรวมกลุ่มทางสังคม

5.3.1 การจำหน่ายผลผลิต

5.3.2 ลักษณะรายได้จากตลาด

5.4 ขนาดและการถือครองที่ดิน

5.4.1 ขนาดและกรรมสิทธิ์ที่ดินทำกิน

5.4.2 ขนาดและกรรมสิทธิ์ที่ดินสำหรับอยู่อาศัย

5.4.3 ราคาและค่าเช่าที่ดิน

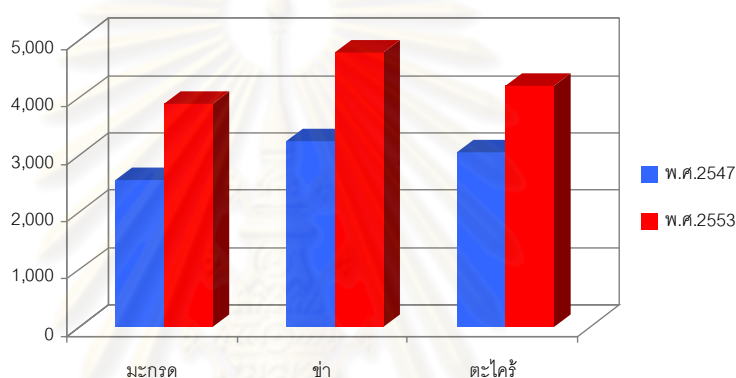
5.5 สรุปการเปลี่ยนแปลงปัจจัยการผลิต

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

5.1 รายได้ของเกษตรกร

5.1.1 รายได้ภาคเกษตรกรรม

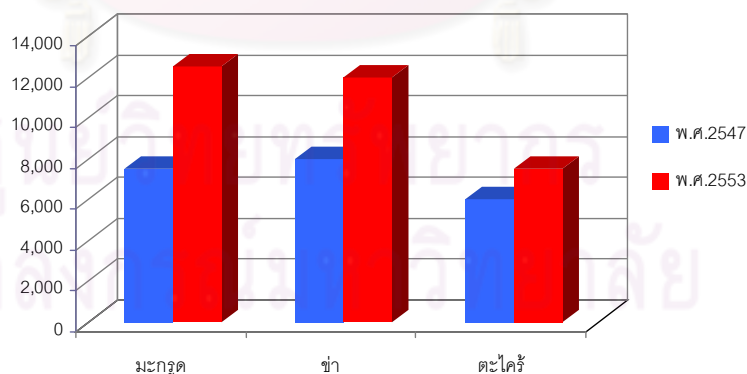
เกษตรกรแต่ละครัวเรือน จะปลูกพืชหลายชนิดในพื้นที่เกษตรกรรมของตนเอง มีทั้งพืชยืนต้นที่เป็นไม้ผล และไม้ล้มลุก ที่เป็นพืชผัก โดยพืชเศรษฐกิจที่สำคัญในระยะแรก มีทั้งผักจีน ได้แก่ ผักคะน้า ผักบุ้ง ถั้วผักยาว เป็นต้น กับผักไทย ที่เป็นพืชเครื่องแกง ได้แก่ ข่า ตะไคร้ มะกรูด เป็นต้น โดยเกษตรกรจะเลือกเก็บเกี่ยวพืชแต่ละชนิดในช่วงเวลาที่พืชชนิดนั้นไม่ล้นตลาด เนื่องจากมีผลผลิตออกมาในตลาดมากจะทำให้พืชชนิดนั้นไม่ไ้ราคา ในที่นี้จะนำเสนอต้นทุน รายได้และผลผลิตพืชเศรษฐกิจ ประเภทผักไทย ที่ยังคงเป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญของเกษตรกรในช่วงต่อมา



แผนภูมิที่ 5.1 การเปลี่ยนแปลงต้นทุนการผลิตของพืชแต่ละชนิด

เปรียบเทียบปี พ.ศ. 2547 – 2553

(ที่มา: จากการสำรวจโดยผู้วิจัย, 2553)



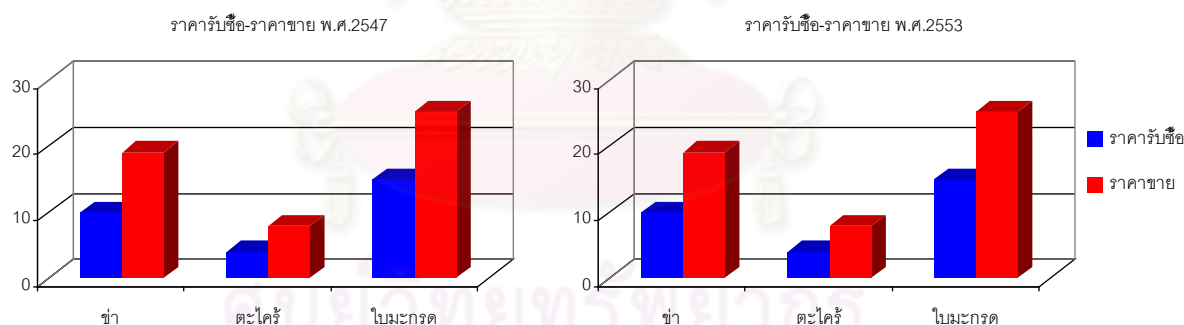
แผนภูมิที่ 5.2 การเปลี่ยนแปลงรายได้ของพืชแต่ละชนิดเปรียบเทียบปี พ.ศ. 2547 – 2553

(ที่มา: จากการสำรวจโดยผู้วิจัย, 2553)

ต้นทุนที่ใช้ในการผลิต คิดจากต้นทุนที่เกษตรกรใช้จ่ายลงไป ทั้งที่ลงทุนซื้อและค่าใช้จ่ายในการจ้างแรงงาน ที่เกษตรกรต้องลงทุนซื้อได้แก่ น้ำมัน ปุ๋ยเคมี และสารเคมีจำพวกยาปราบศัตรูพืช ยาปราบวัชพืช ค่าใช้จ่ายในการจ้างแรงงาน โดยจะจ้างเป็นคราวๆ ไป งานที่จำเป็นต้องใช้แรงงานจากภายนอก คือ การพ่นดิน และค่าเช่าที่ดินในในรายที่ถือกรรมสิทธิ์ที่ดินแบบเช่าที่จ่ายเป็นรายปี ต้นทุนและรายได้ในปีเพาะปลูก พ.ศ. 2547

จากแผนภูมิที่ 5.1 พบว่า ต้นทุนในการผลิตมะกรูดต่ำกว่าการผลิตพืชชนิดอื่น เนื่องจากมะกรูดเป็นไม้ยืนต้น ต้องใช้เวลาตั้งแต่เริ่มปลูกแล้วจนเริ่มเก็บผลผลิตได้เมื่ออายุ 3-4 ปี สำหรับในชุมชนคลองลัดมะยมมีการปลูกมาแล้วหลายสิบปี จึงสามารถตัดต้นทุนในการปลูกออกไป แต่จำเป็นจะต้องได้รับการดูแลเช่นเดียวกับพืชชนิดอื่น ทั้งการจัดการระบบน้ำในสวนที่จะต้องซื้อน้ำมันมาเป็นเชื้อเพลิงสำหรับเครื่องสูบน้ำ ใช้สูบน้ำออกเมื่อในสวนมีน้ำมาก ค่าปุ๋ยที่ใช้ปุ๋ยเคมีเพื่อบำรุงใบ และสารเคมีเช่นเดียวกับพืชชนิดอื่น โดยสารเคมีที่ใช้สำหรับมะกรูด จะฉีดที่ใบเพื่อให้ใบสวย ส่วนฆ่าและตะไคร้จะมีเป็นยาปราบวัชพืช

การทำเกษตรกรรมในปี พ.ศ. 2553 จากแผนภูมิที่ 5.1 ต้นทุนการผลิตทางการเกษตรปรับตัวเพิ่มขึ้นทุกต้นทุน โดยเฉพาะราคาน้ำมันที่ค่อนข้างผันผวนมาก อีกทั้งราคาปุ๋ยและสารเคมีปรับตัวขึ้นมาจากช่วงที่แล้วถึง 2 เท่าตัวเพื่อเป็นการลดต้นทุน เกษตรกรส่วนใหญ่ในพื้นที่ได้ลดปริมาณการใช้สารเคมีลง ในขณะที่ราคาเฉลี่ยของผลผลิตต่อกิโลกรัมมีการปรับตัวขึ้นเพียงเล็กน้อย



แผนภูมิที่ 5.3 ราคาซื้อเปรียบเทียบราคาขายของพืชเศรษฐกิจ

ในชุมชนคลองลัดมะยม ระหว่าง พ.ศ. 2547 - 2553

(ที่มา: ราคาซื้อจากการสำรวจ และราคาขายวิเคราะห์จากราคาขายส่ง

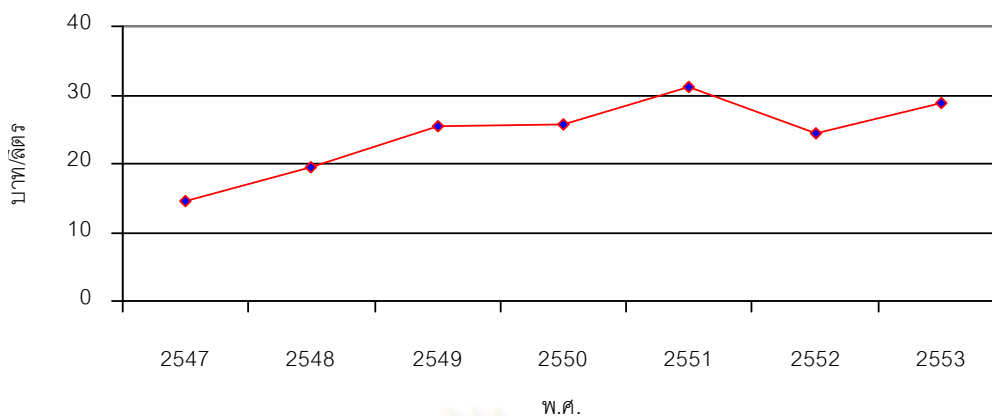
ของตลาดสี่มุมเมืองโดยผู้วิจัย , 2553)



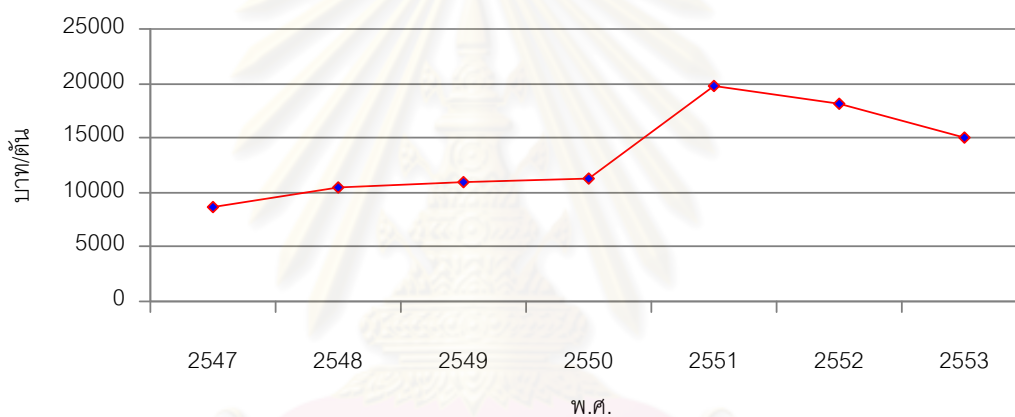
ภาพที่ 5.1 ปุ๋ย สารเคมี น้ำมัน เป็นวัตถุดิบสำคัญที่เกษตรกรจะต้องซื้อ และสารสกัดชีวภาพเป็นความพยายามของเกษตรกรในการลดต้นทุนการผลิต (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2553)

เมื่อพิจารณาจากราคารับซื้อจากเกษตรกร เปรียบเทียบกับราคาขายส่งผลผลิตที่ตลาดสี่มุมเมืองจากรายที่ 5.2 พบว่าในปี พ.ศ. 2553 ราคาซื้อโดยทั่วไปปรับตัวขึ้นเพียงเล็กน้อย โดยเฉลี่ยปรับตัวขึ้นร้อยละ 55.17 ของราคาซื้อในปี พ.ศ. 2547 มีเพียงใบมะกรูดเท่านั้นที่ปรับตัวเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 66.67 ของราคาซื้อในปี พ.ศ. 2547 เมื่อเปรียบเทียบกับราคาขายส่งของพ่อค้าคนกลางพบว่ามีส่วนต่างจากราคารับซื้อจากเกษตรกรถึงเกือบ 2 เท่าตัวของราคาซื้อ เมื่อถึงผู้บริโภคราคาขายจะปรับตัวเพิ่มขึ้นอีกหลายเท่าตัวจากราคาซื้อจากเกษตรกร

เมื่อพิจารณาจากองค์ประกอบของต้นทุนการผลิต พบว่าต้นทุนการผลิตทุกรายการมีอัตราการเพิ่มในระดับที่สูง ได้แก่ ราคาน้ำมันจากแผนภูมิที่ 5.1 พบว่าราคาน้ำมันขายปลีกเพิ่มจากในปี พ.ศ. 2547 ราคา 14.58 บาท/ลิตร เป็นราคา 28.79 บาท/ลิตร ในปี พ.ศ. 2553 และเพิ่มขึ้นสูงสุดในปี พ.ศ. 2551 ราคา 31.17 บาท/ลิตร โดยเฉลี่ยเพิ่มขึ้นจากเดิม 2 เท่าตัว เมื่อพิจารณาจากราคาปุ๋ยเคมี ตารางที่ 5.3 พบว่าราคาปุ๋ยเคมีในปี พ.ศ. 2553 ทุกประเภทปรับตัวเพิ่มขึ้นเฉลี่ยร้อยละ 61.83 ของราคาขายส่งปุ๋ยในกรุงเทพฯ พ.ศ. 2547 สำหรับเกษตรกรที่ถือครองที่ดินโดยการเช่า จะต้องจ่ายค่าเช่าเป็นรายปี ที่ผ่านมามีอัตราค่าเช่าปรับตัวเพิ่มขึ้นเพียงเล็กน้อยจากเดิมในปี พ.ศ. 2547 เฉลี่ยมีอัตราค่าเช่าอยู่ที่ 1,000 บาท/ไร่/ปี เป็น 1,200 - 1,500 บาท/ไร่/ปี ในปี พ.ศ. 2553 มีที่ถูกกำหนดโดยเจ้าของที่ดิน



แผนภูมิที่ 5.4 สถิติราคาน้ำมันชายปลีกในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล พ.ศ. 2547 – 2553
(ที่มา: วิเคราะห์จากราคาน้ำมันชายปลีก กทม.และปริมณฑล
บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) โดยผู้วิจัย, 2553)



แผนภูมิที่ 5.5 การเปลี่ยนแปลงราคาชายปลีกปุ๋ยเคมีเฉลี่ยในท้องถิ่น พ.ศ. 2547 – 2553
(ที่มา: วิเคราะห์จาก สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร โดยผู้วิจัย, 2553)

เมื่อเปรียบเทียบอัตราการเพิ่มของมูลค่าราคาต้นทุนที่โดยเฉลี่ยแล้วมีอัตราการเพิ่มเกือบ 2 เท่าตัว แต่ในทางกลับกันรายได้ของเกษตรกรที่จะได้จากการขายผลผลิตมีอัตราการเพิ่มเพียงเล็กน้อย อีกทั้งเกษตรกรต้องเผชิญกับปัญหาผลกระทบจากการขยายตัวของเมือง และการทำการเกษตรกรรมมา ยาวนาน ได้แก่ ปัญหาน้ำเสีย ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ เกษตรกรจำเป็นที่จะต้องลงทุนในการบำรุงดิน เพิ่มเติม เพื่อให้ได้ปริมาณผลผลิตเท่าเดิมหรือเพิ่มขึ้น เพื่อให้เพียงพอกับรายจ่ายในการดำรงชีพ ดังนั้น การลงทุนทางการเกษตรที่สูงขึ้นแต่ผลผลิตที่ได้มีราคาต่ำ และพ่อค้าคนกลางกดราคา เกษตรกรจึงมีความจำเป็นจะต้องปรับตัวเพื่อให้มีรายได้เพียงพอกับการดำรงชีพ ได้แก่ การลดปริมาณการใช้สารเคมี เพื่อลดต้นทุน การหารายได้เสริมจากนอกภาคเกษตรกรรม การขายผลผลิตโดยตรงสู่ผู้บริโภค เป็นต้น

5.1.2 รายได้นอกภาคเกษตรกรรม

เกษตรกรในชุมชนนอกจากจะมีรายได้จากภาคเกษตรกรรมแล้ว ยังพบว่า การทำเกษตรกรรมไม่ได้เป็นเพียงรายได้ของเกษตรกรเพียงอย่างเดียว ในขณะเดียวกันเกษตรกรยังมีรายได้หลักและรายได้เสริมจากอาชีพนอกภาคเกษตรกรรม เมื่อมีเวลาว่างจากการทำการเกษตร อีกทั้งสมาชิกในครัวเรือนเพียง 1-2 คน ก็สามารถดูแลและจัดการสวนได้ ทำให้มีแรงงานส่วนเกินเกิดขึ้นในครัวเรือน มีผลให้สมาชิกส่วนหนึ่งของครัวเรือนต้องออกไปประกอบอาชีพอื่น เพื่อหารายได้มาใช้จ่ายในครัวเรือนหรือเป็นทุนในการทำเกษตรกรรม

ตารางที่ 5.1 ที่มาของรายได้เกษตรกรในชุมชนคลองลัดมะยมปี พ.ศ. 2547

ลักษณะการประกอบอาชีพ		รายได้หลัก		รายได้รอง	
		จำนวน (ครัวเรือน)	ร้อยละ	จำนวน (ครัวเรือน)	ร้อยละ
1	ประกอบการเกษตร	24	66.67	12	33.33
2	มีเงินเดือนประจำ	5	13.89	-	-
3	ประกอบธุรกิจการค้า	4	11.11	1	2.78
4	รับจ้างทั่วไป	3	8.33	14	38.89
5	อื่นๆ	-	-	-	-
6	ไม่ได้ประกอบอาชีพ	-	-	9	25.00
รวม		36	100.00	36	100.00

(ที่มา: จากการสำรวจโดยผู้วิจัย, 2553)

สัดส่วนรายได้ของเกษตรกรในปี พ.ศ. 2547 จากการสำรวจจากตาราง 5.1 พบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่ มีสัดส่วนรายได้หลังจากการประกอบการเกษตรกรรมคิดเป็นร้อยละ 66.67 ของเกษตรกรทั้งหมด รองลงมามีเงินเดือนประจำ คิดเป็นร้อยละ 13.89 ของเกษตรกรทั้งหมด ส่วนรายได้รองเกษตรกรส่วนใหญ่ มีสัดส่วนรายได้รองจากการรับจ้างทั่วไป คิดเป็นร้อยละ 38.89 ของเกษตรกรทั้งหมด รองลงมาคือ ประกอบการเกษตร คิดเป็นร้อยละ 33.33 ของเกษตรกรทั้งหมด มีเพียงร้อยละ 25.00 ของเกษตรกรทั้งหมดเท่านั้น ที่ไม่มีรายได้รอง

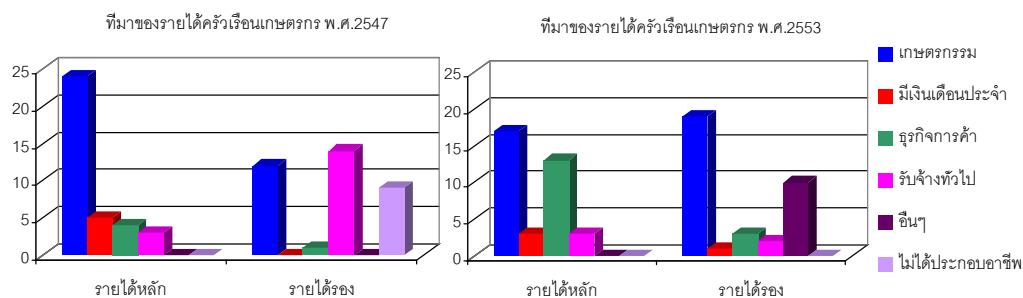
ตารางที่ 5.2 ที่มาของรายได้เกษตรกรในชุมชนคลองลัดมะยมปี พ.ศ. 2553

ลักษณะการประกอบอาชีพ		รายได้หลัก		รายได้รอง	
		ครัวเรือน	ร้อยละ	ครัวเรือน	ร้อยละ
1	ประกอบกิจการเกษตร	17	47.22	19	52.78
2	มีเงินเดือนประจำ	3	8.33	2	5.56
3	ประกอบธุรกิจการค้า	13	36.11	3	8.34
4	รับจ้างทั่วไป	3	8.33	2	5.56
5	อื่นๆ	-	-	10	27.78
6	ไม่ได้ประกอบอาชีพ	-	-	-	-
รวม		36	100.00	36	100.00

(ที่มา: จากการสำรวจโดยผู้วิจัย, 2553)

ต่อมาในปี พ.ศ.2553 เกษตรกรในพื้นที่ที่มีการขยายตัวของกิจการประกอบธุรกิจการค้า ทั้งอาชีพหลักและอาชีพเสริมจากตารางที่ 5.2 พบว่ารายได้หลักของเกษตรกรส่วนใหญ่ยังมาจากการเกษตรอยู่แต่มีอัตราส่วนลดลงไปคิดเป็นร้อยละ 47.22 ของเกษตรกรทั้งหมด รองลงมาคือการประกอบธุรกิจการค้าที่ขยายตัวเพิ่มขึ้นคิดเป็นร้อยละ 36.11 ของเกษตรกรทั้งหมด ส่วนรายได้รองจากการประกอบกิจการเกษตรคิดเป็นร้อยละ 52.78 ของเกษตรกรทั้งหมด รองลงมาคือมีรายได้อื่นๆ คือ สมาชิกในครอบครัว ได้แก่ ลูกหรือ คู่สมรสประกอบอาชีพอื่นมาเป็นรายได้ให้ครัวเรือนใช้จ่าย คิดเป็นร้อยละ 27.78 ของเกษตรกรทั้งหมด โดยที่ไม่มีครัวเรือนใดไม่มีรายได้รอง

จากที่มาของรายได้ของเกษตรกรในชุมชนคลองลัดมะยม พบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่นอกจากจะมีรายได้จากภาคการเกษตรแล้ว ยังมีรายได้จากนอกภาคเกษตรกรรม ทั้งที่เป็นรายได้หลักและรายได้รองของครัวเรือน ในช่วงแรกส่วนใหญ่จะมีรายได้จากการประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป ในปัจจุบันพบว่า การประกอบธุรกิจการค้ามีการขยายตัวเพิ่มขึ้น รายได้จากการประกอบธุรกิจการค้า ได้แก่ การจัดการให้เช่าพื้นที่เพื่อการค้าในตลาดน้ำคลองลัดมะยม การนำสินค้าอื่นๆ นอกจากผลผลิตทางเกษตรไปขายที่ตลาดน้ำคลองลัดมะยม หรือบริเวณริมถนน หรือภายนอกชุมชน และเริ่มเป็นรายได้ที่มีความสำคัญแทนที่การประกอบกิจการเกษตรกรรมแล้ว และไม่มีครัวเรือนใดไม่มีรายได้รอง



แผนภูมิที่ 5.6 ที่มาของรายได้เกษตรกรในชุมชนคลองลัดมะยมปี พ.ศ. 2547-2553

(ที่มา: จากการสำรวจโดยผู้วิจัย, 2553)

สรุปการเปลี่ยนแปลงในด้านรายได้

ในอดีตเกษตรกรมีรายได้จากภาคการเกษตรเป็นรายได้หลัก ในระยะเวลาที่ผ่านมาต้นทุนการผลิตทุกประเภทมีมูลค่าเพิ่มขึ้นหลายเท่าตัว แต่รายได้จากการขายผลผลิตกลับปรับตัวขึ้นเพียงเล็กน้อย อีกทั้งถูกกดราคาโดยพ่อค้าคนกลาง รายได้หลักจากภาคเกษตรกรรมเพียงอย่างเดียว อาจไม่เพียงพอต่อการใช้จ่ายในครัวเรือนอีกต่อไป เกษตรกรจึงมีรายได้นอกภาคการเกษตรเป็นอีกรายได้ของครัวเรือน ภายหลังจากการจัดตั้งตลาดน้ำคลองลัดมะยม และการคมนาคมทางถนนของพื้นที่มีความสะดวก มีการขยายตัวของกรรมรายได้ด้านพาณิชยกรรมมากขึ้น ในปัจจุบันรายได้นอกภาคเกษตรกรรมมีความสำคัญกลับมาเป็นรายได้หลักของครัวเรือนเกษตรกรส่วนใหญ่ในพื้นที่อีกด้วย



ภาพที่ 5.2 กิจกรรมการค้าของเกษตรกรในชุมชนคลองลัดมะยม

(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2553)

5.2 ที่มาและลักษณะของแรงงาน

เกษตรกรแทบทั้งหมดมีระดับการศึกษาในระดับประถมศึกษา ในด้านการแบ่งหน้าที่แรงงานไม่มีการแบ่งแรงงานอย่างชัดเจนว่าเป็นงานของชายหรือหญิง เพราะต่างก็ช่วยกันทำงาน งานที่ต้องการแรงงานประจำ ได้แก่ พันดิน ดายหญ้า ลอกโคลน บางครั้งงานที่ใช้กำลังมากอย่างสาดโคลน รวมทั้งการ

ขึ้นหมาก ขึ้นมะพร้าวส่วนใหญ่เป็นหน้าที่ฝ่ายชาย ในขณะที่ฝ่ายหญิงมีหน้าที่ทำงานบ้านพร้อมทั้งทำอาหาร

ลักษณะการทำสวนของชาวสวนในอดีตแต่เดิมนั้นเป็นแรงงานคนในครอบครัว แต่ละครอบครัวจะมีสมาชิกอยู่หลายคน และมีลูกมาก ครอบครัวละไม่ต่ำกว่า 5 คน สมาชิกในครอบครัวส่วนใหญ่จะมีอาชีพที่เกี่ยวข้องในภาคการเกษตรแทบทั้งหมด ในช่วงที่ต้องการใช้แรงงานเป็นจำนวนมาก มักไม่มีการจ้างแรงงาน แต่ใช้วิธี “ไปแขก” คือการบอกกล่าวแก่เพื่อนบ้าน ขอให้ช่วยทำงานในสวน เช่น ลอกโคลน เก็บผล ดายหญ้า ฟันดิน เป็นต้น โดยฝ่ายผู้ที่เป็นเจ้าของสวนจะตอบแทนแรงงานเพื่อนบ้านด้วยการเลี้ยงอาหารแทนการจ่ายเงิน หลังจากนั้นจะมีการหมุนเวียนแรงงานไปตามสวนของแต่ละคน หากคนใดในกลุ่มติดธุระ ไม่สามารถช่วยงานได้ก็จะมี การ “ติดแรง” ไว้ และต้องหาโอกาสทำงานตอบแทนในครั้งต่อไป การว่าจ้างแรงงาน จะว่าจ้างเมื่อมีความจำเป็นในเวลาที่ต้องการแรงงานอย่างเร่งด่วน เกินกำลังที่เจ้าของสวนจะทำไหว ในช่วงเวลาสั้นๆ เนื่องจากเป็นแรงงานภายในท้องถิ่น เป็นแรงงานที่เป็นเกษตรกรในชุมชนนั่นเอง มีอัตราค่าจ้างที่เป็นไปตามความสัมพันธ์ของแต่ละบุคคล ลักษณะเป็นแรงงานชั่วคราวไม่มีการจ้างแรงงานประจำสวนถาวร เกษตรกรที่ทำสวนยังมีอยู่จำนวนมากในชุมชนจึงไม่ยากนักที่จะจัดหาแรงงานเมื่อมีความต้องการแรงงาน

ในภายหลัง เมื่อแรงงานภาคเกษตรกรรมในแต่ละครัวเรือนลดลง แรงงานในครัวเรือนในบางช่วงเวลาอาจไม่เพียงพอ จำเป็นต้องใช้แรงงานจากแหล่งอื่น อีกทั้งเกษตรกรมีอายุมากขึ้น ดังจะอธิบายต่อไป

ตารางที่ 5.3 เปรียบเทียบระหว่างที่มาของแรงงานกับปัญหาการขาดแคลนแรงงาน พ.ศ. 2553

ที่มาของแรงงาน		การขาดแคลนแรงงาน (ครัวเรือน)				รวม	
		ขาดแคลน	ร้อยละ	ไม่ขาดแคลน	ร้อยละ	ครัวเรือน	ร้อยละ
1	ภายในครัวเรือน	-	-	21	58.33	21	58.33
2	ภายนอกครัวเรือน	8	22.22	7	19.44	15	41.67
รวม		8	22.22	28	77.78	36	100.00

(ที่มา: จากการสำรวจโดยผู้วิจัย, 2553)

5.2.1 ที่มาของแรงงาน

จากการที่เกษตรกรในพื้นที่ลดจำนวนลงทำให้แรงงานในภาคเกษตรกรรมขาดแคลน เกษตรกรจึงเน้นการทำเกษตรกรรมที่สามารถดูแลกันเองได้ภายในครอบครัว แต่กิจกรรมบางอย่างที่ต้องใช้แรงงานมากๆ หรือมีความเร่งด่วน ได้แก่ การฟันดิน การเก็บเกี่ยวผลผลิต ก็มีความจำเป็นที่จะต้องจ้างแรงงานจากภายนอกครอบครัว จากตารางที่ 5.3 พบว่าเกษตรกรในชุมชนส่วนใหญ่จะใช้แรงงานภายใน คือ กลุ่ม

เครือข่ายที่มีภาระให้ว่วนทั้งแบบเอาแรงแลกเปลี่ยนกัน หรือจ้างเป็นเงินต่อวันคิดเป็นร้อยละ 58.33 ของเกษตรกรทั้งหมด รองลงมาได้แรงงานภายนอก คือ จากเกษตรกรทั้งในและนอกชุมชนโดยการให้เงินจ้างคิดเป็นร้อยละ 41.67 ของเกษตรกรทั้งหมด

เมื่อพิจารณาจากปัญหาการขาดแคลนแรงงานจากตารางที่ 5.3 พบว่าส่วนใหญ่ไม่มีปัญหาขาดแคลนแรงงานคิดเป็นร้อยละ 77.78 ของเกษตรกรทั้งหมด โดยทั้งหมดเป็นเกษตรกรที่ใช้แรงงานภายใน เพราะใช้แรงงานในหมู่เครือญาติที่มีความสนิทสนมสามารถเรียกใช้งานได้ง่าย ส่วนเกษตรกรที่ใช้แรงงานภายนอกที่ไม่ประสบปัญหาการขาดแคลนแรงงาน เพราะเห็นว่าพื้นที่เกษตรกรรมของตนเองมีขนาดเพียงพอที่แรงงานในครัวเรือนจะสามารถดูแลเองได้ ส่วนเกษตรกรที่ประสบปัญหาการขาดแคลนแรงงานเป็นร้อยละ 22.22 ของเกษตรกรทั้งหมด เพราะเกษตรกรกลุ่มนี้ไม่มีเครือญาติในพื้นที่ เมื่อมีความจำเป็นต้องใช้แรงงาน ต้องใช้แรงงานจากภายนอก ซึ่งเริ่มหายากและมีค่าจ้างที่แพง

5.2.2 ช่วงอายุของแรงงาน

ตารางที่ 5.4 ช่วงอายุของวัยแรงงานในชุมชนคลองลัดมะยม พ.ศ. 2553

ประเภทของแรงงาน	แรงงานในแต่ละช่วงอายุ (คน)			รวม	ร้อยละ
	15-30 ปี	31-50 ปี	มากกว่า50ปี		
1 แรงงานการเกษตร	1	21	42	64	43.54
2 แรงงานนอกการเกษตร	33	35	15	83	56.46
รวม	34	56	57	147	100.00

(ที่มา: ทะเบียนครัวเรือนเกษตรกร, 2552)

เมื่อจำแนกประชากรวัยแรงงานในครัวเรือนเกษตรกรรม จากตารางที่ 5.4 พบว่าประชากรในวัยแรงงานที่ประกอบอาชีพในภาคเกษตรกรรมมีจำนวนน้อยกว่าแรงงานที่ประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรกรรมเล็กน้อย โดยพบว่าแรงงานในช่วงวัยหนุ่มสาวที่มีอายุระหว่าง 15 – 30 ปีแทบทั้งหมดเป็นแรงงานนอกภาคเกษตรกรรม ส่วนในวัยกลางคนที่มีอายุระหว่าง 31 – 50 ปีส่วนใหญ่เป็นแรงงานนอกภาคเกษตรกรรมเช่นเดียวกัน และในวัยสูงอายุ ที่มีอายุตั้งแต่ 50 ปีขึ้นไป ส่วนใหญ่เป็นแรงงานในภาคเกษตรกรรม

5.2.3 ทิศนคติของเกษตรกร

ในด้านความคิดเห็นของแรงงานในภาคเกษตรกรรมที่มีต่อความมั่นคงในการทำเกษตรกรรมต่อไป จากตารางที่ 5.5 พบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่มีความคิดเห็นว่าการทำเกษตรกรรมมีระดับความมั่นคงอยู่ในระดับตั้งแต่ปานกลางถึงน้อย เป็นร้อยละ 63.89 ของเกษตรกรทั้งหมด นอกนั้นเป็นเกษตรกรที่มีความ

คิดเห็นว่าการทำเกษตรกรรมยังมีความมั่นคงมาก เป็นร้อยละ 36.11 ของเกษตรกรทั้งหมด โดยปัจจัยที่กำหนดระดับความคิดเห็นดังกล่าว ได้แก่ ระบายได้เกษตรกร กรรมสิทธิ์ที่ดินทำกิน ที่อยู่อาศัย และปัญหาสิ่งแวดล้อม

ความคิดเห็นเกี่ยวกับการสืบทอดอาชีพเกษตรกรรมให้ลูกหลาน จากตารางที่ 5.5 พบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่ไม่ต้องการให้ลูกหลานประกอบอาชีพเกษตรกรรมสืบทอดจากตน คิดเป็นร้อยละ 69.44 ของเกษตรกรทั้งหมด เพราะมีความเห็นว่า การทำเกษตรกรรมเป็นอาชีพที่ไม่มีความเจริญก้าวหน้า ลำบาก และไม่มีความมั่นคงในการประกอบอาชีพ และมีความต้องการให้ลูกหลานประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรกรรม ส่วนเกษตรกรที่ต้องการให้ลูกหลานประกอบอาชีพเกษตรกรรมต่อจากตน เป็นร้อยละ 30.56 ของเกษตรกรทั้งหมด เพราะเห็นว่าเป็นอาชีพที่อิสระ และยังมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินที่ยังสามารถประกอบอาชีพเกษตรกรรมต่อไปได้

ตารางที่ 5.5 แสดงระดับความคิดเห็นในด้านต่างๆ ในการทำเกษตรกรรมของเกษตรกร ชุมชนคลองลัดมะยม

ระดับความคิดเห็น	ครัวเรือน	ร้อยละ
ความมั่นคงในการทำเกษตรกรรม		
มีความมั่นคงมาก	13	36.11
มีความมั่นคงปานกลาง	13	36.11
มีความมั่นคงน้อย	10	27.78
รวม	36	100.00
การสืบทอดเกษตรกรรมให้ลูกหลาน		
ต้องการสืบทอด	10	30.56
ไม่ต้องการสืบทอด	26	69.44
รวม	36	100.00
ความต้องการของลูกหลานในการทำเกษตรกรรม		
ต้องการสืบทอด	7	19.44
ไม่ต้องการสืบทอด	29	80.56
รวม	36	100.00

(ที่มา: จากการสำรวจโดยผู้วิจัย, 2553)

ในส่วนของลูกหลานเองจากตารางที่ 5.5 พบว่าส่วนใหญ่ไม่ต้องการทำเกษตรกรรมต่อไป เป็นร้อยละ 80.56 ของเกษตรกรทั้งหมด เพราะมีความเห็นว่า เป็นอาชีพที่ลำบาก อีกทั้งมีทางเลือกในการ

ประกอบอาชีพอื่น ส่วนลูกหลานเกษตรกรที่มีความต้องการทำเกษตรกรรมต่อไป เป็นร้อยละ 19.44 ของเกษตรกรทั้งหมด เพราะมีความเห็นว่า ในรุ่นพ่อแม่ยังมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินที่สามารถทำเกษตรกรรมต่อไปได้ อีกทั้งยังสามารถทำเกษตรกรรมเป็นรายได้เสริมได้

สรุปการเปลี่ยนแปลงในด้านแรงงาน

จากลักษณะแรงงานพอสรุปได้ว่า ในภาวะที่เกษตรกรลดจำนวนลงแรงงานภาคเกษตรกรรมขาดแคลนแรงงานภายในคือ ญาติพี่น้องเป็นแรงงานที่สำคัญ หรือทำเกษตรกรรมในพื้นที่เท่าที่แรงงานในครัวเรือนจะดูแลได้ โดยพบว่าแรงงานในภาคเกษตรกรรมส่วนใหญ่เป็นแรงงานที่มีอายุอยู่ในช่วงวัยสูงอายุ รองลงมาจึงเป็นวัยกลางคน ในช่วงอายุวัยรุ่นมีน้อยมาก ในทางกลับกันแรงงานนอกภาคเกษตรกรรมส่วนใหญ่อยู่ในช่วงอายุวัยหนุ่มสาว และวัยกลางคน ในแต่ละครัวเรือนมีแรงงานเฉลี่ยครอบครัวละ 4 คน เป็นแรงงานภาคเกษตรกรรมเฉลี่ยครอบครัวละ 1-2 คน นอกนั้นเป็นแรงงานนอกภาคเกษตรกรรม ซึ่งแทบทั้งหมดแรงงานในภาคเกษตรกรรมในแต่ละครัวเรือน คือ พ่อกับแม่ ส่วนลูกๆ จะทำงานเป็นแรงงานนอกภาคเกษตรกรรม ที่ทำเกษตรกรรมมีอยู่น้อย ในด้านทัศนคติส่วนใหญ่เห็นว่าการทำเกษตรกรรมยังไม่ค่อยมีความมั่นคง เกษตรกรในรุ่นปัจจุบันไม่ต้องการให้ลูกหลานสืบต่ออาชีพต่อไป และลูกหลานเองก็ไม่ต้องการสืบทอดอาชีพต่อ การใช้แรงงานในครัวเรือน หรือในหมู่เครือญาติ ที่สามารถต่อรองค่าจ้าง หรือแลกเปลี่ยนแรงงานกันได้ ช่วยให้สามารถลดต้นทุนการผลิต เพิ่มรายได้ในภาคเกษตร และแรงงานนอกภาคเกษตรยังมีรายได้มาจุนเจือครอบครัวอีกทางด้วย



ภาพที่ 5.3 แรงงานที่ใช้ในแต่ละครัวเรือนมี 1-2 คน เมื่อมีความจำเป็นจะใช้แรงงานในเครือญาติ (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2553)

5.3 ตลาดและการกระจายสินค้า

5.3.1 การจำหน่ายผลผลิต

จากการรวมกลุ่มเกษตรกรเพื่อจัดตั้งตลาดน้ำคลองลัดมะยม จนเป็น “ประชาคมตลาดน้ำคลองลัดมะยม” และเพื่อการบริหารงานให้มีประสิทธิภาพได้จดทะเบียนเป็น “วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรตลาดน้ำคลองลัดมะยม” ภายหลังจากการจัดตั้งตลาดน้ำคลองลัดมะยมขึ้นในชุมชนแล้วจาก

ตารางที่ 5.6 พบว่ามีเกษตรกรในพื้นที่ส่วนหนึ่งได้เปลี่ยนแปลงการจำหน่ายผลผลิตของตนไป จากที่ส่วนใหญ่จะส่งขายผลผลิตทั้งหมดให้กับพ่อค้า เอาไปจำหน่ายในตลาดขายส่ง ได้แก่ ตลาดปากคลองตลาด ตลาดบางขุนศรี ตลาดบางแค เป็นต้น เริ่มมีบางส่วนนำผลผลิตมาวางขายเองที่ตลาดน้ำคลองลัดมะยมเพิ่มขึ้นร้อยละ 30.56 ของเกษตรกรทั้งหมด และเกษตรกรที่ขายผลผลิตทั้งหมดให้พ่อค้าคนกลางลดลงร้อยละ 36.11 ของเกษตรกรทั้งหมด นอกจากนี้ยังพบว่าเกษตรกรที่นำผลผลิตมาขายเองในพื้นที่ คือ เปิดแผงขายบริเวณริมถนนเอง ยังมีอัตราส่วนเพิ่มขึ้นร้อยละ 5.56 ของเกษตรกรทั้งหมด

ตารางที่ 5.6 การเปลี่ยนแปลงการจำหน่ายผลผลิตของเกษตรกรในชุมชนคลองลัดมะยม

พ.ศ. 2547 - 2553

การจำหน่ายผลผลิต	จำนวน (ครัวเรือน)			
	พ.ศ. 2547	พ.ศ. 2553	การเปลี่ยนแปลง	ร้อยละ
นำไปขายเองที่ตลาด	1	12	11	30.56
ขายเองในพื้นที่	1	3	2	5.56
ส่งขายทั้งหมดให้พ่อค้าคนกลาง	34	21	-13	-36.11
รวม	36	36	-	-

(ที่มา: จากการสำรวจโดยผู้วิจัย, 2553)

5.3.2 ลักษณะรายได้จากตลาด

จากการจัดตั้งตลาดน้ำคลองลัดมะยม ยังพบว่าเกษตรกรยังมีส่วนร่วมกับทางตลาด จากตารางที่ 5.7 นอกจากจะนำผลผลิตของตนมาวางขายแล้ว ยังเป็นผู้ร่วมลงทุน โดยนำที่ดินของตนเองมาพัฒนาเป็นตลาดสำหรับให้ผู้ค้ามาเช่าแล้วเก็บรายได้จากค่าเช่า อีกทั้งมาเป็นคณะกรรมการดูแลจัดการตลาด และสุดท้ายคือนำผลผลิตและสินค้าอื่นมาวางขาย จากการสัมภาษณ์ครัวเรือนเกษตรกรที่ยังไม่มาเป็นสมาชิกกลุ่ม ให้เหตุผลว่า ไม่มีเวลามาร่วมกิจกรรมเพราะติดภารกิจทั้งงานประจำ และการดูแลสวน ไม่มีพาหนะที่จะขนส่งสินค้ามาขาย และไม่มีสินค้าที่น่าสนใจนำไปวางขาย (รัตนา เหมือน โปธิ์, สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2553)

ตารางที่ 5.7 กิจกรรมของเกษตรกรที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับตลาดน้ำคลองลัดมะยม

การมีส่วนร่วมของเกษตรกร	จำนวน (ครัวเรือน)	ร้อยละ
มีส่วนเกี่ยวข้องกับตลาดน้ำ	14	38.89
- เจ้าของที่ดินและบริหารตลาด	4	11.11
- บริหารจัดการตลาด	5	13.89
- นำผลิตผลและสินค้าอื่นมาขาย	5	13.89
ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับตลาดน้ำ	22	61.11
เกษตรกรทั้งหมด	36	100.00

(ที่มา: จากการสำรวจโดยผู้วิจัย, 2553)



ภาพที่ 5.4 การรวมกลุ่มเกษตรกรในชุมชนคลองลัดมะยม

(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2553)

จากการพัฒนาการท่องเที่ยว กิจกรรมของตลาดได้รับความสนใจจากภาคส่วนต่างๆ มีรายการโทรทัศน์หลายรายการเข้ามาถ่ายทำในพื้นที่เพื่อส่งเสริมการตลาด จนตลาดเป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดีและเป็นที่ยอมรับของนักท่องเที่ยว ผลจากกระแสความนิยมในการพัฒนาการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในชุมชนคลองลัดมะยม ทำให้เกิดการขยายตัวของพื้นที่ตลาดน้ำเพื่อรองรับจำนวนผู้ค้าจากภายนอกชุมชนที่เข้ามาเช่าแผงที่มากขึ้นเรื่อยๆ กับเป็นพื้นที่จอดรถของผู้ที่เดินทางมาตลาด โดยแบ่งผู้ที่มีส่วนในการขยายพื้นที่ตลาดออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่

1) **เกษตรกรเจ้าของที่ดินในชุมชน** ประกอบด้วยที่ดิน 3 แปลง แปลงแรกเริ่มต้นจากที่ดินของนายชวน ชูจันทร์และพี่น้องบริเวณทางด้านทิศใต้ของสะพานข้ามคลองลัดมะยมเมื่อปี พ.ศ. 2547 ต่อมาในปี พ.ศ. 2548 ได้ขยายตลาดมาในที่ดินแปลงที่ 2 ได้ขยายไปยังฝั่งเหนือในที่ดินของนางไฉน

ชาวเจริญและพี่น้อง เมื่อความต้องการพื้นที่สำหรับเปิดแผงขายสินค้ามากขึ้น ยังได้ขยายเข้าไปในพื้นที่สวนเดิม แต่มิได้มีการเปิดโรงเรียนแต่อย่างใด (इन ชาวเจริญ, สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2553) และเมื่อจัดงานฉลองตลาดที่เปิดดำเนินการมาครบ 5 ปี ในปี พ.ศ. 2553 ได้ขยายตลาดบนที่ดินแปลงที่ 3 มายังบริเวณทางทิศใต้ต้นคลองลัดมะยมในที่ดินของนางสนอง เหมือนคต ซึ่งการพัฒนาตลาดโดยเกษตรกรจะเป็นไปในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป มีการถมร่องสวนและลำประโดงเพียงเล็กน้อย (สนอง เหมือนคต, สัมภาษณ์, 17 เมษายน 2553)

2) การพัฒนาโดยเจ้าของที่ดินภายนอกชุมชน เนื่องจากพื้นที่เกษตรกรรมในชุมชนคลองลัดมะยมส่วนใหญ่เป็นกรรมสิทธิ์ของเจ้าของที่ดินที่อยู่ภายนอกชุมชน เมื่อตลาดได้ดำเนินการมาช่วงเวลาหนึ่ง พบว่าเจ้าของที่ดินเหล่านี้เริ่มที่จะมาลงทุนพัฒนาตลาดเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะที่ดินที่อยู่ติดกับตลาดเดิม ในปี พ.ศ. 2552 มีการพัฒนาตลาดบนที่ดินที่อยู่ข้างตลาดฝั่งเหนือ และในปี พ.ศ. 2553 มีการพัฒนาตลาดบนที่ดินอีกแปลงที่อยู่ข้างตลาดฝั่งใต้ โดยการพัฒนาตลาดโดยเจ้าของที่ดินดังกล่าว มีการปรับหน้าดินโดยการถมที่ดินทับร่องสวนและลำประโดงเดิมทั้งหมด เพื่อความสะดวกในการนำรถมาจอดและการเข้าถึงพื้นที่โดยทางบก

จากการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ โดยเน้นการพัฒนาโดยการขยายพื้นที่ค้าขาย เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวและผู้ค้าเข้ามาในพื้นที่ สร้างรายได้ให้กับเกษตรกรและเจ้าของที่ดิน จึงเกิดการขยายตัวของพื้นที่ค้าขาย โดยเฉพาะพื้นที่ตามแนวริมคลองลัดมะยมที่กำลังมีความพยายาม โดยผู้บริหารตลาดเจรจากับเจ้าของที่ดิน ให้มีการค้าขายไปตลอดแนวคลอง



ภาพที่ 5.5 พื้นที่ตลาดที่พัฒนาโดยเจ้าของที่ดินภายนอกชุมชน
(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2553)

สรุปการเปลี่ยนแปลงด้านตลาดและการกระจายสินค้า

เกษตรกรแทบทั้งหมดในอดีต จะขายผลผลิตทั้งหมดของตนให้กับพ่อค้าคนกลางที่มารับถึงในพื้นที่ ไปขายยังตลาดขายส่งผลผลิตทางการเกษตรในกรุงเทพฯ โดยที่ราคาซื้อพ่อค้าคนกลางเป็นผู้กำหนด ภายหลังจากการจัดตั้งตลาดน้ำคลองลัดมะยม ซึ่งเป็นตลาดที่พัฒนาจากการท่องเที่ยว และได้รับการประชาสัมพันธ์จนเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยว จึงเริ่มมีเกษตรกรบางส่วนนำผลผลิตของตนเองมา

จำหน่ายให้กับผู้บริโภคโดยตรง โดยเกษตรกรเองเป็นผู้กำหนดราคา ทำให้มีรายได้ในภาคเกษตรเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ยังนำสินค้าอื่นมาวางขายเป็นรายได้ด้วย จากการพัฒนาตลาดซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาการท่องเที่ยว ทำให้เกิดการพัฒนารายได้เพิ่มเติม ซึ่งเกษตรกรหลายรายที่เป็นเจ้าของที่ดินที่มีโอกาสนำที่ดินทำกินของตน มาใช้ในการพัฒนาเป็นตลาด สามารถจัดเก็บรายได้จากผู้เช่าพื้นที่เพื่อการค้าได้อีกด้วย เป็นการเพิ่มรายได้นอกภาคเกษตรกรรม นอกจากเกษตรกรในพื้นที่แล้ว ยังมีนายทุนจากนอกพื้นที่ มาลงทุนพัฒนาตลาดด้วย

5.4 ขนาดและการถือครองที่ดิน

5.4.1 ขนาดและกรรมสิทธิ์ที่ดินทำกิน

ที่ดินทั้งหมดในชุมชนคลองลัดมะยมเป็นที่ดินส่วนบุคคล ในอดีตเกษตรกรที่อยู่ในชุมชนมาตั้งแต่ระยะเริ่มต้นส่วนใหญ่จะมีกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นของตนเอง การเปลี่ยนกรรมสิทธิ์ที่ดิน จะเกิดขึ้นเมื่อมีผู้อพยพเข้ามาทำกินใหม่ถ้าหากมีเงินเพียงพอก็จะซื้อที่ดินจากเจ้าของเดิม ถ้าหากไม่พอก็จะเช่าที่ดินทำกิน แต่ส่วนใหญ่ของที่ดินในชุมชน จะเสียไปจากการนำที่ดินไปจำนำ เมื่อไม่ชำระเงินตามกำหนดก็จะเสียสิทธิ์การครอบครองที่ดินไป โดยเจ้าหนี้เป็นรายเดียวกันแทบทั้งสิ้น (นางสนอง เหมื่อนคต, สัมภาษณ์, 5 กันยายน 2552)

นอกจากมีที่ดินทำสวนในชุมชนคลองลัดมะยมแล้ว ชาวสวนยังมีที่ดินทั้งที่ไปเช่าทำสวนหรือเป็นกรรมสิทธิ์ของตนเองอีกหลายแห่ง ทั้งที่ใกล้เคียงชุมชน มีทั้งอยู่ในเขตตลิ่งชัน และที่อื่น เช่นที่พุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ผู้ที่อยู่ในชุมชนอื่นที่มีสวนอยู่ในชุมชนคลองลัดมะยมก็มีบ้าง แต่ยังมีไม่กี่รายนัก ส่วนใหญ่จะให้คนในชุมชนเช่าเพื่อทำสวน แสดงถึงเครือข่ายความสัมพันธ์ที่กว้างขวาง เนื่องจากการบอกขายที่ดินในสมัยก่อนมักบอกกันในระหว่างญาติพี่น้อง และผู้รู้จักคุ้นเคย หรือได้จากมรดกตกทอด

ตารางที่ 5.8 แสดงพื้นที่ถือครองของเกษตรกรปี พ.ศ. 2547

ขนาดพื้นที่	การถือครอง(ครัวเรือน)				รวม (ครัวเรือน)	ร้อยละ
	ของตนเอง	ร้อยละ	เช่า	ร้อยละ		
1-4 ไร่	5	13.89	2	5.56	7	19.44
5-8 ไร่	4	11.11	13	36.11	17	47.22
9-12 ไร่	-	-	12	33.33	12	33.33
รวม	9	25.00	27	75.00	36	100.00

ที่มา: จากการสำรวจโดยผู้วิจัย, 2553

การถือครองที่ดินในปี พ.ศ. 2547 จากตารางที่ 5.8 พบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่มีพื้นที่ถือครองอยู่ระหว่าง 5-8 ไร่ เป็นร้อยละ 47.22 ของเกษตรกรทั้งหมด รองลงมาคือพื้นที่ถือครองอยู่ระหว่าง 9-12 ไร่ เป็นร้อยละ 33.33 ของเกษตรกรทั้งหมด โดยเกษตรกรส่วนใหญ่ถือครองที่ดินโดยการเช่า เป็นร้อยละ 75.00 ของเกษตรกรทั้งหมด และถือครองที่ดินเป็นของตนเอง เป็นร้อยละ 25.00 ของเกษตรกรทั้งหมด เกษตรกรในชุมชนคลองลัดมะยมมีพื้นที่ถือครองโดยเฉลี่ย 7.03 ไร่/ครัวเรือน

ตารางที่ 5.9 แสดงพื้นที่ถือครองของเกษตรกรปี พ.ศ. 2553

ขนาดพื้นที่	การถือครอง(ครัวเรือน)				รวม	ร้อยละ
	ของตนเอง	ร้อยละ	เช่า	ร้อยละ		
1-4 ไร่	9	25.00	11	30.56	20	73.77
5-8 ไร่	-	-	12	33.33	12	19.67
9-12 ไร่	-	-	4	11.11	4	6.56
รวม	9	25.00	27	75.00	36	100.00

ที่มา: จากการสำรวจโดยผู้วิจัย, 2553

ต่อมาในปี พ.ศ. 2553 ขนาดพื้นที่ในการทำเกษตรกรรมมีขนาดที่เปลี่ยนแปลงไป จากตารางที่ 5.9 พบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่ในพื้นที่ถือครองที่ดินโดยการเช่าคิดเป็นร้อยละ 75.00 ของเกษตรกรทั้งหมด แต่พบว่าขนาดแปลงที่ดินที่ถือครองมีขนาดเล็กลง โดยส่วนใหญ่มีขนาดที่ดินที่ถือครองอยู่ระหว่าง 1-4 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 73.77 ของเกษตรกรทั้งหมด รองลงมาถือครองที่ดินอยู่ระหว่าง 5-8 ไร่คิดเป็นร้อยละ 19.67 ของเกษตรกรทั้งหมด เฉลี่ยเกษตรกรในชุมชนคลองลัดมะยม มีที่ดินเฉลี่ย 4.82 ไร่/ครัวเรือน การที่เกษตรกรมีขนาดแปลงที่ดินลดลง สำหรับเกษตรกรที่ถือครองที่ดินที่เป็นของตนเอง พบว่ามีการแบ่งขายที่ดินของตนเองไปบางส่วน แล้วนำเงินไปซื้อที่ดินในต่างจังหวัดที่ราคาที่ดินถูกกว่ามากเพื่อทำการเกษตรต่อไปในจังหวัดที่อยู่ไกลออกไป ได้แก่ ราชบุรี อโยธยา กาญจนบุรี และสุพรรณบุรี แต่ยังมีเหลือที่ดินบางส่วนอยู่ในชุมชนสำหรับทำการเกษตรและอยู่อาศัยต่อไป ส่วนเกษตรกรที่ถือครองที่ดินโดยการเช่าพบว่าเจ้าของที่ดินเดิมที่เกษตรกรเคยเช่าไว้ ยกเลิกสัญญาเช่าแล้วพัฒนาที่ดินเป็นอย่างอื่นหรือปล่อยให้รกร้าง

5.4.2 ขนาดและกรรมสิทธิ์ที่ดินสำหรับอยู่อาศัย

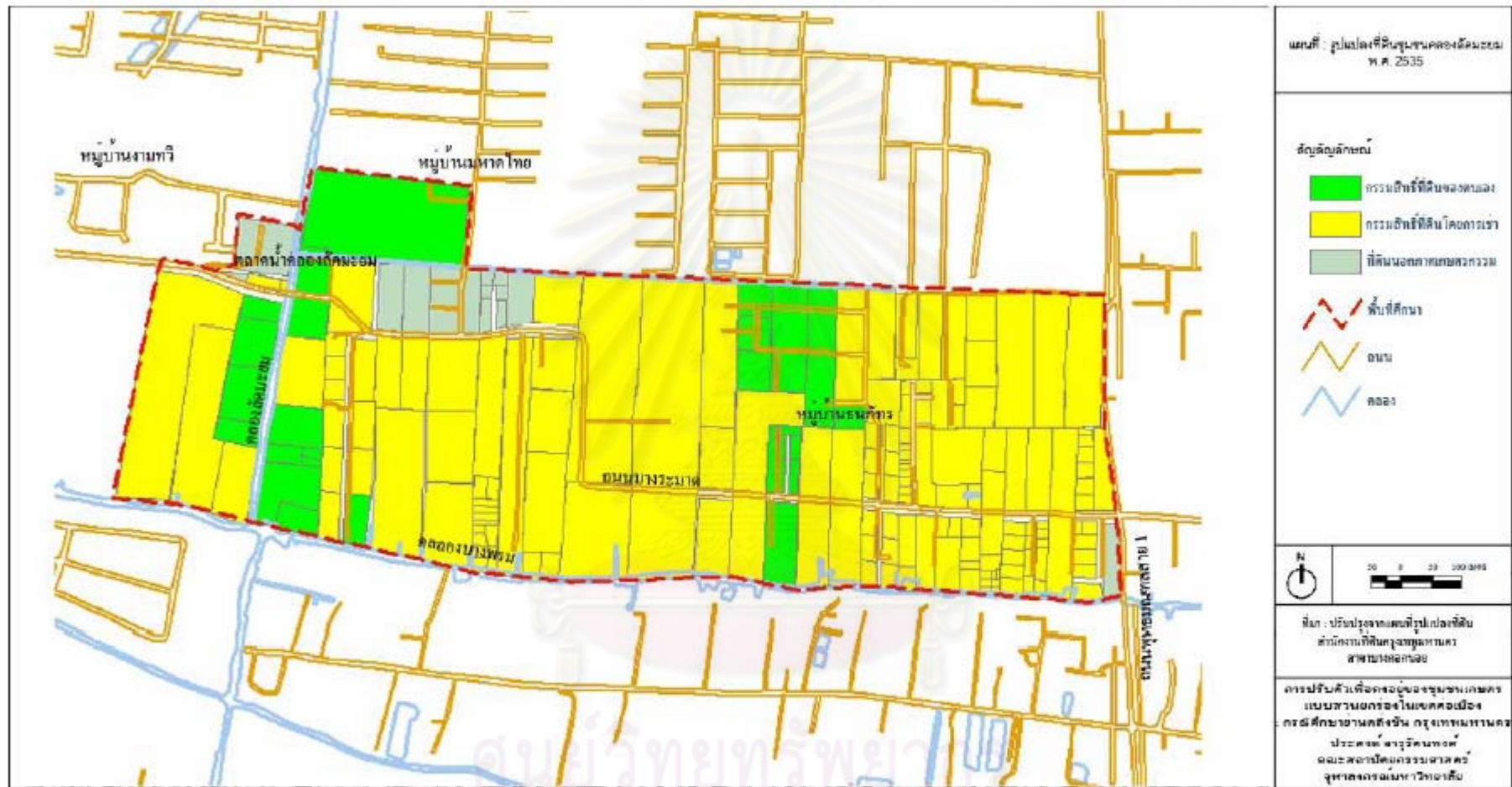
ตารางที่ 5.10 ลักษณะกรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยของเกษตรกรชุมชนคลองลัดมะยม

กรรมสิทธิ์ที่ดิน		ครัวเรือน	ร้อยละ
ที่ดินทำกิน	ที่อยู่อาศัย		
ของตนเอง	ของตนเอง	9	25.00
เช่า	ของตนเอง	10	27.78
เช่า	เช่า	17	47.22
รวม		36	100.00

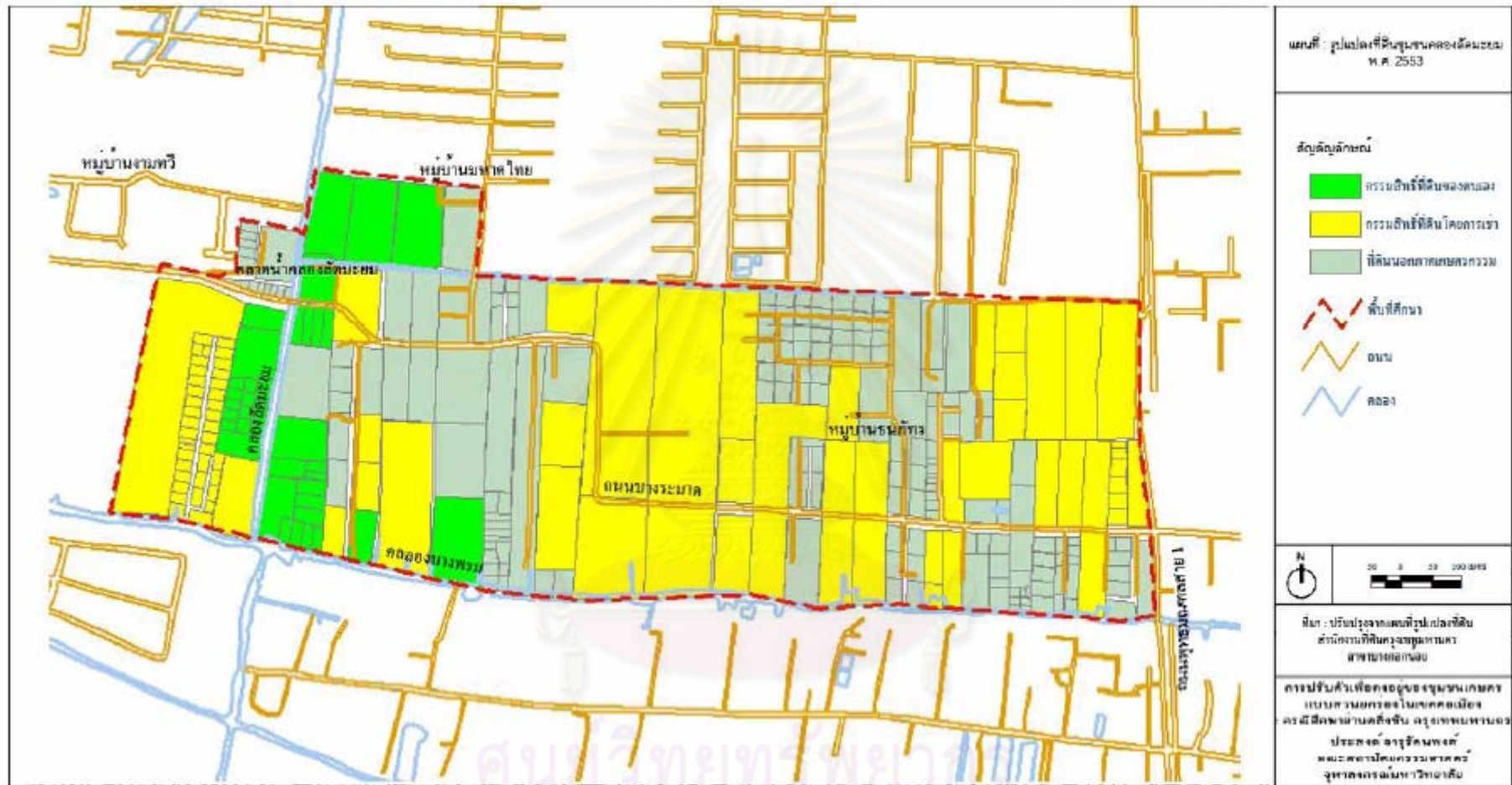
ที่มา: ทะเบียนครัวเรือนเกษตรกร, 2552

ในส่วนของที่ดินสำหรับอยู่อาศัย ทั้งหมดมีขนาดไม่เกิน 1 ไร่ จากตารางที่ 5.10 พบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่มีกรรมสิทธิ์ที่ดินสำหรับอยู่อาศัยเป็นของตนเอง เป็นร้อยละ 52.78 ของเกษตรกรทั้งหมด และมีเกษตรกรมีเช่าที่ดินสำหรับอยู่อาศัย เป็นร้อยละ 47.22 ของเกษตรกรทั้งหมด สำหรับเกษตรกรที่มีที่ดินสำหรับอยู่อาศัยเป็นกรรมสิทธิ์ของตนเอง ทั้งหมดเป็นกรรมสิทธิ์ที่ได้มาโดยเป็นมรดก ไม่มีการซื้อที่ดินเพิ่มเติม (ไฉน ขาวเจริญ, สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2553) ส่วนเกษตรกรที่ต้องเช่าที่ดินสำหรับทำกิน มีบางส่วนที่ขายที่ดินทำกินไปเหลือแต่ที่ดินสำหรับอยู่อาศัย หรือแปลงที่ดินที่ได้รับมรดก ถูกแบ่งให้ลูกหลานจนเป็นที่ดินที่มีขนาดเล็กเกินไป ไม่สามารถทำเกษตรกรรมได้ จำเป็นต้องเช่าที่ดินสำหรับทำเกษตรกรรมเพิ่มเติม(ชวน ชูจันทร์, สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2553) และสำหรับเกษตรกรที่ทั้งเช่าที่ดินสำหรับอยู่อาศัยและเป็นที่ดินทำกิน เพราะไม่ได้รับมรดกมา หรือเช่ามาตั้งแต่ต้น (เสน่ห์ วาดอุดม และสุรีย์ ไกรจรัส, สัมภาษณ์, 9 เมษายน 2553)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย



แผนที่ 5.1 รูปแปลงที่ดินชุมชนคลองลัดมะยม พ.ศ. 2535
 (ที่มา : ดัดแปลงจากแผนที่รูปแปลงที่ดินสำนักงานที่ดินกรุงเทพมหานคร สาขาบางกอกน้อย, 2535)



แผนที่ 5.2 รูปแปลงที่ดินชุมชนคลองัดมะยม พ.ศ. 2553
(ที่มา : ดัดแปลงจากแผนที่รูปแปลงที่ดินสำนักงานที่ดินกรุงเทพมหานคร สาขาบางกอกน้อย, 2553)

5.4.3 ราคาและค่าเช่าที่ดิน

ตารางที่ 5.11 ราคาประเมินที่ดินและราคาเช่าของที่ดินในชุมชนคลองลาดมะยม

การถือครอง	ราคาเฉลี่ย (บาท/ไร่)		การเปลี่ยนแปลง (ร้อยละ)
	พ.ศ. 2547	พ.ศ. 2553	
ราคาซื้อ	3,500-5,000	8,000-20,000	120-300
ราคาเช่า	800-1,000	1,000-1,200	20-25

(ที่มา: จากการวิเคราะห์ราคาประเมินทุนทรัพย์ สำนักงานที่ดินกรุงเทพฯ สาขาบางกอกน้อย และจากการสำรวจโดยผู้วิจัย, 2553)

เมื่อพิจารณาจากราคาประเมินที่ดิน จากตารางที่ 5.11 พบว่าราคาขายที่ดินจากการประเมินที่ดินในปี พ.ศ. 2553 มีอัตราการเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 120-300 ของราคาประเมินที่ดินในปี พ.ศ. 2547 แต่เมื่อพิจารณาจากราคาให้เช่าที่ดินที่คิดเป็นรายปี พบว่าราคาให้เช่าที่ดินในปี พ.ศ. 2553 เพิ่มขึ้นเพียงเล็กน้อย เป็นอัตราส่วนร้อยละ 20-25 ของราคาให้เช่าที่ดินในปี พ.ศ. 2547



ภาพที่ 5.6 ที่ดินที่ปล่อยให้รกร้างหรือปรับพื้นที่เพื่อรอการพัฒนา

(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2553)

สรุปการเปลี่ยนแปลงด้านที่ดิน

พื้นที่เกษตรกรรมในแต่ละครัวเรือนส่วนใหญ่ถือครองโดยการเช่า ขนาดพื้นที่เกษตรกรรมในแต่ละครัวเรือนมีแนวโน้มลดขนาดพื้นที่ลง จากการแบ่งขายที่ดินโดยเกษตรกร หลายๆ แปลงเจ้าของที่ดินบอกเลิกให้ทำการเกษตร ปล่อยให้รกร้างที่ดินหรือปรับพื้นที่ดินเพื่อรอการพัฒนา ส่วนที่ดินสำหรับอยู่อาศัยส่วนใหญ่เป็นที่ดินของตนเอง เป็นที่ดินที่ได้รับมาโดยมรดก ไม่มีการซื้อเพิ่มเติมรวมทั้งในรายที่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกินของตนเองด้วย โดยลักษณะที่ดินสำหรับเป็นที่อยู่อาศัยที่เป็นของตนเองแต่เช่าที่ดินทำกิน เป็นลักษณะของการแบ่งที่ดินบนพื้นที่เกษตรกรรมเดิม ที่ต่อมามีการแบ่งที่ดินกันจนเล็กลงไม่

สามารถทำเกษตรกรรมต่อไปได้ ซึ่งจะเป็นลักษณะของพื้นที่เกษตรกรรมแปลงอื่นที่จะมีการแบ่งแปลงที่ดินให้ลูกหลานในอนาคต ในด้านมูลค่าที่ดินที่ผ่านมาเมื่ออัตราการเพิ่มหลายเท่าตัว ทำให้เกษตรกรไม่สามารถซื้อที่ดินเพิ่มเติมได้ เป็นแรงกระตุ้นให้เจ้าของที่ดินเดิมต้องการขายที่ดินออกไป เกษตรกรบางรายแบ่งขายที่ดินเดิมของตน แล้วไปขยายพื้นที่เพาะปลูกในจังหวัดอื่นที่มีราคาที่ดินถูกกว่า แต่ในทางกลับกันราคาเช่าที่คิดเป็นรายปีปรับตัวขึ้นเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ทำให้เกษตรกรส่วนใหญ่ที่เป็นผู้เช่า ยังสามารถอาศัยในพื้นที่ต่อไปได้ เกษตรกรที่ยังสามารถรักษากรวมสิทธิที่ดินของตนเองไว้ได้ยังสามารถนำที่ดินของตนไปพัฒนาเพื่อการท่องเที่ยวได้ เป็นการสร้างรายได้นอกภาคเกษตรกรรมให้กับครัวเรือนอีกด้วย

5.5 สรุปการเปลี่ยนแปลงปัจจัยการผลิต

ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงจากการขยายตัวของเมือง เกษตรกรในชุมชนคลองลัดมะยมมีการเปลี่ยนแปลงการจัดการปัจจัยการผลิตในแต่ละด้าน จากระยะเวลาที่ผ่านมาพบว่า รายได้ในภาคเกษตรกรรมที่ประกอบด้วยรายจ่ายต้นทุนกับรายรับจากการขายผลผลิต รายจ่ายจากราคาน้ำมัน กับปุ๋ยเคมีปรับตัวสูงขึ้นเรื่อยๆ แต่เมื่อเปรียบเทียบกับการขายผลผลิต ที่ราคาปรับขึ้นจากเกษตรกรปรับตัวสูงขึ้นเพียงเล็กน้อย แต่เมื่อพ่อค้าคนกลางนำไปจำหน่ายต่อราคาขายกลับเพิ่มขึ้นเป็นเท่าตัว รายได้ในภาคเกษตรกรรมอาจไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิตในเขตเมืองได้ เมื่อเปรียบเทียบกับราคาประเมินที่ดินที่ปรับตัวขึ้นไปหลายเท่าตัวกับการเปลี่ยนแปลงรายได้ของพืชแต่ละชนิดเป็นบาทต่อไร่ที่ปรับตัวขึ้นเพียงเล็กน้อย ถ้าหากเกษตรกรยังมีรายได้เพียงด้านเดียว อาจมีผลต่อการเลิกทำเกษตรกรรมหรือเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินไปสู่นอกภาคเกษตรกรรม หรืออาจขายที่ดินไปเพราะจะมีรายได้จากการขายที่ดินที่มากกว่าการทำเกษตรกรรมเพียงอย่างเดียวหลายเท่าตัว ซึ่งเป็นไปได้ยากมากที่จะพึ่งพารายได้จากภาคเกษตรกรรมให้มีมูลค่าเทียบเท่าหรือมากกว่ามูลค่าที่ดินเพื่อรักษาพื้นที่ของตนเองไว้ในทางเศรษฐศาสตร์ และเทียบไม่ได้กับการไปประกอบอาชีพในเมือง เกษตรกรที่ยังคงอยู่ในปัจจุบันจึงมีรายได้จากนอกภาคเกษตรกรรมเป็นรายได้หลัก ปัจจุบันเกษตรกรส่วนใหญ่ในชุมชนรายได้หลักไม่ได้มาจากภาคเกษตรกรรมอีกต่อไป เกษตรกรส่วนใหญ่มีแนวโน้มรายได้หลักจากนอกภาคเกษตรสูงขึ้น รายได้ภาคเกษตรกรรมถูกลดความสำคัญลงไปเป็นรายได้รอง

แรงงานในภาคเกษตรกรรมมีแนวโน้มลดลง และมีอายุเฉลี่ยสูงขึ้น ส่วนแรงงานในชุมชนที่มีอายุน้อย หันไปใช้แรงงานหารายได้ในด้านอื่น ส่วนใหญ่ไม่ต้องการทำอาชีพเกษตรกรรมต่อไป มีผลการขาดแคลนแรงงาน เกษตรกรจึงต้องพึ่งพาแรงงานจาก ในครัวเรือน และในหมู่บ้านหรือญาติ ในด้านการตลาดเกษตรกรได้เปลี่ยนรูปแบบการจำหน่ายสินค้า จากที่ขายผลผลิตให้พ่อค้าคนกลางทั้งหมด มาเป็นการวางขายผลผลิตด้วยตนเองมากขึ้น เพื่อตัดตอนพ่อค้าคนกลาง โดยเฉพาะการนำมาจำหน่ายในตลาดน้ำคลองลัดมะยม และในด้านกรรมสิทธิ์ที่ดินที่ส่วนใหญ่ถือครองที่ดินโดยการเช่า แต่อัตราค่าเช่าที่ผ่านมามีการเปลี่ยนแปลงเพียงเล็กน้อย ทำให้เกษตรกรยังเช่าพื้นที่ทำกินและอยู่อาศัยต่อไปได้ ขนาดแปลงที่ดินมีแนวโน้มลดลงขนาดลงจากการแบ่งมรดกให้กับลูกหลาน

จากการเปลี่ยนแปลงปัจจัยการผลิตทางเกษตรดังกล่าวยังพบว่า การเปลี่ยนแปลงในแต่ละด้าน ยังมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน โดยเฉพาะในด้านรายได้ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างรายได้ของแต่ละครัวเรือน เป็นปัจจัยในการเพิ่มรายได้ทั้งในและนอกภาคเกษตรกรรม มีผลต่อการคงอยู่ในการทำเกษตรกรรมต่อไป ลักษณะและผลของความสัมพันธ์ในแต่ละปัจจัยจะอธิบายในบทต่อไป



ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 6

การปรับตัวเพื่อคงอยู่ของพื้นที่เกษตรแบบสวน

จากการเปลี่ยนแปลงปัจจัยการผลิตทางการเกษตรในบทที่ 5 พบว่าในแต่ละปัจจัยที่มีการเปลี่ยนแปลงมีในบางประเด็นที่มีความสัมพันธ์การรับรายได้ ทำให้เกษตรกรมีรายได้ที่เพิ่มขึ้น มีผลต่อการคงอยู่ของเกษตรกร สามารถสรุปเป็นกระบวนการปรับตัว และแบ่งประเภทเกษตรกรในชุมชนคลองลัดมะยม ดังมีหัวข้อในการอภิปรายดังนี้

6.1 ประเภทของเกษตรกรในชุมชนคลองลัดมะยม

- 6.1.1 กลุ่มที่ 1 เกษตรกรที่มีกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นของตนเอง
- 6.1.2 กลุ่มที่ 2 เกษตรกรที่เช่าที่ดินทำกินแต่มีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง
- 6.1.3 กลุ่มที่ 3 เกษตรกรที่เช่าทั้งที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัย

6.2 การปรับตัวในเชิงปัจจัยการผลิตทางการเกษตร

- 6.2.1 การปรับตัวในด้านแรงงาน
- 6.2.2 การปรับตัวในด้านการตลาด
- 6.2.3 การปรับตัวในด้านกรรมสิทธิ์ที่ดิน

6.3 การปรับตัวเพื่อคงอยู่ของเกษตรกรแต่ละประเภทในชุมชนคลองลัดมะยม

- 6.3.1 การปรับตัวเพื่อคงอยู่ของเกษตรกรแต่ละประเภทในชุมชนคลองลัดมะยม
- 6.3.2 การปรับตัวเพื่อคงอยู่ของเกษตรกรชุมชนคลองลัดมะยมในปัจจุบัน และการคงอยู่ต่อไปในอนาคต

6.4 ปัจจัยที่มีผลต่อการปรับตัวในเชิงปัจจัยการผลิตทางการเกษตร

6.5 ปัญหาและข้อจำกัด

6.6 การคงอยู่ของชุมชนเกษตรกรรมในเขตเมือง

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

6.1 ประเภทของเกษตรกรในชุมชนคลองลัดมะยม

จากการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงปัจจัยการผลิตทางการเกษตร ของเกษตรกรในชุมชนคลองลัดมะยม จากตารางที่ 6.1 พบว่าลักษณะกรรมสิทธิ์ที่ดินสามารถแบ่งประเภทเกษตรกรในชุมชนคลองลัดมะยมออกเป็น 3 กลุ่ม โดยในแต่ละกลุ่มมีลักษณะเฉพาะรวมทั้งตัวอย่างเกษตรกรในกลุ่มนั้นตามที่แสดงตำแหน่งของเกษตรกรในแต่ละกลุ่มรวมทั้งเกษตรกรที่เป็นลักษณะตัวอย่างในแผนที่ที่ 6.1 ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 6.1 ประเภทของเกษตรกรในชุมชนคลองลัดมะยมตามลักษณะกรรมสิทธิ์ที่ดิน

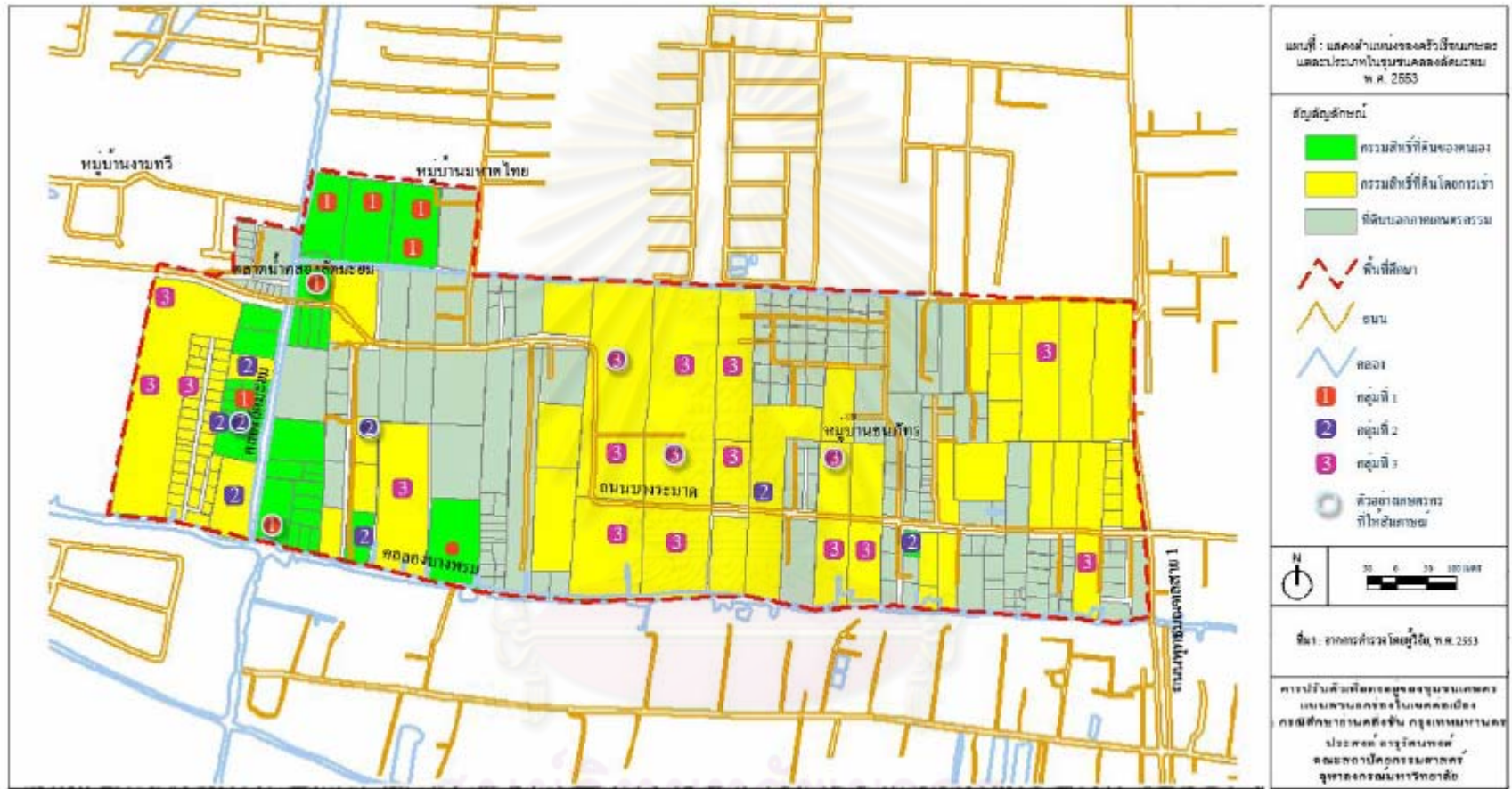
ประเภท เกษตรกร	กรรมสิทธิ์ที่ดิน		ครัวเรือน	ร้อยละ
	ที่ดินทำกิน	ที่อยู่อาศัย		
กลุ่มที่ 1	ของตนเอง	ของตนเอง	9	25
กลุ่มที่ 2	เช่า	ของตนเอง	10	27.78
กลุ่มที่ 3	เช่า	เช่า	17	47.22
รวม			36	100

ที่มา: ทะเบียนครัวเรือนเกษตรกร, 2552

6.1.1 กลุ่มที่ 1 เกษตรกรที่มีกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นของตนเอง

มีเกษตรกรในกลุ่มนี้เป็นร้อยละ 25.00 ของเกษตรกรทั้งหมด เป็นกลุ่มเกษตรกรที่มีจำนวนน้อยที่สุดในชุมชน ทั้งหมดมีที่ดินทำกินอีกทั้งมีที่ดินสำหรับการอยู่อาศัยเป็นของตนเอง การใช้ประโยชน์ที่ดินทั้งสองประเภทจะอยู่ในที่ดินแปลงเดียวกัน เพื่อสะดวกในการดูแลสวน ที่ดินเหล่านี้ทั้งหมดได้รับเป็นมรดกมาจากในรุ่นพ่อแม่ ที่ได้รับมรดกจากบรรพบุรุษหรือซื้อเพิ่มเติมจากรุ่นก่อนมา ในรุ่นปัจจุบันเกษตรกรที่ครอบครองที่ดินไม่มีการซื้อที่ดินเพิ่มเติมเนื่องจากในช่วงเวลาที่ผ่านมา ราคาที่ดินเพิ่มขึ้นสูงมาก ทำให้เกษตรกรไม่สามารถซื้อที่ดินเพิ่มเติมได้ ด้วยราคาที่สูงขึ้นจากเดิมหลายเท่าตัว เกษตรกรบางรายยังแบ่งขายที่ดินของตนเองไปบางส่วน เพื่อนำเงินไปซื้อที่ดินเพื่อทำเกษตรกรรมต่อไปในต่างจังหวัด หรือนำไปลงทุนทำกิจกรรมอื่น ในขณะที่เดียวกันที่ดินที่ยังเหลืออยู่ก็ยังคงเพียงพอกที่จะทำเกษตรกรรมต่อไป

ตัวอย่างเกษตรกรในกลุ่มนี้ ได้แก่ นางไฉน ชาวเจริญ กับนางสนอง เหมือนคน เกษตรกรทั้ง 2 รายทำเกษตรกรรม และอยู่อาศัยบนที่ดินที่เป็นกรรมสิทธิ์ของตนเอง โดยกรรมสิทธิ์ได้รับมาจากการแบ่งมรดกจากพ่อแม่ ที่มียังมีที่ดินอยู่มากกว่าสิบไร่ซึ่งเป็นฐานขนาดแปลงที่ดินในระดับสูงของชุมชน แล้วได้แบ่งให้ลูกหลานซึ่งเป็นเกษตรกรในรุ่นปัจจุบัน เนื่องจากมีพี่น้องหลายคนจึงแบ่งได้ประมาณรายละ 2 – 5 ไร่ ซึ่งเป็นขนาดที่กำลังพอเหมาะกับการทำเกษตรกรรม นางไฉนมีกรรมสิทธิ์ 4 ไร่ นางสนองมีกรรมสิทธิ์ 4 ไร่ ทั้งสองเพิ่งได้รับมรดกเมื่อสิบกว่าปีนี้ นางไฉนได้กล่าวว่ายังมีน้องของตนเมื่อได้รับที่ดินไปเท่ากับตนแล้วแบ่งขายไป 2 ไร่ เพื่อนำเงินไปปลูกบ้านและลงทุนทำธุรกิจอื่น ที่เหลือได้นำมาปลูกบ้านและทำสวน



แผนที่ 6.1 ตำแหน่งของครุฑวิเทศกรรมาในแต่ละประเภทในชุมชนคลองจัดมัยม พ.ศ. 2553
 (ที่มา: ดัดแปลงจากข้อมูลรูปแปลงที่ดินสำนักงานที่ดินกรุงเทพมหานคร สาขาบางกอกน้อย และจากการสำรวจโดยผู้วิจัย, พ.ศ. 2553)

มะกรูดต่อ และพ่อแม่เองก่อนหน้านั้นได้แบ่งขายที่ดินไปส่วนหนึ่ง เพื่อนำเงินไปซื้อที่ที่อยู่อาศัยได้หลายสิบไร่ ปัจจุบันมีน้องชายดูแลอยู่ ส่วนที่ดินของนางไฉนเองยังเก็บไว้ทั้งหมดเพื่อใช้ประโยชน์ที่ดินทั้งทำสวนและเป็นที่อยู่อาศัย



ภาพที่ 6.1 พื้นที่ขายสินค้าภายในสวนเจียมตน (ซ้าย)
และพื้นที่ตลาดน้ำบนที่ดินของนางสนอง เหมือนคต (ขวา)
(ที่มา: ผู้วิจัย, พ.ศ. 2553)

ในด้านการหารายได้ของนางไฉน ก่อนหน้านั้นนอกจากทำสวนแล้ว ก็ยังรับเหมาทำเขื่อนริมตลิ่งกับสามีเป็นรายได้หลัก ภายหลังเมื่อก่อตั้งตลาดน้ำคลองลัดมะยมซึ่งในปี พ.ศ. 2549 ทางผู้บริหารตลาดได้ติดต่อขอใช้พื้นที่เพื่อขยายตลาดซึ่งในปัจจุบันคือตลาดฝั่งเหนือ โดยต้องทำสัญญากับกรุงเทพมหานครอนุญาตให้ใช้พื้นที่เพื่ออนุมัติงบประมาณมาพัฒนาเพื่อการท่องเที่ยว ซึ่งลำพังตนเองไม่มีทุนที่จะมาพัฒนาได้ขนาดนี้ แต่ยังมีพื้นที่ที่ทำสวนอยู่ร่วมกับพี่น้องที่อยู่ติดกัน ซึ่งในปัจจุบันคือพื้นที่สวนเจียมตน ภายหลังจากการพัฒนาตลาดจึงต้องมาเมื่อจัดการตลาดอย่างเต็มที่ โดยเก็บค่าเช่าแผงจากผู้เช่าทั้งที่เป็นรายวันและรายเดือน เพื่อนำมาใช้เป็นค่าใช้จ่ายในการดูแลตลาด ที่ปัจจุบันตลาดในส่วนนี้เต็มทุกแผง และขยายตัวเข้าไปในบริเวณสวนเจียมตน นอกจากนั้นในวันเสาร์อาทิตย์ตนกับพี่น้องยังทำขนมจีน อาหารและน้ำดื่มจำหน่ายด้วย ซึ่งต้องเตรียมของกันตั้งแต่วันพฤหัสบดี ในส่วนของการจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตร จากเดิมที่ขายส่งพ่อค้าคนกลางทั้งหมด ต่อมาจึงเริ่มนำบางส่วนมาขายเองที่ตลาดหรือนำมาแปรรูปเป็นอาหารขายเองด้วย แต่ส่วนใหญ่ก็ยังส่งพ่อค้าคนกลางอยู่ ตนมีลูก 3 คน ไปทำงานบริษัท 1 คน กำลังศึกษาอยู่ 1 คน และอยู่ช่วยงานในตลาดและทำสวนอยู่ 1 คน ซึ่งลูกคนนี้น่าจะสืบทอดการทำสวนต่อไป ส่วนอีก 2 คนที่ถึงแม้จะไม่ได้ช่วยทำสวนเต็มที่ แต่ยังพอใจที่จะอาศัยอยู่ด้วยกันต่อไปเพราะเป็นที่ของตนเอง และยังเป็นบริเวณที่สะดวกที่จะเดินทางเข้าเมือง ก่อนหน้านั้นเคยมีคนมาติดต่อขอซื้อที่ดินของตนในราคาต่ำกว่าสิบล้านแต่ตนได้ปฏิเสธไป

สวนนางสนอง ก็ยินยอมให้ขยายตลาดน้ำในที่ดินของตนเองในปี พ.ศ. 2552 แต่ตลาดในบริเวณดังกล่าวยังอยู่ในระยะเริ่มต้น แผงค้ายังมีบางตาแต่ตนเองมีรายได้หลักจากการเป็นพ่อค้าคนกลางรับซื้อและขายผักส่งที่ตลาดพรานนก มีลูก 1 คนกำลังศึกษาอยู่ในระดับปริญญาตรี ซึ่งมีแนวโน้มว่าคงไม่รับทำเกษตรกรรมต่อไป แต่ที่ดินนี้กำลังจะถูกแบ่งแปลงที่ดินให้ลูกและหลาน โดยลูกหลานเองก็ยังคงต้องการ

อาศัยอยู่ในพื้นที่ต่อไปเช่นเดียวกัน (โฉนด ขาวเจริญ, สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2553; สอนง เหมือนคนด, สัมภาษณ์, 17 เมษายน 2553)

6.1.2 กลุ่มที่ 2 เกษตรกรที่เช่าที่ดินทำกินแต่มีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง

มีเกษตรกรในกลุ่มนี้เป็นร้อยละ 27.78 ของเกษตรกรทั้งหมด ในแต่ละครัวเรือนมีที่ดินเป็นของตนเองเฉลี่ยต่ำกว่า 1 ไร่ ซึ่งเพียงพอต่อการอยู่อาศัยในชุมชนต่อไป ในอดีตครัวเรือนเกษตรกรรวมในกลุ่มนี้หลายครัวเรือน ก็มีที่ดินทำกินเป็นกรรมสิทธิ์ของตนเองเช่นเดียวกับเกษตรกรในกลุ่มแรก แต่จากการแบ่งมรดกที่ดินให้ลูกหลานในรุ่นพ่อแม่หรือแบ่งขายที่ดินออกไป ทำให้ที่ดินที่เป็นกรรมสิทธิ์ของแต่ละครัวเรือนมีขนาดเล็กจนไม่สามารถทำเกษตรกรรมได้ จึงต้องเช่าพื้นที่เพิ่มเติมในการทำเกษตรกรรมเพิ่มเติมสำหรับการทำเกษตรกรรม โดยพื้นที่ที่ไปเช่าเพิ่มเติมมีทั้งที่ไปเช่าที่ดินที่อยู่ในชุมชน และที่ไกลจากชุมชนออกไป ทำให้ที่ดินที่ใช้ประโยชน์สำหรับการอยู่อาศัยอยู่คนละแห่งกับแปลงที่ดินที่ใช้ประโยชน์สำหรับการทำเกษตรกรรม



ภาพที่ 6.2 นายชวน ชูจันทร์ (กลาง) ผู้นำชุมชนคลองลัดมะยม (ซ้าย) และนางบัวที่พัฒนาเป็นสถานที่ท่องเที่ยว (ขวา)

(ที่มา: <http://khlonglatmayom.multiply.com>, 2554: ออนไลน์ และโดยผู้วิจัย, 2553)

ตัวอย่างเกษตรกรในกลุ่มนี้ได้แก่ นายชวน ชูจันทร์ กับนางวารี แก้วคำ ทั้งสองรายได้รับมรดกจากพ่อแม่ที่มีที่ดินประมาณ 4 – 5 ไร่ ซึ่งเป็นฐานที่ดินขนาดปานกลางของชุมชนคลองลัดมะยม เนื่องจากมีลูกหลานหลายคนจึงได้รับที่ดินเป็นผืนเล็ก นายชวนมีกรรมสิทธิ์ที่ดิน 170 ตร.ว. นางวารีมีกรรมสิทธิ์ที่ดิน 94 ตร.ว. ซึ่งที่ดินจำนวนดังกล่าวเพียงพอสำหรับการอยู่อาศัยเท่านั้น ทั้งสองจึงต้องไปเช่าที่ดินเพิ่มเติม โดยนายชวนเช่าที่ดินใกล้เคียงทำนาบัว และผักกะเจต จำนวน 2 ไร่ ก่อนหน้านี้ได้เช่าที่ดินบริเวณใกล้กับสถาบันเนติบัณฑิตริมถนนกาญจนาภิเษกประมาณ 10 ไร่ แต่ถูกบอกเลิกให้เช่าจึงมาทำเกษตรกรรมบนที่ดินแปลงปัจจุบัน และยังมีที่ดินอีกจำนวนหนึ่งอยู่ที่ จ.กาญจนบุรี ทำสวนมะขาม ส่วนของนางวารีไปเช่าที่ดินแถบเขตทวีวัฒนาทำสวนผักสวนครัวอยู่จำนวน 5 ไร่

นายชวนเป็นผู้ริเริ่มตลาดน้ำคลองลัดมะยมในปี พ.ศ. 2547 บนที่ดินของตนเองและพี่น้อง นอกจากนั้นยังเป็นผู้ดำเนินการประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ ให้มา มีกิจกรรมและช่วยเหลือกิจการของตลาด อีกทั้งการประชุมศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรแขนงบางระมาดประจำเดือนนายชวนจะทำหน้าที่ตัวแทนเกษตรกรในชุมชนคลองลัดมะยม นายชวนจึงเป็นผู้นำเกษตรกรของชุมชนและยังทำให้ตลาดน้ำดำเนินการมาได้ นอกจากนั้นยังเป็นผู้ดูแลตลาดน้ำฝั่งใต้ซึ่งเป็นพื้นที่เริ่มต้นของตลาดน้ำ และยัง มีกิจการขายอาหารตามสั่งทุกวัน ที่สำคัญคือการผลิตไอศกรีมโบราณนอกจากจำหน่ายในตลาดน้ำแล้วยังผู้รับไปส่งอีกหลายแห่ง แรงงานที่ช่วยเหลือมาจากญาติพี่น้อง และจ้างคนในชุมชนมาช่วยงาน นอกจากนายชวนที่นำที่ดินลักษณะแบบเดียวกันมาพัฒนาเพื่อท่องเที่ยวแล้ว ยังมีอีกหลายครัวเรือนที่ดำเนินการตามโดยเฉพาะที่ดินอุยริมคลอง

ส่วนนางวารี ทำสวนกับสามีที่อายุ 64 ปีแล้ว ซึ่งก็เพียงพอแล้วแต่เมื่อต้องการแรงงานก็จะให้ วานญาติมาเอาแรงกัน หรือจากลูกๆ ที่ถึงแม้จะมีงานประจำแล้ว วางจากงานก็สามารถช่วยทำสวนได้ และยังส่งเงินมาให้ครอบครัวไว้ใช้จ่ายด้วย ซึ่งลูกๆ ก็ยังอาศัยอยู่ด้วยกันทำให้นางวารีไม่ต้องไปทำอาชีพ เสริมอื่น

ในด้านความมั่นคงในการทำเกษตรกรรม มีความเห็นว่าสภาพแวดล้อมยังเหมาะสมสำหรับการ ทำเกษตรกรรมต่อไปอยู่ แต่จากต้นทุนที่สูงขึ้นเรื่อยๆ ที่สำคัญคือไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง แต่ก็ยังมี ที่ดินสำหรับอยู่อาศัยเป็นกรรมสิทธิ์ของตนเอง จึงมีความรู้สึกมั่นคงในระดับปานกลาง และลูกหลานเอง ไม่ต้องการทำเกษตรกรรมต่อไป แะยังรักษาที่ดินที่อยู่อาศัยต่อไปเพราะผูกพัน และลูกหลานสามารถเดินทางเข้าสู่เมืองพื้นที่เมืองซึ่งเป็นแหล่งงานได้ง่าย และโอกาสที่จะซื้อที่ดินเพิ่มเติมในเขตเมืองมีน้อย (ชวน ชูจันทร์, สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2553; วารี แก้วคำ, สัมภาษณ์, 22 เมษายน 2553)

6.1.3 กลุ่มที่ 3 เกษตรกรที่เช่าทั้งที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัย

เป็นเกษตรกรกลุ่มใหญ่ในพื้นที่ มีเกษตรกรในกลุ่มนี้เป็นร้อยละ 47.22 ของเกษตรกรทั้งหมด เกษตรกรในกลุ่มนี้ทั้งหมดอาศัยอยู่ในพื้นที่ติดต่อกันมามากกว่า 40 ปี โดยเช่าที่ดินเพื่อใช้ประโยชน์ที่ดิน ทั้งอยู่อาศัยและทำสวนมาตั้งแต่ต้น และเช่าติดต่อกันมา โดยพบว่าเจ้าของที่ดินที่เกษตรกรเช่าอยู่ทั้งหมด เป็นคนจากภายนอกชุมชน ที่ครอบครองที่ดินดังกล่าวมายาวนาน มีบางส่วนเท่านั้นที่มีการซื้อจากเจ้าของเดิมเมื่อไม่นานมานี้ โดยเกษตรกรจะเช่าที่ดินดังกล่าวเพื่อเป็นที่ดินทำกินและอาศัยอยู่ในที่ดินแปลง นั้นด้วย แปลงที่ดิน

ตัวอย่างของเกษตรกรในกลุ่มนี้ ได้แก่ นายเสน่ห์ วาดอุดม, นางรัตนา เหมือนโพธิ์ และนางสุรีย์ ไกรจรัส ครอบครัวของนายเสน่ห์ย้ายมาจากพุทธมณฑลมาอยู่ในที่ดินผืนปัจจุบันมากกว่า 40 ปีแล้ว โดยเช่าที่ดินจากเจ้าของเดิมมาตั้งแต่ต้นเป็นจำนวน 11 ไร่ ส่วนนางสุรีย์อาศัยทำสวนบนที่ดินจำนวน 12 ไร่ ที่ดินผืนนี้เช่ามาตั้งแต่รุ่นพ่อแม่ทำต่อเนื่องมามากกว่า 50 ปี สำหรับแปลงที่ดินของนายเสน่ห์เองยังแบ่ง ให้ลูกสาว 4 คนทำสวนด้วย โดยเจ้าของที่ดินที่นายเสน่ห์เช่าอยู่ ยังเป็นเจ้าของที่ดินที่มีกรรมสิทธิ์ที่ดิน มากที่สุดในชุมชนคลองลัดมะยมนอกจากแปลงที่นายเสน่ห์เช่าอยู่แล้ว ยังมีที่ดินอีกหลายแปลงในชุมชน

มีเกษตรกรเช่าที่ดินอยู่เกือบสิบราย นายเสน่ห์ยังแบ่งให้ลูกช่วยทำสวนหนึ่งในนั้นคือ นางรัตนาที่ก่อนหน้านี้อาศัยทำงานในโรงงาน เมื่อแต่งงานและมีลูกแล้ว จึงมาอยู่บ้านทำสวนเพียงอย่างเดียว โดยสามียังไปทำงานในโรงงานอยู่ โดยพ่อได้แบ่งที่ดินที่เช่าไว้ 5 ไร่ให้ตนทำสวนต่อ โดยพบว่าทั้งสามรายปลูกพืชกลุ่มเดียวกันคือพืชผักสวนครัว ได้แก่ ตะไคร้ ข่า ซึ่งเป็นพืชล้มลุก เนื่องจากอาศัยอยู่ในหมู่บ้านแออัด แรงงานสำคัญก็คือญาติเหล่านี้เอง ที่หมุนเวียนแรงงานกัน ส่วนนางสุรีย์ทำร่วมกับสามีที่อยู่ 63 ปี



ภาพที่ 6.3 การรวบรวมผลผลิตเพื่อเตรียมขายให้พ่อค้าคนกลาง (ซ้าย) และสวนพืชสวนครัวของนายเสน่ห์ วาดอุดม เป็นสวนผืนใหญ่กลางชุมชน (ขวา)
(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2553)

ในด้านการจำหน่ายผลผลิตเนื่องจากภายในครอบครัวนายเสน่ห์อีกทั้งนางสุรีย์มีฐานการถือครองที่ดินเป็นขนาดใหญ่ของชุมชนคลองลัดมะยม จากขนาดพื้นที่จึงมีผลผลิตที่มากจำหน่ายขายส่งให้พ่อค้าคนกลางที่มารับซื้อถึงที่ ก็มีรายได้จากคนในครอบครัวที่ออกไปประกอบอาชีพอื่นที่ยังอาศัยอยู่ร่วมกันด้วย ก่อนหน้านี้ลูกๆ ก็ยังเคยออกไปรับจ้างในโรงเรียนแต่ช่วงหลังไม่มีเวลาและอายุมากขึ้น ส่วนนางสุรีย์ยังได้ไปซื้อกิจการขายก๊วยเตี๋ยวไว้ที่ตลาดนัดใกล้บ้านจากเดิมที่ทำสวนอย่างเดียว ที่ยังทำเกษตรต่อไปนอกจากไว้ใช้จ่ายแล้ว ยังต้องเป็นค่าใช้จ่ายให้ลูกสาวที่กำลังเรียนอยู่ในระดับปริญญาตรีด้วย ซึ่งยอมรับว่าเป็นภาระอันหนักที่ตนต้องทุ่มเทเต็มที่ถ้าหากลูกสาวเรียนจบแล้ว อาจค่อยๆ ลดการทำสวนไป เพราะอายุมากแล้ว

ในด้านทัศนคติที่มีต่อการทำเกษตรกรรมเกษตรกรทั้ง 3 รายยังเห็นว่าสภาพแวดล้อมยังไม่เป็นปัญหาต่อการทำเกษตรกรรมมากนัก แต่การไม่มีกรรมสิทธิ์แม้แต่ที่ดินสำหรับอยู่อาศัยจึงมีผลความรู้สึกมั่นคงในการทำเกษตรในระดับต่ำ ส่วนการสืบทอดการทำเกษตรกรรมต่อไปก็เช่นกันจากความไม่แน่นอนที่อาจถูกบอกเลิกให้เช่าที่ดิน โดยที่ยังมิได้เตรียมที่ดินอื่นไว้โยกย้าย จึงจำเป็นต้องหาช่องทางอื่นจากนอกภาคเกษตรกรรม หรือถ้าหากลูกๆ ทำงานได้แล้วก็อาจพิจารณาเลิกทำเกษตรกรรมไป (เสน่ห์ วาดอุดม และสุรีย์ ไกรจรัส, สัมภาษณ์, 9 เมษายน 2553; รัตนา เหมือนโพธิ์, สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2553)

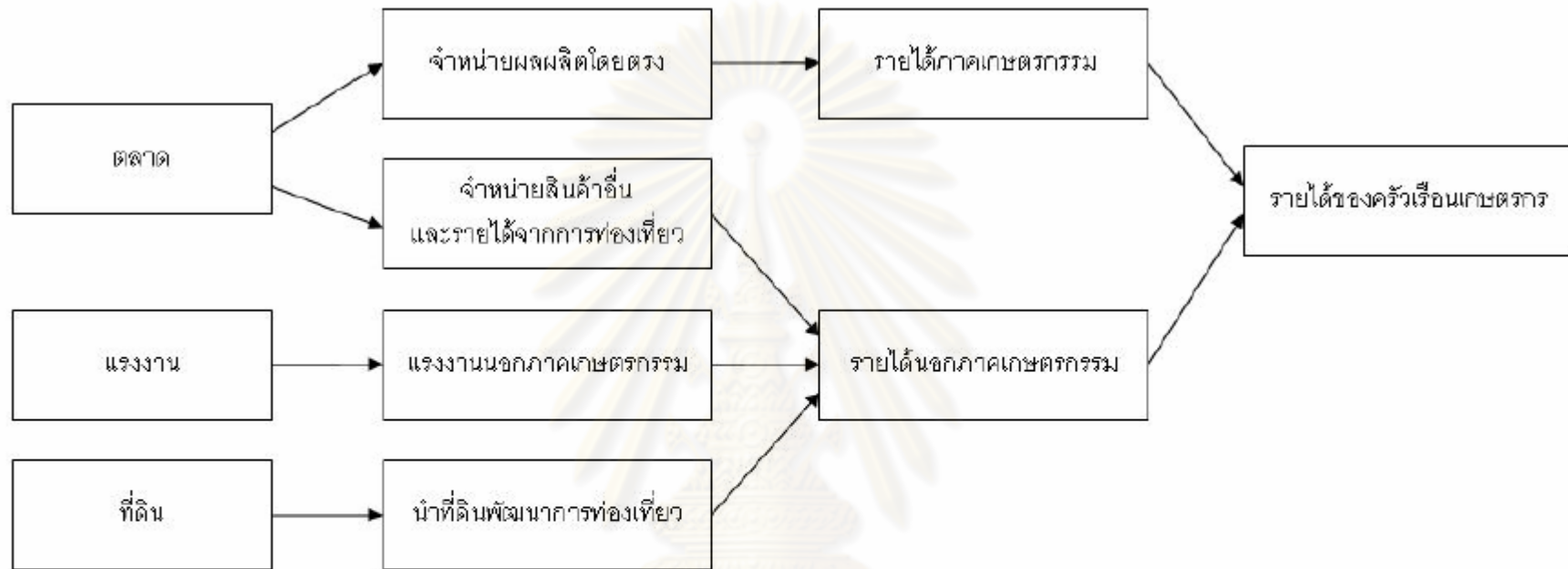
จากการแบ่งประเภทของเกษตรกร พบว่าเกษตรกรในแต่ละกลุ่มมีลักษณะการปรับตัวที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างรายได้ในครัวเรือนเกษตรกร ที่เกษตรกรจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อให้มีรายได้ที่เพียงพอต่อการดำรงชีวิตในเขตเมืองต่อไปได้โดยมีรายละเอียดในหัวข้อต่อไป

6.2 การปรับตัวในเชิงปัจจัยการผลิตทางการเกษตร

จากการที่รายได้ในภาคเกษตรกรรมที่ไม่แน่นอนและราคาจำหน่ายที่เพิ่มขึ้นเพียงเล็กน้อยในช่วงเวลาที่ผ่านมา ดังนั้นรายได้ภาคเกษตรกรรมจึงลดความสำคัญลงจากรายได้หลักกลายเป็นรายได้รอง โดยมีรายได้จากนอกภาคเกษตรกรรมเข้ามามีความสำคัญกลายเป็นรายได้หลักในครัวเรือนส่วนใหญ่แทนที่รายได้จากภาคเกษตรกรรม ในแต่ละครัวเรือนจึงมีการเปลี่ยนแปลงปัจจัยการผลิตทางการเกษตรเพื่อให้มีรายได้เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะจากรายได้นอกภาคเกษตรกรรมเพื่อให้เพียงพอกับการใช้จ่ายในครัวเรือนและเป็นทุนในการทำเกษตรกรรมต่อไป จากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างรายได้ในครัวเรือนเกษตรกรรมดังกล่าว จึงเป็นการปรับตัวในเชิงปัจจัยการผลิตทางการเกษตร เพื่อให้สามารถรักษาการผลิตทางการเกษตรไว้ได้ จากการศึกษาพบว่าปัจจัยที่ทำให้เกิดการเพิ่มขึ้นของรายได้ในครัวเรือนเกษตรกรรมมี 3 ด้าน คือ การปรับตัวในด้านการตลาด แรงงาน และกรรมสิทธิ์ที่ดิน โดยสรุปความสัมพันธ์ของปัจจัยที่มีผลต่อการปรับตัวเป็นแผนภูมิที่ 6.1 ในแต่ละปัจจัยยังพบว่าเกษตรกรในแต่ละประเภทตามที่ได้แบ่งกลุ่มไว้ ยังมีลักษณะการปรับตัวที่แตกต่างกันตามลักษณะปัจจัยการผลิตที่แต่ละครัวเรือนครอบครอง โดยมีรายละเอียดจากการวิเคราะห์จากการสัมภาษณ์และสรุปจากแบบสอบถามทุกครัวเรือนตามลำดับต่อไปนี้

6.2.1 การปรับตัวในด้านแรงงาน

แรงงานในแต่ละครัวเรือนพบว่าจะมีทั้งที่เป็นแรงงานในและนอกภาคเกษตรกรรม โดยเฉลี่ยแต่ละครัวเรือนมีประชากรในวัยแรงงานครัวเรือนละ 4 คน แต่ละครัวเรือนจะมีแรงงานในภาคเกษตรกรรมครัวเรือนละ 1-2 คน ซึ่งเป็นจำนวนแรงงานที่เพียงพอต่อการดูแลพื้นที่เกษตรกรรมในแต่ละครัวเรือน แรงงานดังกล่าวส่วนใหญ่เป็นรุ่นพ่อแม่จากรายที่ 6.2 แรงงานในภาคเกษตรกรรมส่วนใหญ่จึงมีอายุตั้งแต่ 50 ปีขึ้นไป มีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่มีอายุต่ำกว่า 50 ปี นอกนั้นจะเป็นแรงงานนอกภาคเกษตรกรรม ส่วนใหญ่จะเป็นรุ่นลูกหลานในวัยหนุ่มสาว ประกอบอาชีพ ได้แก่ เป็นพนักงานรับเงินเดือนประจำ รับจ้าง ค้าขาย เป็นต้น โดยแรงงานนอกภาคเกษตรกรรมเหล่านี้จะนำรายได้ที่ได้มาใช้จ่ายภายในครัวเรือนด้วย นอกจากนี้แรงงานภาคเกษตรกรรมเอง เมื่อมีเวลาว่างจากการเกษตรกรรมก็จะไปประกอบอาชีพอื่นเพื่อเป็นรายได้เสริมอีกด้วย



แผนภูมิที่ 6.1 ปัจจัยที่มีผลต่อการคงอยู่ของเกษตรกรในชุมชนคลองลัดมะยม

(ที่มา: จากการวิเคราะห์โดยผู้วิจัย, 2553)

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 6.2 แสดงรายได้ของแรงงานนอภาคเกษตรกรรม

ประเภทของแรงงาน	แรงงานในแต่ละช่วงอายุ (คน)			รวม	ร้อยละ
	15-30 ปี	31-50 ปี	มากกว่า50ปี		
1. แรงงานการเกษตร	1	21	42	64	43.54
2. แรงงานนอกการเกษตร	33	35	15	83	56.46
• มีเงินเดือนประจำ	12	12	2	26	17.69
• ประกอบธุรกิจการค้า	7	10	2	19	12.93
• รับจ้างทั่วไป	5	13	2	20	13.61
• ไม่ได้ประกอบอาชีพ	9	-	9	18	12.24
รวมทั้งหมด	34	56	57	147	100.00

(ที่มา: จากการสำรวจโดยผู้วิจัย, 2553)

จากตาราง 6.2 พบว่าแรงงานนอภาคเกษตรกรรมที่มีความสำคัญและมีเป็นจำนวนมาก คือ แรงงานที่อยู่ในช่วงวัยกลางคน ที่มีอายุระหว่าง 31-50 ปี รองลงมา คือ แรงงานในช่วงวัยหนุ่มสาว ที่มีอายุระหว่าง 15-30 ปี โดยอาชีพที่เป็นรายได้สำคัญ คือ อาชีพที่มีเงินเดือนประจำ ได้แก่ เป็นพนักงานรัฐวิสาหกิจ โรงงาน และร้านค้าต่างๆ รองลงมา คือ การรับจ้างทั่วไป สำหรับแรงงานที่มีอายุระหว่าง 15-30 ปี ที่ไม่ได้ประกอบอาชีพนั้น ทั้งหมดยังศึกษาอยู่ ส่วนแรงงานที่มีอายุตั้งแต่ 50 ปีขึ้นไปที่ไม่ได้ประกอบอาชีพจะมีอายุตั้งแต่ 65 ปีขึ้นไป

ดังนั้นในแต่ละครัวเรือนนอกจากจะมีแรงงานที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นรายได้ภาคเกษตรกรรมแล้ว ยังมีแรงงานส่วนเกินไปประกอบอาชีพอื่นเป็นรายได้นอกภาคเกษตรกรรม ทำให้แต่ละครัวเรือนมีรายได้จากหลายแห่งจากแรงงานนอภาคเกษตรกรรมที่ไปประกอบอาชีพที่หลากหลาย ทั้งที่ประกอบอาชีพอยู่ภายในชุมชนและเดินทางไปทำงานนอกชุมชน เพราะที่อยู่อาศัยมีความสะดวกในการเข้าถึงพื้นที่เมืองที่เป็นแหล่งงานสำคัญ ซึ่งรายได้จะถูกนำมาใช้เป็นทุนในการทำเกษตรกรรมหรือเช่าที่ดินต่อไป ทำให้การผลิตทางการเกษตรยังคงอยู่ต่อไป การมีแรงงานนอภาคเกษตรกรรมจึงเป็นการปรับตัวในเชิงปัจจัยการผลิตทางการเกษตรในด้านแรงงาน ของเกษตรกรทั้ง 3 กลุ่ม ในแต่ละกลุ่มมีลักษณะการปรับตัวของแรงงานนอภาคเกษตรกรรมที่แตกต่างกัน โดยมีเงื่อนไขที่ขึ้นอยู่กับความเกี่ยวข้องกับตลาดน้ำคลองลัดมะยม และลักษณะกรรมสิทธิ์ที่ดิน โดยมีรายละเอียดในหัวข้อต่อไป

6.2.2 การปรับตัวในด้านการตลาด

ภายหลังจากการจัดตั้งตลาดน้ำคลองลัดมะยม เกษตรกรในชุมชนสามารถนำผลผลิตของตนเองส่วนหนึ่งมาวางขายในตลาดในราคาขายปลีก จากการที่ต้องส่งพ่อค้าคนกลางทั้งหมดในราคาซื้อที่ต่ำกว่าราคาขายปลีกเป็นเท่าตัว จากการเปลี่ยนรูปแบบการขายผลผลิตดังกล่าว ทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้นจาก

การขายผลผลิตโดยตรง เกษตรกรจึงสามารถกำหนดราคาผลผลิตได้ด้วยตนเอง จากที่ผ่านมาพ่อค้าคนกลางเป็นผู้กำหนด จึงเป็นการเพิ่มรายได้ในภาคเกษตรกรรม นอกจากนำผลผลิตทางการเกษตรมาวางขายแล้ว เกษตรกรสามารถนำสินค้าอื่นมาวางขาย ได้แก่ อาหาร ขนม ของที่ระลึก เป็นต้น ตลอดจนการบริการนักท่องเที่ยว ซึ่งหลายครัวเรือนได้ปรับอัตราส่วนรายได้ จากการที่เกษตรกรเป็นรายได้หลัก การนำสินค้าอื่นมาขาย จึงเป็นรายได้จากนอกภาคเกษตรกรรม ในส่วนของธุรกิจการค้าจนสามารถขึ้นเป็นรายได้หลักแทนที่รายได้จากภาคเกษตรกรรมได้ตารางที่

ตาราง 6.3 ลักษณะของครัวเรือนเกษตรกรที่มีความเกี่ยวข้องกับตลาดน้ำคลองลัดมะยม กับที่มาของรายได้

ที่มาของรายได้	รายได้หลัก		รายได้เสริม	
	ครัวเรือน	ร้อยละ	ครัวเรือน	ร้อยละ
ครัวเรือนที่เกี่ยวข้องกับตลาดน้ำคลองลัดมะยม				
• เกษตรกรรม	1	7.69	12	92.31
• มีเงินเดือนประจำ	1	7.69	-	-
• ธุรกิจการค้า	11	84.62	1	7.69
รวม	13	100.00	13	100.00
ครัวเรือนที่ไม่เกี่ยวข้องกับตลาดน้ำคลองลัดมะยม				
• ประกอบการเกษตร	16	69.57	7	30.43
• มีเงินเดือนประจำ	2	8.70	1	4.35
• ประกอบธุรกิจการค้า	2	8.70	2	8.70
• รับจ้างทั่วไป	3	13.04	2	8.70
• อื่นๆ	-	-	11	47.83
รวม	23	100.00	23	100.00

(ที่มา: จากการสำรวจโดยผู้วิจัย, 2553)

จากตารางที่ 6.3 พบว่าครัวเรือนเกษตร เกิดการขยายตัวของรายได้ด้านธุรกิจการค้าเกิดขึ้นในพื้นที่ที่มาจากครัวเรือนที่มีส่วนร่วมกับตลาดน้ำคลองลัดมะยมที่ได้ลงทุน และพัฒนาตลาดน้ำ จึงเป็นกลุ่มที่มีรายได้หลักจากการประกอบธุรกิจการค้าคิดเป็นร้อยละ 84.62 ของครัวเรือนเกษตรที่มีความเกี่ยวข้องกับตลาดน้ำคลองลัดมะยม นอกจากนั้นยังเป็นกลุ่มที่มีรายได้หลักจากการประกอบธุรกิจการค้ามากที่สุดของชุมชน ดังนั้นตลาดน้ำคลองลัดมะยมนอกจากเป็นแหล่งกระจายผลผลิตทางเกษตรแล้ว ยังทำให้เกิดการขยายตัวด้านการค้าที่เป็นรายได้นอกภาคการเกษตรในพื้นที่ขึ้นอีกด้วย แต่ในขณะเดียวกัน

เกษตรกรที่ไม่ได้มีส่วนร่วมในการดำเนินงานตลาดน้ำ ก็มีลักษณะการปรับตัวที่แตกต่างกัน โดยแบ่งลักษณะการปรับตัวในด้านการตลาดออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

1) ครัวเรือนที่เกี่ยวข้องกับตลาดน้ำคลองลัดมะยม

ส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรที่มีที่ดินเป็นกรรมสิทธิ์ของตนเอง คือ เกษตรกรในกลุ่มที่ 1 และกลุ่มที่ 2 เกษตรกรทั้ง 2 กลุ่มนี้สามารถนำที่ดินของตนเองบางส่วนไปพัฒนาเพื่อการท่องเที่ยวได้ โดยพบว่าเกษตรกรในกลุ่มนี้เป็กลุ่มที่มีรายได้หลักจากธุรกิจการค้าเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งที่มาของรายได้ดังกล่าวมาจากการพัฒนาที่ดินของตนเองมาพัฒนาการท่องเที่ยว โดยเฉพาะจากการเก็บค่าเช่าแผงจากผู้เช่าทำการค้า หรือจากการค้าขายสินค้าอื่น ซึ่งรายได้ในส่วนนี้มีอัตราส่วนที่มากและมีความสำคัญขึ้นมาแทนที่รายได้จากภาคเกษตรกรรม จึงพบว่าเกษตรกรในกลุ่มนี้แทบทั้งหมดมีรายได้จากนอกภาคเกษตรกรรมเป็นรายได้หลักแล้ว ดังนั้นจากการจัดตั้งตลาดน้ำคลองลัดมะยมเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ จึงเป็นที่มาของรายนอกภาคเกษตรกรรมที่สำคัญของครัวเรือนเกษตรกรในกลุ่มที่ 1 และกลุ่มที่ 2

2) ครัวเรือนที่ไม่เกี่ยวข้องกับตลาดน้ำคลองลัดมะยม

สำหรับครัวเรือนที่ไม่เกี่ยวข้องกับตลาดน้ำคลองลัดมะยม พบว่าแทบทั้งหมดเป็นครัวเรือนในกลุ่มที่ 3 โดยมีเหตุผล ได้แก่ ไม่สามารถนำผลผลิตทางการเกษตรไปจำหน่ายที่ตลาดได้ ในปัจจุบันขายผลผลิตทั้งหมดให้กับพ่อค้าคนกลางที่มารับถึงที่ก็มีความสะดวกกว่าอยู่แล้ว อีกทั้งไม่มีสินค้าอื่นที่น่าสนใจไปจำหน่าย เกษตรกรในกลุ่มนี้จึงแทบไม่ได้ปรับตัวในด้านการตลาด จากการที่ไม่มีกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นของตนเอง ทำให้ไม่มีสิทธิในการนำที่ดินที่ตนเองเช่าอยู่ไปพัฒนาการท่องเที่ยวได้ เกษตรกรในกลุ่มนี้จึงได้แต่เพียงนำผลผลิตทางการเกษตรและสินค้าอื่นไปจำหน่ายเท่านั้น เมื่อไม่สามารถสร้างรายได้อื่นจากที่ดินที่ตนเองอาศัยอยู่ได้จึงต้องออกไปหารายได้อื่นจากนอกชุมชน ดังนั้นเกษตรกรในกลุ่มนี้จึงมีรายได้ที่หลากหลาย โดยส่วนใหญ่จากการที่ในแต่ละครัวเรือนมีลูกหลานคน จึงออกไปหารายได้จากหลายๆ แบบ และส่งเงินมาให้ครอบครัวพ่อแม่เพื่อใช้จ่ายเป็นทุนในการทำเกษตร และเลี้ยงครอบครัว อีกทั้งการจ่ายค่าเช่าที่ดิน เพื่อเป็นที่อาศัยอยู่ต่อไป การออกไปหารายได้จากนอกชุมชนยังเป็นหลักประกันถ้าหากถูกบอกเลิกให้เช่าที่ดินต่อไป เกษตรกรยังมีช่องทางหารายได้จากทางอื่นนอกจากการทำเกษตรกรรม

6.2.3 การปรับตัวในด้านกรรมสิทธิ์ที่ดิน

โดยพบว่าลักษณะกรรมสิทธิ์ที่ดินมีผลต่อลักษณะการปรับตัว อีกทั้งยังมีผลต่อทัศนคติของเกษตรกรในด้านความมั่นคงในการทำเกษตรกรรม และการคงอยู่ต่อไปในอนาคต โดยมีรายละเอียดต่อไปนี้

1) ลักษณะกรรมสิทธิ์ในที่ดินมีผลต่อที่มาของรายได้

เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะของกรรมสิทธิ์ที่ดิน ทั้งที่เป็นที่ดินทำกิน กับเป็นที่อยู่อาศัย ซึ่งสามารถแบ่งประเภทการถือครองออกเป็น 3 ประเภท เกษตรกรประเภทแรก มีที่ดินทำกิน กับที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง ประเภทที่สองมีที่ดินทำกินเช่า แต่ที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง และประเภทสุดท้าย มีที่ดินทำกิน กับที่อยู่อาศัยเช่า เปรียบเทียบกับที่มาของรายได้ ดังตารางที่ 6.4 ซึ่งสามารถวิเคราะห์ออกเป็นด้านต่างๆ ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 6.4 ความสัมพันธ์ระหว่างที่มาของรายได้กับลักษณะกรรมสิทธิ์ที่ดิน

ที่มาของรายได้	ประเภทของเกษตรกร					
	กลุ่มที่ 1	ร้อยละ	กลุ่มที่ 2	ร้อยละ	กลุ่มที่ 3	ร้อยละ
รายได้หลัก						
• เกษตรกรรม	1	11.11	4	40.00	12	70.59
• มีเงินเดือนประจำ	1	11.11	1	10.00	1	5.88
• ธุรกิจการค้า	6	66.67	5	50.00	2	11.76
• รับจ้างทั่วไป	1	11.11	-	-	2	11.76
รวม	9	100.00	10	100.00	17	100.00
รายได้รอง						
• เกษตรกรรม	8	88.89	6	60.00	5	29.41
• มีเงินเดือนประจำ	-	-	1	10.00	1	5.88
• ธุรกิจการค้า	-	-	2	20.00	1	5.88
• รับจ้างทั่วไป	1	11.11	-	-	1	5.88
• อื่นๆ	-	-	1	10.00	9	52.94
รวม	9	100.00	10	100.00	17	100.00

(ที่มา: จากการสำรวจโดยผู้วิจัย, 2553)

เกษตรกรที่เช่าที่ดิน ในที่ดินทั้งสองประเภท จากตารางที่ 6.4 พบว่าส่วนใหญ่มีรายได้หลักจากการทำเกษตรกรรมอยู่ แต่ทั้งหมดมีรายได้เสริมจากนอกภาคเกษตรกรรม โดยเฉพาะการที่คนในครอบครัวที่เป็นแรงงานนอกภาคเกษตรกรรม ไปประกอบอาชีพอื่น ในบางครั้งก็จะมีรายได้หลักจากนอกภาคเกษตรกรรม เกษตรกรในกลุ่มนี้จึงมีลักษณะที่มาจากรายได้ที่หลากหลาย แต่มีเพียงส่วนน้อยที่มีความเกี่ยวข้องกับธุรกิจการค้า โดยเฉพาะจากตลาดน้ำ

จากที่เกษตรกรส่วนใหญ่ในพื้นที่เช่าที่ดิน และยังอาศัยในที่ดินนั้นด้วย ในระยะเวลาที่ผ่านมา อัตราค่าเช่าเพิ่มขึ้นเพียงเล็กน้อย เมื่อเปรียบเทียบกับราคาประเมินที่ดินที่เพิ่มขึ้นถึงหลายเท่าตัว ทำให้

เกษตรกรที่ไม่สามารถเป็นเจ้าของที่ดินได้โดยการซื้อขาย สามารถทำเกษตรกรรมสร้างมูลค่าเพิ่มจากที่ดินได้ต่อไป แล้วยังสามารถอยู่อาศัยได้ด้วย ซึ่งค่าเช่าเป็นต้นทุนหนึ่งของการทำเกษตรกรรม

จากการพัฒนาการท่องเที่ยวเป็นตลาดน้ำ พบว่ามีครัวเรือนเกษตรทั้งสิ้น 14 ครัวเรือนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับตลาดน้ำคลองลัดมะยม โดยแต่ละครัวเรือนมีกิจกรรมที่มีส่วนร่วมกับตลาดน้ำที่แตกต่างกัน เมื่อนำกรรมสิทธิ์ในที่ดินของแต่ละครัวเรือนมาพิจารณาแล้ว จากตารางที่ 6.5 พบว่าในแต่ละลักษณะกรรมสิทธิ์มีกิจกรรมที่มีส่วนร่วมแตกต่างกัน โดยพบว่าผู้ที่มีที่ดินเป็นกรรมสิทธิ์ของตนเอง สามารถเก็บผลประโยชน์จากการนำที่ดินมาพัฒนาได้ โดยมีวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรตลาดน้ำคลองลัดมะยม บริหารงานสามารถของงบประมาณเพื่อพัฒนาพื้นที่ได้ จากหน่วยงานที่สนับสนุนการพัฒนาชุมชนและการท่องเที่ยว ได้แก่ สำนักพัฒนาชุมชนและสวัสดิการสังคม กรุงเทพมหานคร การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เป็นต้น โดยการพัฒนาดังกล่าวจะต้องได้รับความยินยอมจากเจ้าของที่ดิน และผลประโยชน์นั้นจะต้องอยู่ในชุมชน ซึ่งโดยลำพังแล้วเกษตรกรที่เป็นเจ้าของที่ดินไม่สามารถมีเงินทุนที่จะใช้ในการพัฒนาได้ด้วยตนเอง ลักษณะการพัฒนาดังกล่าว มีแนวโน้มว่าจะขยายตัวไปตามที่ดินตามแนวคลอง อีกทั้งเจ้าของที่ดินที่เป็นคนนอกชุมชนจะมีการลงทุนเอง ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพื้นที่อย่างรวดเร็วต่อไปในอนาคต แต่ผู้ที่ไม่มียกรรมสิทธิ์เป็นของตนเองจะเป็นผู้บริหารตลาด และนำสินค้ามาขายเท่านั้น

ตารางที่ 6.5 ลักษณะกรรมสิทธิ์ที่ดินกับทัศนคติเกี่ยวกับความมั่นคงในเกษตรกรรม

กรรมสิทธิ์ที่ดิน			ระดับความมั่นคง					
ประเภทที่	ที่ดินทำกิน	ที่อยู่อาศัย	มาก	ร้อยละ	ปานกลาง	ร้อยละ	น้อย	ร้อยละ
1	ของตนเอง	ของตนเอง	9	69.23	-	-	-	-
2	เช่า	ของตนเอง	3	23.08	5	38.46	2	20.00
3	เช่า	เช่า	1	7.69	8	61.54	8	80.00
รวม			13	100.00	13	100.00	13	100.00

(ที่มา: จากการสำรวจโดยผู้วิจัย, 2553)

2) ทัศนคติเกี่ยวกับความมั่นคงในเกษตรกรรม

ความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะกรรมสิทธิ์ที่ดิน กับทัศนคติเกี่ยวกับความมั่นคงในเกษตรกรรม จากตารางที่ 6.5 พบว่าผู้ที่มีกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นของตนเอง จะมีทัศนคติเกี่ยวกับความมั่นคงในเกษตรกรรมในระดับมาก เพราะมีที่ดินเป็นของตนเอง บางครัวเรือนยังมีพื้นที่เกษตรกรรมในต่างจังหวัด รองลงมาคือเกษตรกรที่มีกรรมสิทธิ์ที่ดินเฉพาะที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง ส่วนใหญ่จะมีทัศนคติเกี่ยวกับความมั่นคงในเกษตรกรรมในระดับปานกลางเพราะถึงแม้ว่าจะเช่าที่ดินทำที่ทำเกษตรกรรม แต่ยังมีที่อยู่อาศัยบนที่ดินกรรมสิทธิ์ของตนเองในชุมชน ส่วนเกษตรกรที่เช่าที่ดินทั้งหมด จะมีทัศนคติเกี่ยวกับความ

มั่นคงในเกษตรกรรมในระดับปานกลางถึงน้อย เพราะความมั่นคงขึ้นอยู่กับเจ้าของที่ดิน ถ้าเกษตรกรรมมีความมั่นใจว่าเจ้าของที่ดินยังให้ทำเกษตรกรรมต่อไป ก็จะมีความมั่นคงในระดับสูง แต่ถ้าหากเจ้าของที่ดินขายที่ดินออกไปเปลี่ยนเจ้าของที่ดินคนใหม่ หรือประกาศขาย ก็จะมีความมั่นคงในระดับต่ำ มีเกษตรกรรมในกลุ่มนี้เพียง 1 รายเท่านั้น ที่มีพื้นที่อื่นที่เป็นของตนเองรองรับเมื่อต้องออกจากชุมชนคลองลาดมะยมไป

ตารางที่ 6.6 ลักษณะกรรมสิทธิ์ที่ดินกับทัศนคติเกี่ยวกับการสืบทอดอาชีพเกษตรกรรมของตนเอง

กรรมสิทธิ์ที่ดิน			ความต้องการสืบทอดให้ลูกหลาน			
ประเภทที่	ต้องการ	ต้องการ	ต้องการ	ร้อยละ	ปานกลาง	ร้อยละ
1	ของตนเอง	ของตนเอง	5	50.00	4	15.38
2	เช่า	ของตนเอง	2	20.00	8	30.77
3	เช่า	เช่า	3	30.00	14	53.85
รวม			10	100.00	26	100.00

(ที่มา: จากการสำรวจโดยผู้วิจัย, 2553)

3) ทัศนคติเกี่ยวกับการสืบทอดอาชีพเกษตรกรรม

เกษตรกรรมที่มีความต้องการให้สืบทอดการทำเกษตรกรรมต่อไป จากตารางที่ 6.6 พบว่าเกษตรกรรมที่มีความต้องการให้ลูกหลานทำเกษตรกรรมต่อไป ส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรมที่มีกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นของตนเอง ส่วนเกษตรกรรมที่เช่าที่ดิน ส่วนใหญ่จะไม่ต้องการให้ลูกหลานทำเกษตรกรรมต่อไป

ตารางที่ 6.7 ลักษณะกรรมสิทธิ์ที่ดินกับความต้องการสืบทอดเกษตรกรรมของลูกหลาน

กรรมสิทธิ์ที่ดิน			ความต้องการสืบทอดของลูกหลาน			
ประเภทที่	ต้องการ	ต้องการ	ต้องการ	ร้อยละ	ปานกลาง	ร้อยละ
1	ของตนเอง	ของตนเอง	4	57.14	5	17.24
2	เช่า	ของตนเอง	1	14.29	9	31.03
3	เช่า	เช่า	2	28.57	15	51.72
รวม			7	100.00	29	100.00

(ที่มา: จากการสำรวจโดยผู้วิจัย, 2553)

ในส่วนของผู้ถือหุ้นจากตารางที่ 6.7 พบว่าครัวเรือนที่มีกรรมสิทธิ์ที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ผู้ถือหุ้นจะมีความต้องการในการสืบทอดการทำเกษตรกรรม มากกว่าครัวเรือนที่เช่าดิน

4) สรุปปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกรรมสิทธิ์ที่ดิน

จากลักษณะกรรมสิทธิ์ที่ดิน พบว่าลักษณะกรรมสิทธิ์ที่ดินมีผลต่อการปรับตัวของเกษตรกร สามารถแบ่งลักษณะกรรมสิทธิ์ที่ดินของเกษตรกรออกเป็น 2 ประเภท โดยลักษณะกรรมสิทธิ์ที่ดินมีความสัมพันธ์กับการปรับตัวของเกษตรกรในชุมชนคลองลัดมะยมทั้ง 3 ประเภทดังต่อไปนี้

4.1) เกษตรกรที่มีที่ดินเป็นกรรมสิทธิ์ของตนเอง

เกษตรกรที่มีกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นของตนเอง คือ เกษตรกรในกลุ่มที่ 1 และกลุ่มที่ 2 ในด้านรายได้ พบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่มีรายได้หลักจากนอกภาคเกษตรกรรม โดยมีรายได้ภาคเกษตรกรรมเป็นรายได้อีกส่วนหนึ่ง โดยเฉพาะรายได้หลักนอกภาคเกษตรกรรมที่มาจากธุรกิจการค้า ที่พบว่ามาจากการท่องเที่ยวจากการพัฒนาที่ดินเป็นตลาดน้ำคลองลัดมะยม ได้แก่ จากการเก็บค่าเช่าแผง การนำเที่ยว และจำหน่ายสินค้า สอดคล้องกับการปรับตัวในด้านการตลาดของครัวเรือนที่เกี่ยวข้องกับตลาดน้ำคลองลัดมะยม ดังนั้นการมีกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นของตนเองจึงมีสิทธิ์ที่จะนำที่ดินในกรรมสิทธิ์ของตนไปพัฒนาได้อย่างเต็มที่ และมีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่ออกไปหารายได้จากที่อื่น

ในด้านทัศนคติและการสืบต่ออาชีพต่อไปในอนาคต ทัศนคติเกี่ยวกับความมั่นคงในการทำเกษตรกรรม พบว่าส่วนใหญ่ผู้ที่มีกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นของตนเองมีความรู้สึกมั่นคงในการทำเกษตรกรรม มากกว่าการเช่าที่ดิน โดยเฉพาะเกษตรกรในกลุ่มที่ 1 ที่มีทั้งที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยเป็นกรรมสิทธิ์ของตนเองมีความรู้สึกที่มั่นคงกว่าเกษตรกรในกลุ่มที่ 2 ที่มีกรรมสิทธิ์ที่ดินเฉพาะสำหรับอยู่อาศัยเท่านั้น เช่นเดียวกับการสืบทอดการทำเกษตรกรรมเกษตรกรในกลุ่มที่ 1 มีความต้องการสืบทอดการทำเกษตรกรรม อีกทั้งผู้ถือหุ้นมีความต้องการสืบทอดมากกว่าเกษตรกรในกลุ่มที่ 2 ที่ถึงแม้ว่าจะมีกรรมสิทธิ์ที่ดินสำหรับอยู่อาศัย แต่ต้องเช่าที่ดินเป็นที่ทำกินสำหรับการทำเกษตรกรรม แต่เกษตรกรในกลุ่มที่ 2 ยังมีแรงบีบคั้นน้อยกว่าเกษตรกรในกลุ่มที่ 3 ดังที่จะกล่าวต่อไป

4.2) เกษตรกรที่ไม่มีกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นของตนเอง

เกษตรกรที่ไม่มีกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นของตนเอง คือ เกษตรกรในกลุ่มที่ 3 พบว่าเกษตรกรในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่ยังมีรายได้หลักจากทำเกษตรกรรมอยู่ เนื่องจากการเช่าที่ดินสำหรับการทำเกษตรกรรม จึงต้องใช้ประโยชน์ที่ดินตามที่ได้ทำสัญญาเช่าไว้ อีกทั้งแปลงที่ดินที่เกษตรกรทำสัญญาเช่าไว้ส่วนใหญ่ยังอยู่ในกลุ่มแปลงที่ดินขนาดใหญ่ยังสามารถปลูกพืชให้ผลผลิตเมื่อนำไปขายแล้ว ยังมีรายได้จำนวนมากพอที่จะเป็นรายได้หลักของครัวเรือนต่อไปได้ นอกนั้นมีเพียงบางส่วนเท่านั้นที่มีรายได้จากนอกภาคเกษตรกรรม ได้แก่ ธุรกิจการค้า รับจ้างทั่วไป และมีเงินเดือนประจำในนี้พบว่า เป็นพนักงานรัฐวิสาหกิจรับบำนาญมี 1 ราย ในด้านรายได้รองพบว่าเกษตรกรในกลุ่มนี้เน้นการออกไปหารายได้ที่อื่น และมีการหารายได้ที่

หลากหลายขึ้นอยู่กับระดับการศึกษา และความสามารถ เพื่อเป็นหลักประกันว่าถ้าหากถูกบอกเลิกการเช่าที่ดิน ก็ยังสามารถไปมีอาชีพอื่นรองรับสำหรับการออกสู่นอกภาคเกษตร รายได้รองของเกษตรกรในกลุ่มนี้ได้แก่ การมีรายได้จากลูกหลานที่ไปประกอบอาชีพอื่น รับจ้างทั่วไป และเป็นพนักงานเงินเดือน เป็นต้น

ในด้านทัศนคติและการสืบต่ออาชีพต่อไปในอนาคต พบว่าเกษตรกรในกลุ่มนี้มีความรู้สึกมั่นคงอยู่ในระดับปานกลางและน้อยอย่างละเท่ากันๆ กัน เพราะมีความเห็นว่ายังขาดทางเลือกที่จะไปประกอบอาชีพอื่นโดยเฉพาะเกษตรกรในรุ่นพ่อแม่ที่อายุมากและมีระดับการน้อย จึงเลือกที่จะทำเกษตรกรรมต่อไป หรือนำมาเป็นทุนในการส่งเสียลูกหลานให้มีระดับการศึกษาสูงๆ เพื่อไปประกอบอาชีพอื่น หรือรักษาพื้นที่เอาไว้ให้ยังมีที่อยู่อาศัยต่อไป และยังเห็นว่าสภาพแวดล้อมยังเหมาะสมสำหรับการทำเกษตรกรรมได้ แต่ในขณะเดียวกันก็ยังคงเผชิญกับแรงกดดันถ้าหากถูกบอกเลิกให้เช่าที่ดิน ด้วยปัญหานี้มีผลต่อการสืบทอดการทำเกษตรกรรม ทำให้เกษตรกรในกลุ่มนี้ไม่ต้องสืบทอดการทำเกษตรกรรมต่อไป

6.3 การปรับตัวเพื่อคงอยู่ของเกษตรกรในชุมชนคลองลัดมะยม

จากการวิเคราะห์ลักษณะการปรับตัวในเชิงปัจจัยการผลิตทางการเกษตร พบว่าเกษตรกรในแต่ละประเภทที่แบ่งตามลักษณะกรรมสิทธิ์ที่ดินมีการปรับตัวในเชิงปัจจัยการผลิตที่แตกต่างกัน จากลักษณะดังกล่าวสามารถสรุปลักษณะการคงอยู่ของเกษตรกรแบบสวนในชุมชนคลองลัดมะยมในปัจจุบันและการคาดการณ์ต่อไปในอนาคตได้ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

6.3.1 การปรับตัวเพื่อคงอยู่ของเกษตรกรแต่ละประเภทในชุมชนคลองลัดมะยม

จากกระบวนการปรับตัวในเชิงปัจจัยการผลิตทางการเกษตร จากการแบ่งประเภทเกษตรกรตามลักษณะกรรมสิทธิ์ที่ดินจากตารางที่ 6.8 พบว่าเกษตรกรในแต่ละครัวเรือนยังมีการจัดการปัจจัยการผลิตในแต่ละครัวเรือนที่แตกต่างกัน เป็น 3 ประเภท แต่ละประเภทมีลักษณะและแนวโน้มการคงอยู่ที่แตกต่างกันดังต่อไปนี้

1) **กลุ่มที่ 1 เกษตรกรที่มีกรรมสิทธิ์ที่ดินทำกินเป็นของตนเอง** มีเกษตรกรในกลุ่มนี้เป็นร้อยละ 25.00 ของเกษตรกรทั้งหมด แทบทั้งหมดจะมีรายได้หลักจากธุรกิจการค้า โดยเฉพาะจากการจัดตั้งตลาดน้ำคลองลัดมะยมซึ่งมีลักษณะเป็นธุรกิจชุมชน โดยเฉพาะการนำที่ดินที่เป็นกรรมสิทธิ์ของตนเองมาพัฒนาเป็นตลาดน้ำ ทำให้สามารถจัดเก็บรายได้ทั้งจากผู้เช่า และตนเองยังได้วางขายสินค้า อีกทั้งเปิดโอกาสให้เกษตรกรอื่นในชุมชนมาวางขายสินค้า เป็นรายได้ให้ครัวเรือนอื่นๆ อีก

ในขณะเดียวกันครัวเรือนเหล่านี้ก็ยังทำเกษตรกรรมควบคู่ไปด้วย เพราะพื้นที่ที่พัฒนาเพื่อการตลาดเป็นเพียงพื้นที่ส่วนหนึ่งเท่านั้น ถึงแม้จะมีความสำคัญลดลงไปเป็นรายได้รองแล้วก็ตาม เกษตรกรในกลุ่มนี้ยังมีความเห็นว่าการทำเกษตรกรรมยังมีความมั่นคงมาก อีกทั้งลูกหลานส่วนใหญ่ยัง

ต้องการสืบทอดการทำเกษตรกรรมต่อไปเพราะยังมีพื้นที่เกษตรกรรมเป็นของตนเอง ในหลายครัวเรือน ยังมีพื้นที่เกษตรกรรมในต่างจังหวัดอีกด้วย เป็นกลุ่มที่มีระดับการคงอยู่สูงที่สุด

2) กลุ่มที่ 2 เกษตรกรที่เช่าที่ดินทำกิน แต่มีกรรมสิทธิ์ที่ดินสำหรับอยู่อาศัยเป็นของตนเอง มีเกษตรกรในกลุ่มนี้เป็นร้อยละ 27.78 ของเกษตรกรทั้งหมด ในแต่ละครัวเรือนมีที่ดินเป็นของตนเองเฉลี่ยต่ำกว่า 1 ไร่ ซึ่งเพียงพอกับการอยู่อาศัย ในอดีตครัวเรือนเกษตรกรรมในกลุ่มนี้หลายครัวเรือน ก็มีที่ดินทำกินเป็นกรรมสิทธิ์ของตนเองเช่นเดียวกับเกษตรกรในกลุ่มแรก แต่จากการแบ่งมรดกที่ดินให้ลูกหลานในรุ่นพ่อแม่ ทำให้ที่ดินที่เป็นกรรมสิทธิ์ของแต่ละครัวเรือนมีขนาดเล็กจนไม่สามารถทำเกษตรกรรมได้ จึงต้องเช่าพื้นที่เพิ่มเติมในการทำเกษตรกรรม เกษตรกรกลุ่มนี้ก็ยังสามารถนำที่ดินกรรมสิทธิ์ของตนเองมาใช้สำหรับพัฒนาเป็นตลาดน้ำจนเป็นรายได้หลักของครัวเรือนได้ ถึงแม้หลายครัวเรือนยังมีรายได้หลักมาจากการทำเกษตรกรรม แต่ส่วนใหญ่เริ่มมีแนวโน้มมีรายได้หลักจากนอกภาคเกษตรกรรมเพิ่มมากขึ้น เพื่อเป็นหลักประกันเมื่อไม่สามารถเช่าที่ดินเพื่อการเกษตรต่อไปได้ เช่นเดียวกับเกษตรกรในกลุ่มถัดไป

ในด้านความมั่นคง เกษตรกรกลุ่มนี้ให้ความเห็นว่า การทำเกษตรกรรมยังมีความมั่นคงในระดับปานกลาง เพราะแรงบีบคั้นในเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดินยังมีน้อยกว่าเกษตรกรในกลุ่มถัดไป ส่วนใหญ่ลูกหลานไม่ต้องสืบทอดการทำเกษตรกรรมต่อไป เป็นกลุ่มที่มีระดับการคงอยู่ในระดับปานกลาง

3) กลุ่มที่ 3 เกษตรกรที่เช่าทั้งที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัย เป็นเกษตรกรกลุ่มใหญ่ในพื้นที่มีเกษตรกรในกลุ่มนี้เป็นร้อยละ 47.22 ของเกษตรกรทั้งหมด ส่วนใหญ่ยังมีรายได้หลักจากภาคเกษตรกรรมอยู่ และมีรายได้รองที่หลากหลาย โดยเฉพาะจากลูกหลานที่ไปประกอบอาชีพอื่นๆ โดยลูกหลานเหล่านี้ก็อยู่อาศัยในพื้นที่เดียวกัน การเช่าที่ดินโดยอัตราค่าเช่าที่เจ้าของที่ดินกำหนดไว้สำหรับเกษตรกรรมยังมีราคาถูกลงมาก ทำให้เกษตรกรยังสามารถทำเกษตรกรรมต่อไปได้ และบุคคลอื่นที่ไม่ใช่เกษตรกรก็สามารถอยู่อาศัยในพื้นที่ต่อไปได้เช่นกัน ถึงแม้ครัวเรือนเหล่านี้จะไม่สามารถนำที่ดินของตนเองมาพัฒนาเป็นตลาดน้ำเพื่อเพิ่มรายได้ได้เนื่องจากติดในสัญญาเช่าที่ดินเพื่อเกษตรกรรมเท่านั้น แต่ยังมีบางครัวเรือนยังมีรายได้จากธุรกิจการค้าโดยนำสินค้าและผลผลิตทางเกษตรกรรมไปจำหน่ายในตลาดน้ำคลองลัดมะยม แต่ส่วนใหญ่เตรียมพร้อมที่จะไปประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรกรรมอย่างเต็มตัว จากการไปประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรกรรมเพิ่มเติม และมีส่วนร่วมกับการดำเนินการธุรกิจชุมชนน้อย เพราะอาจเกิดจากการคาดการณ์ว่า ถ้าหากถูกยกเลิกสัญญาคงต้องออกไปจากชุมชนคลองลัดมะยม ในด้านความมั่นคงเกษตรกรกลุ่มนี้ให้ความเห็นว่า การทำเกษตรกรรมไม่มีความมั่นคง เพราะแรงบีบคั้นในเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดินมีมาก ส่วนใหญ่ลูกหลานไม่ต้องการสืบทอดการทำเกษตรกรรมต่อไป เป็นกลุ่มที่มีระดับการคงอยู่ในระดับต่ำ

ตารางที่ 6.8 ประเภทเกษตรกรในชุมชนคลองลัดมะยมจำแนกตามลักษณะกรรมสิทธิ์ในที่ดิน พ.ศ. 2553

ประเภท เกษตรกร	กลุ่มที่1	กลุ่มที่2	กลุ่มที่3
ประเด็น การวิเคราะห์			
กรรมสิทธิ์ที่ดิน			
ที่ดินที่พักอาศัย	ของตนเอง	ของตนเอง	เช่า
ที่ดินทำกิน	ของตนเอง	เช่า	เช่า
รายได้และต้นทุนการผลิต			
ต้นทุนการผลิตการเกษตร (บาท/ไร่/ปี)	3,500	4,500 – 5,000	4,500 – 5,000
ที่มาของรายได้นอกภาค เกษตรกรรม	ธุรกิจการค้า	ธุรกิจการค้า	รับจ้างและอื่นๆ
ตลาดและการกระจายสินค้า			
รูปแบบการจำหน่าย ผลผลิต	นำไปขายเอง ที่ตลาด	นำไปขายเอง ที่ตลาด	ขายผลผลิต ให้พ่อค้าคนกลาง ทั้งหมด
ความเกี่ยวข้องกับตลาดน้ำ คลองลัดมะยม	เป็นผู้ดำเนินการ, และนำผลผลิต ไปจำหน่าย	เป็นผู้ดำเนินการ, และนำผลผลิต ไปจำหน่าย	นำผลผลิตไป จำหน่าย และ มีส่วนเกี่ยวข้องน้อย
ทัศนคติของแรงงาน			
ความมั่นคงในการทำ เกษตรกรรมในปัจจุบัน	มาก	ปานกลาง	น้อย
ความต้องการสืบทอด ของลูกหลาน	ต้องการ	ไม่ต้องการ	ไม่ต้องการ
สรุประดับการคงค้างอยู่ ของเกษตรกร	มาก	ปานกลาง	น้อย

(ที่มา: จากการวิเคราะห์โดยผู้วิจัย, 2553)

6.3.2 การปรับตัวเพื่อคงอยู่ของเกษตรกรชุมชนคลองลัดมะยมในปัจจุบันและการคงอยู่ต่อไปในอนาคต

จากทวิเคราะห์การคงอยู่ของเกษตรกรแต่ละประเภทในชุมชนคลองลัดมะยมสามารถสรุปลักษณะการคงอยู่ของเกษตรกรรวมในปัจจุบัน และคาดการณ์ต่อไปในอนาคตโดยมีประเด็นในการอภิปรายดังต่อไปนี้

1) การคงอยู่ของชุมชนเกษตรกรรวมในปัจจุบัน

ในอดีตชุมชนคลองลัดมะยมมีการเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปอย่างช้าๆ เนื่องจากสภาพทางกายภาพที่มีคลองขวางกั้นชุมชนทั้งสามด้านมีความลำบากในการเชื่อมต่อกับพื้นที่โดยรอบที่มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นบนพื้นที่มาก่อน ตราบใดที่ยังไม่มีการสร้างสะพานเชื่อมต่อกองฝั่ง คลองจึงเป็นดั่งปราการขวางกั้นการพัฒนาไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกระจายเข้ามาจากพื้นที่โดยรอบ อีกทั้งสภาพพื้นที่ที่มีโครงข่ายลำน้ำ อีกทั้งร่องสวนที่กระจายตัวทั่วไปในพื้นที่เป็นอุปสรรคต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินไปเป็นประเภทอื่นเพราะจะต้องเสียค่าใช้จ่ายเป็นจำนวนมากในการปรับพื้นที่ให้ราบเรียบเสมอกันและหาดินมาถมเพื่อยกระดับพื้นดิน เมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่แบบทุ่งนาที่มีความราบเรียบสามารถเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่ได้ง่ายกว่า อีกทั้งสภาพการเข้าถึงพื้นที่ทางถนนที่ในอดีตยังไม่สะดวกสบายเท่าในปัจจุบัน จากปัจจัยดังกล่าวได้ช่วยชะลอการเปลี่ยนแปลงพื้นที่จากในอดีตทำให้ชุมชนคลองลัดมะยมยังเป็นพื้นที่เกษตรกรที่ยังคงอยู่จนถึงปัจจุบัน

แต่เมื่อศึกษาลักษณะของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมดในชุมชนคลองลัดมะยมในปัจจุบัน พบว่าเกษตรกรในแต่ละครัวเรือนครอบครองปัจจัยการผลิตที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะในด้านกรรมสิทธิ์ที่ดินซึ่งสามารถจำแนกประเภทเกษตรกรในชุมชนออกเป็นสามกลุ่มในแต่ละกลุ่มยังมีการปรับตัวในเชิงปัจจัยการผลิตทางการเกษตรที่แตกต่างกัน ทำให้เห็นถึงลักษณะการปรับตัวในเชิงปัจจัยการผลิตทางการเกษตรที่เชื่อมโยงกับลักษณะกรรมสิทธิ์ที่ดิน ทำให้เห็นว่าลักษณะกรรมสิทธิ์ที่ดิน มีผลต่อรูปแบบการปรับตัวของปัจจัยการผลิตทางการเกษตรและการคงอยู่ของวิถีการผลิตทางการเกษตรแบบสวนต่อไปในอนาคต โดยพบว่าเกษตรกรที่มีกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นของตนเองสามารถคงอยู่ได้ดีกว่าเกษตรกรที่ยังเช่าที่ดินอยู่ในปัจจุบัน อีกทั้งยังมีผลต่อการสืบทอดการทำเกษตรกรรมต่อไปในอนาคต ถ้าหากมีกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นของตนเอง ลูกหลานมีความต้องการสืบทอดการทำเกษตรกรรมมากกว่าการเช่าที่ไม่แน่นอน อีกทั้งการมีกรรมสิทธิ์ที่ดินย่อมมีอำนาจในการพัฒนาที่ดินไปเป็นอย่างอื่นเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มจากที่ดินของตนเอง แต่สำหรับการเช่าไม่สามารถละเมิดการทำสัญญาเช่าที่กำหนดไว้สำหรับการทำเกษตรกรรมได้ ดังนั้นลักษณะกรรมสิทธิ์ที่ดินจึงเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการกำหนดรูปแบบการปรับตัวในลักษณะต่างๆ

แต่เมื่อนำมูลค่าเช่าที่ดินจากราคาประเมินที่ดินจากรายที่ 5.11 ที่พบว่าราคาที่ดินในปี พ.ศ. 2553 เพิ่มขึ้นจากราคาประเมินในปี พ.ศ. 2547 หลายเท่าตัวโดยเฉพาะที่ดินที่อยู่ติดริมถนน ทำให้ปัจจุบันสามารถเดินทางเข้ามาในชุมชนได้สะดวกกว่าในอดีต ที่สามารถเข้าถึงได้หลายทางและสภาพ

ถนนก็ยิ่งดีกว่า แต่เมื่อเปรียบเทียบกับรายได้จากผลผลิตทางการเกษตรเป็นบาทต่อไร่จากแผนภูมิที่ 5.2 กลับพบว่ามีการปรับตัวเพียงเล็กน้อย รายได้ที่ได้ต่อไร่ เมื่อเปรียบเทียบกับมูลค่าของที่ดินต่อไร่ก็พบว่ามี ความแตกต่างกันอย่างมาก รายได้ที่ได้จากเกษตรกรรมมีมูลค่าน้อยกว่าราคาที่ดินต่อไร่หลายเท่าตัว ในทางเศรษฐศาสตร์ที่ประเมินความคุ้มค่าของการใช้ประโยชน์ที่ดินที่มีผลต่อการทำกิจกรรมทางการ เกษตรต่อไป จึงกล่าวได้ว่าผลประโยชน์จากการทำเกษตรกรรมเพียงอย่างเดียวไม่สามารถต่อสู้กับแรงบีบ คั้นต่อการรักษาการทำเกษตรกรรมในพื้นที่ต่อไป เพราะไม่คุ้มค่าต่อการใช้ที่ดินในเชิงเศรษฐศาสตร์ ซึ่งมีผลต่อการที่เจ้าของที่ดินทั้งที่เป็นเกษตรกร หรือเจ้าของที่ดินที่อยู่นอกชุมชนที่ไม่ได้เป็นเกษตรกรจะ นำที่ดินของตนไปใช้ในกิจกรรมอื่นที่มีผลตอบแทนมากกว่าการทำเกษตรกรรม ซึ่งจากผังเมืองรวมได้ กำหนดให้พื้นที่นี้เป็นพื้นที่อนุรักษ์ชนบทและเกษตรกรรมห้ามการใช้ประโยชน์ที่ดินสำหรับโรงงาน อุตสาหกรรม จึงมีการพัฒนาที่ดินสำหรับเป็นที่อยู่อาศัยประเภทบ้านจัดสรรเกิดขึ้น หรือขายที่ดินไปย่อม มีรายได้มากกว่าการทำเกษตรกรรมต่อไปหลายเท่าตัว จากลักษณะดังกล่าวย่อมมีผลต่อแรงจูงใจในการ ทำเกษตรกรรมต่อไปของเกษตรกรและการให้เช่าที่ดินสำหรับการทำเกษตรกรรมสำหรับเจ้าของที่ดินที่มี อัตราค่าเช่าในระดับต่ำ มีผลต่อการลดลงของพื้นที่เกษตรกรรม

จากปัญหารายได้ในภาคเกษตรกรรมที่มีแนวโน้มว่าจะไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิตในเขตเมือง อีกทั้งเป็นแรงต้านในการรักษาที่ดินในภาคเกษตรกรรมเอาไว้ แนวทางในการปรับตัวของเกษตรกรที่ น่าสนใจ คือการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างรายได้ภายในครัวเรือน จากเดิมที่พึ่งพารายได้จากภาค เกษตรกรรมเพียงอย่างเดียว ไปมีรายได้จากนอกภาคเกษตรกรรมมาเป็นรายได้เสริมภายในครัวเรือนด้วย และครัวเรือนส่วนใหญ่ยังมีรายได้จากนอกภาคเกษตรกรรมเป็นรายได้หลัก สำหรับครัวเรือนที่ยังรักษาวิถี การผลิตทางการเกษตรเอาไว้ได้ในปัจจุบัน มีที่มาของรายได้ที่น่าสนใจซึ่งขึ้นอยู่กับลักษณะกรรมสิทธิ์ ที่ดินของเกษตรกร โดยเกษตรกรที่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินเป็นของตนเองสามารถพัฒนาที่ดินของตนเองส่วน หนึ่งเพื่อการท่องเที่ยวเพื่อหารายได้จากนอกภาคเกษตรกรรม โดยยังรักษาพื้นที่สำหรับเกษตรกรรมส่วน ใหญ่ไว้ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเกษตรในกลุ่มที่ 1 กับกลุ่มที่ 2 ที่มีกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นของตนเอง

สำหรับครัวเรือนเกษตรกรกลุ่มที่ 3 มีการหารายได้จากนอกภาคเกษตรกรรมโดยจากการที่ ลูกหลานไปทำงานในเขตเมือง โดยที่ยังคงพักอาศัยอยู่ในชุมชนต่อไป เพราะที่ตั้งของชุมชนสามารถ เข้าถึงพื้นที่ในเขตเมืองได้สะดวกอีกทั้งเป็นหลักประกันถ้าหากถูกบอกละเมิดการให้เช่าที่ดินก็ยังมีช่องทาง ในการหารายได้ต่อไป นอกจากนั้นแม้แต่ลูกหลานของเกษตรกรใน 2 กลุ่มแรกบางส่วนก็ยังออกไปหา รายได้ในเมืองด้วย ถึงแม้ว่าถ้าหากจะเลิกการทำเกษตรกรรมในอนาคต ก็ยังยินดีที่จะอาศัยอยู่ในพื้นที่ ต่อไป เพราะสามารถเดินทางเข้าไปในเขตเมืองชั้นในที่เป็นแหล่งงานสำคัญได้สะดวก

ดังนั้นการมีรายได้จากนอกภาคเกษตรกรรมยังเป็นหลักประกันรายได้ให้แก่ครัวเรือน โดยมีที่มา ของรายได้จากแรงงานนอกภาคเกษตรกรรมที่มีอยู่ทุกครัวเรือน อีกทั้งรายได้จากนอกภาคเกษตรใน ปัจจุบันยังมีอัตราส่วนที่มากกว่ารายได้จากภาคเกษตรกรรม ทำให้โครงสร้างรายได้ของครัวเรือน เกษตรกรส่วนใหญ่เปลี่ยนแปลงไปเป็นรายได้จากนอกภาคเกษตรกรรมได้กลายเป็นรายได้หลักแทนที่ รายได้จากภาคเกษตรกรรมที่ไม่แน่นอนเป็นร้อยละ 57.73 ของครัวเรือนเกษตร แต่เมื่อพิจารณาครัวที่ยัง

มีรายได้จากภาคเกษตรกรรมเป็นรายได้หลักเป็นร้อยละ 47.22 ของครัวเรือนเกษตร พบว่าครัวเรือนเหล่านี้ต้องมีที่ดินสำหรับการทำเกษตรมาก ซึ่งส่วนใหญ่จะมีฐานขนาดที่ดินอยู่ในระดับสูงของชุมชน ทำให้ได้ผลผลิตไปจำหน่ายเพียงพอกับการเลี้ยงชีพโดยที่แทบทั้งหมดเป็นผู้เช่าที่ดิน ซึ่งต่างกับเกษตรกรในกลุ่มแรกมีฐานขนาดที่ดินขนาดเล็ก ทำให้ต้องพึ่งพาจากนอกภาคเกษตรกรรม จึงสรุปได้ว่าการคงอยู่ของเกษตรกรในปัจจุบันมี 2 ปัจจัย คือ การมีรายได้จากนอกภาคเกษตรกรรมจากแรงงานที่ยังอาศัยอยู่ในพื้นที่ กับรายได้จากการภาคเกษตรกรรมจากการมีฐานขนาดที่ดินสำหรับเกษตรกรที่เพียงพอสำหรับการเลี้ยงชีพ

2) การคงอยู่ของเกษตรกรต่อไปในอนาคต

โดยพบว่ากรรมสิทธิ์ที่ดินมีผลต่อการคงอยู่ของเกษตรกรต่อไปในอนาคต โดยเกษตรกรที่มีกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นของตนเองมีการคงอยู่ต่อไปที่ดีกว่า แต่เมื่อเปรียบเทียบจากอัตราส่วนกรรมสิทธิ์ที่ดินพบว่าเกษตรกรในพื้นที่ส่วนใหญ่ยังเป็นเกษตรกรที่ไม่มีกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นของตนเอง ต้องเช่าที่ดินเพื่อทำเกษตรกรรม ถึงแม้ว่าการให้เช่าที่ดินจะเป็นโอกาสทำให้เกษตรกรที่ไม่มีที่ดินทำกิน ได้มีที่ดินสำหรับทำเกษตรกรรมเลี้ยงชีพได้ จากการที่เจ้าของที่ดินยังเปิดโอกาสให้เช่าที่ดินต่อไปและเก็บค่าเช่าในอัตราที่เหมาะสมกับผลตอบแทนจากเกษตรกรรม แต่โดยข้อจำกัดหลายประการ ได้แก่ การทำสัญญาการเช่าแบบปีต่อปีจากการกำหนดกรอบเวลาที่จำกัดเพื่อเป็นการเปิดโอกาสให้เจ้าของที่ดินบอกเลิกให้เช่าและพัฒนาที่ดินเมื่อใดก็ได้ ทำให้เกษตรกรมีความรู้สึกไม่มั่นคงและเสี่ยงที่จะออกสู่นอกภาคเกษตรกรรมสูงในอนาคต อีกทั้งค่าตอบแทนเป็นค่าเช่าสำหรับเจ้าของที่ดินที่ต่ำไม่คุ้มค่าเมื่อเทียบกับมูลค่าของที่ดิน อาจเป็นข้อพิจารณาในการเลิกให้เช่าที่ดินสำหรับการทำเกษตรกรรมต่อไป แล้วยังส่งผลให้ลูกหลานเกษตรกรไม่ต้องการสืบทอดการทำเกษตรกรรมต่อไป

สำหรับเกษตรกรที่มีกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นของตนเอง ที่ถึงแม้ว่าจะมีระดับการคงอยู่ที่สูง จากการที่ลูกหลานเกษตรส่วนใหญ่ที่ต้องการสืบทอดการทำเกษตรกรรมต่อไป เป็นลูกหลานเกษตรกรที่มีกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นของตนเองจึงไม่มีแรงบีบคั้นในด้านที่ดินทำกิน แต่ก็เป็นเกษตรกรที่มีไม่ก็ครัวเรือนในพื้นที่ อีกทั้งในแต่ละครัวเรือนเองก็มีลูกหลานที่มีโอกาสสูงที่ต้องแบ่งที่ดินเป็นมรดกต่อไปและแทบทั้งหมดกรรมสิทธิ์ขนาดเล็กจนถึงปานกลาง ซึ่งแน่นอนว่าถ้าหากมีการแบ่งแปลงที่ดินอีกที่ดินจะมีขนาดเล็กจนไม่สามารถทำเกษตรกรรมต่อไปได้ ก็อาจเลิกการทำเกษตรกรรมไปแล้วกลายเป็นสภาพที่ดินไปใช้ประโยชน์เป็นที่อยู่อาศัยของลูกหลานเกษตรกรในอนาคตหรือขายที่ดินไป

3) แนวทางในอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรมให้คงอยู่ต่อไป

จากเงื่อนไขที่เป็นอยู่ของเกษตรกรที่ใช้คาดการณ์การคงอยู่ของพื้นที่เกษตรกรรมในอนาคต ดังนั้นแนวทางที่จะทำให้เกษตรกรยังคงอยู่ในพื้นที่ต่อไป เมื่อพิจารณาในด้านเศรษฐกิจแล้วพบว่า พืชที่เกษตรกรเพาะปลูกอยู่เป็นพืชที่ให้ผลผลิตมูลค่าน้อยและมีโอกาสในการขยายตลาดจำกัด อีกทั้งเทคโนโลยีที่ใช้ในการผลิตยังเป็นระบบแบบเก่าที่แทบไม่มีการเปลี่ยนแปลง ถึงแม้จะมีมูลค่าทาง

เศรษฐกิจน้อยแต่ถ้าหากพิจารณาในด้านความสำคัญของพื้นที่เกษตรกรรมที่จำเป็นต้องอนุรักษ์ไว้ในฐานะองค์ประกอบของเมือง ที่จำเป็นต้องอนุรักษ์ไว้เพื่อให้เป็นพื้นที่สีเขียวเพื่อรักษาสมดุลสิ่งแวดล้อมแล้ว ยังเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพสำหรับเป็นพื้นที่ป้องกันการขยายตัวของเมืองที่กระจัดกระจาย (Urban Sprawl) ให้การขยายตัวของเมืองมีขอบเขตที่จำกัดเป็นเมืองที่กะทัดรัด (Compact City) จากการที่สภาพทางกายภาพยังเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาและมีเครือข่ายลำน้ำเป็นแนวเขตสำหรับการจำกัดพื้นที่เมือง (Urban Containment) ที่ชัดเจน ในด้านความปลอดภัยยังเป็นพื้นที่สำหรับขับและชะลอน้ำเพื่อบรรเทาปัญหาน้ำท่วม

ดังนั้นการเพิ่มรายได้เกษตรกรจึงเป็นสิ่งสำคัญในการเพิ่มแรงต้านทานการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ ในด้านการทำเกษตรกรรมต้องมีการเพิ่มมูลค่าผลผลิตทางการเกษตร แต่โดยลำพังเกษตรกรเองจะพึ่งพารายได้จากภาคเกษตรกรรมเพียงอย่างเดียวก็ไม่เพียงพอที่จะเป็นแรงต้านทานกระแสการพัฒนาได้จากการที่ราคาสินค้าเกษตรยังมีความผันผวนสูง การพัฒนาจึงจำเป็นต้องมีรายได้จากนอกภาคเกษตรกรรมด้วย จากความได้เปรียบในเชิงพื้นที่ที่ตั้งอยู่ใกล้เขตเมืองชั้นใน จึงเป็นโอกาสสำคัญในการสร้างรายได้ให้เกิดขึ้นกับพื้นที่ให้มีมูลค่าเพียงพอในเชิงเศรษฐศาสตร์ ทำให้เกษตรกรที่มีกรรมสิทธิ์เป็นเจ้าของพื้นที่เองสามารถมีรายได้เพียงพอคุ้มค่าเมื่อเทียบกับมูลค่าที่ดิน และจัดสรรผลประโยชน์ให้กับเจ้าของที่ดินทั้งในรูปของค่าเช่าหรือสิ่งตอบแทนอื่น เป็นแรงจูงใจให้ให้เช่าที่ดินยังสามารถให้เช่าที่ดินต่อไปได้และกำหนดกรอบเวลาให้ยาวนานพอที่จะทำให้เกษตรกรกล้าลงทุนในระยะยาว โดยพิจารณาจากคุณค่าขององค์ประกอบเมือง ได้แก่ พื้นที่เกษตรกรรมในฐานะพื้นที่สีเขียวสำหรับพักผ่อนหย่อนใจหรือเพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ทำให้ผู้ถือครองที่ดินมีรายได้จากหลายทางมากกว่าการทำเกษตรกรรมเพียงอย่างเดียวเป็นแรงจูงใจให้ยังคงรักษาสภาพพื้นที่ให้ยังเป็นพื้นที่สีเขียวอยู่ จากลักษณะดังกล่าวจึงสามารถสรุปปัจจัยที่มีผลต่อการปรับตัวในเชิงปัจจัยการผลิตได้ในหัวข้อต่อไป

6.4 ปัจจัยที่มีผลต่อการปรับตัวในเชิงปัจจัยการผลิตทางการเกษตร

จากการวิเคราะห์กระบวนการปรับตัวในเชิงปัจจัยการผลิตทางการเกษตร กับประเภทของเกษตรกรในพื้นที่ ทำให้เห็นระดับของปัจจัยแต่ละด้านเป็นสิ่งที่กำหนดรูปแบบการปรับตัวของเกษตรกรในชุมชนคลองลัดมะยม สามารถสรุปปัจจัยที่มีผลต่อการปรับตัวที่ทำให้เกษตรกรยังคงอยู่ได้ดังนี้

1) **การมีกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นของตนเอง** การที่ยังสามารถรักษากรรมสิทธิ์ที่ดินของตนเองไว้ได้ สามารถนำที่ดินของตนมาพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อเป็นรายได้ให้ครัวเรือน และยังทำให้เกิดความรู้สึกมั่นคงในการทำเกษตรกรรม และการสืบทอดให้ลูกหลานต่อไป สำหรับเกษตรกรที่ไม่มีที่ดินเป็นกรรมสิทธิ์ของตนเองถ้าหากเจ้าของที่ดินยังให้เช่าต่อไป และอัตราค่าเช่าราคาถูก เกษตรกรก็สามารถคงอยู่ต่อไปได้ ดังนั้นลักษณะกรรมสิทธิ์ที่ดินจึงเป็นปัจจัยที่กำหนดรูปแบบการปรับตัว ประเภทของเกษตรกร และความคงอยู่ในอนาคต

2) **การดำเนินการธุรกิจชุมชน** จากการพัฒนาธุรกิจชุมชนที่สามารถจัดตั้งตลาดน้ำคลองลัดมะยมได้ จากการมีตลาดดังกล่าวทำให้เกษตรกรสามารถจำหน่ายผลผลิตให้กับผู้บริโภค

โดยตรง และกำหนดราคาได้เองตัดปัญหาพ่อค้าคนกลางได้ เป็นการเพิ่มรายได้ในภาคเกษตรกรรม สำหรับนอกภาคเกษตรกรรม เกษตรกรยังนำสินค้าอื่นมาจำหน่ายในตลาดเป็นรายได้อีกทางด้วย อีกทั้งเกษตรกรที่เป็นเจ้าของพื้นที่ก็ยังได้รับรายได้จากการให้เช่าที่ดินจากพ่อค้าแม่ค้าอีกด้วย โดยที่เกษตรกรไม่จำเป็นต้องออกนอกพื้นที่ ตลาดน้ำคลองลัดมะยมซึ่งมีลักษณะเป็นธุรกิจชุมชน จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่เกษตรกรชุมชนได้พัฒนาเพื่อแก้ปัญหาาร่วมกัน ดังนั้นการดำเนินการธุรกิจชุมชน จึงเป็นปัจจัยที่มีผลต่อรายได้ทั้งในและนอกภาคเกษตรกรรม

3) ทิวาและการหารายได้ของแรงงาน เนื่องจากเกษตรกรรมแบบสวนไม่ต้องใช้จำนวนแรงงานในการดูแลมาก เมื่อมีความต้องการแรงงานเพิ่มขึ้น ก็อาศัยแรงงานในชุมชนซึ่งมีความผูกพันเป็นญาติกัน ในแต่ละครัวเรือนจึงมีแรงงานส่วนเกินเป็นแรงงานนอกภาคเกษตรกรรม ไปทำงานหารายได้อื่นมาใช้จ่ายในครอบครัว ถึงแม้แรงงานเหล่านี้จะไปทำงานอย่างอื่น แต่ก็ยังอาศัยอยู่ในชุมชน อีกทั้งสภาพในปัจจุบันที่มีการเดินทางที่สะดวกสบาย และอยู่ใกล้เมืองซึ่งเป็นแหล่งงานที่สำคัญ แรงงานดังกล่าวจึงได้รับความสะดวกที่จะอยู่ในพื้นที่ต่อไป ดังนั้นการมีแรงงานนอกภาคเกษตรกรรมจึงเป็นปัจจัยที่มีผลต่อรายได้นอกภาคเกษตรกรรม และการใช้แรงงานในหมู่เครือญาติช่วยบรรเทาปัญหาแรงงานขาดแคลน ทำให้การทำเกษตรกรรมยังคงอยู่

จากการวิเคราะห์ประเภทของเกษตรกร ชี้ให้เห็นว่าปัจจัยที่มีผลการคงอยู่ที่สุดคือ ลักษณะกรรมสิทธิ์ที่ดินที่มีผลต่อรูปแบบการปรับตัวเพื่อคงอยู่ในปัจจุบัน และการคงอยู่ต่อไปในอนาคต กลไกที่สำคัญในการคงอยู่ของเกษตรกร การดำเนินการธุรกิจชุมชน โดยชุมชนคลองลัดมะยมได้รวมกลุ่มกันเพื่อจัดตั้งตลาดน้ำคลองลัดมะยมเพื่อแก้ปัญหาด้านการตลาด อีกทั้งการออกไปหารายได้จากนอกภาคเกษตรกรรม ทำให้เกษตรกรมีรายได้ที่หลากหลาย และจากปัญหาการขาดแคลนแรงงาน แรงงานภายในชุมชนเองยังมีความสำคัญอยู่ ด้วยปัจจัยเหล่านี้จึงทำให้เกษตรกรยังสามารถรักษาการทำเกษตรกรรมได้ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง แต่ในขณะเดียวกันการดำเนินการของชุมชนยังพบปัญหาและข้อจำกัดในหัวข้อต่อไป

6.5 ปัญหาและข้อจำกัด

จากการวิเคราะห์กระบวนการปรับตัว ประเภทเกษตรกร และปัจจัยที่มีผลต่อการปรับตัว สามารถสรุปปัญหา และข้อจำกัด ที่มีผลต่อการคงอยู่ของเกษตรกรในชุมชนตามแผนภูมิที่ 6.2 โดยมีรายละเอียดต่อไปนี้

1) การเป็นผู้เช่าที่ดิน จากการที่เกษตรกรส่วนใหญ่เช่าที่ดินทำกิน ไม่มีสิทธิในการจัดการที่ดินอย่างเต็มที่ เกษตรกรที่ถือครองที่ดินอยู่ไม่สามารถนำที่ดินมาพัฒนาเพื่อสร้างรายได้อื่นได้ เกษตรกรกลุ่มนี้จึงมีส่วนร่วมร่วมกับชุมชนได้เพียงการนำผลผลิตมาจำหน่ายเท่านั้น อีกทั้งการที่ไม่มีกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นของตนเอง ยังมีผลต่อความรู้สึกไม่มั่นคงเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ เนื่องจากไม่มั่นใจว่าเจ้าของที่ดินจะยกเลิกการเช่าเมื่อใด อีกทั้งหากราคาเช่ามีอัตราที่สูงเกินกว่าที่เกษตรกรจะรับได้ มีผลต่อการสืบต่อในรุ่นลูก จึงเป็นอุปสรรคสำคัญที่มีผลต่อการคงอยู่ของระบบการผลิตเกษตรกรรมทั้งในปัจจุบันและอนาคต

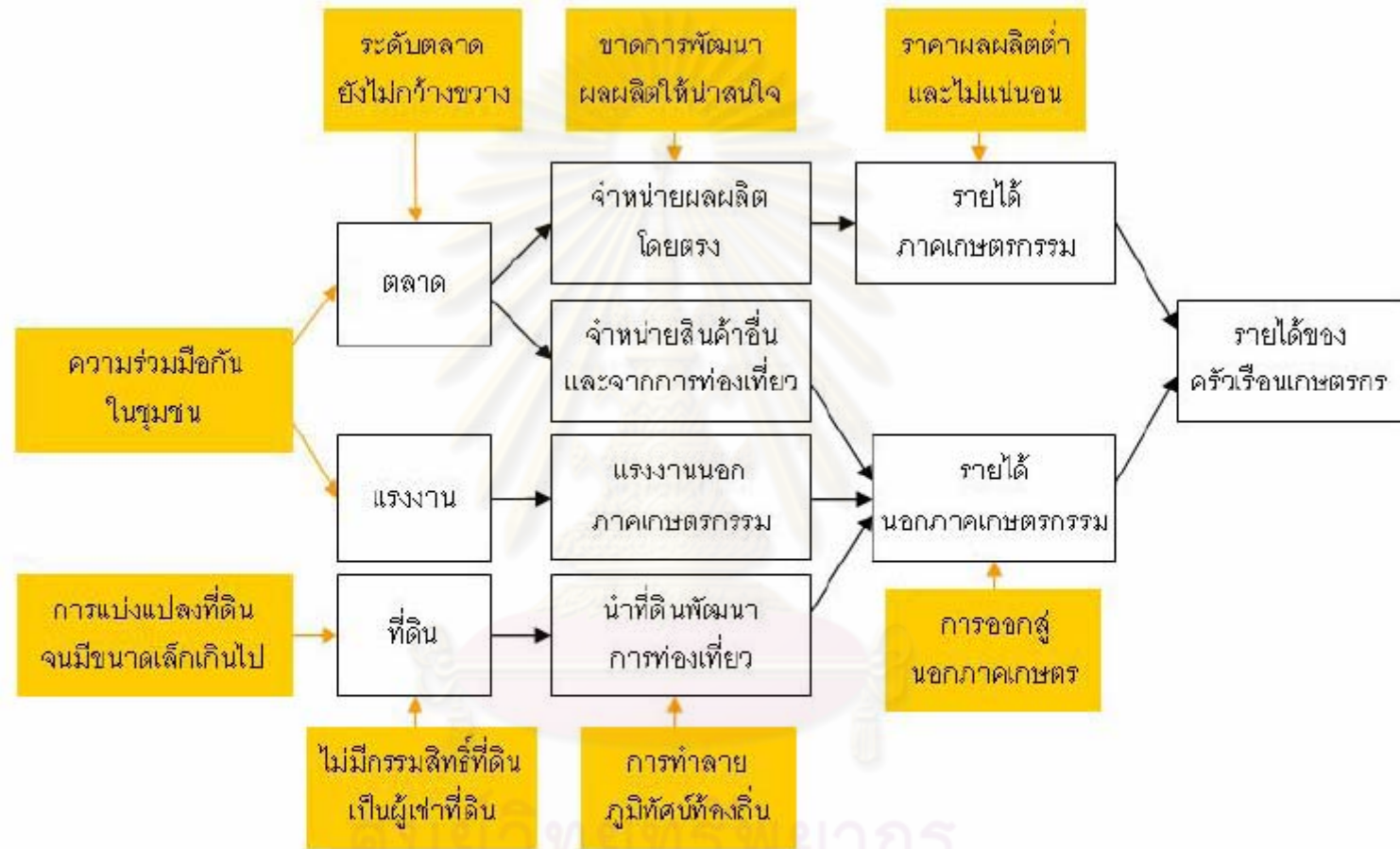
2) การแบ่งแปลงที่ดินจนมีขนาดเล็กไม่เพียงพอกับการทำการเกษตร จากการแบ่งแปลงที่ดินของเกษตรกรที่มีกรรมสิทธิ์ที่ดินของตนเองให้กับลูกหลาน จนพบว่าขนาดแปลงที่ดินที่แบ่งไปนั้นมีขนาดเล็ก เมื่อทำเกษตรต่อไปทำให้ได้ผลผลิตไม่คุ้มค่า เนื่องจากจำนวนผลผลิตแปรผันตรงตามจำนวนพื้นที่ที่ทำเกษตรกรรม ถ้าหากทำเกษตรกรรมต่อไปจำเป็นต้องหาที่ดินเพิ่ม จากสถานการณ์มูลค่าที่ดินในพื้นที่กรุงเทพมหานครในปัจจุบัน เป็นไปได้ยากที่เกษตรกรจะซื้อที่ดินเพิ่มให้มีขนาดเพียงพอกับการทำการเกษตรในบริเวณเดิม นอกจากการจะไปซื้อที่ดินเพิ่มเติมในต่างจังหวัดที่ไกลออกไป การเช่าจึงเป็นทางออกสำคัญที่จะทำการเกษตรต่อไป แต่พื้นที่สำหรับเช่าทำการเกษตรมีน้อยลง มีผลต่อการเลิกทำเกษตรกรรม และใช้ที่ดินแปลงนั้นเป็นที่อยู่อาศัยหรือขายต่อไป ซึ่งมีผลต่อการลดลงของเกษตรกรในเขตเมือง

3) การออกสู่นอกภาคเกษตรกรรม จากโครงสร้างรายได้ภายในครอบครัวเกษตรกรในด้านเกษตรกรรมที่ลดความสำคัญลง รายได้จากภาคนอกเกษตรกรรมมีความสำคัญเข้ามาแทนที่ อีกทั้งทัศนคติของลูกหลานเกษตรกรมีแนวโน้มว่าจะทิ้งภาคเกษตรกรรมไป และอาจนำพื้นที่เกษตรกรรมในกรรมสิทธิ์ของตนไปใช้ประโยชน์อย่างอื่น มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพื้นที่เกษตรกรรมในอนาคต

4) การเข้ามาลงทุนของนายทุนนอกพื้นที่ ภายหลังจากตลาดน้ำคลองลัดมะยมประสบความสำเร็จในการดำเนินการ สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวเข้ามาใช้จ่ายในพื้นที่เป็นจำนวนมาก ทำให้นายทุนจากนอกพื้นที่ที่มีที่ดินอยู่ในชุมชน ให้ความสนใจเข้ามาลงทุนก่อสร้างตลาด โดยนายทุนเหล่านี้จะยกเลิกการทำเกษตรกรรม และตัดแปลงพื้นที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ถ้าหากยังมีการลงทุนในลักษณะนี้ต่อไปโดยขาดการควบคุม อาจทำให้พื้นที่สูญเสียเอกลักษณ์ไป

5) การให้ความร่วมมือในชุมชน ลักษณะขององค์กรชุมชนคลองลัดมะยม เป็นองค์กรในเขตต่อเมือง สภาพในปัจจุบันขอบเขตของชุมชนถูกกำหนดตามขอบเขตการปกครองคือ หมู่ 15 อีกทั้งเกษตรกรส่วนใหญ่ในพื้นที่ ที่ในอดีตส่วนใหญ่เป็นญาติพี่น้องกัน แต่ได้อพยพออกไปนอกพื้นที่ส่วนหนึ่งในปัจจุบันความแน่นเหนียวเหมือนในอดีตจึงลดน้อยลงไป ส่งผลต่อระดับความร่วมมือในการทำกิจกรรมต่างๆ สะท้อนให้เห็นจากจำนวนเกษตรกรที่มีร่วมกิจกรรมและส่งผลผลิตมาจำหน่ายที่ตลาดน้ำคลองลัดมะยม ทำให้ขาดกำลังสำรองและรวบรวมผลผลิตเพื่อขยายตลาดเพื่อการกระจายสินค้าทางการเกษตรให้กว้างกว่าในปัจจุบัน อีกสาเหตุหนึ่งที่ไม่สามารถมีกิจกรรมร่วมกันได้ คือไม่มีสินค้าที่น่าสนใจไปจำหน่าย ขาดความคิดริเริ่มในการพัฒนาผลผลิตของตน ซึ่งจะมีผลต่อการคงอยู่ของชุมชนในอนาคต

จากกรณีวิเคราะห์ประเภทของเกษตรกร บัณฑิต และอุปสรรคที่มีผลต่อการคงอยู่ของเกษตรกรในชุมชนคลองลัดมะยม ทำให้เห็นถึงสถานการณ์การคงอยู่ของชุมชนเกษตรกรรม อีกทั้งการคาดการณ์ในอนาคต สามารถสรุปลักษณะการปรับตัวของชุมชนเกษตรกรรมในเขตต่อเมืองได้ในหัวข้อต่อไป



แผนภูมิที่ 6.2 ปัญหาและอุปสรรคที่ขัดต่อการปรับตัวเพื่อคงอยู่ของเกษตรกรในชุมชนคลองลัดมะยม

(ที่มา: จากการวิเคราะห์โดยผู้วิจัย, 2553)

6.6 สรุปการปรับตัวเพื่อคงอยู่ของชุมชนเกษตรกรรมในเขตเมือง

จากการวิเคราะห์การปรับตัวเพื่อคงอยู่ของเกษตรกรรมในชุมชนคลองลัดมะยม พบว่ารูปแบบการคงอยู่ของเกษตรกรรมในชุมชนคลองลัดมะยม คือ การรักษาการผลิตทางการเกษตรไว้ได้ โดยมีการผลิตนอกภาคเกษตรกรรมเป็นรายได้เพื่อสร้างหลักประกันในการทำเกษตรกรรม เพื่อให้มีรายได้เพียงพอสอดคล้องกับค่าครองชีพในเขตเมือง เกษตรกรที่ยังคงอยู่จึงมีการผลิตในสองภาค เพื่อสร้างรายได้ที่หลากหลาย นอกจากแรงงานในแต่ละครัวเรือนจะออกไปประกอบอาชีพอื่นนอกชุมชนแล้ว จากการรวมกลุ่มจนเป็นกลไกโดยชุมชนในการจัดการร่วมกันเพื่อให้เกิดธุรกิจชุมชน ทำให้เกิดการสร้างรายได้ภายในชุมชน เกษตรกรสามารถมีรายได้จากนอกภาคเกษตรกรรมโดยไม่ต้องออกไปนอกพื้นที่ และเป็นการพัฒนาที่เป็นไปตามศักยภาพของทรัพยากรที่ดินมี

แนวทางที่สำคัญในระดับครัวเรือน คือการปรับตัวในเชิงปัจจัยการผลิต โดยมีเป้าหมายเพื่อเพิ่มรายได้ให้เพียงพอกับการดำรงชีวิตในเขตเมือง ปัจจัยในการปรับตัวที่น่าสนใจคือ การปรับตัวในด้านการตลาดและการกระจายสินค้า จากการสร้างตลาดชุมชนโดยอาศัยความร่วมมือกันภายในชุมชนในการดำเนินการ และให้พื้นที่สำหรับเป็นที่ตั้งตลาด การมีตลาดสำหรับกระจายสินค้าของเกษตรกรในชุมชนเพื่อจำหน่ายให้กับผู้บริโภคโดยตรง สามารถตัดปัญหาพ่อค้าคนกลาง เกษตรกรสามารถกำหนดราคาขายผลผลิตได้เอง ทำให้มีรายได้จากการขายผลผลิตที่ได้ราคาสูงขึ้น นอกจากนั้นเกษตรกรจำเป็นที่จะต้องมีการมีรายได้จากหลายๆ ทาง นอกจากรายได้ในภาคเกษตรกรรมเพียงอย่างเดียว แต่มีผลต่อการปรับตัวไปสู่นอกภาคเกษตรในอนาคต

นอกจากตลาดจะสามารถกระจายผลผลิตแล้ว หากท้องถิ่นนั้นมีภูมิทัศน์ที่น่าสนใจ ความร่วมมือในวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมอยู่กับธรรมชาติ อีกทั้งมีประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจ ก็สามารถจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรสร้างรายได้ให้กับชุมชนอีกทางด้วย สำหรับในชุมชนคลองลัดมะยมยังพบว่า ครัวเรือนเกษตรกรที่เข้ามาดำเนินการจัดการท่องเที่ยว มีรายได้จากการท่องเที่ยวเป็นรายได้หลักแทนที่ภาคการเกษตร อีกทั้งที่ตั้งของชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ใกล้กับเขตเมืองชั้นใน ยังเป็นข้อได้เปรียบที่นักท่องเที่ยวจากในเขตเมืองสามารถเข้าถึงพื้นที่ได้ง่าย อีกทั้งพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่สีเขียว ที่ในเขตเมืองชั้นในเองมีพื้นที่รองรับอยู่น้อย ประชากรสามารถมาพักผ่อนหย่อนใจได้ ประชากรในเขตเมืองเหล่านี้ยังเป็นกลุ่มผู้บริโภคขนาดใหญ่ ที่สามารถเป็นตลาดสำหรับผลผลิตทางการเกษตรอีกด้วย ปัจจุบันชุมชนเกษตรกรรมอีกหลายแห่งทั้งในกรุงเทพฯ และปริมณฑล กำลังใช้แนวทางดังกล่าวในการพัฒนาชุมชนของตนเอง เป็นการนำทรัพยากรที่มีอยู่มาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์

แต่ปัญหาและอุปสรรคสำคัญ คือ การที่เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่มีกรรมสิทธิ์ที่ดินของตนเอง ซึ่งเป็นปัญหาของเกษตรกรโดยทั่วไป รวมถึงเกษตรกรในเขตเมืองด้วย ทำให้การทำเกษตรกรรมไม่มั่นคงแล้วยังมีผลต่อการทำเกษตรกรรมในอนาคต แม้แต่เกษตรกรที่มีกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นของตนเอง ถ้าหากมีการแบ่งแปลงที่ดินให้กับลูกหลาน จนแปลงที่ดินมีขนาดเล็กจนไม่สามารถทำการเกษตรต่อไปได้ ในส่วนของการมีอาชีพนอกภาคเกษตรกรรมเพื่อนำรายได้มาจุนเจือในภาคเกษตรกรรม แต่ก็มีผลต่อการออก

ไปสู่นอกภาคเกษตรกรรมอย่างเต็มตัวในอนาคต อีกทั้งลักษณะความแน่นแฟ้นของชุมชนเกษตรกรรมในเขตเมือง ยังมีความแน่นแฟ้นน้อยกว่าชุมชนเกษตรกรรมในชนบท มีผลต่อการให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมร่วมกัน เหล่านี้เป็นปัญหาและอุปสรรคสำคัญนอกจากปัญหาจากการขยายตัวของเมือง

ดังนั้นการอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรมในเขตเมือง เกษตรกรในพื้นที่จำเป็นต้องร่วมมือกันสร้างแรงต้านทาน ขอบเขตที่สามารถสร้างความร่วมมือกันได้อย่างชัดเจนอยู่ในระดับชุมชน กลไกการอนุรักษ์โดยชุมชนจึงควรได้รับการสนับสนุนและดำเนินการควบคู่ไปกับการบังคับใช้กฎหมาย กลไกในระดับชุมชนต้องอาศัยเกษตรกรในชุมชนที่ตระหนักถึงปัญหาร่วมกัน กำหนดแนวทางในการแก้ไข และร่วมมือกันในการดำเนินการ ในขณะที่เดียวกันการดำเนินการบางอย่างเกษตรกรไม่สามารถดำเนินการได้ด้วยตนเอง ต้องอาศัยองค์การที่เกี่ยวข้องทั้งในภาครัฐหรือเอกชน ให้ความช่วยเหลือทั้งคำแนะนำแนวทางในการดำเนินการ การสนับสนุนเงินลงทุน และการประชาสัมพันธ์ให้เป็นที่รู้จักโดยทั่วไป ก็จะทำให้การดำเนินการของชุมชนเกิดประสิทธิภาพในการทำงานเพิ่มขึ้น ขจัดปัญหาและอุปสรรค เพื่อให้เกษตรกรยังสามารถรักษาพื้นที่เกษตรกรรมไว้ได้ และเป็นแรงงานจูงใจให้เกษตรกรยังประกอบอาชีพเกษตรกรรมต่อไป โดยมีข้อเสนอแนะทั้งในระดับภาครัฐ ระดับชุมชน และครัวเรือนเกษตรกรในบทต่อไป



ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 7

สรุปผลและข้อเสนอแนะ

จากลักษณะการปรับตัวเพื่อคงอยู่ในเชิงปัจจัยการผลิตทางการเกษตรของเกษตรกรในชุมชนคลองลัดมะยม สามารถนำมาสรุปผลการศึกษิตตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย และเสนอข้อเสนอแนะสำหรับการอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรมได้โดยมีรายละเอียดตามหัวข้อต่อไปนี้

7.1 สรุปผลการศึกษา

- 7.1.1 การเปลี่ยนแปลงระบบผลิตของชุมชนคลองลัดมะยมก่อนและหลังได้รับผลกระทบจากการขยายตัวของเมือง
- 7.1.2 กระบวนการปรับตัวในเชิงปัจจัยการผลิตของชุมชนคลองลัดมะยม
- 7.1.3 ปัจจัยที่มีผลต่อการปรับตัวเพื่อการคงอยู่ของชุมชนคลองลัดมะยม

7.2 ข้อเสนอแนะ

- 7.2.1 ข้อเสนอแนะสำหรับชุมชนและเกษตรกร
- 7.2.2 ข้อเสนอแนะภาครัฐ



ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

7.1 สรุปผลการศึกษา

วิทยานิพนธ์นี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษา **“ชุมชนเกษตรแบบสวนยกร่องที่หลงเหลือในเขต ตลิ่งชัน ได้มีการปรับตัวในเชิงระบบการผลิต เพื่อการคงอยู่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงนี้ได้อย่างไร”** โดยผู้วิจัยได้เลือก **ชุมชนคลองลัดมะยม เขตตลิ่งชัน** เป็นกรณีศึกษา โดยต้องการค้นหาว่า เกษตรกรมีการปรับตัวในเชิงปัจจัยการผลิต ได้แก่ ที่ดิน แรงงาน ตลาด และรายได้ได้อย่างไร ผลจากการศึกษาเป็นไปตามสมมติฐานงานวิจัย คือ ชุมชนเกษตรกรรมมีการปรับตัวในเชิงปัจจัยการผลิต โดยเฉพาะการสร้างรายได้เพิ่มขึ้นให้กับครัวเรือน การที่จะสามารถทำให้ที่ดินยังคงมีการใช้ประโยชน์ สำหรับการทำเกษตรกรรมต่อไปได้ในทางเศรษฐศาสตร์ **“ถ้าผลตอบแทนมีเพียงพอ กิจกรรมอื่นก็ไม่สามารถเข้ามาแทนที่เพราะเกษตรกรจะไม่เปลี่ยนกิจกรรมหรือย้ายออกไป”** (พิทักษ์ ใหญ่ชีระนันท์, 2548: 52) ในขณะที่รายได้ในภาคเกษตรกรรมมีแนวโน้มว่าจะไม่เพียงพอต่อการดำเนินชีวิตในเขตเมือง เกษตรกรจึงมีความจำเป็นที่จะต้องมียาได้จากนอกภาคเกษตรกรรมด้วยเพื่อทดแทนรายได้จากภาคเกษตรกรรมที่ไม่แน่นอน เพื่อให้เกษตรกรยังคงอยู่ท่ามกลางมูลค่าที่ดินที่สูงขึ้นต่อไป **“การมีรายได้จากนอกภาคเกษตรจึงเป็นทางเลือกหนึ่ง ในการตอบสนองของความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ทำให้เกษตรกรยังคงมีที่มั่นอยู่ในชุมชนเมือง”** (อาภรณ์ จันทรสมวงศ์ 2541: 243-248)

โดยเฉพาะการที่เกษตรกรในชุมชนคลองลัดมะยมรวมกลุ่มเพื่อแก้ปัญหาสภาพแวดล้อม และกำหนดแนวทางในการพัฒนาชุมชนด้วยตนเอง โดยเริ่มต้นจากการพัฒนาการตลาด โดยการจัดตั้งตลาดน้ำคลองลัดมะยม ที่ต่อมาเป็นการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชนซึ่งเป็นที่มาแห่งรายได้ทั้งจากในและนอกภาคเกษตรกรรม การพัฒนาการท่องเที่ยวดังกล่าวใช้สิ่งแวดล้อมที่เป็นพื้นที่เกษตรกรรมในพื้นที่ที่อยู่ใกล้เคียงกับชุมชนเมือง สอดคล้องกับความสำคัญที่จะต้องมียาพื้นที่เกษตรกรรมในชุมชนเมือง จะเป็นพื้นที่สีเขียวแล้ว ยังเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ และเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร อีกทั้งการดำเนินการในรูปแบบของกลุ่มองค์กรชุมชน ยังสามารถขอรับความช่วยเหลือจากหน่วยงานอื่นได้ ทำให้การดำเนินงานของชุมชนมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น **“การกำหนดปัญหาที่เฉพาะเจาะจงของแต่ละพื้นที่ที่ต้องการจัดการ และเป้าหมายในอนาคตจะกระทำได้โดยเกษตรกรท้องถิ่น การดำเนินการตามแผนเฉพาะกิจจะต้องดำเนินการผ่านความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอก หลังจากที่แผนมีการใช้งาน ผลลัพธ์จะตรวจสอบเพื่อประเมินประสิทธิผลของแผน”** (Limpiyakorn, 2010:174)

ผลกระทบจากการขยายตัวของเมืองที่มาจากการสร้างถนนหลายสายในพื้นที่ ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงเพื่อคงอยู่ของระบบเกษตรกรรม ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงปัจจัยการผลิตทางการเกษตรจากการวิเคราะห์สามารถตอบวัตถุประสงค์ของการศึกษาได้ดังนี้

7.1.1 การเปลี่ยนแปลงปัจจัยการผลิตทางการเกษตร ของชุมชนคลองลัดมะยมก่อน และหลังได้รับผลกระทบจากการขยายตัวของเมือง

การศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงปัจจัยการผลิตทางการเกษตร ของชุมชนคลองลัดมะยมพบว่า ปัจจัยการผลิตทางการเกษตรของเกษตรกรชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงจากในอดีต โดยเป็นการเปลี่ยนแปลง

เพื่อปรับตัวสำหรับแก้ปัญหาสภาพแวดล้อมที่เลวลง ได้แก่ ดินเสื่อมคุณภาพ น้ำเสีย และศัตรูพืช โดยการจัดการปัจจัยการผลิต โดยการเลือกปลูกพืชที่มีความคงทนต่อสภาพแวดล้อมและศัตรูพืช ดูแลง่ายไม่ต้องใช้แรงงานในการดูแลมาก อีกทั้งเลือกพืชล้มลุกที่ให้ผลผลิตไว ในหนึ่งปีสามารถเก็บผลผลิตเพื่อจำหน่ายได้หลายครั้ง จากการศึกษาการเปลี่ยนแปลงในปีปัจจัยการผลิตทางการเกษตรในบทที่ 5 สามารถสรุปการเปลี่ยนแปลงในแต่ละปัจจัยการผลิตทางการเกษตร ดังต่อไปนี้

1) **การเปลี่ยนแปลงในด้านต้นทุนการผลิตและรายได้** จากการที่อดีตพึ่งพารายได้ภาคเกษตรกรรมเป็นรายได้หลักเพียงอย่างเดียว ในปัจจุบันมีการพึ่งพารายได้จากนอกภาคเกษตรกรรมเพิ่มขึ้น จนเป็นรายได้หลักในปัจจุบัน อีกทั้งมีความพยายามเพื่อลดต้นทุนในการผลิตทางการเกษตร และการขายผลผลิตให้กับผู้บริโภคโดยตรง เพื่อตัดปัญหาพ่อค้าคนกลาง เป็นการเพิ่มรายได้ในภาคเกษตรกรรม

2) **การเปลี่ยนแปลงในด้านแรงงาน** จากในอดีตที่แรงงานหลักส่วนใหญ่ในชุมชนประกอบอาชีพเกษตรกรรม ในปัจจุบันแรงงานในภาคเกษตรกรรมลดจำนวนลง จากการที่แรงงานส่วนใหญ่ไปประกอบอาชีพนอกภาคเกษตร ทำให้แรงงานในภาคเกษตรประสบปัญหาขาดแคลน แรงงานในหมู่เครือญาติจึงเป็นที่มาของแรงงานที่สำคัญเมื่อถึงเวลาต้องการใช้แรงงานจำนวนมาก ในขณะเดียวกันในแต่ละครัวเรือนก็ทำเกษตรกรรมเท่าที่ตนเองจะดูแลได้

3) **การเปลี่ยนแปลงในด้านการตลาด** จากในอดีตที่ต้องขายผลผลิตทั้งหมดให้พ่อค้าคนกลางที่เดินทางมารับซื้อถึงในพื้นที่ ในปัจจุบันเกษตรกรได้ขายผลผลิตของตนเองโดยตรงให้กับผู้บริโภค จากการจัดตั้งตลาดขึ้นภายในชุมชน อีกทั้งการมีตลาดยังมีผลต่อการมีรายได้นอกภาคเกษตรกรรมจากการท่องเที่ยวอีกด้วย

4) **การเปลี่ยนแปลงในการถือครองและการใช้ประโยชน์ที่ดิน** เกษตรกรในแต่ละครัวเรือนมีขนาดการถือครองที่เล็กลงจากในอดีต เนื่องจากการแบ่งมรดกจากพ่อแม่ให้กับลูก และการแบ่งขายที่ดินไปบางส่วน เกษตรกรบางส่วนได้นำที่ดินส่วนหนึ่งของตนเอง นำมาใช้ประโยชน์เพื่อลงทุนในธุรกิจชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยว แต่ยังคงพื้นที่เกษตรกรรมส่วนใหญ่ไว้

จากการเปลี่ยนแปลงปัจจัยการผลิตทางการเกษตรในแต่ละด้าน พบว่าการปรับตัวในแต่ละด้านมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงในด้านต้นทุนและรายได้ ทำให้เกษตรกรมีรายได้ที่หลากหลาย จากความสัมพันธ์ดังกล่าว สามารถอธิบายเป็นกระบวนการปรับตัวในเชิงปัจจัยการผลิตทางการเกษตร ในหัวข้อต่อไป

7.1.2 กระบวนการปรับตัวในเชิงปัจจัยการผลิตทางการเกษตรของชุมชนคลองลัดมะยม

พื้นที่เกษตรกรรมในเขตต่อเมืองฝั่งตะวันตก เป็นย่านที่มีการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทเกษตรกรรมมายาวนาน โดยเฉพาะการเป็นพื้นที่เกษตรกรรมแบบสวนยกร่องที่เป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่มายาวนาน ภาครัฐได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของพื้นที่เกษตรกรรม ในฐานะเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่มีประโยชน์ต่อเมือง จึงได้ออกกฎหมายเพื่ออนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรม ได้แก่ ในกฎหมายผังเมืองถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่อนุรักษ์ชนบทและเกษตรกรรม ตามผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร เพื่อคุ้มครองการใช้ประโยชน์ที่ดินเกษตรกรรม ในกฎหมายภาษีโรงเรือนและที่ดิน มีการกำหนดอัตราภาษีเพื่อป้องกันการสะสมที่ดินเพื่อเก็งกำไร และให้มีการใช้ประโยชน์ที่ดินไม่ปล่อยที่ดินให้รกร้าง แต่ยังคงพบว่าพื้นที่เกษตรกรรมมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง มีการใช้ประโยชน์ที่ดินผิดประเภทตามที่ได้มีการควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินในผังเมืองรวม ยังมีนายทุนถือครองที่ดินเป็นจำนวนมาก และมีที่ดินรกร้างไม่มีการใช้ประโยชน์ นอกจากนั้นรายได้ในภาคเกษตรกรรมก็ไม่แน่นอน อีกทั้งค่าครองชีพในเขตเมืองที่อยู่ในระดับสูง รายได้ในภาคเกษตรกรรมเพียงอย่างเดียวจึงไม่สามารถดำรงชีพอยู่ในเขตเมืองได้ ทั้งหมดนี้ล้วนผลักดันให้เกษตรกรต้องออกจากภาคเกษตรกรรม และทำให้ความต้องการคุ้มครองและสงวนที่ดินเพื่อเกษตรกรรมของภาครัฐไม่เป็นไปตามเป้าหมาย และเมื่อมีข้อบกพร่องเกี่ยวกับกฎหมายด้วย จึงกล่าวได้ว่ากลไกทางกฎหมายยังขาดประสิทธิภาพ

ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงนั้นยังพบว่า พื้นที่เกษตรกรรมที่ยังคงอยู่ได้ มีการดำเนินงานในรูปแบบของชุมชน กระจายตัวอยู่ทั่วไปในพื้นที่เกษตรกรรมของกรุงเทพฯ ชุมชนเกษตรกรรมเหล่านี้มีเป้าหมายที่เหมือนกัน คือ ต้องการรักษาการทำเกษตรกรรมไว้ จากการดำเนินของชุมชนที่ทำให้พื้นที่เกษตรกรรมยังคงอยู่โดยชุมชน ดังนั้นกลไกโดยชุมชนจึงเป็นกลไกสำคัญในการอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรมในเขตเมือง โดยการศึกษาในครั้งนี้ ได้เลือกชุมชนคลองลัดมะยม เขตตลิ่งชัน เพื่อเป็นกรณีศึกษาการปรับตัวของชุมชนเพื่อคงอยู่ในเขตต่อเมือง

สำหรับเขตตลิ่งชันเป็นเขตหนึ่งในพื้นที่เกษตรกรรมในย่านเขตต่อเมืองฝั่งตะวันตกของกรุงเทพฯ ที่กำลังเผชิญกับปัญหาจากการขยายตัวของเมือง โดยเฉพาะภายหลังจากการเปิดใช้ถนนราชพฤกษ์ ในช่วงที่ตัดผ่านเขตตลิ่งชัน ในปี พ.ศ. 2548 ได้สร้างความเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตตลิ่งชัน พื้นที่เกษตรกรรมได้ลดจำนวนลงจากร้อยละ 29.96 เป็นร้อยละ 18.05 ของพื้นที่ทั้งหมด โดยเฉพาะการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัย ได้ขยายตัวเข้ามาแทนที่ อีกทั้งเกษตรกรส่วนใหญ่ไม่มีที่ดินทำกินต้องเช่าพื้นที่ทำเกษตร ในขณะที่ค่าครองชีพในเขตเมืองที่มีอัตราสูง แต่รายได้ในภาคเกษตรกรรมกลับไม่แน่นอน และมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเพียงเล็กน้อย จากการศึกษาพบว่าเกษตรกรในชุมชนคลองลัดมะยมมีความพยายามในการปรับตัวในเชิงปัจจัยการผลิตทางการเกษตร เพื่อเป็นปัจจัยเร่งด้านการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจัยการผลิตทางการเกษตรในปี พ.ศ. 2547 ซึ่งเป็นปีก่อนที่มีการเปิดใช้ถนนราชพฤกษ์ กับปัจจัยการผลิตทางการเกษตรในปัจจุบันปี พ.ศ. 2553 นอกจากนั้นยังมีการจัดตั้งตลาดน้ำคลองลัดมะยมในปี พ.ศ. 2548 ซึ่งเป็นปีเดียวกับที่มีการเปิดใช้ถนนราชพฤกษ์ มีการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวเพื่อคงอยู่ มีรายละเอียดของแต่ละปัจจัยดังต่อไปนี้

1) **การปรับตัวในด้านรายได้ของเกษตรกร** โดยพบว่าในปี พ.ศ. 2547 เกษตรกรส่วนใหญ่มีรายได้จากภาคเกษตรกรรมเพียงอย่างเดียว จากปัญหาค่าครองชีพในเขตเมืองที่มีอัตราสูงแต่รายได้ในภาคเกษตรกรรมกลับไม่แน่นอน และมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเพียงเล็กน้อย ทำให้ในปัจจุบันเกษตรกรทั้งหมดมีรายได้จากนอกภาคเกษตรกรรม และส่วนใหญ่มีรายได้หลักจากนอกภาคเกษตรกรรมถึงร้อยละ 52.78 ของเกษตรกรทั้งหมด รายได้จากนอกภาคเกษตรกรรมที่สำคัญ คือ การทำธุรกิจการค้า โดยพบว่ารายได้ดังกล่าวมีผลมาจากการเข้าร่วมประกอบธุรกิจชุมชนจากการจัดตั้งตลาดน้ำคลองลัดมะยม โดยมีเกษตรกรเข้าร่วมประกอบการและมีรายได้จากตลาดน้ำคลองลัดมะยมจำนวนร้อยละ 38.89 ของเกษตรกรทั้งหมด นอกจากนั้นตลาดน้ำคลองลัดมะยม ยังมีส่วนในการเพิ่มรายได้ในภาคเกษตรกรรมจากการนำผลผลิตทางการเกษตรมาจำหน่ายโดยตรงกับผู้บริโภค ลดปัญหาการกดราคาโดยพ่อค้าคนกลาง เกษตรกรที่เหลือมีที่มาของรายได้นอกภาคเกษตรกรรม จากการที่ลูกหลานไปประกอบอาชีพอื่นเพื่อนำรายได้มาจุนเจือครอบครัว และรายได้จากนอกภาคเกษตรกรรมยังเป็นทุนในการทำเกษตรกรรมต่อไปอีกด้วย

2) **การปรับตัวในด้านแรงงาน** แรงงานในภาคเกษตรกรรมกำลังประสบปัญหาขาดแคลนเนื่องมาจากการลดลงของจำนวนเกษตรกร แรงงานในปัจจุบันเป็นแรงงานในช่วงวัยสูงอายุ ส่วนแรงงานในช่วงวัยรุ่นซึ่งเป็นแรงงานสำคัญกลับไปประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรกรรม อีกทั้งการจ้างแรงงานมีราคาแพง แต่จากการที่เกษตรกรในชุมชนส่วนใหญ่เป็นเครือญาติกัน จึงสามารถแลกเปลี่ยนแรงงานระหว่างครัวเรือนได้ อีกทั้งเกษตรกรยังเน้นการเพาะปลูกเท่าที่กำลังแรงงานในครอบครัวจะดูแลได้ เพื่อเป็นการลดต้นทุนในการผลิต นอกจากนั้นแรงงานนอกภาคเกษตรกรรม ที่ไปประกอบอาชีพอื่นเพื่อนำรายได้มาจุนเจือครอบครัว และรายได้จากนอกภาคเกษตรกรรมยังเป็นทุนในการทำเกษตรกรรมด้วย ดังนั้นการปรับตัวในด้านแรงงาน จึงเป็นการปรับตัวที่สอดคล้องกับรายได้ของเกษตรกร เพื่อลดต้นทุนในการผลิตทางการเกษตร และเพิ่มรายได้จากนอกภาคเกษตรกรรมอีกด้วย

3) **การปรับตัวในด้านการตลาด** จากการที่เกษตรกรเผชิญกับปัญหารายได้ในภาคเกษตรกรรมที่ไม่แน่นอน ส่วนหนึ่งมีที่มาจากกรณีที่เกษตรกรไม่สามารถกำหนดราคาผลผลิตของตนเองได้ เนื่องจากเกษตรกรต้องขายผลผลิตทั้งหมดให้กับพ่อค้าคนกลาง ราคารับซื้อจึงถูกกำหนดและถูกกดราคาโดยพ่อค้าคนกลาง ภายหลังจากการจัดตั้งตลาดน้ำคลองลัดมะยมทำให้เกษตรกรปรับเปลี่ยนการจำหน่ายผลผลิต โดยจำหน่ายผลผลิตด้วยตนเองกับผู้บริโภคโดยตรงที่ตลาดน้ำคลองลัดมะยม ทำให้เกษตรกรสามารถกำหนดราคาได้เอง ผลผลิตมีราคาสูงขึ้น ทำให้มีรายได้จากภาคเกษตรกรรมเพิ่มขึ้น นอกจากนั้นเกษตรกรยังนำสินค้าอื่นมาวางขายและประกอบธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับตลาด เป็นการเพิ่มรายได้จากนอกภาคเกษตรกรรม ดังนั้นการปรับตัวในด้านการตลาดโดยการทำธุรกิจชุมชนจัดตั้งตลาดน้ำคลองลัดมะยม จึงเป็นการปรับตัวที่มีผลต่อการเพิ่มรายได้ให้กับเกษตรกรอีกด้วย

4) การปรับตัวในด้านการถือครองและการใช้ประโยชน์ที่ดิน กลุ่มเกษตรกรที่มีกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นของตนเอง ที่ผ่านมาใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อเพาะปลูกกับเป็นที่อยู่อาศัยเท่านั้น แต่ผลจากการขยายตัวของเมืองที่มีการพัฒนาระบบถนน ทำให้มีการเข้าถึงพื้นที่ได้ง่ายขึ้น เกษตรกรจึงพัฒนาการใช้ประโยชน์ที่ดินของตนเองให้ได้รายได้เพิ่มขึ้น โดยแบ่งที่ดินของตนเองส่วนหนึ่งมาพัฒนาตลาดน้ำคลองลัดมะยม ทำให้เกษตรกรในกลุ่มนี้มีรายได้จากการประกอบธุรกิจการค้าในที่ดินของตนเองเพิ่มขึ้น ในกลุ่มเกษตรกรที่ถือครองที่ดินโดยการเช่า ซึ่งเป็นเกษตรกรกลุ่มใหญ่ในพื้นที่ เกษตรกรกลุ่มนี้ไม่สามารถลงทุนอย่างอื่นได้ในพื้นที่ เพราะอาจขัดกับสัญญาเช่าอีกทั้งจากความไม่แน่นอนจากการให้เช่าของเจ้าของที่ดิน มีผลต่อความมั่นคงในการทำเกษตรกรรมต่อไป คราวเรือนเกษตรกรจึงมีรายได้จากอาชีพนอกภาคเกษตรกรรมรองรับ โดยคราวเรือนเกษตรกรกลุ่มนี้จะมีสมาชิกส่วนหนึ่งของครอบครัวไปประกอบอาชีพอื่นเพื่อประกันความเสี่ยงดังกล่าว นอกจากนั้นอัตราค่าเช่าที่ดินที่คิดในอัตราสำหรับทำเกษตรกรรม ทำให้เกษตรกรในกลุ่มนี้ยังคงอยู่ได้ ดังนั้นการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยการพัฒนาที่ดินเป็นตลาดน้ำคลองลัดมะยม เพื่อเป็นธุรกิจชุมชน ช่วยเพิ่มรายได้ให้กับคราวเรือนเกษตรกร จึงเป็นการปรับตัวที่มีผลต่อการเพิ่มรายได้ให้กับเกษตรกรอีกด้วย

จากกระบวนการปรับตัวในเชิงการผลิตทางการเกษตรของเกษตรกรในชุมชนคลองลัดมะยม โดยพบว่าเกษตรกรมีการปรับตัวเพื่อให้มีรายได้เพียงพอกับการดำรงชีวิตอยู่ในเขตเมือง การปรับตัวในเชิงระบบการผลิตทางการเกษตรทุกปัจจัย มีผลลัพธ์ของการปรับตัวเพื่อสร้างรายได้ให้กับเกษตรกร รูปแบบการปรับตัวที่น่าสนใจ คือ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างรายได้ ทำให้เกษตรกรในแต่ละครัวเรือนมีรายได้ที่หลากหลาย ทั้งจากในและนอกภาคเกษตรกรรม จากการศึกษาพบว่า องค์ประกอบของรายได้ในภาคเกษตรกรรม คือ ต้นทุนการผลิตทางการเกษตรในระยะเวลาที่ผ่านมา มีอัตราเพิ่มขึ้นหลายเท่าตัว แต่ราคาขายกลับปรับตัวเพิ่มขึ้นเพียงเล็กน้อยอีกทั้งถูกกดราคาโดยพ่อค้าคนกลาง ทำให้รายได้ในภาคเกษตรกรรมมีการเพิ่มขึ้นเพียงเล็กน้อย การมีรายได้ในภาคเกษตรกรรมเพียงอย่างเดียวอาจไม่พอกับค่าครองชีพในปัจจุบัน เกษตรกรในแต่ละครัวเรือนจึงจำเป็นต้องมีรายได้จากนอกภาคเกษตรกรรม โดยจากการประกอบธุรกิจชุมชน จากการจัดตั้งตลาดน้ำคลองลัดมะยม เป็นกลไกสำคัญโดยชุมชนที่ช่วยสร้างรายได้ของเกษตรกรให้สูงขึ้น จากกระบวนการปรับตัวในเชิงการผลิตทางการเกษตรสามารถสรุปปัจจัยที่มีผลต่อการปรับตัวในเชิงปัจจัยการผลิตทางการเกษตรในหัวข้อดังต่อไปนี้

7.1.3 ปัจจัยที่มีผลต่อการปรับตัวเพื่อการคงอยู่ของชุมชนคลองลัดมะยม

จากหัวข้อที่ 6.2.2 สามารถสรุปปัจจัยที่มีผลต่อการปรับตัวเพื่อคงอยู่ที่สอดคล้องกับแนวคิดการคงอยู่ของเกษตรกรดังนี้

1) **ลักษณะกรรมสิทธิ์ที่ดิน** จากที่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินสามารถนำมาพัฒนาเพื่อเพิ่มรายได้ นอกจากการทำเกษตรกรรมเพียงอย่างเดียว การที่ยังสามารถรักษากรรมสิทธิ์ที่ดินของตนเองไว้ได้ สามารถนำที่ดินของตนมาพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อเป็นรายได้ให้คราวเรือน และยังทำให้เกิดความรู้สึก

มันคงในการทำเกษตรกรรม และการสืบทอดให้ลูกหลานต่อไป "เจ้าของที่ดินจะมีการคงอยู่ที่ดีกว่า เพราะสามารถจัดการต่างๆ อยู่ในความควบคุมของตนเองและมีความผูกพันในพื้นที่ แต่หากเป็นการเช่า มักจะมีความไม่แน่นอนอาจถูกเรียกคืนที่ดินโดยมิได้เตรียมตัวพร้อม"(พิจักษ์ หนีญชีระนันท์, 218:2548) สำหรับเกษตรกรที่ไม่มีที่ดินเป็นกรรมสิทธิ์ของตนเองถ้าหากเจ้าของที่ดินยังให้เช่าต่อไป และอัตราค่าเช่า ยิ่งราคาถูก เกษตรกรก็สามารถคงอยู่ต่อไปได้ "เจ้าของที่ดินเป็นนักธุรกิจสะสมที่ดิน (Landlord) ที่อาศัยอยู่นอกพื้นที่ การให้เช่าที่ดินของเจ้าของที่ดิน มีเหตุผลมาจากความต้องการหลีกเลี่ยงการเสียภาษีบำรุงท้องที่ ที่จัดเก็บโดยกรุงเทพมหานคร ที่จะเสียภาษีเพียงครึ่งหนึ่งของอัตราการเก็บภาษีบำรุงท้องที่ปกติ และต่ำกว่าการปล่อยให้รกร้าง เจ้าของที่ดินยังมีรายได้จากการให้เช่าที่ดินอีกด้วย"(รังสรรค์ นันททวงศ์, 143: 2531) ดังนั้นจากลักษณะกรรมสิทธิ์ที่ดิน จึงเป็นปัจจัยที่กำหนดรูปแบบการปรับตัวของเกษตรกรระดับการคงอยู่ในปัจจุบันและอนาคต

2) การดำเนินการธุรกิจชุมชน โดยตลาดน้ำคลองลัดมะยม จากการจำหน่ายผลผลิตของเกษตรกรที่จำหน่ายผลผลิตทั้งหมดให้กับพ่อค้าคนกลาง นำไปขายยังตลาดขายส่งต่อ แต่พบว่าราคาซื้อผลผลิตของพ่อค้าคนกลาง มีความแตกต่างจากราคาขายเกือบเท่าตัว และเมื่อไปถึงผู้บริโภคราคาก็จะเพิ่มขึ้นอีก จากการมีตลาดดังกล่าวทำให้เกษตรกรสามารถจำหน่ายผลผลิตให้กับผู้บริโภคโดยตรง และกำหนดราคาได้เองตัดปัญหาพ่อค้าคนกลางกดราคา "การที่เกษตรกรมีอำนาจต่อรอง หรือมีอิสระจากระบบตลาด สามารถพึ่งพาตนเองได้ ถือว่ามีการคงอยู่นั่นคงกว่าประเภทที่ต้องขายผลผลิตทั้งหมดเมื่อถึงเวลาเก็บเกี่ยว ไม่สามารถต่อรองหรือรอขายช่วงที่ราคาดีได้"(พิจักษ์ หนีญชีระนันท์, 219: 2548)

นอกจากนั้นเกษตรกรยังนำสินค้าอื่นมาจำหน่ายในตลาดเป็นรายได้ อีกทั้งทางด้วย อีกทั้งเกษตรกรที่เป็นเจ้าของพื้นที่ก็ยังได้รับรายได้จากการให้เช่าที่ดินจากพ่อค้าแม่ค้าอีกด้วย ตลาดน้ำคลองลัดมะยมสามารถสร้างรายได้จากธุรกิจการค้าให้กับเกษตรกรได้ "การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (Cultural reproduction) เป็นกระบวนการปรับตัวอีกลักษณะหนึ่งเพื่อความอยู่รอดของครัวเรือนและชุมชน โดยการสืบทอดประเพณีที่สูญหายไป นำกลับมาเรียนรู้และผลิตซ้ำหรือผลิตใหม่มาใช้กับคนและสังคมในปัจจุบัน โดยใช้เป็นกลยุทธ์ในการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชน เพื่อใช้ในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ สังคม และสภาพแวดล้อมของชุมชน ทำให้เกิดมีงานทำ มีรายได้เพิ่มมากขึ้น เศรษฐกิจของชุมชนขยายตัว มีผลทำให้ชุมชนยังคงอยู่ได้อย่างมีชีวิตและสร้างคุณค่าให้คนในชุมชน" (จิลาวรรณ ภมรสุวรรณ, 347: 2548) แต่การพัฒนาดังกล่าวจะต้องอยู่บนความพอดี ไม่ทำให้เอกลักษณ์ของพื้นที่ต้องสูญหายไปจากผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ

3) การมีรายได้จากนอกภาคเกษตรกรรม เนื่องจากต้นทุนการผลิตทางการเกษตรในระยะเวลาที่ผ่านมาเมื่ออัตราการเพิ่มขึ้นหลายเท่าตัว แต่ราคากลับปรับตัวเพิ่มขึ้นเพียงเล็กน้อย ทำให้รายได้ในภาคเกษตรกรรมมีการเพิ่มขึ้นเพียงเล็กน้อย การมีรายได้ในภาคเกษตรกรรมเพียงอย่างเดียว อาจไม่พอกับค่าครองชีพในปัจจุบัน เกษตรกรในแต่ละครัวเรือนจำเป็นต้องมีรายได้จากนอกภาคเกษตรกรรม เนื่องจากเกษตรกรรมแบบสวนไม่ต้องใช้จำนวนแรงงานในการดูแลมาก ในแต่ละครัวเรือน

จึงมีแรงงานส่วนเกินเป็นแรงงานนอกภาคเกษตรกรรม ไปทำงานหารายได้อื่นมาใช้จ่ายในครอบครัว จากการอยู่อาศัยในชุมชนคลองลัดมะยม ซึ่งเป็นพื้นที่ใกล้กับบริเวณเมือง ที่เป็นแหล่งรวมของงานที่หลากหลาย แรงงานสามารถยังอยู่อาศัยในชุมชนและไปประกอบอาชีพในเมืองได้ โดยที่ไม่ต้องย้ายที่อยู่อาศัยออกไป

ถึงแม้ในบางช่วงเวลาในภาคเกษตรกรรมจำเป็นที่จะต้องใช้แรงงานเพิ่ม แรงงานจากเครือข่ายหรือแรงงานนอกภาคเกษตรกรรมก็สามารถลงมาช่วยได้ และพบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่มีรายได้หลักจากนอกภาคเกษตรกรรมอยู่แล้ว “เกษตรกรส่วนใหญ่สนับสนุนให้ลูกหลานไปประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรกรรมในเมืองมากขึ้น เพื่อนำรายได้มาจุนเจือครอบครัวเป็นค่าใช้จ่ายประจำวันและเป็นต้นทุนในการเกษตร เพราะการทำเกษตรกรรมมีรายได้ต่ำ ถ้าไม่ได้รับเงินช่วยเหลือดังกล่าว การทำเกษตรกรรมคงจะลำบากกว่านี้” (งามพิศ สัตย์สงวน, 422: 2545) จากปัจจัยนี้อาจทำให้ลูกหลานเกษตรกรในปัจจุบันละทิ้งการทำเกษตรกรรมในอนาคต “แต่ถ้าหากมีเกษตรกรหรือลูกหลานเปลี่ยนอาชีพไปทำงานแบบงานในเมืองย่อมถือว่าเสี่ยงต่อการทอดทิ้งที่ดินเกษตรกรรม มีโอกาสขายที่ดินหรือปรับเปลี่ยนการใช้ที่ดินเป็นเมืองได้มาก” (พิทักษ์ ทัศนวิธานนท์, 2548: 217) เพื่อลดการเปลี่ยนอาชีพไปนอกภาคเกษตรกรรม ต้องเพิ่มแรงจูงใจในการทำเกษตรกรรมเพิ่มขึ้น หรือสร้างแหล่งงานหรือรายได้ภายในชุมชน

จากการวิเคราะห์การคงอยู่ของเกษตรกรในชุมชนคลองลัดมะยม มีการคงอยู่ในลักษณะที่เกษตรกรยังคงรักษาระบบการผลิตในภาคเกษตรเอาไว้ โดยมีการผลิตนอกภาคเกษตรกรรมเป็นรายได้เพื่อสร้างหลักประกันในการทำเกษตรกรรม เป็นการคงอยู่ที่สอดคล้องกับแนวคิด “สองวิถีการผลิต” “คือทั้งผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือนและผลิตเพื่อขาย ให้ครัวเรือนเกษตรกรยังคงรักษาการผลิตทางการเกษตรอยู่ ในขณะที่เดียวกันก็ให้ครอบครัวทั้งหลายร่วมกันในการทำธุรกิจ เรียกว่า **ธุรกิจชุมชน** มีเป้าหมายมิใช่เพียงให้ชาวบ้านอยู่รอดได้หรือมีผลกำไรเท่านั้น หากแต่มุ่งหวังให้ชาวบ้านดำรงไว้ซึ่งจิตสำนึกทางชุมชนด้วย ธุรกิจชุมชนเพื่อเป็นทางเลือก ได้แก่ การเพิ่มมูลค่าผลผลิตด้วยการแปรรูปผลผลิต งานบริการ การจัดการท่องเที่ยว เป็นต้น แนวคิดนี้จะเป็นจริงได้ชุมชนต้องมีการรวมพลังกันก่อนมากพอ ก่อนที่จะต่อรองกับนายทุนหรือรัฐ ตามสถานการณ์และสภาพปัญหาของแต่ละท้องที่ “ (ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, 2541 อ่างโน ฉัตรทิพย์ นาดสุภา และคณะ, 2541:254-255)

7.2 ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาในชุมชนคลองลัดมะยมที่พบว่าเกษตรกรในแต่ละครัวเรือนมีระดับการคงอยู่ของเกษตรกรที่แตกต่างกัน การคงอยู่ในปัจจุบันต้องอาศัยจากการมีรายได้จากหลายทางนอกจากภาคเกษตรกรรม โดยเฉพาะจากการมีรายได้จากนอกภาคเกษตรกรรม อีกทั้งการมีที่ดินเพียงพอที่จะทำให้ได้ผลตอบแทนเพียงพอกับการดำรงชีพ สำหรับแนวโน้มในอนาคตเกี่ยวข้องกับลักษณะกรรมสิทธิ์ที่ดินถ้าหากมีกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นของตนเอง ย่อมมีการคงอยู่ที่ดีกว่าการเช่า และหากเจ้าของที่ดินให้เกษตรกรยังคงเช่าที่ดินต่อไป ย่อมทำให้เกษตรกรที่เป็นผู้เช่ายังคงอยู่ได้ ดังนั้นการที่จะอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรมจากแผนภูมิที่ 7.1 สามารถสรุปข้อเสนอแนะเพื่อการอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรมได้ดังต่อไปนี้

7.2.1 ข้อเสนอแนะสำหรับชุมชนและเกษตรกร

จากการศึกษาพบว่ากลไกชุมชนเป็นอีกกลไกสำคัญที่สามารถอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรมไว้ได้ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรมในเชิงกลไกชุมชน และสร้างแรงจูงใจในการรักษาพื้นที่การทำเกษตรกรรม ไม่ให้เกษตรกรเป็นผู้ที่จะต้องต่อสู้ดิ้นรนเพื่อการรักษาพื้นที่และประกอบอาชีพเกษตรกรรมเพียงลำพังท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่ไม่เอื้ออำนวย จึงมีข้อเสนอแนะสำหรับการดำเนินการของชุมชนและเกษตรกรดังนี้

1) การสร้างแรงจูงใจในการดำเนินงานชุมชน

จากลักษณะความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ที่มีลักษณะเข้าใจใกล้กับกับสภาพสังคมเมือง จึงทำให้ความแน่นแฟ้นของชุมชนเกษตรกรรมในเขตเมือง แตกต่างจากชุมชนเกษตรกรรมในเขตชนบท *“ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในองค์กรเป็นแบบเพื่อนร่วมงาน และไม่แข็งเกร่งเมื่อเปรียบเทียบกับองค์กรในชนบท”* (Limpiyakorn, 2010:101) มีผลต่อการให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมร่วมกันในชุมชน จึงควรให้การศึกษาเพื่อให้เห็นความสำคัญของการทำเกษตรกรรม อีกทั้งการเข้าถึงสื่อข้อมูลต่างๆ เช่น หอสมุด และอินเทอร์เน็ต จึงควรมีหน่วยงานเข้ามาให้การช่วยเหลือ ให้คำแนะนำอย่างใกล้ชิด อีกทั้งควรมีกฎระเบียบและข้อบังคับที่เอื้อประโยชน์กับเกษตรกรในชุมชน อีกทั้งควรมีผู้นำที่เสียสละ ทุกคนให้การยอมรับเพื่อสร้างความเชื่อมั่น อีกทั้งการนำเสนอผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นจากการพัฒนาาร่วมสามารถกระตุ้นให้เกษตรกรในท้องถิ่นเกิดแรงจูงใจในการทำงานร่วมกัน

2) การพัฒนาระบบการผลิต

จะเห็นได้ว่าผลผลิตของชุมชนที่มีระบบการผลิตแบบเก่า ที่ยังมีการใช้สารเคมีอยู่ ทำให้ราคาผลผลิตต่ำ อีกทั้งการพึ่งพาสารเคมีที่ปรับตัวเพิ่มขึ้นตลอดมา มีผลต่อดัชนีทุนการผลิตที่สูงขึ้นทุกปี มีผลต่อรายได้ในภาคเกษตรกรรม จนเกษตรกรมีความจำเป็นต้องไปหารายได้จากอาชีพอื่นเพิ่มเติม ระบบเกษตรอินทรีย์จึงเป็นทางเลือกอีกทางหนึ่งที่จะทำให้ผลผลิตมีราคาสูงขึ้น จึงควรมีการส่งเสริมการทำเกษตรอินทรีย์ในพื้นที่ อีกทั้งมูลค่าที่ดินในเขตเมืองมีราคาสูงเกษตรกรไม่สามารถขยายพื้นที่เกษตรกรรมได้ การทำเกษตรกรรมควรเป็นไปในลักษณะการทำเกษตรกรรมหนาแน่น (Intensive Agricultural) เพื่อเพิ่มรายได้และจำนวนผลผลิตภาคเกษตรกรรมในพื้นที่เท่าเดิมได้ หรือการแปรรูปสินค้าเกษตรรวมถึงการสร้างลักษณะเด่นของสินค้าเกษตรในท้องถิ่นของตน

7.2.2 ข้อเสนอแนะต่อภาครัฐ

การมีพื้นที่เกษตรกรรมซึ่งเป็นพื้นที่สีเขียวในเขตเมือง เป็นสิ่งจำเป็นของภาครัฐที่จะจัดการเพื่อคุณภาพชีวิตของประชากรในเมือง ทั้งในด้านระบบนิเวศ เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ ความปลอดภัยของชีวิต และทรัพย์สินเมื่อพื้นที่เกษตรกรรมเป็นพื้นที่รับและชะลอน้ำหลากช่วยในการบรรเทาปัญหาอุทกภัย แล้ว

ยังประหยัดการลงทุนของภาครัฐในการพัฒนาเมือง สามารถเน้นการใช้ประโยชน์พื้นที่เมือง และพื้นที่รองรับการขยายตัวของเมืองได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยการสงวนรักษาพื้นที่เกษตรกรรมเพื่อเป็นพื้นที่กันชน ลดปัญหาการขยายตัวของเมืองอย่างกระจุกกระจาย ซึ่งเป็นการพัฒนาที่ขาดประสิทธิภาพโดยที่รัฐอาจต้องสูญเสียเงินลงทุนไปในพื้นที่ดังกล่าวอย่างไม่คุ้มค่า ในขณะที่เดียวกันเกษตรกรต้องเผชิญปัญหาและอุปสรรคที่ต้องต้านทานปัญหาโดยลำพังเพื่อรักษาการทำเกษตรของตนไว้ จากการศึกษาสามารถสรุปข้อเสนอแนะสำหรับภาครัฐเพื่อแก้ปัญหาและอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรม อีกทั้งสนับสนุนให้ข้อเสนอแนะสำหรับชุมชนมีผลต่อการดำเนินการดังนี้

1) มาตรการกฎหมาย

จากการศึกษาที่พบว่ากลไกการจัดการโดยชุมชนเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้เกษตรกรรมยังคงอยู่ ดังนั้นควรผลักดันกฎหมายให้เชื่อมต่อการรวมตัวในรูปของชุมชนหรือกลุ่มเกษตรกร สนับสนุนการสร้าง ความเข้มแข็งของชุมชนและเครือข่ายชุมชน ให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในการวางแผนอนุรักษ์ พื้นฟู และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นของตนร่วมกับภาครัฐ นอกจากนั้นควรให้ความรู้แก่เกษตรกรในด้านกฎหมายเพื่อคุ้มครองสิทธิของตนเอง ได้แก่ จากการที่เกษตรกรส่วนใหญ่เป็นผู้เช่าที่ดินทำให้เกษตรกรในกลุ่มดังกล่าวมีทัศนคติที่ไม่มั่นคงในการทำเกษตรกรรมต่อ จึงควรเข้าใจถึงกฎหมายการเช่าที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ที่มีเจตนารมณ์ของกฎหมายเพื่อให้เกษตรกรมีความมั่นคงในการทำเกษตรกรรมในพื้นที่เช่ามากขึ้น ดังนั้นเกษตรกรควรรักษาสิทธิทางกฎหมายดังกล่าว อีกทั้งการสอดส่องดูแลให้กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรเองมีผลบังคับใช้

ในด้านกฎหมายผังเมือง จากการที่พื้นที่เกษตรกรรมลดลงอย่างต่อเนื่องในพื้นที่อนุรักษ์ชนบท และเกษตรกรรม เกิดสิ่งก่อสร้างที่ขัดแย้ง ปัญหาน้ำเสีย การแบ่งแปลงที่ดินจนมีขนาดเล็กเกินไปจนไม่สามารถทำเกษตรกรรมได้ เป็นปัญหาต่อภาคเกษตรกรรม ทำลายภูมิทัศน์ของพื้นที่ไป มาตรการทางผังเมืองในปัจจุบันยังมีข้อบกพร่องในการควบคุม จากข้อบังคับที่กำหนดอัตราส่วนสูงสุดของพื้นที่รวมของอาคารต่อพื้นที่แปลงที่ดิน (FAR) กำหนดขนาดที่มากจนเกินไปและยังมีการก่อสร้างที่มีขนาดเกินกว่าข้อกำหนด อีกทั้งการผ่อนปรนให้มีการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยในบริเวณพื้นที่อนุรักษ์ชนบท และเกษตรกรรม เปิดโอกาสให้เกิดการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยชนิดบ้านจัดสรรขยายตัวในพื้นที่ การกำหนดขนาดแปลงที่ดิน (Lot Size) ที่กำหนดขนาดต่ำสุดของแปลงที่ดินยังมีข้อบกพร่องเพื่อหลีกเลี่ยงการจัดสรรที่ดิน ดังนั้นจึงควรปรับปรุงมาตรการให้รัดกุม และมีการบังคับใช้กฎหมายอย่างเคร่งครัด เพื่อรักษาเอกลักษณ์ของพื้นที่ให้ยังคงอยู่ต่อไป อีกทั้งจากมาตรการดังกล่าวเป็นมาตรการที่ควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดิน ทำให้อาจลดรอนคุณภาพชีวิตของเกษตรกร จึงควรมีมาตรการทดแทนให้เกษตรกร ได้แก่ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่สอดคล้องกับการทำเกษตรกรรม และคุณภาพชีวิตของเกษตรกร เป็นต้น

ในด้านกฎหมายภาษีทรัพย์สิน ที่ในปัจจุบันมีการบังคับใช้เป็นกฎหมายภาษีโรงเรือน และสิ่งปลูกสร้าง ที่ควรมีการบังคับให้มีการใช้ประโยชน์ที่ดิน ไม่ให้มีการปล่อยที่ดินให้รกร้างขาดการใช้

ประโยชน์ โดยคิดอัตราภาษีที่ดินที่ปล่อยรกร้างในอัตราที่สูง ส่วนที่ดินที่มีกระใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อเกษตรกรรมจัดเก็บในอัตราที่ต่ำหรือไม่เก็บเลย เพื่อเป็นแรงจูงใจให้เจ้าของที่ดินเปิดโอกาสให้เกษตรกรที่เช่าที่ดินทำการเกษตรต่อไปไม่ปล่อยที่ดินให้รกร้าง เป็นต้น อีกทั้งการคิดอัตราภาษีในอัตราที่ก้าวหน้าโดยใช้ฐานภาษีจากมูลค่าที่ดินในปัจจุบัน นอกจากทำให้รัฐมีรายได้จากภาษีเพิ่มขึ้นแล้ว ยังทำให้เกิดการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างมีประสิทธิภาพสอดคล้องกับการลงทุนสาธารณูปโภคของภาครัฐ ลดการกักตุนที่ดิน และเพื่อเป็นแรงจูงใจสำหรับให้เช่าที่ดินต่อไปด้วย

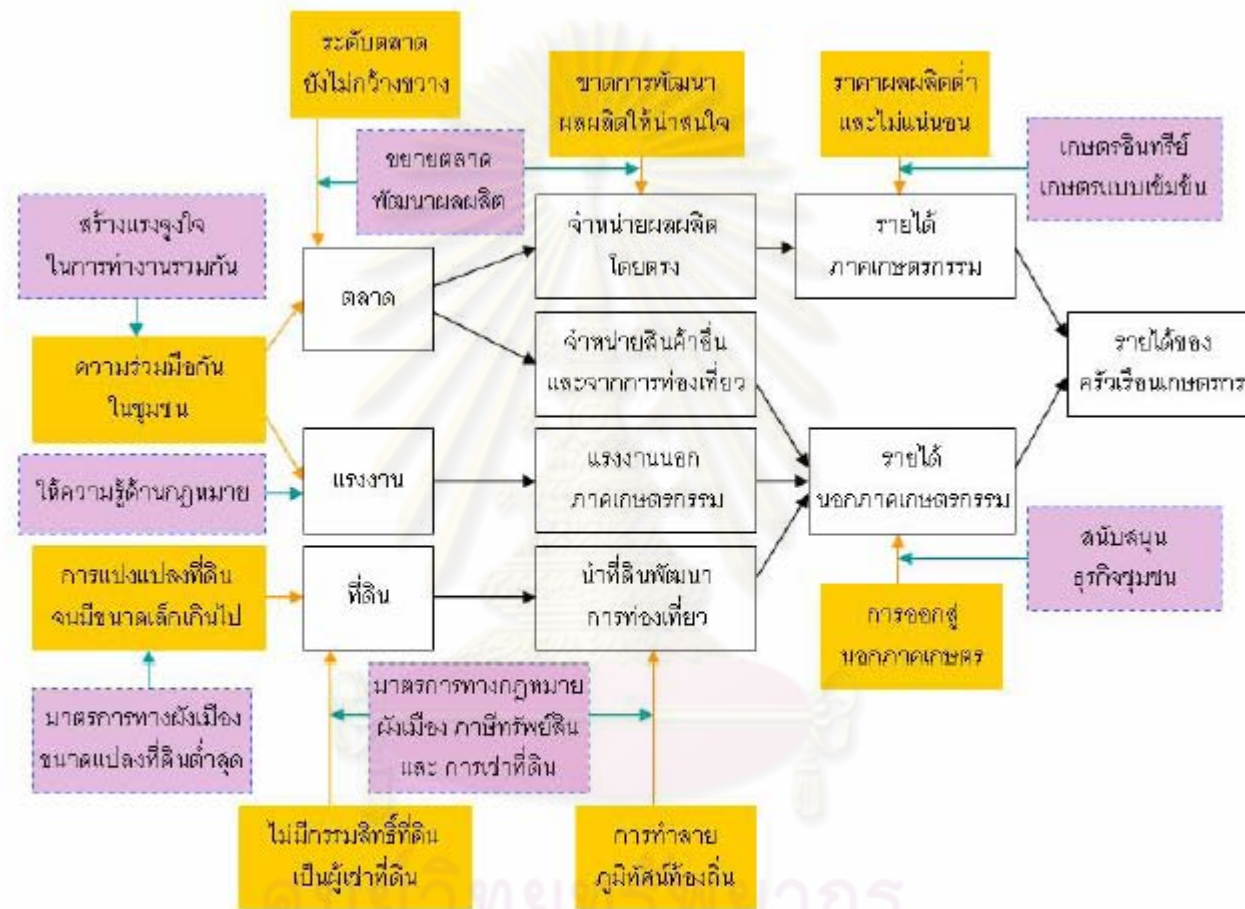
2) การให้ความรู้แก่เกษตรกรและส่งเสริมธุรกิจชุมชน

จากการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการคงอยู่ของพื้นที่เกษตรกรรมพบว่า ธุรกิจชุมชนเป็นหนึ่งในกลไกชุมชนที่สำคัญต่อการคงอยู่ของพื้นที่เกษตรกรรมในเขตเมือง ควรมีหน่วยงานที่รับผิดชอบหน้าที่นี้โดยตรงในปัจจุบัน หน่วยงานภาครัฐที่มีหน้าที่ดูแลชุมชนเกษตรกรรมในกรุงเทพฯ โดยตรงมี 2 หน่วยงานคือ สำนักพัฒนาสังคม กรุงเทพมหานคร กับ สำนักงานเกษตรกรุงเทพฯ กรมการเกษตรและสหกรณ์ ในแต่ละหน่วยงานจะมีหน่วยงานในระดับเขตเข้าไปดูแลเกษตรกรในพื้นที่รับผิดชอบของตน แต่พบว่าหน่วยงานทั้งสองมีบุคลากรและงบประมาณจำกัด เนื่องจากภาครัฐยังไม่ให้ความสำคัญมากนักต่อการรักษาพื้นที่เกษตรกรรมในเขตเมือง

ดังนั้นภาครัฐจึงควรเพิ่มงบประมาณและบุคลากรแก่หน่วยงานดังกล่าว หรือพิจารณาจัดตั้งหน่วยงานที่เหมาะสมให้เข้ามาดูแล ทั้งการให้ความรู้ในด้านการเพิ่มผลผลิต การทำเกษตรอินทรีย์ ฝ่าฝืนระวังปัญหาจากการขยายตัวของเมืองไม่ให้มีผลกระทบต่อเกษตรกร และให้ความรู้ในด้านมาตรการทางกฎหมายให้มีผลบังคับใช้และรักษาสิทธิของเกษตรกร รวมทั้งการส่งเสริมและสนับสนุนธุรกิจชุมชน ทำให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มเติมลดการไปประกอบอาชีพอื่นเพื่อหารายได้จากนอกพื้นที่ชุมชน

3) การส่งเสริมด้านการตลาด

จากการที่เกษตรกรส่วนใหญ่ขายผลผลิตให้พ่อค้าคนกลางที่เป็นผู้กำหนดราคาสินค้าซึ่งผันผวนไปตามกลไกของตลาด เพื่อบรรเทาปัญหาดังกล่าวชุมชนคลองลัดมะยมจึงได้จัดตั้งตลาดน้ำคลองลัดมะยมเป็นแหล่งกระจายสินค้าของตนเอง ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงควรพัฒนาตลาดสำหรับกระจายสินค้าเพิ่มขึ้น เพื่อให้กลุ่มเกษตรกรสามารถรวบรวมผลิตผลทางการเกษตรของตนมาขาย เป็นการลดคนกลางให้น้อยลง และส่งเสริมชุมชนหรือกลุ่มเกษตรกรเป็นผู้จำหน่ายหรือส่งผลิตผลออกสู่ท้องตลาดเอง ในกรุงเทพมหานครควรจัดการให้ตลาดที่อยู่ในความดูแลของกรุงเทพมหานครเองเป็นแหล่งกระจายผลิตผลดังกล่าว หรือเพิ่มจำนวนตลาดมากขึ้น อีกทั้งการเพิ่มช่องทางทางการค้า ช่วยเปิดตลาดการค้าพืชผลทางเกษตรกับต่างประเทศให้กว้างขวางขึ้น รวมทั้งการประกันรายได้เกษตรกร เมื่อราคาสินค้าผันผวนไปตามกลไกของตลาด



แผนภูมิที่ 7.1 แนวทางการอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรมในชุมชนคลองลัดมะยม

(ที่มา: จากการวิเคราะห์โดยผู้วิจัย, 2553)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กาญจนา แก้วเทพ. การดำรงอยู่ของชุมชน: กระบวนการต่อสู้และพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: สภาคาทอликแห่งประเทศไทย, 2533.
- ขวัญชนก อ่ำภา. แนวทางการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่หนองน้ำฝั่งตะวันตกของกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549
- งามพิศ สัตย์สงวน. วัฒนธรรมข้าวในสังคมไทย : การคงอยู่และการเปลี่ยนแปลง. กรุงเทพฯ: เท็กซ์ แอนด์เจอร์นัล พับลิเคชั่น, 2545.
- จิราภรณ์ ศษเสณี. ระบบสวนรอบบ้านแบบดั้งเดิมในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา: ความสมเหตุสมผลทางนิเวศวิทยา. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. ทฤษฎีและแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนชาวนา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. บ้านกับเมือง. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.
- ชวลิตา ศิริภิรมย์. ผลกระทบทางสังคมจากการขยายตัวของพื้นที่อยู่อาศัยในเขตสายไหม กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548
- ธนิชา นิยมวัน. "การขยายตัวอย่างมีคุณภาพของเมืองในประเทศไทย"เอกสารประกอบการประชุมวิชาการด้านการวางแผนภาคและเมือง ประจำปี ๒๕๕๐ เรื่อง การฟื้นฟูเมือง. ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.
- ธิดา เพ็ชรสุดสาณะ. ปัญหาการบริหารจัดเก็บภาษีทรัพย์สิน. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, ภาควิชาการบัญชี คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519.
- นภาพร บรรพต. คุณภาพการอยู่อาศัยในเขตแผ่ขยายของเมืองอย่างไม่เป็นระเบียบ: การศึกษาเชิงเปรียบเทียบเขตการแผ่ขยายของเมืองอย่างไม่เป็นระเบียบกับชุมชนเมืองใน อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง ,บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง, 2550.
- นริสา โพธิเดช. อิทธิพลของถนนบางกอกน้อย-นครชัยศรี ต่อเขตดลิ่งชั้นและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534
- บางกอกฟอรัม. หลักสูตรโรงเรียนชาวนา. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ประยูร, 2552.

ปภิต แพร์ชินวงค์. ปัญหาบางประการในการนำภาษีที่ดินและสิ่งปลูกสร้างมาแทนที่ภาษีโรงเรือนและที่ดินและภาษีบำรุงท้องที่. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2552.

ประเวศ ตันตราภิรมย์. รอบนอกธนบุรี สองร้อยปีที่ผ่านไป. วารสารเมืองโบราณ 32 (ตุลาคม 2549): 43-55.

ปราโมทย์ ทิพย์สุวรรณ. ไร่ผักและบุปผา. อนุสาร อสท.3(ตุลาคม 2516)18-21.

พรทิพย์ อันทิวโรทัย. บทบาทการศึกษาในการสืบทอดและพัฒนาทางวัฒนธรรม: กรณีศึกษาวัฒนธรรมชาวสวนฝั่งธนบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.

พัทธยา สายหนู. ความผูกพันต่อชุมชน กรณีศึกษา ชุมชนบ้านชี จังหวัดลพบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2539.

พิทักษ์ ธิญะระนันท์. การคงอยู่ของพื้นที่เกษตรกรรมประเภทต่างๆ ในเขตรอบกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.

ลือชัย ครุฑน้อย. การศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม การเปลี่ยนแปลงพื้นที่สีเขียวให้มีสิ่งปลูกสร้างประเภททาวเฮาส์และอาคารพาณิชย์กรณีศึกษา :ฝั่งเมืองรวมกรุงเทพมหานคร. สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.

วิชัยชาญ นวนใหม่. การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตทางการเกษตรของชุมชนในเขตชลประทานภาคเหนือ. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต. ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2547.

วิลาวุฒิ ภมรสุวรรณ. การเปลี่ยนแปลงเพื่อความอยู่รอดของชุมชนริมน้ำดั้งเดิมในพื้นที่อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.

ศรัณย์ ทองปาน และ วิชัญดา ทองแดง. ชุมทางตลิ่งชัน. วารสารเมืองโบราณ 32 (ตุลาคม 2549):43.

สมพงษ์ กุลวโรตตมะ. แนวทางการพัฒนาชุมชนเมืองในพื้นที่สวนเดิมฝั่งธนบุรี : กรณีศึกษาชุมชนเมืองคลองบางขุนเทียน เขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

สมใจ นิมเล็ก. สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เรือนชาวสวน. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545.

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. โครงการจัดทำแผนการจัดการพื้นที่สีเขียวที่สมบูรณ์ทางด้านระบบนิเวศอย่างยั่งยืน. กรุงเทพฯ : ศูนย์ถ่ายอินเตอร์ จำกัด, 2549.

สิริพร สมบูรณ์บุรณะ. วิถีชีวิตของชุมชนชาวสวนในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลกับสังคมที่เปลี่ยนแปลง. รายงานการวิจัย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. 2538.

สุดาร่า สุขฉายา. นักเดินทางเพื่อความเข้าใจในแผ่นดิน: ธนบุรี. กรุงเทพฯ: สารคดี, 2543.

สุถีนีย์ อาคเนย์เดโช. กฎหมายที่ดินและสิ่งปลูกสร้าง. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545.

สุรจิต ชีวเวทย์. คนแม่กลอง. กรุงเทพฯ: บริษัท ส.เอเชียเพลส(1989) จำกัด, 2550.

หนึ่งนุช ท่องมนต์วิทย์. การเปลี่ยนแปลงการผลิตทางการเกษตรของชุมชนชนบท. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาวิชาการศึกษานอกกระบวน บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2544.

อภิวัฒน์ รัตนวราหะ. “เครื่องมือการเงินเพื่อการฟื้นฟูเมือง” เอกสารประกอบการประชุมวิชาการด้านการวางแผนภาคและเมือง ประจำปี ๒๕๕๐ เรื่อง การฟื้นฟูเมือง, ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.

อาภรณ์ จันทร์สมวงศ์. วิถีชีวิตและสวนไทยในบริบทการพัฒนา: กรณีศึกษาชุมชนชาวสวน ในจังหวัดสมุทรสงคราม. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาวิชาเทคโนโลยีการบริหารสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2541.

อิทธิพล ศรีเสาวลักษณ์. กฎหมายเกี่ยวกับการเกษตรกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. ใน เอกสารประกอบปาฐกถา “เสาหลักของแผ่นดิน” ชุด “เศรษฐกิจพอเพียง”. 22 มีนาคม 2554 ณ ห้องประชุมอาคารมหาจุฬาลงกรณ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (อัดสำเนา)

อำพัน รุ่งวรรณวงศ์. การศึกษาเพื่อประกอบการวางแผนการใช้ที่ดินในพื้นที่ชานเมือง ทางด้านตะวันตกของกรุงเทพมหานคร : กรณีศึกษาเขตบางขุนเทียน. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาวิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.

ภาษาอังกฤษ

Namsiripongpun, W. Property Tax Reform for Thailand. (A paper submitted to Professor Oliver Oldman in satisfaction of written work requirement of the LL.M. Degree)n.p.,1983.

Nelson, C. and Duncan ,B. Growth Management & Principles Practices. Chicago: American Planning Association, 1995.

Limpiyakorn, A. A study of urban agricultural collaboration and its impact on agricultural land conservation: A case study of urban agricultural association in Bangkok; Thailand. Doctoral dissertation, Department of Urban Engineering, The University of Tokyo, 2010.

Pyror, R.J. Internal Structure of the city readings on space and environment. USA: Larry S.Bourne,1972.



ภาคผนวก

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก.

รายชื่อผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key information)

ลำดับที่	ชื่อ - นามสกุล	อายุ (ปี)	วันที่สัมภาษณ์
ข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ชุมชน และการทำเกษตรกรรมในยุคแรก			
1.	นายบุญช่วย ปานพรม	88	17 เมษายน 2553
2.	นางจัต ราชงาม	74	3 พฤศจิกายน 2553
3.	นายไฉน แก้วคำ	64	18 เมษายน 2553
ข้อมูลเกี่ยวกับตลาดน้ำคลองลัดมะยม และการทำเกษตรกรรม			
4.	นายชวน ชูจันทร์	57	8 เมษายน 2553
5.	นางไฉน ชาวเจริญ	53	8 เมษายน 2553
ข้อมูลด้านเกษตรกรรมจากเกษตรกรที่มีกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นของตนเอง			
6.	นางสนอง เหมือนคต	52	17 เมษายน 2553
7.	นางสุนทร แก้วคำ	51	19 เมษายน 2553
8.	นายประเสริฐ ราชงาม	68	11 ธันวาคม 2553
9.	นางวารีย์ แก้วคำ	56	22 เมษายน 2553
ข้อมูลด้านเกษตรกรรมจากเกษตรกรที่มีกรรมสิทธิ์ที่ดินโดยการเช่า			
10.	นายเสน่ห์ วาดอุดม	64	9 เมษายน 2553
11.	นางสุรีย์ ไกรจรัส	59	9 เมษายน 2553
12.	นางรัตนา เหมือนโพธิ์	42	8 เมษายน 2553



ภาคผนวก ข.

แบบสอบถาม

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แบบสำรวจสัมภาษณ์

เรื่อง การปรับตัวเพื่อคงอยู่ของชุมชนเกษตรแบบสวนยกร่องในเขตต่อเมือง
กรณีศึกษาชุมชนคลองลัดมะยม เขตตลิ่งชัน

หมายเลขแบบสอบถาม.....

วันที่ (ว/ด/ป)

ผู้สำรวจ.....

รหัสพื้นที่.....

แบบสำรวจสัมภาษณ์ชุดนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ระดับมหาบัณฑิต ของภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เรื่อง “การปรับตัวเพื่อคงอยู่ของชุมชนเกษตรแบบสวนยกร่องในเขตต่อเมือง กรณีศึกษาชุมชนคลองลัดมะยม เขตตลิ่งชัน” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการปรับตัวในเชิงการผลิต แบบสอบถามชุดนี้มีเนื้อหา 5 ส่วน ดังนี้

- | | |
|-----------|--------------------|
| ส่วนที่ 1 | ข้อมูลทั่วไป |
| ส่วนที่ 2 | ข้อมูลด้านกายภาพ |
| ส่วนที่ 3 | ข้อมูลด้านสังคม |
| ส่วนที่ 4 | ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ |
| ส่วนที่ 5 | ความเห็นอื่นๆ |

ขอขอบคุณในความกรุณาของท่าน

ประสงค์ จารุรัตนพงศ์

นิสิตปริญญาโทมหาบัณฑิต

ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ส่วนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคล

1. ผู้ให้สัมภาษณ์ชื่อ.....อายุ..... ปี เพศ () ชาย () หญิง ศาสนา.....

2. บ้านเลขที่.....หมู่.....ถนน.....ตำบล.....เขต.....

3. การศึกษา

ประถมศึกษา

มัธยมศึกษา

ปวช.

ปวส./อนุปริญญา

ปริญญาตรี หรือ เทียบเท่า

สูงกว่าปริญญาตรี

4. อาชีพ

อาชีพหลัก

() รับราชการ

ข้าราชการ

ลูกจ้าง

() ค้าขาย

ส่วนตัว

ลูกจ้าง

() เกษตรกร

ส่วนตัว

ลูกจ้าง

() อื่นๆ (โปรดระบุ).....

อาชีพเสริม

() รับราชการ

ข้าราชการ

ลูกจ้าง

() ค้าขาย

ส่วนตัว

ลูกจ้าง

() เกษตรกร

ส่วนตัว

ลูกจ้าง

() อื่นๆ (โปรดระบุ).....

5. จำนวนสมาชิกในครัวเรือนมีกี่คน.. ..

5.1 ชื่อ.....อายุ..... การศึกษา..... อาชีพ.....

ในอดีตช่วยเกษตรกรหรือไม่ ช่วย ไม่ช่วย / แล้วในปัจจุบัน ช่วย ไม่ช่วย

5.2 ชื่อ.....อายุ.....การศึกษา.....อาชีพ.....

ในอดีตช่วยเกษตรกรหรือไม่ ช่วย ไม่ช่วย / แล้วในปัจจุบัน ช่วย ไม่ช่วย

5.3 ชื่อ.....อายุ.....การศึกษา.....อาชีพ.....

ในอดีตช่วยเกษตรกรหรือไม่ ช่วย ไม่ช่วย / แล้วในปัจจุบัน ช่วย ไม่ช่วย

5.4 ชื่อ.....อายุ.....การศึกษา.....อาชีพ.....

ในอดีตช่วยเกษตรกรหรือไม่ ช่วย ไม่ช่วย / แล้วในปัจจุบัน ช่วย ไม่ช่วย

5.5 ชื่อ.....อายุ.....การศึกษา.....อาชีพ.....

ในอดีตช่วยเกษตรกรหรือไม่ ช่วย ไม่ช่วย / แล้วในปัจจุบัน ช่วย ไม่ช่วย

5.6 ชื่อ.....อายุ.....การศึกษา.....อาชีพ.....

ในอดีตช่วยเกษตรกรหรือไม่ ช่วย ไม่ช่วย / แล้วในปัจจุบัน ช่วย ไม่ช่วย

คำถาม

**ก่อนปี
2548**

**หลังปี
2548**

ส่วนที่ 2 ข้อมูลด้านกายภาพ ข้อ 6-14

ทรัพยากรดินและน้ำ

6 บริเวณทางน้ำในบริเวณสวนมีสภาพ

- มีความสมบูรณ์ของระบบเครือข่ายลำน้ำดี
- ใช้การได้แต่ไม่ดีเท่าที่ควร
- ถูกปล่อยให้รกร้างขาดการดูแลรักษา
- ใช้การไม่ได้ถูกถม หรือถูกกีดขวาง

7 ระดับปัญหาเกี่ยวกับน้ำเสียเป็นอย่างไร

- 1.มาก 2. ปานกลาง 3.น้อย 4. ไม่มี 5.ไม่รู้

--	--

8 ระดับความอุดมสมบูรณ์ของดินเป็นอย่างไร

- 1.มาก 2. ปานกลาง 3.น้อย 4. ไม่มี 5.ไม่รู้

--	--

9 การใช้สารเคมี

- 1.มาก 2. ปานกลาง 3.น้อย 4. ไม่มี 5.ไม่รู้

--	--

ด้านพื้นที่ในการทำเกษตรกรรม

10 กรรมสิทธิ์ในการถือครองทำการเกษตร

- 1.ของตนเอง 2. เช่า

--	--

11 ขนาดพื้นที่ถือครอง (ใส่จำนวนไร่)

- เป็นที่เช่า
- เป็นที่ของตนเอง

12 มีการเปลี่ยนแปลงพืชที่เพาะปลูกหรือไม่

- มี
- ไม่มี

13 พืชที่เพาะปลูก และขนาดพื้นที่ (ไร่)

- 1.....พื้นที่(ไร่).....
- 2.....พื้นที่(ไร่).....
- 3.....พื้นที่(ไร่).....
- 4.....พื้นที่(ไร่).....
- 5.....พื้นที่(ไร่).....

14 กรรมสิทธิ์ของพื้นที่พักอาศัย

- 1.ของตนเอง 2. เช่า

--	--

คำถาม

ก่อนปี
2548

หลังปี
2548

ส่วนที่ 2 ข้อมูลด้านกายภาพ ข้อ 15-25

15 มีการรวมกลุ่มเกษตรกรหรือไม่

- รวม
- ไม่รวม

16 กลุ่มเกษตรกรที่รวมกลุ่ม

- ประชาคมตลาดน้ำคลองลัดมะยม
- ศูนย์เผยแพร่ฯ บางระมาด
- อื่นๆ.....

17 การรวมกลุ่มช่วยเพิ่มความรู้และทักษะในการทำการเกษตรอยู่ในระดับใด

- 1.มาก 2. ปานกลาง 3.น้อย 4. ไม่มี 5.ไม่รู้

--	--

ด้านแรงงาน

18 ที่มาของแรงงานที่ใช้

- จากคนในครอบครัว
- จากในเครือญาติ
- จากคนในชุมชน
- จากคนนอกชุมชน
- ไม่ได้ใช้

19 งานที่ต้องใช้แรงงาน

- พรวนดิน
- ใสปุ๋ย
- เก็บผลผลิต
- ดายหญ้า
- อื่นๆ.....

20 อัตราค่าจ้าง(บาท/วัน)

- พรวนดิน
- ใสปุ๋ย
- เก็บผลผลิต
- ดายหญ้า
- อื่นๆ.....

	คำถาม	ก่อนปี 2548	หลังปี 2548
21	ปัญหาแรงงาน		
	• แรงงานขาดแคลน		
	• ค่าจ้างแรงงานแพง		
	• ทักษะฝีมือแรงงาน		
	• อื่นๆ...		
	• ไม่มี		

ทัศนคติของเกษตรกร

22	ความรู้สึกถึงความมั่นคงในการประกอบอาชีพเกษตรกรต่อไป		
	• 1.มาก 2. ปานกลาง 3.น้อย 4. ไม่มี 5.ไม่รู้		

23	มีความต้องการให้ลูกหลานประกอบอาชีพเกษตรกรต่อไปหรือไม่		
	• ต้องการ		
	• ไม่ต้องการ		
	• ไม่รู้		

ลูกหลานมีความต้องการทำอาชีพเกษตรกรต่อไป

24	หรือไม่		
	• ต้องการ		
	• ไม่ต้องการ		
	• ไม่รู้		

25	มีความต้องการเปลี่ยนแปลงอาชีพเกษตรกรหรือไม่		
	• ต้องการ		
	• ไม่ต้องการ		
	• ไม่รู้		

ส่วนที่ 4 ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ ข้อที่ 26—34

26	ต้นทุนการผลิต		
26.1	พืชชนิดที่1.....		
	ต้นทุนผันแปร(บาท/ไร่)		
	• ค่าเมล็ดพันธุ์และต้นกล้า		
	• ค่าปุ๋ย		
	• ค่ายาปราบศัตรูพืช		
	• ค่าน้ำมัน		

คำถาม	ก่อนปี	หลังปี
	2548	2548
<ul style="list-style-type: none"> • ค่าซ่อมแซมอุปกรณ์ • ค่าแรงงานในการดูแลและเก็บเก็บผลผลิต • ค่าเช่าที่ดิน • อื่นๆ..... 		
ค่าเสื่อมราคา(บาท/ไร่)		
<ul style="list-style-type: none"> • อุปกรณ์ที่ไม่ใช่เครื่องยนต์ • เรือขนของ • บั้มเครื่องยนต์ • อื่นๆ..... 		
26.2 พืชชนิดที่2.....		
ต้นทุนผันแปร(บาท/ไร่)		
<ul style="list-style-type: none"> • ค่าเมล็ดพันธุ์และต้นกล้า • ค่าปุ๋ย • ค่ายาปราบศัตรูพืช • ค่าน้ำมัน • ค่าซ่อมแซมอุปกรณ์ • ค่าแรงงานในการดูแลและเก็บเก็บผลผลิต • ค่าเช่าที่ดิน • อื่นๆ..... 		
ค่าเสื่อมราคา(บาท/ไร่)		
<ul style="list-style-type: none"> • อุปกรณ์ที่ไม่ใช่เครื่องยนต์ • เรือขนของ • บั้มเครื่องยนต์ • อื่นๆ..... 		
26.3 พืชชนิดที่3.....		
ต้นทุนผันแปร(บาท/ไร่)		
<ul style="list-style-type: none"> • ค่าเมล็ดพันธุ์และต้นกล้า • ค่าปุ๋ย • ค่ายาปราบศัตรูพืช • ค่าน้ำมัน • ค่าซ่อมแซมอุปกรณ์ • ค่าแรงงานในการดูแลและเก็บเก็บผลผลิต • ค่าเช่าที่ดิน • อื่นๆ..... 		

คำถาม

ก่อนปี

หลังปี

2548

2548

ค่าเสื่อมราคา(บาท/ไร่)

- อุปกรณ์ที่ไม่ใช่เครื่องยนต์
- เรือชนของ
- บั้มเครื่องยนต์
- อื่นๆ.....

ที่มาของรายได้

27 รายได้หลัก

- ลักษณะการประกอบอาชีพ
- ประกอบการเกษตร
- มีเงินเดือนประจำ
- รับจ้างทางการเกษตร
- ประกอบธุรกิจการค้า
- รับจ้างทั่วไป
- อื่นๆ
- ไม่ได้ประกอบอาชีพ

28 รายได้เสริม

- ลักษณะการประกอบอาชีพ
- ประกอบการเกษตร
- มีเงินเดือนประจำ
- รับจ้างทางการเกษตร
- ประกอบธุรกิจการค้า
- รับจ้างทั่วไป
- อื่นๆ
- ไม่ได้ประกอบอาชีพ

29 มีหนี้สินหรือไม่

- มี
- ไม่มี
- ไม่รู้

30 แหล่งเงินกู้ที่ใช้

- กองทุนหมู่บ้าน
- สหกรณ์การเกษตร
- ธกส.
- เงินกู้นอกระบบ โปรดระบุ.....

คำถาม

ก่อนปี
2548

หลังปี
2548

- อื่นๆ.....
- ไม่มีแหล่งเงินทุน
- ไม่ได้ใช้

ตลาดและการกระจายผลผลิตทางการเกษตร

31 การจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตร

- นำไปขายเองที่ตลาด
- ขายเองในพื้นที่
- ส่งขายทั้งหมดให้พ่อค้าคนกลางมารับเอง โดยพ่อค้าคนกลางนำไปขายที่.....
- แปรรูปส่งขาย
- อื่นๆ.....

32 ตลาดที่ส่งขายหรือไปขายเองคือตลาด

- ตลาดน้ำคลองลัดมะยม
- ตลาดพรานนก
- ตลาดบางแค
- ตลาดปากคลองตลาด
- ตลาดบางใหญ่
- อื่นๆ.....

33 มีกิจกรรมที่สร้างรายได้เสริมจากตลาดอย่างไร

- เป็นผู้บริหารจัดการตลาด
- นำผลผลิตทางการเกษตรมาขายเอง
- นำสินค้าอื่นๆ มาขาย
- รับจ้าง โปรดระบุ.....
- อื่นๆ.....
- ไม่มี

34 ปัญหาทางเศรษฐกิจ(เรียงตามลำดับความสำคัญ)

- ปัญหาหนี้สิน
- รายได้ไม่เพียงพอ
- ปัญหาการตลาดและการกระจายสินค้า

ส่วนที่ 5 ความเห็นอื่นๆ ข้อที่ 35-42

35. ท่านเห็นว่าเมื่อเมืองขยายเข้ามาประชิด สภาพการจัดการน้ำ คัดรูปพืช ปุ๋ย เปลี่ยนแปลงอย่างไร....
36. อะไรเป็นสิ่งที่ทำให้ยังคงทำการเกษตรอยู่ มีอะไรที่รู้สึกชอบเป็นพิเศษในชีวิตแบบนี้.....
37. คิดว่าเกษตรที่ทำอยู่ จำเป็นต้องอยู่ใกล้บ้านเรือนหรือเมืองใหม่ ได้เปรียบอย่างไร.....
-
38. อะไรเป็นปัญหาหนักใจที่สุดในการดำรงชีพเกษตรแบบนี้.....
-
39. ปัญหาอื่นๆ เมื่อบ้านเมืองถนนหนทางลามาเข้ามา (เช่น โจรขโมย คักดีศรี น้ำเน่า ฯลฯ).....
-
- ปัญหาเพิ่มขึ้นหรือลดอย่างไร.....

40. การย้ายพื้นที่เกษตรในอนาคต หากคิดว่าจะย้ายออกไปทำต่อที่อื่น
- คาดว่าจะย้ายจากที่นี่ ไปทำเกษตรต่อที่..... ตำบล.....
- อำเภอ..... จังหวัด.....
- มีพื้นที่..... ไร่ ทำเกษตรชนิดเดิมหรือไม่ หรือจะทำอะไรบ้าง.....
- เหตุผลที่เลือกพื้นที่นั้น.....
- เหตุผลที่ย้ายพื้นที่ออกเพราะพื้นที่เดิมมีปัญหาอย่างไร
- ดินไม่ดี น้ำไม่ดี น้ำท่วม พื้นที่ขาดความอุดมฯ
- มีโรค/แมลง มีภัย ระบุ..... คมนาคมลำบาก
- ขาดแรงงาน ขายที่ดินให้พัฒนา ถูกไล่ที่
- ญาติ/สังคมไม่เหลือ
- การรบกวนจากพื้นที่ข้างเคียง ระบุ..... (อย่างไร ตั้งแต่เมื่อใด)
- อื่นๆ ระบุรายละเอียด.....

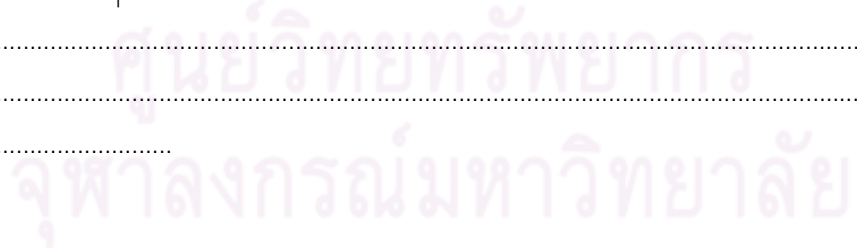
41. กรณีประสงค์เปลี่ยนอาชีพเป็น..... เพราะอะไร.....

42. ความคิดเห็นอื่นๆ เพิ่มเติม

.....

.....

.....



ขอขอบคุณที่ท่านสละเวลาให้สัมภาษณ์ครับ

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นายประสงค์ จารุรัตนพงศ์ เกิดเมื่อวันที่ 27 กันยายน พ.ศ. 2525 ที่เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีบัณฑิต (ภูมิศาสตร์) คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ในปีการศึกษา พ.ศ. 2549 เข้าศึกษาต่อในหลักสูตรการวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา พ.ศ. 2551 และสำเร็จการศึกษาในปีการศึกษา พ.ศ. 2553 ผลงานทางวิชาการได้นำเสนอและตีพิมพ์ในหัวข้อ “การปรับตัวเพื่อคงอยู่ของชุมชนเกษตรแบบสวนยกร่องในเขตต่อเมือง: กรณีศึกษาชุมชนคลองลัดมะยม เขตตลิ่งชัน” ในการประชุมวิชาการประจำปีสถาปัตยกรรมและศาสตร์เกี่ยวเนื่องครั้งที่ 15 ณ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 30 เมษายน 2553



ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย